

T. C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
GAZETECİLİK ANABİLİM DALI

DOKTORA TEZİ

**TOPLUMSAL HAREKETLER VE İLETİŞİM: TOPLUMSAL
YAPI VE İLETİŞİMİN KÜLTÜREL DÖNÜŞÜMÜ**

OZAN GÜNEL

2502130099

TEZ DANIŞMANI

DOÇ. DR. CEYDA ILGAZ BÜYÜKBAYKAL

İSTANBUL - 2017

T.C.
İSTANBUL ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DOKTORA
TEZ ONAYI

ÖĞRENCİNİN;

Adı ve Soyadı : OZAN GÜNEL Numarası : 2502130099
Anabilim Dalı / Anasanat Dalı / Programı : GAZETECİLİK/ DOKTORA Danışmanı : DOÇ. DR. CEYDA ILGAZ BÜYÜKBAYKAL
Tez Savunma Tarihi : 22.06.2017 Saati : 11.00
Tez Başlığı : TOPLUMSAL HAREKETLER VE İLETİŞİM: TOPLUMSAL YAPI VE İLETİŞİMİN KÜLTÜREL DÖNÜŞÜMÜ

TEZ SAVUNMA SINAVI, İÜ Lisansüstü Eğitim-Öğretim Yönetmeliği'nin 50. Maddesi uyarınca yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin **KABULÜNE** OYBİRLİĞİ / OYÇOKLUĞUYLA karar verilmiştir.

JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- PROF. DR. ASLI YAPAR GÖNENÇ	Kabul	
2- DOÇ. DR. CEYDA ILGAZ BÜYÜKBAYKAL	Kabul	
3- DOÇ. DR. ŞEBNEM ÇAĞLAR	Kabul	
4- DOÇ. DR. MÜGE DEMİR AYRAL	Kabul	
5- YRD. DOÇ. DR. ALPER DEĞERLİ	Kabul	

YEDEK JÜRİ ÜYESİ	İMZA	KANAATI (KABUL / RED / DÜZELTME)
1- YRD. DOÇ. DR. NECLA ODYAKMAZ ACAR		
2- YRD. DOÇ. DR. BERRİN KALSIN		

ÖZ

TOPLUMSAL HAREKETLER VE İLETİŞİM: TOPLUMSAL YAPI VE İLETİŞİMİN KÜLTÜREL DÖNÜŞÜMÜ

OZAN GÜNEL

Toplumsal hareketler günümüz toplumlarının itirazlarını, tepkilerini ortaya koyabilmeleri, otorite tarafından dikkat çekilmelerini sağlayan en önemli yöntemlerdendir. Tarih boyunca insanoğlu otoriteye çeşitli şekillerde başkaldırmıştır. Günümüz demokratik, kapitalist toplularda bu şekil genel olarak toplumsal hareketler şeklinde tanımlanabilir. Toplumsal hareketler genel itibariyle modern dönemin bir ürünü olarak sistemin tümünü değiştirmeyi amaçlayan devrimci bir hareket olarak karşımıza çıkmaz. Çünkü devrimler ve isyanların aksine günümüzün siyasal sistemleri içerisinde var olan toplumsal hareketler sistemin tamamı değil yanlış gördükleri alanları üzerine yoğunlaşır. Toplumsal hareketler sistemin içindeki yanlışlara dikkat çekerken bir yandan da o sistemin varlığını meşrulaştırmış olur. Bu durum tabii ki demokratik dönüşümünü tamamlamış, toplumsal sınıfların olduğu ülkeler için geçerlidir. Bu dönüşümü sağlamayan toplumların çoğunda toplumsal hareketler devrim, darbe, isyan hatta iç savaşa varan şekillerde kendini gösterir.

Toplumsal hareketler içerik olarak sabit bir politik düşüncenin ürünü olarak görülebilirler. En sol ideolojiden en radikal sağ ideolojiye kadar tüm toplumsal istekler otoritenin dikkatini çekebilecek bir şekilde, belli bir mekânda, belli bir kültürde, belli bir yapıyla ve belli bir zamanda üretilir. Fakat günümüzde enformasyonun da gelişmesiyle toplumsal hareketlere katılan kesim belli politik görüşlerin ötesinde belli kültürel kodlarla sokaklara çıkmaktadır. Bu çalışma bu kültürel kodların toplumsal hareketler üzerinde ne gibi değişimler sağladığı ve bu değişimlerini günümüzün önemli hareketlerinde görülüp görülmediği üzerine yoğunlaşacaktır.

Repertuar açısından toplumsal hareketler modern iletişim teknolojilerinin dönüşümünden faydalanan unsurların başında gelmektedir. İdeolojisi, istekleri veya yapısı ne olursa olsun yeni enformasyon teknolojileri günümüz toplumsal hareketlerinin vazgeçilmez bir unsuru haline gelmiştir. Hareketin otorite tarafından kabul edilir bir hale gelmesi, meşrutiyet iddialarının kanıtlanması iletişim araçlarının ne kadar iyi kullanıldığı ile alakalıdır. Asla devrimci bir yapı olarak adlandırmamak gerekse de bu çalışmada günümüzün iletişim yöntemleri ve kaynaklarının harekete etkisi de incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Hareketler, İletişim, Küreselleşme, Kültür, İdeoloji

ABSTRACT

SOCIAL MOVEMENTS AND COMMUNICATION: TRANSFORMATION OF SOCIAL STRUCTURE AND COMMUNICATION

OZAN GÜNEL

Social movements are one of the most significant methods to in nowadays society to manifest social objections, reactions and to get an attention from authority. Throughout history rebellion against authority have shown itself in various forms. In today's democratic, capitalistic society this form can be described as social movements. Usually social movements as a modern era's product do not come across as a rebellious movement to change all system itself. Because unlike revolutions and rebellions, social movements inside our modern political system behave as a movement which accepted existing political conjectural. On the contrary social movements legitimize the existence of system by pointing out mistakes inside the system. Of course this situation only applies to states which complete their democratic transformation and consist of social classes. In states which do not complete this transformation social movements present themselves as revolution, rebellion, coup and even civil war. This study mainly focuses on peaceful social movements.

Even social movements can seen having a political structure as a content, as the concept itself can be fill with all kinds of different elements but not just politics. From furthest left wing ideologies to most radical right all social movements can produce all kinds of social demands for authority to acknowledge in a way, place, structure, culture or time. But in our society with developed information technologies people who participated in social movements take themselves to streets not just based on their political beliefs but their cultural code too. This thesis will be focusing how these cultural codes changing social movements and do some prominent examples of today's movements are showing these changes or not.

Social movements are one of the main elements which take advantage from modern communication technologies. New information technologies are the main driving force of social movements regardless of their ideological side, their demands, their structure or their content. To have a movement recognized by authority or to prove at least a legitimacy is relevant to how affective communication mediums is used. Even this thesis will never use new information technologies as revolutionary as some claim still this thesis will question this phenomenon role in today's movements.

Key Words: Social Movements, Communication, Globalization, Culture, Ideology

ÖNSÖZ

Yakın dönemde yaşadığımız Gezi Eylemleri, %99 hareketi, Arap Devrimleri ve birçok benzeri toplumsal hareketin de gösterdiği üzere topluluklar tüm aksine propaganda çabalarına rağmen yaşadıkları sistemin zengini daha zengin yapan fakiri köleleştiren, orta sınıfı bitiren, çevreyi, doğayı genel olarak gezegeni yok eden ve muhalefeti hiçe sayan sisteminden memnun değillerdir. Bu memnuniyetsizlik artık kendini belli ekonomik ya da siyasi sınıfların ötesinde daha geniş bir perspektifte göstermekte ve gelişen enformasyon çağının ürünlerinden de faydalanmaktadır. Bu çalışma günümüzün değişen toplumsal hareketler yapısının bir çerçevesini çıkarmaya çalışırken bir diğer yandan da güncel örneklerle bu yeni yapının dünyanın her tarafına yayıldığını göstermeye çalışacaktır.

Bu tezin yazımında desteklerini, yardımlarını esirgemeyen danışman hocam sayın Doç. Dr. Ceyda Ilgaz BÜYÜKBAYKAL ve sayın Doç. Dr. Güven BÜYÜKBAYKAL'a, akademik kariyerime başlamamı sağlayan ve desteklerini hiç esirgemeyen Doç. Dr. Müge DEMİR'e, anneme, babama, Beykent Üniversitesinde tezimin bitmesine yardımcı olan 'Akvaryum' dostlarıma, aynı tez sancılarını birlikte yaşadığımız Kaya'ya, Melis'e, Burcu'ya, Zehra'ya Arda'ya, Elçin'e, Demet'e, entelektüel dünyamın gelişmesini sağlayan Aslı ve Alper'e ve dostlarıma teşekkürü bir borç bilirim.

Ozan Günel,

İstanbul, Temmuz 2017

İÇİNDEKİLER

ÖZ.....	iii
ABSTRACT.....	v
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER.....	viii
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL HAREKETLER: KAVRAM, İDEOLOJİ, YAPI

1.1. KAVRAM OLARAK TOPLUMSAL HAREKETLER.....	8
1.2. TOPLUMSAL HAREKETLERİN İDEOLOJİSİ	17
1.2.1. Toplumsal Hareket Teorileri	30
1.3. TOPLUMSAL HAREKETLERİN YAPISI	42

İKİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL HAREKETLER: SİVİL DİRENİŞİN GELİŞİMİ VE İLETİŞİMİ

2.1. DEMOKRASİ ÖNCESİ HAREKETLER.....	59
2.2. DEMOKRASİ DÖNEMİ VE TOPLUMSAL HAREKETLER.....	86
2.2.1. Aydınlanmanın Kırılışı ve İkinci Dünya Savaşı Dönemi Aşırı Sağ Hareketler.	95

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

KÜRESEL, TEK KUTUPLU DÜNYADA DEĞİŞEN TOPLUMSAL HAREKETLER

3.1. AVRUPA VE ÖTESİ	107
3.2. MEKÂN SORUNSALI	115
3.3. SOSYAL MEDYA VE POSTMODERN RİTÜELLER.....	125
3.4. BENLİK, ACI VE KİMLİK	138
3.5. DİRENİŞİN VAZGEÇİLMEZİ: SANAT	144

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

TOPLUMSAL HAREKETİN DEĞİŞEN YAPISI GEZİ EYLEMLERİ VE YAKIN DÖNEM DİĞER ÖRNEKLER

4.1. GEZİ EYLEMLERİ VE ÖNCESİ.....	157
4.2. GEZİ EYLEMLERİ	163
4.3. GEZİ EYLEMLERİ VE SONRASI.....	186
SONUÇ	189
KAYNAKÇA	194
ÖZGEÇMİŞ	210
EKLER	211

GİRİŞ

9 Kasım 1989 tarihinde İkinci Dünya Savaşı'nın ayırdığı, yenik, yıkılmış bir ülke 40 seneyi aşkın bir zaman sonra ilk defa bir bütün oluyordu. Almanya'nın bu ikinci birleşmesi ilkinden çok daha farklı anlamlar içeriyordu. İki kutuplu dünyanın bir kutbu çökmüş, diğer kutbun mutlak zaferi (en azından dönemsel) ortaya çıkmıştır. Günümüzde liberal demokrasiler en azından yaşadığımız dünya için üzerine tartışılacak birer konu değiller. Demokrasiler ile ilgili algı olabildiğine pozitif, hatasız ve alternatifsiz olarak karşımıza çıkmaktadır.

Fakat tüm popülerliğine ve görünürdeki seçimsizliğine rağmen demokrasilerin sorunsuz olduğunu söylemek komik olacaktır. Özellikle Sovyetlerin çökmesinden sonra komünizm, sosyalizm ve hemen hemen sosyal demokrasi dışındaki tüm sol ideolojiler aynı kefeye konularak rafa kaldırıldı. Refah, kalkınma, sosyal adalet gibi kavramların yerini büyüme, esneklik, istikrar, ekonomik özgürlük gibi kavramlar aldı. Bu ekonomik durumdan en çok etkilenen tabii ki liberal demokrasiler oldu. Para seçimleri kazanmanın bir numaraları anahtarı durumdayken ve para sahipleri giderek hem ekonomik hem siyasal anlamda güçleniyorken demokrasiler seçmeni aynı ürünün farklı tonlarını seçmeye doğru ilerletiyor. 21. yüzyıl zengin ve fakir arasındaki farkın arttığı, medeniyetler çatışmaların körüklendiği, sosyal, siyasal, hukuksal adaletsizliğin yükseldiği bir dönem olarak başladı.

Bu tip bir ortamda sadece seçimlerin demokratik ihtiyaçları yerine getirmesi, toplulukların ihtiyaçlarına ve isteklerine karşılık verebilmesi düşünülemez. Seçimler bu ortamda çözüm sağlayıcı birer araç olamamaktadırlar. Sistemin bu kadar bozulduğu bir alanda sivil inisiyatif her zamankinden daha önemli konuma gelmiştir. Bu sebeple toplumsal hareketler günümüzde belki de her zamankinden daha büyük bir önem taşıyor.

Yaşadığımız dünya dönüşen siyasal ve sosyo-kültürel dinamikler sonucunda farklı bir bireyin, farklı bir kimliğin ortaya çıktığı bir dünyadır. Bu birey eskisi gibi siyasal sınıf tanımlamaları içerisinde kalmamakta, daha bireysel ama bir yandan da bu bireyselliği daha kolektif hale getirebilen bir düşünce yapısı içerisinde olabilmektedir. Bireyin yani diğer bir deyişle kimliklerin ön plan çıktığı bu dünyada toplumsal hareketler de kimlik üzerinden güçlenmekte, oluşmaktadır. Toplumsal

hareketlerin bu kimlik üzerinden yürüyen mantalitesi aynı zamanda yapısal olarak hiyerarşisiz bir hareketin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Bu lidersiz, tabanı geniş katılımlı hareketler iletişim alanında da aynı şekilde katılımı genişletmek adına modern teknolojileri ve yeni iletişim olanaklarını sonuna kadar kullanmaya çabalamaktadır.

Günümüz sadece siyasal olarak farklılaşan bir dönem değildir. Aynı zamanda günümüz iletişimin çok farklı araçlarla yapılabildiği, demokratikleş imkanına sahip olan belki de bir iletişim dönüşümünün yaşanabilme ihtimali olduğu bir dönemdir. Hemen hemen her toplumsal olgunun olduğu gibi iletişimin büyük önem taşıdığı toplumsal hareketlerin de bu iletişimsel dönüşümden etkilenmemesi imkânsızdır. Yakın dönemdeki hemen hemen tüm toplumsal hareketlerde sosyal medyanın etkisi giderek daha da belirgin hale gelmektedir. Fakat sosyal medyanın toplumsal hareketlerin öncü olgularından biri olduğunu söylemek de yanlış ve harekete katılanlara değil araca değer vermek olacaktır.

Bu çalışma günümüz dünyası ve onun varoluşsal unsurları bağlamında postmodern dönüşüm isteklerini açıklamaya çalışacaktır.

Birinci bölümde terimler üzerinden protesto, toplumsal hareketler kavramları ve içerikleri anlatılacaktır. Bu bölümde protestonun, toplumsal hareketlerin ne olduğu anlatılmaya çalışılacak, yapısı üzerinden bir analiz yapılmaya çalışılacaktır. Her toplumsal olguda olduğu gibi toplumsal hareketler de yapısal özelliklerini doğru kurmak ve bu kurulan yapı özellikle sosyal bilimciler tarafından doğru okunmak zorundadır. Olgunun, yapısı, tarihsel gelişimi de dikkate alınarak çözümlenmeye çalışılacaktır. Yine birinci bölümde protestonun, toplumsal hareketlerin ideolojisi üzerinde durulacaktır. Birçok eser toplumsal hareket çalışmalarının tarihçesini çalışmalarında göstermiş, bunun üzerinden toplumun yapısı üzerine açıklamalar getirmeye çalışılmıştır. Bu kısımda buna ek olarak doğrudan toplumsal hareket çalışmalar dönemlerinin önde gelen düşünürlerinin toplum ile ilgili görüşleri üzerinden bu hareketlere bakışları irdelenmeye çalışılacaktır. Sokrates dönemi Antik Yunan'dan itibaren siyasal, tarihsel, toplumsal dönüşümlerin ve bu dönüşler sırasında dönüşümleri sağlayan ya da dönüşümleri irdeleyen düşünülerin söylevleri irdelenecektir. Bu noktada sosyolojik düşüncenin öncesine gidilerek toplumun

oluşmadan önceki dönemlerinde halka, topluluklara bakış belli başlı dönemin önemli figürleri üzerinden anlatılmaya çalışılacaktır.

Son olarak bu bölümde protestonun şekli ve bu şeklin içeriği analiz edilmeye çalışılacaktır. Protestonun, toplumsal hareketlerin şekli diğer toplumsal olgular gibi sadece şekil olarak bakılamaz. Bu göstergeler oluşturdukları şekiller itibariyle simgesel, imgesel anlamlar oluştururlar. Bu kısımda işte farklı toplumsal hareket, protesto şekillerinin hangi anlamlar barındırdıkları ontolojik bir bakış açısıyla açıklanmaya çalışılacaktır.

Devinim toplumsal hareketlerin öz olgularından biridir. Özellikle günümüzün sabit, bazı durumlarda tıkanan siyasi atmosferinde toplumsal hareketler sosyolojik, siyasi, ideolojik, ekonomik vb. birer çıkış yolu sağladıkları için daha da önemli hale gelmişlerdir. Tezin ikinci bölümünde toplumsal hareketlerin başlangıçtan günümüze kadar süren tarihsel serüvenine ve bu tarihsel serüven içerisinde iletişimin rolüne değinmeye çalışacağım. Toplum yapısının oluşmaya başladığı dönemden itibaren topluluklar itirazlarını kitlesel halde iletmenin daha etkili olduğunun farkına varmışlardır. Bir diğer oluşan farkındalık ise bu kitlesel hareketlerin iletişimsel yanlarının güçlü olması gerektiğidir. Çünkü hareketin karşısında bulunan otorite bu hareketleri bastırmak için her türlü dezenformasyona, misenformasyona başvurmaktan çekinmemektedir. İşte bu bölümde tarihsel süreçte gerçekleşen toplumsal hareketlerin ve bunların arasındaki benzer ya da farklı iletişimsel yöntemlerin bir analizi yapılmaya çalışılacaktır.

Tezin ikinci bölümünde ideoloji üzerinden de toplumsal hareketler tartışacaktır. Sovyetlerin çöküşüne kadar hemen hemen iki yüzyıl boyunca ideolojiler insanlık tarihinin en belirgin toplumsal dönüştürücülerinden biri olmuştur. Tüm savaşların, mücadelelerin, dönüşümlerin ekonomi politik bir altyapıya sahip olduğu bir dönemde hem toplumsal hareketlerin hem de yöneldikleri otorite figürlerinin bu ideolojik kaynaktan beslenmediklerini söylemek imkânsızdır. Bu sebeple bu bölümde özellikle 19. ve 20. yüzyıllardaki sol ve sağ görüşlerin ön plana çıktığı ki hemen hemen tüm toplumsal hareketler ideolojik kökenliydi, hareketler irdelenmeye çalışılacaktır. Sol akımların 19. yüzyıldan günümüze, toplumsal hareket gelenekleri, dönüştükleri toplumsal hareket şekilleri ve bunların iletişimsel yöntemleri üzerinden bakılacaktır. Sağ akımlara ise özellikle iki dünya savaşı

arasındaki dönemde Avrupa’da ortaya çıkan ama tüm dünyayı etkileyen orta sınıf merkezli aşırı sağ ideolojiler ve bunların iletişimsel, gösterge bilimsel içerikleri üzerinden bakılacaktır.

Üçüncü bölümde Sovyetlerin çöküşü yani diğer bir deyişle siyasal ideolojinin çöküşünden sonraki döneme ve bu dönem içerisinde yaşanan iletişimsel, enformatik değişimlerin toplumsal hareketler üzerinde yarattığı etkilere bakmaya çalışacağım. 1990’lar sadece Soğuk Savaş’ı bitirmedi aynı zamanda kapitalizmin mutlak zaferini de ortaya koydu. Kapitalizm bu sayede daha önce giremediği birçok ülkeye ya da daha ekonomik bir tabirle pazara çok daha kolay bir şekilde girmeyi başardı. Ortaya çıkan küresel pazar durumu küreselleşme kavramı etrafında yıllardır sürdürülen tartışmaların da başlangıç noktası olmaktadır. Her etkinin bir tepki yaratması kuralında olduğu gibi bu yeni düzen de içerisinde muhalifleri yarattı. Fakat bu muhalefet artık sınıfsal ya da ideolojik çizgiler ile çekilmemekteydi. dünyanın hemen hemen her noktasında her ekonomik, sosyal, kültürel sınıftan insan “yeni dünya düzenini” ve bu düzenin yarattığı çarpıklıkları, aşırılıkları protesto etmek için belli başlı toplumsal direnç noktaları yaratmışlardır. Bu bölümde işte bu hareketlerin önceki dönemden yapısal, iletişimsel, yöntemsel farklılıkları üzerinde durulacaktır.

Aynı zamanda modern dönemde ortaya çıkan bir diğer önemli değişken de enformasyon teknolojilerinde yaşanan devrimsel dönüşümdür. Günümüzde dünyanın neresindeki toplumsal hareketlere bakılacak olursa olsun yeni medyanın, sosyal medyanın etkisini görmek mümkündür. Bir “E-Direnış”ten, “E-Protesto”dan bahsetmek mümkündür. Yeni medyanın toplumsal hareketlerin yapısını dönüştürdüğünü söylemek zor olsa da ona inanılmaz bir iletişimsel alan imkanı sağladığı gerçeği mutlaklıdır. Bu iletişimsel dönüşümü demokratik bir araç olarak kullanmak mümkündür ve toplumsal hareketler bu ihtimalin örneklerini sunmaktadırlar.

Son bölümde ise yeni iletişimsel teknolojiler ışığında günümüzün önemli toplumsal hareketlerine ve bu toplumsal hareketlere katılan kitlelerin kimliklerine yapısal bir bakış atılmaya çalışılacak, bu hareketlerin üçüncü bölümde anlatılan yeni toplumsal hareketlerin özelliklerine uygun olduğu ortaya konmaya çalışılacaktır. Özellikle yaşadığımız dönem ve yaşadığımız coğrafya toplumsal dönüşümlerin ya da toplumsal dönüşüm isteklerinin sıklıkla yaşandığı bir döneme denk gelmektedir.

Gerek Türkiye’deki gerek Arap yarımadası ve Kuzey Afrika’daki, gerek Latin Amerika’daki gerekse de Kafkaslardaki yaşanan dönüşümlerde ortaya çıkan temel istek arzu ve yöntemler üzerinden modern toplumsal hareketlerin yapısı ve katılımcıların kimlikleri üzerinden bir irdeleme yapılacaktır.

Bu çalışmada özellikle Türkiye’deki “Gezi Eylemleri” olarak anılan 2013 yılının özellikle Mayıs ve Haziran aylarında yoğunluk gösteren eylemler ve bu eylemlere katılan protestocuların sosyal medya hesaplarında paylaştıkları üzerinden bir kimlik analizi yapılmaya çalışılacaktır. Buna ek olarak bu eylemler ile “Arap Baharı” kapsamında 2011 yılında Mısır, Kahire’nin Tahrir Meydanında başlayan ve daha sonra 2013 yılında Mursi’ye karşı tekrar oluşan “Tahrir Meydanı Eylemleri” ve yine 2013 yılının sonlarında bir AB’ye destek eylemi olarak başlayan fakat farklı unsurların sokağa çıkmasıyla iç savaşa kadar dönüşen Ukrayna’daki eylemler arasındaki bağlantılar ve farklılıklar analiz edilmeye çalışılacaktır. Bu eylemlere katılan katılımcıların kimliksel yapıları ne kadar birbirine benzemekte, birbirinden ne kadar ayrılmaktadır. Sosyal medyanın, yeni medyanın rolü ne kadardır ve bu rol bir yardımcı rol müdür yoksa yeni iletişim teknolojileri bu eylemlerin ateşleyicisi midir? Bu gibi sorular bu bölümde çözümlenmeye çalışılacaktır.

Sonuç olarak bu çalışma toplumsal hareket tarihini irdeleyerek günümüzün iletişim teknolojilerini de içerisine katarak modern dönemin toplumsal hareketlerini ve katılımcılarını anlamaya çalışacaktır.

1. Toplumsal Hareketler: Kavram, İdeoloji, Yapı

5 Ocak 1989 tarihinde Çin'in Tiananmen Meydanı'nda kimliği ya da daha sonra başına gelenler hala bilinmeyen bir adam tankların önünde dururken büyük ihtimalle sadece Çin'deki değil tüm dünyadaki protestoların sembolü olacağını tahmin etmemiştir. 4 Ocak tarihinde Çin askerleri silahsız protestocular üzerine ateş açmış ve 1000'e yakın insan hayatını kaybetmiştir.¹ Adına daha sonra 'Tank Adam' denilen kişi modern tarihin toplumsal hareketler ile ilişkilendirilen en önemli sembollerinden biridir. Fakat daha ilginç bu kişi hakkında hiçbir şey bilinmemesidir. İletişimin gücü burada ortaya çıkmıştır. Öncesi ve sonrası bilinmeyen bir hikâyenin, hayatı ya da kaderi bilinmeyen kahramanı Komünist rejimlere karşı bir simgeye dönmüş fakat simgenin arkasındaki gerçek kişi soyutlanmıştır. Kapitalist demokratik rejimlerdeki en önemli ve en temel tepki araçlarından olan protesto hakkı ve karşısında otoritenin oluşturmuş olduğu iletişim alanları bu yüzden en az protestonun kendisi kadar önemli olmaktadır. Çünkü iletişim aynı sosyal olayı toplumsal fayda için bir direniş olarak da gösterebilir, toplum düşmanlarının sisteme bir başkaldırısı olarak da.

Fakat toplumsal hareketlerin iletişimine geçmeden önce bu olgunun yapısına bakmak, kendisini tanımlamak gerekmektedir. Toplumsal Hareket kavramı sözlük içerisinde bulunabilecek bir kavram olmadığı ya da en azından bir sözcükte bulunan kavramın çok ötesinde anlamlar içerdiği için doğrudan kavram olarak protestoya bakılabilir. Türk Dil Kurumu'na göre protesto "Bir davranışı, bir düşüncüyü, bir uygulamayı haksız, yersiz, gereksiz bularak karşı çıkma, kabul etmeme" demektir.² Türk Dil Kurumu'nun bu yorumuna göre protesto bir sisteme, bir otoriteye, bir güce karşı yapılan bir hareket olarak nitelendirilebilir. Bu tanım aynı zamanda "Protesto neden yapılır?" sorusuna da cevap olmaktadır. Günümüz sistemlerini her ne kadar "tarihin sonu" olarak değerlendirmek bilimsellikten uzak olacaksa da dünyayı şekillendiren modern ülkelerdeki kapitalist demokrasilerin belirli bir süre daha baskın hatta tekel ideoloji olacağını söylemek çok yanlış olmayacaktır. Bu sistemler halka güç verdikleri için (en azından teoride) isyanlara, şiddetli dönüşümlere karşı

---

¹ Time (Çevrimiçi): <http://time.com/2822290/tiananmen-square-massacre-anniversary/> 26.01.2015

² Türk Dil Kurumu (Çevrimiçi): http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.54c623251798c4.20288490 26.01.2015

birer güç kazanmış durumdadırlar. Aynı zamanda kapitalist demokrasilerde yaşayan halkın önemli bir kısmı orta sınıfta yer aldıkları ya da bu sınıfın hemen dışında yer buldukları için hayatta az bile olsa kaybedeceği bir şeyler olan insanlardan oluşmaktadır. Bu durum bu tip sistemlerde ciddi dönüşüm isteklerinin harekete yansımalarını engellemektedir.

Fakat toplumsal hareketler bu tip sistemler için mükemmel bir eylem tipidir. Protesto, tanımın da bize sunduğu üzere sisteme değil, sistemin içindeki yanlışlıklara odaklanır. Bunlar ekonomik temellerden, çevresel endişelere, belli bir gruba karşı yapılan ayrımcılıktan, hukuki dönüşüm isteklerine kadar çok geniş çapta bir alanda olabilir. Altyapısını ne olursa olsun protesto üstyapıya, sistemin kendisine doğrudan saldırmaz. Bu da toplumsal hareketleri kapitalist demokrasiler için ideal bir eylem, hareket haline getirir. Kısacası toplumsal hareketler seçim sistemleri içinde manevralar yapabilir ama yönetim sistemlerini olduğu gibi kabul ederler.³ Bu tanımlamadan toplumsal hareketlerin insanları oyalayan bir hareket olduğu sonucu çıkarılmamalı. Aynı zamanda toplumsal hareketlere negatif bir anlam da yüklenmemelidir. Gerçek demokrasilerde toplumsal hareketler demokratik bir araç olarak algılanır, ‘toplumsal harekete katılan protestocular ise sistemin, yönetimin yaptıkları hakkındaki hislerimizin ve düşüncelerimizin şekillenmesine yardımcı olur’.⁴ Bunun yanı sıra otoriteye toplumun ne hissettiğini göstermek açısından da toplumsal hareketler ve katılımcılar önemli birer veri olurlar. Sadece modern toplumlarda bireysel aktivitelere ve kurumlaşmış yapıların farklılaşmasına, özelleşmesine saygı gösterilir.⁵ Toplumsal hareket bir bireysel ya da toplumsal aktivite olduğundan protestonun sadece modern toplumlarda kabul gören bir hareket olduğu söylenebilir.

Demokrasi ve protestonun organik bağı demokrasinin yapısal özelliklerinden kaynaklanır. Demokrasi kabul edilmelidir ki mükemmel bir sistem değildir. Hatta günümüz demokrasileri için içi boşaltılmış, dönemsel bir ritüele dönmüş sistemler de diyebiliriz. Fakat ‘tarihi ya da insan doğasını inceleyen herhangi bir kişi demokrasinin, tam bir çözüm olmamakla birlikte çözümün esaslı bir bölümü olduğunu herhalde açıkça görür.’⁶ Günümüzde demokratik rejimlerdeki sıkıntılar

---

³ James M. Jasper, **Ahlaki Protesto Sanatı**, Çev: Senem Öner, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2002, s.107

⁴ **A.e.** s.26

⁵ S.N. Eisenstadt, **Modernization, Protest and Change**, New Jersey, Prentice Hall Inc, 1966, s.2

⁶ Bertrand Russell, **İktidar**, Çev: Mete Ergin, İstanbul, Cem Yayınevi, 1990, s.281

sadece siyasal sistemin kendisinden kaynaklanmamakta aynı zamanda eğitimsel, ekonomik yapılardaki sorunları da kapsamaktadır. Demokrasi özünde iktidarın sınırlarını daraltmak, azınlıkların haklarını güvence altına almak için var olmuş bir sistemdir, demokrasi kazanımları da halk kitlelerinin ya da diğer daha spesifik grupların karşı çıkışları, isyanları sayesinde ortaya çıkmıştır.

Toplumsal hareketler için bu sisteme doğmuş, kaybedeceği şeyler olan ya da sisteme doğrudan başkaldırı ile sistemden soyutlanabilecek bireylerin toplu olarak sistemi düzeltme çabaları da denebilir. Kaybedecek bir şeyi olmak buradaki kritik noktadır. Bu oran ve bilinç seviyesi, isyanı protestodan ayıran, devrimsel yapının seviyesini belirleyen temel faktörlerdir. Bilinç seviyesi tek taraflı değildir. Bilincin sadece protestocular tarafında değil aynı zamanda protesto edilen sistem tarafında da hissedilmesi gerekmektedir. Protestocular en basit eylemlerinde bile ruhani olarak sisteme karşı bir başkaldırıya bulunurlar ama fiziki yapıda eylem sistemi meşrulaştıran bir yapıya bürünür. Kapitalist demokrasilerin en önemli kozlarından biri de karşı duruşu sistem içine yedirebilmesidir. Bu durum bir kontrol mekanizması olarak başlamış olsa da günümüzde bir tiyatro halini alan bir duruma bürünmüştür. Bilinç oranı ve baskı seviyesi ise sistemin arttırmak istemediği iki temel özelliktir. Bu tespiti çalışmanın ilerleyen kısımlarında daha detaylı bir inceleme yapılacaktır. Bu bölümde ise protestonun şekillerine, yöntemlerine ve aletlerine bakılacaktır.

1.1. Kavram olarak Toplumsal Hareketler

Charles Tilly'e göre toplumsal hareketler, sıradan insanların sistem, diğer grup veya kişiler üzerinden sürekli performanslar, gösteriler ve kampanyalar aracılığıyla ürettiği kolektif iddialardır.⁷

Toplumsal hareketler gibi yüzyıllara ve dünyanın tamamına yayılmış bir toplumsal olgunun yapısal özelliklerini çıkarmak biraz indirgemeci olabilir. Her hareket belli bir özelliğiyle diğerinden ayrılır. Toplumsal hareketlerin içinde olduğu zamanı, mekânı, koşulları, ideolojiyi, toplumu dışlayarak bazı yargılara varmak bir

---

⁷ Amandha Rohr Lopes, **The Impact of Social Media on Social Movements: The New Opportunity and Mobilizing Structure** (Çevrimiçi):

https://www.creighton.edu/fileadmin/user/CCAS/departments/PoliticalScience/Journal_of_Political_Research_JPR_/2014_JSP_papers/Lopes_JPR.pdf s.4 22.06.2015.

bilim insanının yapacağı en büyük yanlışlardan biri olacaktır. Fakat bir gerçek vardır ki o da her toplumsal hareket birbirinden tamamen farklı koşullar ve düşünceler içinde var olsa da yapısında benzerlikler olmaması imkânsızdır.

Yukarıda da belirtildiği gibi toplumsal hareketler temel olarak demokratik toplumların bir aracıdır. Başka bir yorumla toplumsal hareketler demokratik ülkelere ait bir ayrıcalıktır denebilir. Toplumsal hareketlerin başlaması ile toplum sözleşmesinin çıkışı arasında kurulan bağ da protestoların demokratik rejimlerin bir parçası olduğu tezini güçlendirmektedir. Rousseau'nun 1762 tarihli 'Toplum Sözleşmesi' kitabının çıkışı, toplumsal hareketlerin tarihinin başlangıcını 1760'lar olarak gören görüşe bir kaynak sağlamaktadır.⁸ Her ne kadar Rousseau her türlü toplumsal hareketi desteklemese de devlet-toplum çelişkisinde "Toplum Sözleşmesi" kavramı bir orta yol yaratmayı başarmış, bu sayede dünya siyasal tarihi farklı bir yola girmiştir. Otoriter ya da totaliter eğilimler gösteren rejimlerde ya da monarşik yapılarda toplumsal hareketler doğrudan sisteme ya da hükümdara yönelik yapılmış bir hareket/hakaret olarak görüldüğünden bu tip toplumsal hareketlere izin verilmez ya da oldukça kısıtlanır. Bu durum aslında bu tip rejimler için birer koruma noktası olsa da aynı zamanda bu rejimlerin en zayıf noktalarından birini de oluşturmaktadır. Çünkü baskılanan toplum bir noktadan sonra bilinç düzeyini geliştirmek zorunda bırakılmaktadır. Bu her ne kadar kolay bir süreç olmasa da özgürlük karşıtı rejimler kısa ya da uzun vadede, işe yarayan ya da aynı sistemi farklı güç odaklarına teslim eden bir devrim, darbe ile yok olmaktadır. İşte demokratik rejimlerde protesto hakkı bir yandan bu bilinç seviyesinin gazını alırken diğer bir yandan da sistem içi bazı demokratik, pozitivist hareketlere hareket etme alanı sağlar. Sistem belli noktalarda kendini yenileyerek, genel bir isyanın önünü keser.

1768 yılında İngiltere'de gerçekleşen ve 6 ila 11 protestocunun ölümüne sebep olan ve tarihe St George Alanı Katliamı olarak geçen olayların sonucunda kamuoyu gerçekleşen tepkiyi bir isyan veya ayaklanma olarak görmek konusunda şüphe yaşamamıştır. Fakat ayaklanmanın lideri John Wilkes gazetesi *'The North Briton'*da bu iddiaları reddeder. Wilkes hükümet ile halk arasındaki her türlü anlaşmazlığı, ters düşmeyi, çatışmayı isyan ya da ayaklanma olarak değerlendirilmesine kesinlikle

---

⁸ Jens Rudbeck, **Social Contract Theory and the Historical Origin of the Social Movement**, (Çevrimiçi): <http://politicsandprotest.ws.gc.cuny.edu/files/2012/07/Rudbeck-Historical-Origin-of-the-Social-Movement.pdf>, s.1 22.06.2015

karşı çıkar. Her ne kadar Wilkes isyan çıkarabilecek kadar güçlü bir halk desteğini arkasında barındırıyor olsa da aksine Wilkes mevcut otoriteye var olan yasalar ve var olan kurumlar üzerinden meydan okumaya devam eder. Bu tip isyan ve sistem karışımı bir hareket ismini (toplumsal hareket ya da protesto) 80 yıl sonra alacak olsa da ilk kıvılcımlarını demokrasinin de modern çıkış yeri olan İngiltere’de atar.⁹

18. yüzyılın Wilkes gibi diğer protestonun/toplumsal hareketin öncüleri Magna Carta’ya kadar uzanabilecek bir karşılık uzlaşma fikrinden ve bu fikrin modern yansımalarını yaratan Rousseau gibi düşünürlerden faydalanmışlardır. Her ne kadar dönemin ilerici düşünürlerinin fikirleri 21. Yüzyıldan bakıldığında sistem yanlısı kalabilse de mevcut sistem içinde de bir çatışma, hareket olabileceği fikri bu dönemde ortaya çıkmıştır. Tabii bu mevcut sistem sadece demokrasi olabilir.

Çok değil İngiltere’deki olaylardan yaklaşık 20 yıl sonra ABD anayasasının 1791 yılında yapılan birinci değişikliği (ABD anayasası 1787 yılında kabul edilmiştir.) protestoyu bir hak olarak tanımaktadır. Bu maddeye göre;

“Kongre, dini bir kuruma ilişkin veya serbest ibadeti yasaklayan; ya da ifade özgürlüğünü, basın özgürlüğünü kısıtlayan; ya da halkın sükûnet içinde toplanma ve şikâyete neden olan bir halin düzeltilmesi için hükümetten talepte bulunma hakkını kısıtlayan herhangi bir yasa yapmayacaktır.”¹⁰

ABD kongresi bu kararı alırken yasanın içerisine fakat gibi ibareler koymamıştır. Her ne kadar ABD kendi başına, farklı bir örnek olsa da, bu değişiklik her zaman pratikte uygulanır olmasa da yasalar nezdinde ABD halkı protesto hakkının şiddete başvurmadığı sürece engellenemez olduğunu bilmektedir. Demokrasinin temel haklarından biri olan protesto demokratik gelişmişlik seviyesinin de bir göstergesi olmaktadır. Türkiye Anayasası’nda da protesto hakkı yer bulmuştur. Fakat ABD Anayasası’nın aksine Türkiye Cumhuriyeti’nin ABD anayasasından yaklaşık 200 yıl sonra yapılan 1980 Anayasası darbe koşullarında yani anti-demokratik koşullarda yazılmıştır. Milli bağımsızlığın ilanı olan bir anayasa ile, askeri darbenin sonucunda ortaya çıkmış bir anayasa arasında fark diline ve koşullarına da yansımıştır. Protesto hakkı 1980 Anayasası’nın 34. Maddesinde düzenlenmiştir. Buna göre;

---

⁹ Jens Rudbeck, a.g.e. s.2

¹⁰ Cornell University (Çevrimiçi): https://www.law.cornell.edu/constitution/first_amendment
26.02.2015

“Herkes, önceden izin almadan, silahsız ve saldırısız toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkına sahiptir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü hakkı ancak, milli güvenlik, kamu düzeni, suç işlenmesinin önlenmesi, genel sağlığın ve genel ahlâkın veya başkalarının hak ve özgürlüklerinin korunması amacıyla ve kanunla sınırlanabilir.

Toplantı ve gösteri yürüyüşü düzenleme hakkının kullanılmasında uygulanacak şekil, şart ve usuller kanunda gösterilir.”¹¹

Türkiye Cumhuriyeti Anayasası görüldüğü üzere protesto hakkını belli koşullara bağlar. ‘Milli güvenlik, genel ahlak, kamu düzeni’ gibi kavramlar oldukça genel kavramlardır ve otoritenin anlayışlarına ve çıkarlarına göre manipüle edilebilir. Toplumsal hareketler demokratik anlayışını tamamlamış ülkelerde daha doğal bir şekilde oluşurken demokratik gelişimini tamamlamamış ülkelerde ise daha zorlu bir süreçten geçer. Osmanlı döneminde toplumsal hareketlerin ötesinde toplum içinde herhangi bir hoşnutsuzluk olmaması adına basına karşı da ciddi bir direniş vardı. ‘Osmanlı İmparatorluğu’nda Türkçe ve Arapça yazı basmak 1727 yılına kadar tamamen yasaktı.’¹² Bu yasaklar belli zaman içerisinde belli seviyelerde gelişse de 300 yıl sonra dahi Türkiye’deki özgürlükler ile modern demokrasilerdeki özgürlükler kıyaslanamaz. Özetle, temel olarak şu söylenebilir ki protesto bir demokratik rejim hareketidir.

Toplumsal hareketler demokrasiler içerisinde gerçekleşebilmektedir. Peki, neden gerçekleşmektedir? Toplumsal hareketleri sadece toplumsal bir olgunun hoşnutsuzluğundan doğan bir hareket olarak görmek eksik bir bakış açısı olacaktır. Özellikle Amerikan öğrenci hareketlerinin arttığı dönemlerde yapılan araştırmalarda (özellikle 1960’lar) protestocu kesimin temel amacı olarak merkez gruba entegre olma talebi olarak açıklanabilir.¹³ Merkez ile diğer sosyal gruplar arasındaki bağlar güçlense de bu grupların farklı siyasal, ideolojik parametreleri toplumsal hareketlerin oluşmasında önemli bir güçtür.

Toplumsal hareketlerin tek yapısal özelliği tabii ki içinde bulunduğu siyasal sitem değildir. Toplumsal hareketler çoğunlukla bir yurttaşlık esası içerisinde yapılan bir harekettir. Bu illa ki o ülkedeki, o ülke politikaları ile ilgili olmak zorunda değildir. Aksi örnekler bulunmasına rağmen toplumsal hareketlerin çok büyük bir

---

¹¹ TBMM (Çevrimiçi): <http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/anayasa.uc?p1=34> 26.02.2015

¹² John Keane, **Medya ve Demokrasi**, Çev: Haluk Şahin, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2010, s.31

¹³ S.N. Eisenstadt, **a.g.e.** s.31-32

kısmı yurttaşı olduğu ülkeyi ilgilendiren konular ile ilgilidir. Yakın dönemde Irak'ta öldürülen Ürdünlü pilotun Ürdün'deki anma töreni IŞİD'a karşı bir protesto mitingine dönüşmüştür.¹⁴ Her ne kadar olay o ülkenin sınırları içerisinde olmasa da yurttaşlık bağı olan bir kişinin vahşice ölümü bir ülkedeki protestoları başlatmaya yetmiştir. Diğer bir yandan ABD'de yaşayan Ermenilerin de 24 Nisan'da protestolara katılması güncel olmayan ama ırksal bağlarla oluşturulmuş tarihi bir yurttaşlık esasından gelmektedir. Bu yurttaşlık durumu her durum için geçerli değildir. Bazı durumlarda topluluk kendini bir dünya yurttaşı statüsünde görüp kendi yurttaşlık bağı olmayan ülkelerdeki olaylarla ilgili tepkilerini de ortaya koyarlar. Türkiye'de yapılan Irak İşgali karşıtı gösterilen ya da küreselleşme karşıtı hareketler bunlara örnek olabilir.

Bir toplumsal hareketler katılımcı sayısına göre değişiklik gösterebilir. Protesto genel olarak kalabalık olarak yapılan bir toplumsal hareket olarak görülür. Fakat yakın döneme kadar bu kalabalık toplumsal araştırma alanlarında kendi fikri olan bireylerden oluşan bir kalabalık olarak görülmemekteydi. Aksine toplumsal hareketler araştıran ilk sosyal araştırmacılar katılımcılara bir koyun sürüsü güdüsü üzerinden bakmakta ısrar etmişlerdir. Gustave Le Bon 1895 yılında yazdığı *The Crowd* adlı kitabında kişiler ile birlikte olduğu grupların düşüncelerinin farklı olduğunu iddia eder

“Bir kalabalığa dönüşmeleri, bu kişilerin, tek başlarınayken hissedeceklerinden, düşünceklerinden ve hareket edeceklerinden çok farklı şekilde hissetmelerine, düşünmelerine ve hareket etmelerine neden olan bir tür kolektif zihne sahip olmalarına yol açar”¹⁵

Le Bon'un psikolojik yaklaşımı yüzyıl değiştikçe daha sosyolojik bir bakış açısına evrilmiş, halka hareketleri daha ciddiye alınmaya ve incelenmeye başlanmıştır. Günümüze kadar görüldüğü üzere protesto yoldan geçen birkaç kişinin birleşerek karakter değiştirmesi değildir. İnsanlar bir haklarını savunmak ya da bir hak talebinde bulunmak amacıyla bilinçli olarak kalabalığa katılmaktadırlar. Kalabalık içerisinde değişen davranışları olup olmadığı tamamen ayrı bir tartışmanın konusudur ve bu çalışmanın ilgilendiği alan ile bir bağlantısı yoktur. Fakat

---

¹⁴ Daily Mail (Çevrimiçi): <http://www.dailymail.co.uk/news/article-2942820/The-defiance-Jordan-Queen-Rania-leads-thousands-protesters-streets-Amman-honour-Martyr-Moaz-burned-alive-ISIS.html> 27.02.2015

¹⁵ James M. Jasper, **a.g.e.**, s.52

insanların bilinç seviyeleri ile protesto hareketleri arasında bir paralellik vardır. Demokratik toplumlar açısından bakıldığında bilinç seviyesi yükselen toplumlarda protesto daha sıklıkta olur. Yaşadığımız dönemde de görüldüğü üzere protesto sadece çoğunluk içinde yapılan bir eylem değildir. Gezi eylemleri sırasında başlatılan ‘Duran Adam’ eylemi ya da 1963’te kendini ateşe veren Vietnamlı keşişin bireysel eylemleri de toplum üzerinde oldukça büyük etkilere sebep olabilmektedir. Günümüzde internetten ya da sokaklarda başlatılan imza kampanyaları da özünde bireyin bireysel yaptığı eylemlerdendir.

Toplumsal hareketler için söylenebilecek bir diğer temel özellik, toplumsal hareketler temelinde bir şehir hareketi olmasıdır. Toplumsal hareketler tarihi sırasında köylü isyanlarından bahsedilecektir. Fakat modern demokratik dönemin toplumsal hareketler istatistiklerine bakılırsa bunun önemli bir kısmının şehirlerde olduğu rahatlıkla görülecektir. Bunun belli başlı bazı sebepleri vardır. En önemlisi günümüz yaşamının insanoğlunun çok büyük bir kısmını şehirlere itmesinden kaynaklanmaktadır. Bir toplumsal hareket sosyal izolasyon içerisinde karar verilebilecek bir olgu değildir. Aksine kişiler kararlarını doğrudan ya da dolaylı olarak grup içerisinden çıkarımlar yaparak verirler.¹⁶ Bunun için de en uygun ortam şehirdir. Fakat protestoların sebebini sadece niceliğe bağlamak eksik ve misenformatif olacaktır. Şehrin protestonun içeriğine kattığı bazı artılar vardır. SC Wright’a göre bir protestonun üç çeşit ayrımı olabilir: Birincisi hareketsizlik ya da hareket, ikincisi kişisel hareket ya da kolektif hareket yasal hareket ya da yasa dışı hareket.¹⁷ Ayrımı ne olursa olsun şehir tüm protesto farklılıklarında talep edilenin duyurulması için en uygun yerdir. Ana akım medyanın şehirlerde konumlanması, yeni medya araçlarında şehirde yaşananların daha etkin yayılabilmesi şehri protestonun ana mekânı haline getirmektedir. İletişim araçlarına sahiplik ve onları kullanabilmenin yapısını ilerleyen bölümde bakılacaktır. Fakat burada şunu söylemek gerekir ki bu iletişim araçlarını kontrol eden kesim genel olarak orta ve üst sınıftır ve bu sınıflar modern dönemde şehirlerde konumlanmıştır.

Şehre bakışın ufak bir tarihine bakacak olursak mekânın bir toplumsal harekette ne kadar önemli olduğunu tekrar tekrar görebiliriz. İlk demokrasi

---

¹⁶ Jacquelin van Stekelenburg&Bert Klandermans, **The Social Psychology of Protest**, Madrid, sociopedia.isa, 2010, s.6

¹⁷ A.e. s.1

deneyimlerinin yaşandığı Antik Yunanda mekân günümüz demokrasilerine ifade ettiği anlamların ötesinde doğrudan politikanın bir parçası anlamına gelmekteydi. Doğrudan demokrasilerde halk ya da daha doğru bir ifadeyle karar verme mekanizmasına katılabilen grup meydanlarda (agora) toplanır ve şehrin ya da ülkenin geleceği için karar verirdi. Bu sebeple mekânın demokratik rejimlerde karar verme mekanizmasıyla olan bağı modern demokrasilerde çıkan diğer birçok olgudan daha geriye gider. Doğrudan demokrasilerin katılım prensipleri ile modern dönemin toplumsal hareketlerini yapısal olarak karşılaştırdığımızda çok da farklı olmadığını görebiliriz. Bir toplumsal hareket modern dönemde çoğunlukla kalabalıklardan ve mekân ile iletişim kanallarına hâkimiyetten beslenir. Agora da bu yapıyı buna benzer olarak demokrasinin içine işlemiştir. Doğrudan katılım da karar kalabalığının desteğiyle alınır. Mekânda var olmak katılımın baş gereksinimidir ve iletişimi (yani kalabalığı) elinde tutabilecek iletişim yöntemlerini bulmak gereken değişimler için şarttır. Bu sebeple demagoglar ortaya çıkmıştır. Antik Yunan'ın en ünlü demogogu aynı zamanda en önemli yöneticilerinden biri olan Pericles'tir. Fakat mekân ve iletişim sadece seçmeye değil ayırmaya da yarar Antik Yunan'da. Demokrasiye geçişten sonra ortaya çıkan *ostrakismos* uygulaması denilen bir yetkiyle halk meclisi, yılda bir kez tiranlığa eğilimli olduklarına inandıkları kişilerin adlarını çanak çömlek parçaları üzerine yazarak bir oylama yapıyor ve bu oylamada bir kişinin ismi belli bir sayı üzerinde çıkarsa o kişi Atina'dan 10 yıl süreyle gönderiliyordu.¹⁸ Bu uygulama yapı olarak günümüz toplumsal hareketlerine benzemektedir. Günümüz toplumsal hareketleri yapıyı değiştirmeden içerisindeki kendilerine göre var olan eksikleri düzeltme üzerine inşa edilmiştir. Aynı şekilde bu Atina geleneği de sisteme dokunmadan sistemi güçlendirme ideali üzerine inşa edilmiştir.

Antik Yunandan, modern şehirlerin ortaya çıktığı döneme geçene kadar Orta Çağ ve Orta Çağ ile bağlantılı feodal mekânın düzenine de kısaca bakmakta fayda var. Orta Çağ, Avrupa için insanın varlığının bile bir başka varlığa (yüce varlık) dayandığı bir sistem dönemdir. Doğal olarak da Orta Çağ'ın yerleşkeleri bu tip anlayışa göre şekillenmiştir. Feodal dönemin en önemli mekânsal düzenleri insanları ayırıştırıcı bir yapıya sahip olmalarıdır. Ayırışan insanlık hem iletişim kaynaklarını kaybeder hem de aristokrasi ve monarşi sınıfına bir tehdit olmaktan çıkar. Köylü ayaklanmalarının daha az etkili olmaları ve bu ayaklanmaların derin bir tartışma

---

¹⁸ Mehmet Ali Ağaoğulları **Kent Devletinden İmparatorluğa**, Ankara, İmge Kitapevi, 2004, s.40

içerisine sokulmamasının da temel sebebi budur. İşçi sınıfı için köylü sınıfından daha bilinçliydi gibi bir yorumda bulunmak indirgemeci bir yaklaşım olacaktır. Fakat işçi sınıfı birçok etkili harekete kaynaklık etmişken köylü sınıfı için en azından tarih yazımı içerisinde bu etkiyi görememekteyiz. Bunun sebepleri arasında işçi sınıfının neredeyse Marksizm ile birlikte doğmuş yani köklerinde devrimci bir düşünce ile doğmuş olması mutlaka vardır. Fakat mekânın özelliklerini da yabana atmamalıyız. İşçi sınıfı bir fabrikada sürekli etkileşim içerisinde varlığını sürdürürken köylü sınıfı aksine çok geniş araziler üzerinde tek başına ve etkileşim olmadan varlığını sürdürmektedir. Ortaçağ'ın lidersiz ya da en azından soyluların katılımı olmadığı toplumsal hareketlere daha az ev sahipliği yapmasının temel sebeplerinden biri budur. Özetleyecek olursak Ortaçağ mekân olarak dönemin katı dini yapısına uygun bir düzen içerisindeydi. İnsanı bir bireyden çıkarıp onu araç haline getiren anlayışın mekâna da yansıdığı söylenebilir.

Mekânın güvenliği de bir toplumsal hareket için olmazsa olmazlardandır. Dış tehdidin çok fazla olduğu ve yaşamı tehdit ettiği bir zaman ve mekânda rejim üzerine düşünmek ya da devrimsel dönüşümler için bir düşünce üretebilmek çok zordur. Batı Roma İmparatorluğu, barbar istilaları sonrası yıkıldığında ortaya çıkan feodal devletlerin ve bu devletteki şehirlerin dış güvenliği hiçbir zaman ne Antik dönemdeki gibi ne de günümüzdeki gibi bir güvenlik duygusuna sahip olamadı. Ortaçağ'da mekân yani kent ihtiyaçlardan doğan bir alandır. Askeri, ekonomik ve siyasi ihtiyaçlara göre düzenlenmiştir. Fakat sosyal, toplumsal ihtiyaçların zaten var olduğu kabul edilmediğinden dolayı bu gereksinimler yok sayılmış, hesaba katılmamıştır. Antik çağda yurttaşlık ve surların bağlantıları yokken Ortaçağ ile birlikte sur dışında kalanların yurttaşlık hakları elinden alınmıştır.¹⁹

Modern dönemde şehir ve orta sınıf birbirinden ayrılmaz iki olgu haline gelmiştir. Pirenne göre de kentin oluşumundan önce sadece iki sınıf vardı: rahipler sınıfı ve soylular. Kentlerin doğuşu ile orta sınıf bu sınıfların yanındaki yerini almıştır.²⁰ Bu sebeple protestoda orta sınıfın varlığını da ifade etmek gerekir. Bu orta sınıfın tek başına toplumsal hareketleri ürettiği anlamına gelmez. Fakat her türlü toplumsal hareket orta sınıf temsilcilerinin belirli bir katılımı sayesinde gelişir, evrimleşir. Zengin aristokratik ya da burjuva sınıfının eylem bilinci yoktur ya da

---

¹⁹ Henri Pirenne, **Ortaçağ Kentleri**, Çev. Şadan Karadeniz, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005, s.49

²⁰ A.e. s.157

daha doğru bir ifade ile eyleme ihtiyaç duymazlar. Tüm sistem kendilerine uygun hale getirilmiştir. Kendilerinin yarattığı bir sisteme isyan etmek genelde pek mümkün ya da mantıklı değildir. Latin Amerika'daki kısa süreli sosyalist rejim denemelerinde zengin sınıfın halkı kullanarak desteklediği protestolar ya da Ukrayna'daki gibi ana güçlerin destekleri hareketler tabii ki vardır. Fakat genel olarak bakıldığında toplumsal hareketlerin büyük bir çoğunluğu egemen sınıfın çıkarlarına karşı bir istekten kaynaklanır. 'Kişisel olan politik olduğunda protesto için motivasyon artar'.²¹ Kişisel olanın politik olması ise en çok orta sınıfta gözükmemektedir. Bir ülkedeki siyasal, ekonomik, sosyal, kültürel değişikliklerden en çok etkilenen sınıf olduğu için orta sınıfın kişisel-özel alanlarının politik olması diğer sınıflara göre daha hızlı olur. Orta sınıf bu tip değişikliklerden hem kişisel olarak hem de grup olarak etkilendiğinden dolayı da kitlesel protesto refleksi diğer sınıflara göre daha fazladır. 2013 yılında ölen İngiltere'nin eski başbakanı Margaret Thatcher'ın cenaze töreni hem yaşadığı dönemde dikte ettiği politikalar hem de cenaze masrafları sebebiyle İngiltere'de ciddi protestolar ile karşılaştı. Bu tip protestolar ayrıca orta sınıfın diğer iktidarı elinde bulundurmayan sınıflara göre toplumsal hafızasının daha yüksek olduğunu da gösterir. Fakat orta sınıf bilinci gelişmiş bir ülkelerde protesto bir hak olarak görüldüğü için cenazeye katılanlar ve protesto edenler arasında bir çatışmanın çıkmaması da sınıfsal gelişmişlik açısından önemli bir göstergedir.²²

İşçi ve köylü sınıfı gibi ekonomik skalanın alt kesimleri ise tarihsel olarak birçok harekette yerini almıştır. Fakat alt kesimlerin 'yaşam mücadelesi' gerçeği hareketin aslında en çok gereken sınıf olsa bile olgunlaşmasını engeller. Toplumsal hareketler bir anlamda bir savaş alanıdır. Bu alanda en uzun süre ve en etkili şekilde dayanmak başarıya giden en önemli göstergedir. Ekonomik olarak sınırdan yaşayan sınıfların bu savaşı sürdürmesi çoğu zaman pek mümkün gözükmemektedir. Her ne kadar modern dönemde en çok edilen ve sömürülen kesim alt kesimler olsa da sembol ve kutsalların kullanımı ve mücadeleyi sürdürebilecek ekonomik özgürlüğünün olmaması ve ekonomik dayanışmayı yaratacak organizasyon eksikliği, şehir merkezinden uzaklık gibi sebeplerden bu kesimlerin toplumsal hareketlere katılımı az olur.

---

²¹ Stekelenburg & Klandermans, a.g.e. s.2

²² Dipnot (Çevrimiçi): <http://www.dipnot.tv/demir-ladynin-cenazesinde-dipnot-protestocular-arasindaydi/> 12.03.2015

Toplumsal hareketler genelde genç kuşağın daha geniş katılım sağladığı hareketlerdir. Bunun fizyolojik ve psikolojik altyapılarına girmeden tartışmak zor olsa da sosyolojik olarak karar mekanizmasına daha giremedikleri fakat geleceği kendilerine ait bir toplumu gençlerin şekillendirmek istemesi oldukça normaldir. Diğer bir yandan kapitalist sistemin içerisine tam anlamıyla girmemeleri de genç kuşağı daha atılgan ve protesto anlamındaki kişisel verimliliğini daha yüksek hale getirir.

Toplumsal hareketlerin iletişim ve araçları ile ilişkisi çok yoğun olsa da toplumsal hareketlerin kendisi aslında bir iletişim biçimidir. Anthony Giddens toplumsal pratiklerin bir yandan yapılaşmış bir yandan da yapılandırıcı olarak hem aracı hem de sonuç” olduğunu söyler.²³ Bu ikiliği toplumsal hareketlerin iletişim ile bağlı ilişkilerinde de görmek mümkündür. Toplumsal hareketler hem siyasal bir iletişimin ürünü, sonucudur hem de bir iletişimin başlangıç, kaynak noktasıdır. Diğer bir yandan toplumsal hareketlerin iletişimin, iletişimsel mesajın güçlü bir şekilde iletilmesi aynı zamanda da iletişim arayan bir toplumsal çabadır.

Toplumsal hareketler bir güven sürecidir. İnanmış olduğunuz ideolojiye ve protestoya katılan diğer kesime güven; otoriteye, karşı çıkılan gruba karşı güvensizlik içerir. Güven bir yandan özdeşlik bir diğer yandan inanmaktan geçer.

Toplumsal hareketlerin yapısını bu özelliklere kısıtlamak indirgemeci bir yaklaşım olacaktır. Bu özellikler dışında toplumsal hareketlerin yapısı daha birçok yapısal taşı da bünyesinde barındırır. Fakat bu tezin özeline bakıldığında toplumsal hareketlerin yapısı denildiğinde bakılacak özellikler yukarıda bir çerçeve içine alınmıştır. Bu bağlam içinde toplumsal hareketler ideolojisine bakmak, bir tarihsel perspektife oturmak gerekmektedir.

1.2. Toplumsal Hareketlerin İdeolojisi

Dünya tarihi aynı zamanda karşı duruşun da tarihidir. İnsanoğlu, kralların, hükümdarların tarihi yazıldığı dönemde bile isyanlar ile tarihi değiştirmeye devam

---

²³ Anthony Giddens, **The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration**, Berkeley, University of California Press, 1984, s.25

etmekteydi. Bu tarih içinde filozofların, iletişim bilimcilerin, sosyologların isyan ya da modern dönemdeki dönüşmüş şekli olan protesto ile ilgilenmesinden daha normal bir şey yoktur. Bu bölüm sadece toplumsal hareketler ile ilgili bilimsel çalışmaların sosyolojik ya da iletişimsel gelişmeleri ile ilgili olmayacaktır. Protesto veya toplumsal hareketler sadece modern toplumun bir eseri değildir, adı konulduktan sonra ortaya çıkmış bir olgu değildir. Toplumsal hareket günümüz şeklinde olmasa da her zaman karşı çıkış, sisteme başkaldırı ya da tam tersi bir bakışla sisteme başkaldırmamayı öğütleyen düşünceler tarafından insanlık tarihi boyunca yörgülmüştür. Bu sebeple bu bölümde tarihsel süreçte toplumsal hareketlere, otoriteye başkaldırıya nasıl bakıldığı da ele alınmaya çalışılacaktır.

Karşı duruş, eleştirel bakış bir entelektüel tavır olarak algılanır. Fakat uzun dönemler boyunca filozoflar sisteme doğrudan bir başkaldırı göstermemiştir. Tarihin belki de en önemli ve ilk başkaldırı hikâyelerinden biri Sokrates ve onu üne kavuşturan Platon'un Sokrates'in Savunması'dır. Savunma günümüzde bile bir başkaldırı olarak kabul edilmiş, Sokrates ideallerinden vazgeçmektense, ölümü göze alan bir kişi olarak sunulmuştur. Bu analizinin önemli bir bölümü doğru olsa da Sokrates'in iktidara başkaldırışı abartılmış bir tarihsel olgudur. Sokrates'in karşı çıktığı, eleştirdiği Tanrısal düzeni bozan insan tarafından yapılmış kurallardır. Çünkü Sokrates'e göre 'direnme ancak eşitler arasında söz konusu olduğundan, kişi, devletin her buyruğunu yerine getirip ses çıkarmadan dayak yemek, zincirlenmek, yaralanmak ya da ölmek üzere savaşa götürülmek gerektiğini bilmeli ve ona göre davranmalıdır.²⁴ Sokrates'te Polis doğal hatta tanrısal bir varlıktır. Bu sebeple polise başkaldırı sadece sisteme başkaldırı değil aynı zamanda tanrısal güce de bir başkaldırıdır yani insanın varoluşuna terstir.

Sokrates'te insan hakları düşüncesi yoktur. Bu sebeple de protesto bir hak olarak yer alamaz. Sokrates'in Otuzlar Tiranlığı'na başkaldırmasının sebebi, tiranlığın Tanrı'nın yani polislin yasalarına uygun bir yönetim sergilememelerinden kaynaklanmaktadır. Sokrates'in inandığı yasalar genellikle polise içkin olan yasalar, bir başka deyişle organik yasalar ile doğal ya da Tanrısal olarak nitelendirilebilecek yazısız yasalardır.²⁵ Yazısız yani sözlü iletişim Tanrısal vurgusunun önemli bir yapı parçasıdır. Antik dönem, yazılı iletişim kültürü öncesi dönem sözelin baskın olduğu

---

²⁴ Ağaogulları, a.g.e. s.158

²⁵ A.e. s.159

dönemdir. Bu dönemin iletişiminin ilahı altyapısını sağlayan sözel iletişim kendini destanlarda ve diyalektikte bulur. Diyalektiğin gücüne inanan Sokrates, Platon gibi Antik Yunan Dönemi'nin büyük düşünürleri sözlü iletişimin, yazılı iletişim üzerindeki gücüne inanmışlardır. Platon yazılı iletişime negatif bir nitelik yükler. Ona göre 'yazı belleği köreltir ve yapay bir bilgi yaratır. Söz insanlara gerçeği kazandırdığı halde yazı sadece gerçeğin görüntüsünü verebilir.'²⁶ Bu haklı çıkarma sayesinde Tanrısal yasaların diğer bir deyişle dönüşmeyen, değişmeyen yasaların varlığı her zaman insan yapımı yazılı yasaların üstünde yer alabilecektir. Polis'in çöküşünde yaşayan bu insanlar için sisteme başkaldırıyı engelleyen en önemli kanıt bu Tanrısal sözel yasalardır. Sokrates de bu düşünce içerisinde ünlü savunmasını hiçbir hazırlık yapmadan sözlü olarak yapmıştır.²⁷

Hayatında hiçbir yazılı yapıt bırakmayan Sokrates'in aksine Platon günümüze kalmış birçok yazılı yapıt bırakmıştır. Fakat Platon'un düşüncesine göre 'filozof hiçbir zaman bütün fikirlerini yazıya dökmemeli, en önemli şeyleri sözlü olarak saklamalıdır.'²⁸ Sözel iletişimi bu bağlamda da Tanrısal yasaları kutsayan, değişimi negatif olarak algılayan bu anlayışın herhangi bir şekilde protesto ya da isyan yanlısı olması beklenemez. Sokrates ölüm cezasına çarptırıldıktan sonra bile Polis'in esenliği için inanmadığı insan yapımı yasalara bile başkaldırıda bulunmaz. Kendisi bir yandan hapisten kaçma tekliflerini reddeder bir yandan da çevresindekilere bu yasalara uyma telkininde bulunur.²⁹

Antik Yunan Felsefesi denildiğinde iki taraftan söz edebiliriz. Biri Sokrates ve ondan sonra gelenlerin oluşturduğu kesim, bir diğer taraf ise Sofistlerdir. Her ne kadar düşünce kalıpları farklılık gösterse de özellikle toplumsal hareket ve halkın bilinci ile ilgili konularda çok farklılık göstermezler. Sofistler temel olarak demokratik Atina'nın birer ürünüdür. Fakat sofistlerin demokratik anlayışını günümüz demokrasileri ile karşılaştırmak yanlış olacaktır. Yunan polisinde oy verme hakkının kısıtlılığı (Atina vatandaşı erkekler) aynı zamanda bir sınırlılık ve elitizm yaratmaktadır. Sofist Protagoras'a göre yurttaşlar, kendi toplumsal düzenlerinde neyin iyi ve doğru olduğunu (sofist anlayışa göre neyin yararlı olduğu

---

²⁶ Massimo Baldini, **İletişim Tarihi**, Çev: Gül Batuş, İstanbul, Avcıol Basım Yayın, 2000, s.8

²⁷ Ağaogulları, **a.g.e**, s.162

²⁸ Baldini, **a.g.e.**, s.8

²⁹ Ağaogulları, **a.g.e**, s.164

olarak dönüştürülebilir) yalnızca bilge yöneticilerden öğrenebilirler.³⁰ Yurttaşlar ya da yurttaş olmayanlar bu düşünce denkleminde itiraz ya da tepki hakkına sahip olmamaktadırlar. Günümüzdeki modern demokrasilerin aksine Yunan tipi demokrasi modeli temel olarak belli sınıflar içindeki insanların daha da dar bir sınıfsal yapıdaki elitlerden yönetici kesimi seçmesi üzerinedir. Bu tip bir demokraside toplumsal hareketlere hoşgörülü bir bakış açısı bulmak neredeyse imkansızdır.

Uzun yıllar toplumsal ya da felsefi araştırmalar protesto, isyan gibi olgulara uzak durmuşlardır. Bunun temel sebebi tarihin önemli bir bölümünde devlet, otorite, iktidar sahibi ya da kontrol grubu kutsal olarak algılanmış sözel kültürün özellikleri tarihin önemli bir kısmında varlığını güçlü bir şekilde varlığını sürdürmüştür. Bu kutsallık doğal olarak belli bir sisteme, kuruma ya da kişiye karşı dogmatik bir bağlılık sağlar. Bu dogmatik bağlılık sayesinde ortaya çıkan kutsallık en büyük dönüşümlerde bile halk kitleleri ve onların dönüşüm istekleri baskı altına alınmış ya da meşru görülmemiştir.

Halk kitlelerinin bir varlık olması böylece felsefi ve sosyolojik soruların merkezine geçmesi çok uzun süren bir süreç olmuştur. Roma'nın yıkılmasından sonra Avrupa'da Skolastik düşünce hakim görüş haline gelmiştir. Din ile bezenmiş bu düşünce halkları ve isyanı yok sayar. Teolojik bir düşünce olduğu için karşı çıkış günah olarak sınıflandırılmış aynı Antik Yunan'da olduğu gibi sisteme bağlılık salık verilmiştir.

Her din toplumsal düzeni önce kendi isteğine göre şekillendirmek sonra da bu yarattığı şekli ilelebet korumak ister. Üç İbrahimi din de bu prensipler altında yoksul sınıf içerisinde ortaya çıkmış güçlenmiş ve iktidara geçmiştir. Fakat iktidara geçtikten sonra dini önderler statüs quo'ya uygun bir toplumsal düzen oluşturur ve bunun devamına uygun tedbirler alırlar. Bu sebeple her ne kadar kendileri toplumsal değişim/dönüşümlerden doğmuş olsalar da organize dinlerin toplumsal hareketlere çok sıcak bakmadığı açık bir gerçektir. Batı siyasi tarihi etkilemiş en büyük din şüphesiz ki Hristiyanlıktır. Roma imparatorluğu içerisinde doğan Hristiyanlık fakir ve ezilmiş halk arasında kısa zaman içinde hızlı bir şekilde yayılmış İsa'nın doğumundan yaklaşık 400 yıl sonra Hristiyanlık Roma'nın resmi dini haline

---

³⁰ A.e. s. 91

gelmiştir. Hristiyanlık organize bir hale geldikçe isyanlar, toplumsal özelliklerini yitirmeye başlamıştır. Ruhani, spirüel yapısı direnişi engelliyor ‘diğer yanağın çevrilmesini’ öğütlüyordu. Böylece Hristiyanlık, ezilen halk kitleleri için bir dönüşüm unsuru olmaktan çıkmıştı “İlk kiliselerin pasif niteliği, zorunlu olarak, Hristiyanlığın yozlaşmasına yol açacak, Hristiyanlık artık emekçilerin, ezilenlerin, yerli halkların ve kölelerin dini olmaktan çıkıp, tıpkı öteki dinler gibi, sınıflı toplumlarda sınıf baskısının aracı ve egemen sınıfların desteği olacaktır.³¹

Avrupa’da modern düşüncenin gelişimi Hristiyan öğretilerinin dönüşmesi ile başlamıştır. Rönesans ve reform dini düşüncenin dönüşmesine ve modern düşüncenin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Fakat her ne kadar halkların harekete geçmeleri, bir varlık, bir aktör haline dönüşmeleri Aydınlanma ile gerçekleştiği varsaylsa da Modern dönem ya da Aydınlanma filozoflarının halka bakışı aslında o kadar da yenilikçi değildir. Modern çağın başındaki Bodin, Althusius ve Hobbes gibi yazarlara göre, halk bir baş bulmak için çırpınan bir vücuttan başka bir şey değildir.³²

Dönemin düşünürleri toplumsal hareketlere çok sıcak bakmasa da Aydınlanmaya yol açan düşüncelerin ve Aydınlanmanın düşünce yapısı toplumsal hareketlerin meşru olarak kabul edeceği bir döneme doğru ilerletmekteydi. Rasyonalizm halkı bireye döndüren düşüncelerin ilkiydi diyebiliriz. Orta Çağ, Tanrı’nın çağıdır. Tüm bilgiler Vatikan’ın elinde bulunduğu için okuma-yazma bilmeyen halka karşı tüm evrenin Tanrısal bir var oluş olduğu kavramı dikte edilebilmiştir. Vatikan ve Papalık tarafından bir anlamda atanmış monarşiler Tanrı’nın yeryüzündeki temsilcileridir. Bu açıdan bakıldığında geri kalan tüm insanların bu temsilcilere hizmet etmesi bu düşüncenin mantık silsilesine uygun olarak gelişmiştir. Fakat rasyonalizm doğrudan toplumsal hareketler için bir anlam ifade etmese de insanın bir bireye dönüşmesinin ilk evrelerinde olduğu için oldukça önemlidir. Descartes var olan kabullere ters düşülse bile doğruyu aramaktan vazgeçilmemesini salık verir.³³ Bu düşünce rasyonel düşünürlere göre Tanrı’ya karşı yapılmış bir hareket değildir. Aksine bu akli veren eğer Tanrı ise kullanılması da

---

³¹ V. Diakov, S. Koralev, **İlk Çağ Tarihi Cilt:2 Roma**, Çev: Özdemir İnce, İstanbul, Yordam Kitap, 2011, s.267

³² Keane, **a.g.e.** s.113

³³ Rene Descartes, **Yöntem Üzerine Konuşma**, Çev. Afşar Timuçin, Yüksel Timuçin, İstanbul, Cumhuriyet Yayınları, 1998, s.61

Tanrı'nın buyruğudur. Bu durum ve dönemin bilimsel gelişmeleri sayesinde insanın konumu değişmiş. Artık bir aktör olmaya hazır hale gelmiştir. Descartes ve Bacon gibi düşünürlerin hem felsefi hem de bilimsel çabaları bu dönüşümün önemli bir mihenk taşı olmuştur.

Diğer tarafta ise realist düşünce yer alır. Realist düşüncenin en önemli temsilcilerinden biri de Hobbes'tur. Her ne kadar modern toplumsal sözleşme fikrinin ilk ilişkilendirildiği kişi olsa da Hobbes, Leviathan adlı eserinde öncelikle kişi ile amili ayırarak insanlar arasında bir farklılık yaratır. "Fail, amilin emriyle, doğal hukuka aykırı bir şey yaptığında doğal hukuku çiğneyen o değil, amildir."³⁴ Bu yargı insanların belli bir kısmının yönetici, belli bir kısmının yönetilen olduğu yargısına kanıt olarak üretilen ve doğal hukuka dayandırılan bir argümandır. Her ne kadar yapısal anlamda Toplum Sözleşmesinin kabulünü görsek de Hobbes bu sözleşmeyi çok sayıda insan bir araya gelerek bir kişiye yönetme ya da karar verme hakkı vermesi gerektiğini söyleyerek dönüştürür. Bu hak sonucunda grup, tek bir kişi olur ve onun kararlarını koşulsuz, şartsız kabul eder. Monarşiye dönen bu toplumsal sözleşmenin bir diğer önemli özelliği de halk hükümdar kabul etmeden bir değişikliğe gidemez. Çünkü bu noktadan sonra doğal hukuka göre amel yani hükümdar ortaya çıkacak tüm sonuçlardan sorumludur. Bu sorumluluk onu tüm kararlarda son sözü söyleyecek karar verici haline getirir. Bu da toplumsal hareketleri, protestoyu gereksiz hale getirmektedir. Hobbes'un yönetenin mutlak karar verme hakkına doğal olarak, Tanrısal bir şekilde hakkı olması düşüncesi zaten toplumsal hareketlere kesin olarak karşı çıkması sonucunu doğurmaktadır. Toplum, sözleşmeyi imzaladıktan sonra o sözleşmenin kutsallaşması aslında demokratik bir sözleşmeden ziyade göstermelik bir temsili ortaya çıkarmaktadır. Hobbes toplumsal sözleşmeyi yaratmasının temel nedeni doğal (ilkel de denebilir) düzende var olmayan sosyal düzenin kurulmasıdır, toplumsal özgürlükler değil.³⁵ Hobbes bu çıkarımı bir seviye ileri de taşımıştır. Hobbes'a göre egemene verilen haklar egemen o haklardan feragat edene kadar yok olmaz. Bu yargı dışarıdan müdahaleyi gereksiz kılmanın ötesinde muhalefeti, itirazı ve doğal olarak toplumsal hareketleri aslında birer suç olarak gören bir düşüncenin yargılarıdır. Bu sebeple Hobbes'un

---

³⁴ Thomas Hobbes, **Leviathan**, Çev: Semih Lim, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2005, s.118

³⁵ Rudbeck, **a.g.e.** s.8

düşüncesinde egemen her ne yaparsa yapsın halk kitleleri itiraz edemez, bu kitleler homojen, itaatkâr duruşlarını bozamazlar.

Bu çıkarsamalar organizmacı yaklaşımın bir şeklidir. Bu yaklaşım Aydınlanma ile hız kaybedecek fakat özellikle 19. Yüzyılın sonunda ve 20. Yüzyılın başlarında tekrar canlanacaktır. Fakat bu canlanmadan önce toplumsal hareketlere, protestoya ya da daha genel bir tabirle halk kitlelerine daha özgürlükçü yaklaşımlar ortaya çıkacaktır.

İngiltere’de bu aydınlanmasının ilk temsilcilerinden biri John Locke’dur. Locke, Hobbes’un aksine gücün paylaşılmasından yanaydı. Locke’a göre yönetim hakkı kral ve parlamento arasında paylaşılmalıydı. Locke bunu söylerken dönemin koşullarından fazlasıyla etkilendiğini belirtmek gerekir. 1649 yılında kral I. Charles’ın idamından sonra Charles’ın kardeşi James taht için doğal aday haline gelmişti. Fakat James’in Katolik oluşu ve Protestanlığı yasa dışı ilan edeceği korkusu özellikle dönemin İngiliz entelektüelleri arasında bir korku yaratmıştı. Bu sebeple Locke yönetme gücünün bölünmesi fikri ile gelmiştir.³⁶ Bu durum kralı, yasa karşısında sorumlu hale getirirken halk açısından aslında pek de bir şeyi değiştirmemektedir. Locke’un inandığı toplumsal sözleşme sadece İngiltere’de devam eden düzenin korunmasına yöneliktir. Kadınlara ve yabancılara zaten herhangi bir hak sunulmaz. Fakat bunun yanı sıra Locke halka temkinli ve sabırlı olması gerektiğini söyler. Halkın yönetimi sorumlu tutabilmesi için çok büyük derece yozlaşmışlığın, çok uzun süre devam etmesi gerekmektedir.³⁷ Onun için kralın olası tahttan edilişi isyana karşı en önemli araçlardan biri olabilir.

Aydınlanmanın özgürlükçü yaklaşımlarının en önemli sonuçlarından biri Fransız Devrimi’dir. Fransız Devrimi döneminin Fransız Aydınlanması bir şekliyle Antik Yunan deneyiminin farklı dönemsel olgular içerisinde yeniden denenmesidir. İki dönemin düşünürleri karşılaştırıldığında (dönemin özellikleri göz ardı edilmeden) benzerlikler farklılıklardan daha fazla olduğu görülecektir. Fakat bir yandan da dönemlerinin ruhunu çok net bir şekilde yansıtmışlardır. Voltaire, Fransız Devrimi’nin Montesquieu ve Rousseau ile birlikte en önde gelen düşünürlerinin başında yer alır. Voltaire aslında rasyonel, pozitivist düşüncenin siyasal ve sosyal bir

---

³⁶ Rudbeck, a.g.e. s.8-9

³⁷ John Locke, **Hükümet Üstüne İkinci Tez**, Çev: Aysel Doğan, İzmir, İlya Yayınları, 2000, s.131

perspektife uyarlayıp buna uygun bir yapı düşünen ilk düşünürlerdendir. Voltaire yazımının en büyük etkisi Katolik dogmanın politik toplum içerisindeki yerinin sorgulanması olmuştur.³⁸

Jean-Jacques Rousseau içinse dönemin bir taraftan Sofisti bir taraftan da Sokrates'idir denebilir. Diğer düşünürlerle karşılaştırıldığında Rousseau devrimin simge düşünürü olarak ortaya çıkmıştır. Günümüzde Fransız Devrimi ile toplumsal sözleşme fikri ayırım olmadan konuşulan iki olgudur. Rousseau demokratik sistemlerin savunucusu, toplumsal sözleşmenin mimarıdır. Rousseau sadece belli bir teori ortaya atmakla kalmamış aynı zamanda protestoyu/toplumsal hareketleri 'Toplum Sözleşmesi' düşüncesi ile belli bir meşru zemine oturtacak felsefi altyapıyı da hazırlamıştır. Fakat Rousseau döneminin toplumsal sözleşmesi ile günümüzde toplumsal sözleşme dediğinde akla genel olgu arasında oldukça ciddi farklar vardır. Hatta Rousseau'nun toplumsal sözleşmesinin Antik Yunan'da ve sonra Roma'da denenmiş demokrasi uygulamalarına daha yakın olduğu söylenebilir. Öncelikle Rousseau demokratik seçim hakkını herkese vermez. Onun aklındaki kesim Fransız erkeklerdir. Bu demokratik seçim hakkını Atina, Roma gibi şehirlere veren Sofist anlayıştan çok da farklı değildir. Bir diğer benzerlik Rousseau'nun devlete karşı başkaldırı, isyan, protesto gibi konularda verdiği tepkidir. Rousseau aynı Sokrates, Platon gibi devletin kutsal varlığına inanır. Rousseau toplumsal sözleşmede şöyle der;

“Toplumsal sözleşmenin amacı sözleşmecilerin esirgenmesidir. Maçı arzulayan kişi araçları da ister ve bu araçlar bir takım tehlikelerden, bir takım kayıplardan ayrılamaz. Başkalarının fedakarlığı pahasına yaşamını esirgemek isteyen her insan, gerektiği zamanda da o yaşamı onlar için feda etmek zorundadır. Oysa yurttaş, yasanın maruz kalmasını istediği tehlikenin bundan böyle yargıcı değildir ve hükümdar ona Ölmen devlet için uygundur dediğinde ölmek zorundadır”³⁹

Sokrates'in devlet için varlık düşüncesi ile Rousseau'nun devlet istediğinde kendini feda etme düşüncesi aslında birbirleri ile birçok noktada kesişir. Bu tip bir düşünce içerisinde herhangi bir toplumsal dönüşüme, toplumsal harekete rastlamaz

---

³⁸ F.J.C. Hearnshaw, "Rousseau", **The Social & Political Ideas of Some Great French Thinkers of the Age of Reason**, New York, Barnes And Noble, 1967, s.170

³⁹ Jean-Jacques Rousseau, **Toplum Sözleşmesi**, Çev: Turhan Ilgaz, Ankara, Paragraf Yayınevi, 2005, s.69

mümkün değildir. Sistemin, otoritenin, devletin yurttaşın üzerine konulduğu bir anlayışta protesto kabul edilemez bir durumdur. Rousseau için var olan devlet sistemi sorunludur ve demokrasiye geçilmelidir. Fakat Fransız Devrimi istisnai bir durumdur ve tekrar etmemelidir. Düzen tekrar ‘doğru’ şekilde kurulduktan sonra devlet doğal bir şekilde üstün konumuna tekrar kavuşacaktır.

Rousseau’nun aslında ilk dönem düşünceleri ile yukarıda özetlenen son dönem düşünceleri arasında çok ciddi çelişkiler vardır. İlk dönem eserlerinde Rousseau bireyciliğe, anarşik özgürlüğe övgüde bulunurken kişisel olanı engelleyen her durumun karşısında olan yapıda eserleri vardı.⁴⁰ Hayatının son dönemine doğru kolektif düşünceye doğru kaymış hatta devlet konusunda daha muhafazakâr bir görüşe doğru ilerlemiştir.

Burada ufak bir parantez açıp zamanın değerlendirmedeki önemine dikkat etmek gerektiği söylenmelidir. Anakronik bir yoruma sahip olmamak adına var olan görüşlerin yapısını o dönemin gerçeklerinden ayırmamak gerekmektedir. Rousseau’nun yaşadığı dönem ve koşullar için hiçbir kimsenin devlet yönetiminde hakkı olmadığı bir toplumdan belli kesimlerin söz hakkı olduğu ve bazı değerlerin çığnemeyeceği bir düzene çekmek pozitif bir ilerlemedir. Fakat burada belirtmeye çalışılan dönemin pozitif bir ilerlemeye sahip olup olmadığı değil toplumsal dönüşümler zamanında yaşamış ve bunları gözlemlemiş bu dönüşümlerde aktif veya pasif rol sahibi olan düşünürlerin günümüzde anlaşılan toplumsal hareket ve birey özgürlüğü gibi düşüncelere ne kadar yakın olup olmadıkları ve karşı duruş ile otorite arasındaki ilişkiye nasıl baktıklarıdır. Devlet bu dönemde birçok değişimden geçmiş ve yeniden oluşan bir algı olmuşsa da devletin doğal olabileceği düşüncesi her dönemde varlığını korumuştur.

18. yüzyıl devletin yeniden oluşturulması, bu yeniden oluşum sonrası o devletin korunması ilkesi üzerinden ilerlese de kabul edilmelidir ki birçok demokratik temel siyasal kavramın ortaya çıktığı dönemdir. Sivil toplum kavramı da bunlardan biridir. Sivil toplum kavramı ya da devlet sivil toplum ayrımının ortaya çıkışı Hobbes’a dayandırılrsa da sivil toplum kavramının tarihi söz konusu olduğunda

---

⁴⁰ Hearnshaw, a.g.e. s.183

ele alınması gereken bir diğer düşünür Georg Friedrich Hegel'dir.⁴¹ Hegel de, Hobbes gibi sivil toplumun organik olarak varlığını kabul etse de ona ayrı bir yaşam alanı vermez. Hegel'de var olan devletin fiziki yapısal özellikleri dışında kalan tarihi, dini, sosyo-kültürel dayanaklara sahip olan karakteristiği toplumsal alanı hareketsiz kılar.

Toplumun genelinin tartışma içine katılması için 19. Yüzyılı beklemek gerekir. Karl Marx düşünceleri yani sol görüşün yükselişi sonrası toplumsal sınıflar, alt sınıflar tartışmanın merkezine ya da en azından içine konmaya başlandı. Sol düşünceyi tek başına bir farklılaşmamış bütün olarak ele almak tabii ki doğru değildir. Sol ideoloji yıllar içinde farklılaşmış ve birçok kola ayrılmıştır. Sol görüş ve halk hareketlerine ilerleyen bölümlerde yer verilecektir fakat burada söylenmesi gereken dönemin sol ideolojisinin daha çok devrimsel hareketler üzerine düşündüğü (dönemin ruhuna uygun olarak) ve protesto gibi sistem içi bir direniş üzerine bir yorum yapmadığıdır.

Sol ideoloji sadece ona doğrudan gönül veren düşünürleri değil dönemin en önemli sanatçı ve entelektüellerini de etkilemiştir. Bunlardan biri de Tolstoy'dur. Stefan Zweig'a göre Tolstoy kuşağının en tutkulu anarşisti ve anti kolektivistiydi.⁴² Her ne kadar bu düşünce biraz abartılı bir düşünce olsa da Tolstoy'un halk kitlelerine olan bağlılığı yapıtlarında kendini göstermiştir. Tolstoy kendini anarşist olarak nitelendirmez. Aksine o kendisini iyi bir Hristiyan olarak görür. Bu sebeple de şiddete karşıdır. Fakat aynı zamanda Orta Çağ düşüncesinin aksine insanlara tebaa olarak bakmaz. Onları romanlarının merkezine yerleştirir. Savaş ve Barış gibi dönemin en önemli olayını sayfalarına taşıyan bir roman da bile imparatorlar ve asker aynı oranda işlenmekte. Hükümdarlara özel bir tanrısallık yüklenmemektedir.

Savaş ve Barış sadece bir roman değildir. Aynı zamanda Tolstoy'un dönemin toplumsal yapısına ve tarihi olaylarına karşı tutumunun bir manifestosudur da. Tolstoy eserinde sosyal bilim incelemelerine de yer verir. Ona göre tarihsel incelemelerde halkı incelemeye başlamalıyız. Tolstoy şöyle der;

---

⁴¹ Ebru Deniz Ozan, "Sivil Toplum", **Siyaset Bilimi Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası ilişkiler**, İstanbul, Yordam Kitap, 2014, s.99

⁴² George Woodcock, **Anarşizm Bir Düşünce ve Hareketin Tarihi**, İstanbul, Kaos Yayınları, 2001, s.228

“Tarih kanunlarını incelemek için, gözlediğimiz konuyu tamamen değiştirmeliyiz. Çarları, bakanları, generalleri rahat bırakmalı, aynı kaynaktan doğan ama kitleleri yöneten sonsuz derecede küçük unsurları incelemeye başlamalıyız. Hiç kimse, bu yönden incelenince insanın tarih kanunlarını ne derece öğrenebileceğini söyleyemez. Ama açıkça bellidir ki, bu kanunların belirsiz bir şekilde de olsa, ancak bu yolla çıkarılması mümkündür. Oysa insan zihni bu yönde henüz tarihçilerin, sayısız çarların, kumandanların ve bakanların eylemlerini anlatmak, eylemlerini anlatırken de kendi düşüncelerini ileri sürmek için sarf ettikleri çabanın milyonda birini bile sarf etmemiştir.”⁴³

19. yüzyıl aynı zamanda Marx’ın da yüzyılıdır. Karl Marx toplumsal düşüncenin en önde gelen ve en çok tartışılan düşünürlerinin başında gelmektedir. Bunun temel sebebi 19. Yüzyılda ortaya çıkan toplumsal, ekonomik değişimleri algılayarak farklı ve ideolojik bir yapı ortaya koymasındandır. Toplumsal hareketler özelinde bakıldığında Marx sol ideolojinin fikir babalığını yapmıştır. Genel olarak sol protesto hareketleri bunların iletişim yöntemleri ve tarihsel gelişimi ilerleyen bölümlerde daha detaylı tartışılacaktır. Fakat burada Marx’ın toplumsal hareketlerin yapısında yarattığı önemli değişimlerden bahsetmek gerekmektedir. Marx’ın toplumsal hareketlere bakışı, ekonomik sınıf üzerindedir.

Marx ve Engels’in ölümlerinden sonra Avrupa sosyalizmi ‘sınıf çatışması’ ve ‘devlet’ kavramları üzerinden ikiye bölündü.⁴⁴ Bir kitle doğrudan devlete üstten hâkim olma düşüncesinde iken, bir kesim ise mücadele tarafından özellikle de sınıf mücadelesi tarafından düşüncelerini oluşturur. Alttan devrim toplumsal hareketi hatta daha da ötesinde devrimi benimseyen düşüncelere sahip bir düşüncedir. İlerleyen bölümlerde daha detaylı incelenecek bu düşünce grevlerden, gerilla eylemlerine kadar geniş bir perspektife ve geniş bir iletişimsel yöntem alanına yayılır.

Tolstoy tarihi kitlelerin üzerinden açıklanması gerektiğini sadece söyleyerek altını boş bırakmaz. Savaş ve Barış’ta Napolyon’un Rusya’ya girişi sırasında Rus ordusu generallerinin iktidar savaşını görürüz. Ama aynı zamanda Napolyon’un Borodino Savaşı’nda sonraki melankolik hallerini de Tolstoy kitaba taşır. Tolstoy her kadar halkı yüceltse de dönemin belli sınırlarının dışına çok da çıkmaz.

---

⁴³ Lev Tolstoy, **Savaş ve Barış Cilt II**, Çev: Leyla Soykut, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011, s.322

⁴⁴ Colin Barker, Laurence Cox, John Krinsky, vd, **Marxism and Social Movements**, Leiden, Brill, 2013, s.7

Eserlerinde kahramanlar köylü ya da işçi değildir. Kahramanları genellikle kendisi gibi aristokratik kesimden gelen, alt sınıflara karşı bilinci olsa da çok fazla iletişimi olmayan erkeklerden oluşur. Fakat sistemin üst kesiminden biri olmasına rağmen

Tolstoy sınıfsal sorunların ve devletin sömürsünün farkındadır. Tolstoy kendinden önceki düşünürlerin aksine devlete kutsal bir varlık biçmez. Tolstoy için modern devlet yurttaşlarının kutsalını sömüren ve yok eden bir oluşumdan başka bir şey değildir. Tolstoy yıllar sonra kendini Chomsky’de bulacak olan terör ile devleti ilişkilendirme tezinin ilk tohumlarını atan kişilerden biridir. Şiddete hem dini hem sosyal nedenlerden karşı çıkan biri olarak şiddeti yaratan kaynaklarından birini devlet olarak tanımlamıştır. Tolstoy’a göre terör halka karşı yapılan bir şiddet türüdür fakat ‘terörün en korkunç hareketleri, yalnız halkın huzurunu koruma nedenine dayandırılmıştır’⁴⁵

Tolstoy’un bu halk kitlelerine olan ilgisi dönemin tüm düşünürleri tarafından kabul görmemiştir. Friedrich Nietzsche toplumsal eşitliğe inanmayan, organizmacı bir yapının varlığını isteyen bir düşünürdür. Onun protesto ve isyana karşıtlığı devlete, otoriteye olan bağlılığından çok insan topluluklarına olan inançsızlığından kaynaklanır. Nietzsche ve ardılları için toplumsal hareketlere bakış devlet odaklı değil insan odaklıdır. Fakat bu noktada da iki tip bakış açısı ortaya çıkmaktadır. Nietzsche gibi düşünenler toplumsal yapının güçlü olması için elin el başın baş olması ve bu sisteme bağlılığın yüksek olması gerektiğini söylerler. Yani ellerin itiraz etmesi doğru değildir.

19. yüzyılın sonları toplumsal hareket için hareketli yıllar olmuşlardır. Fakat dönemin toplumsal hareketlere felsefi, sosyolojik bakışı için tam anlamıyla pozitif denebilmesi mümkün değildir. Felsefe tarihin başından beri iki temel öge çatışma içinde olmuştur. Bireysel özgürlük ile güçlü devlet. Güçlü devleti savunanlar bireysel özgürlükleri geri plana itmeyi yeğlemiştir. Bireysel özgürlüğü savunanlar ise bunun sonucunda ortaya çıkabilecek devletin güçsüzlüğü ile ilgili bir çözüm üretmemişlerdir. Fransız Devrimi’nin gerçekleştiği 18. Yüzyıldan itibaren bu iki öge bazı noktalarda kesişmeye başlamış, toplum sözleşmesi kavramı ile bireysel özgürlük ve güçlü devletin bir arada yürütülmesine çalışılmıştır. Fakat 21. Yüzyıla

---

⁴⁵ Tolstoy, a.g.e. s.409

gelindiğinde bile bu iki kavram hala birbiri ile çatışmaya devam etmektedir ve bu çatışmanın sonu da gözükmemektedir.

Nietzsche işte bu iki kavramın çatışmasına farklı bir noktadan bakar. Tarihsel kökenlerini ikinci sofistler döneminde özellikle de Kallikles'te bulabileceğimiz bu düşünceler için aslında aşırı bireysellik terimini kullanabiliriz. Nietzsche'nin öncüsü sayılan Kallikles 'kuvvet kuramını ilginç bir şekilde ortaya koyan ve gücünün hakkı ilkesini mantıksal sonuçlarına götürüp "üstün insan" düşüncesine ulaşır.⁴⁶ Fakat bireyselliğe yönelen bu yolda ne Antik Yunandaki öncülleri ne de Nietzsche toplumsal hareketlere ya da toplumun eşitliğine, haklarına önem vermişlerdir. Nietzsche'nin devletin zincirlerinden arınan "Güçlü Adam"ı aslında toplumu değil kendi gücünün öncülüğünde yeni bir devlet kurmak için vardır. Bu toplumsal hareketlere bir alan yaratmaz. Zaten Nietzsche anarşizmden haz eden bir filozof değildir. Ona göre Yunan döneminin güçlü 'ruhlarıyla karşılaştırıldığında dönemin felsefe temsilcileri (anarşistlerden bahseder) sahte bir entelektüelliği temsil ederler.'⁴⁷

Her ne kadar Nietzsche birçok anarşisti etkilemiş olsa da (Hristiyanlık karşıtı düşünceleri, devlete karşı oluşu vs.)⁴⁸ toplumsal hareketler özelinden bakacak olursak Nietzsche'nin bu tip hareketlere sempatik bakmadığını görebiliriz. Nietzsche için toplumsal hareketler, sürü psikolojisi içerisinde sürdürüldüğü için potansiyel olanın ortaya çıkmasını engelleyen, kolayca yönlendirilebilir bir toplumsal olgudur. Bu sebeple Nietzsche'nin bireyselliğe yer açan felsefesini toplumsal hareketler bağlamında değil daha sosyal Darwinist bir açıdan ele almak gerekmektedir. Nietzsche "sürü ahlakı" dediği bu hareketler için "aşağı" olanın yukarıdakini kendi seviyesine çekme çalışması olarak görür. Dini metinleri aşağı olanın üstün olanı yok etmesi olarak da gören Nietzsche "sürü ahlakını" köle zihniyeti içerisinde görür.⁴⁹ Köle zihniyeti içerisinde teslim ve itaat vardır. Fakat Nietzsche'nin üstün insanı bu

---

⁴⁶ Ağaoğulları, a.g.e, s. 105

⁴⁷ Friedrich Nietzsche, **İyinin ve Kötünün Ötesinde**, Çev: Ahmet İnam İstanbul, Say Yayınları, 2007, s.122-123

⁴⁸ Spencer Sunshine, "**Nietzsche and Anarchists**" (Çevrimiçi):

<http://radicalarchives.org/2010/05/18/nietzsche-and-the-anarchists/> 20.07.2015

⁴⁹ Michael Lacewing, "**Nietzsche on Herd Morality and the Critique of Modern Ideas**" (Çevrimiçi):

<http://documents.routledge->

interactive.s3.amazonaws.com/9781138793934/A2/Nietzsche/NietzscheHerdMorality.pdf

29.07.2015

tip karakteristiklere sahip olamaz. Bu yüzden sürü üstün insanın hareketlerine (bencilliklerine) kötü bir anlam yükleyerek onu sürünün içerisine çekmeye çalışır. Nietzsche'nin bencillik ve üstün insana yaptığı vurgular, onun toplumsal hareketlere karşı ne kadar negatif baktığının bir kanıtıdır. Nietzsche toplumsal hareketlerin en önemli iletişim ve moral yöntemlerinden olan haklı olma durumu yani iyilik kavramını da bu bağlamda ele alır. Ona göre sorun "iyi" kavramının ve yargılarının ele alınışındadır.

"Kökeninde insan bencil olmayan eylemleri onayladı ve bu eylemlerle karşılaşanlar, yani, bu eylemlerden yararlananlar açısından onlara iyi dedi; sonraları bu onayın kaynağı unutuldu. Çünkü bencil olmayan eylemler hep alışkanlık gereği iyi olarak kabul gördü, iyi olarak duyumsandı."⁵⁰

Nietzsche'nin bu düşünceleri 20. Yüzyılın ilk yarısında bazı radikal düşünceler ile birleşip Almanya ve İtalya'da karşımıza çıkacak hatta iktidara gelecektir. Bu tip sağ görüşlü toplumsal hareketleri ve bunların iletişim yöntemlerine ilerleyen bölümlerde değinilecektir.

1.2.1. Toplumsal Hareket Teorileri

Toplumsal hareketler 20. Yüzyıl ile birlikte araştırmaların konusu haline gelmiştir. Her ne kadar bu çalışmanın konusu olmasa da bu çalışmalara kısaca bakmak toplumsal hareketlere genel bakışı da belirli ölçülerde tanımlayabilir.

Gerçek anlamda toplumsal hareketlere ilk bakış 19. Yüzyılın sonlarında karşımıza çıkar. Bu yaklaşım aslında buraya kadar anlatılmaya çalışılan tüm filozofların (Marx hariç) toplamına da benzetilebilir. 1897 yılında sosyolog/psikolog Gustave Le Bon yazdığı '**Kitleler Psikolojisi**' kitabıyla bir topluluk, bir sosyal hareket üzerine yazmış ilk düşünürlerden biri olarak tarihe adını yazdıracaktır. Fakat Le Bon bu kitabında toplumsal hareketlere pozitif bir bakış açısında bulunmaz. Aksine onları büyük birer tehlike olarak görür. Kitlelerin sosyal psikolojisi olarak da adlandırılan bu görüş çerçevesinde Le Bon bireylerin topluluklar içerisinde özgür düşünme yetilerini kaybettiklerini grubun çıkarlarına göre hareket ettiklerini böylece

---

⁵⁰ Friedrich Nietzsche, **Ahlakın Soykütüğü Üzerine**, Çev: Ahmet İnam, İstanbul, Say Yayınları, 2008, s.40

medeniyet ve gelişmişliği terk ederek içgüdüleriyle hareket eden birer barbara dönüştüklerini iddia eder.⁵¹ İki dünya savaşı ve özellikle II. Dünya Savaşı öncesinde faşizm ve Nazizmin yükselişi bu teorinin geçerliliğini uzun yıllar sürdürmesine olanak sağlamıştır. Bu yüzden Le Bon bireyin her zaman topluluktan entelektüel olarak daha üstün olduğunu söyler. Le Bon, Simmel, Tarde gibi dönemin sosyologları ve Freud gibi dönemin psikologları hemen hemen aynı fikirleri savunmuşlardır. ‘Kitle’ kavramı ön plana çıkmış ve toplumsal hareketler irrasyonelitenin araçlarından biri olarak görülmüştür. Tabii bu dönemin düşünürleri toplumsal dönüşümlerin çok yoğun bir şekilde yaşandığı bir dönemden gelmektedirler ve Aydınlanmadan sonra bu dönüşümlerin pozitif birer dönüşüm olmadığı açıktır. Bu sebeple başta Le Bon olmak üzere dönemin sosyologları 2000 sene öncesinde Platon’un yaşadığı gibi geleceğe güvensizlik, dönüşüme karşı bir korku duymaktadırlar. Le Bon yaşadığı dönemde Paris Komünü gibi sol hareketlerden Dreyfus Davası gibi sağın, faşizmin, antisemitizmin yükselişini haber veren olaylara kadar çok geniş bir toplumsal hareketlilik döneminde yaşamıştır. Bu stabilizasyonun olmadığı dönemde birçok olay linç kültürü çerçevesinde çözülmüştür. Le Bon toplulukların irrasyonel, barbar olabilme potansiyellerini bu dönemde keşfetmiş ve toplulukların pozitif etkilerini göz ardı etmiştir. Günümüzde Le Bon’un bu düşüncesi geniş kitleler tarafından kabul edilen bir görüş olmaktan çıkmıştır. Fakat uzun yıllar boyunca kitleler psikolojisi kuramı geçerliliğini sürdürmüştür.

Le Bon tıpkı Platon gibi aslında sönmekte, tarih sahnesinden yok olmakta olan bir sınıfın temsilcisidir. Nasıl Platon Atina’da kökenleri demokrasi tarafından sarsılmış aristokrasi sınıfın bir üyesiye Le Bon da kökenleri burjuva ama daha önemlisi işçi hareketleri tarafından sarsılan aristokratik sınıflı toplumun aristokrasinin bir üyesiydi. İki düşünür de halk kitleleri tarafından ortay konan sosyal, politik, kültürel değişimlere oldukça mesafeli ve negatif yaklaşmıştır. Le Bon’un bu yaklaşımı aslında dönemin birçok düşünürü tarafından kabul gören bir yaklaşımdır. Tüm toplumsal dinamiklerin değiştiği bir dönemde sistem içerisinde yetişen bu düşünür ve sanatçıların bu tip bir güvensizlik duyması ve bunu yansıtması beklenebilecek bir sonuçtur. Le Bon, Platon’un aksine ütopyik bir devlet anlayışı yürütmemiş aksine ‘halk kitleleri tarafından yaratılan yeni cemiyetlerin fişkırışından

---

⁵¹ Greg Martin, **Understanding Social Movements**, New York, Routledge, 2015, s.10

önceki anarşi devrinin' önüne nasıl geçileceğini tartışmıştır.⁵² 'Kitleler Psikoloji' kitabının asıl sebebi kitleleri anlamak değil onları durdurmaktır.

Tüm eksikliklerine, önyargılarına ve doğrudan seçkinler ağzında yazılmasına rağmen Le Bon'un düşüncesi kolektif hareketler ile ilgili çalışmalar açısından önemli bir mihenk taşı durumundadır. İşin ilginç tarafı kendisi büyük bir ihtimalle geldiği noktalar sebebiyle açtığı yolu görseydi büyük bir hayal kırıklığı yaşardı. II. Dünya Savaşında yaşananlar ve bu yaşananların savaş sonrası ortaya çıkışı bu düşüncenin uzun zaman boyunca özellikle Avrupa'da güçlü bir şekilde hâkim kalmasını sağlamıştır. Fakat Avrupa bu travmalardan geçerken okyanusun diğer tarafında farklı düşünceler ortaya çıkmaya başlamıştır. Bunların başında Chicago Okulu ve okulun çalışmalarından doğan **Kolektif Eylem Teorisi** vardır. Chicago Okulu 19. Yüzyılın sonlarına doğru kurulmuş ve 1930'lara kadar sosyoloji ve psikoloji alanlarında öncü okul olarak varlığını sürdürmüştür. 1930'lu yılların sonlarına doğru güç kaybetmeye başlayan okul, 1950'li yıllarla birlikte ardında oldukça çeşitli alanları kapsayan bir literatür bırakarak etkisini yitirmiştir.⁵³ Toplumsal hareketler tezlerinde çok kısıtlı olarak görüldüğü üzere ABD ve Avrupa sosyolojik düşünce anlamında özellikle 20. Yüzyılın başlarında çok farklı ekoller içerisinde yer almışlardır. Avrupa'da Frankfurt Okulu eleştirel teoriyi geliştirirken, ABD'de Chicago okulu pragmatik düşünceyi, ampirik yaklaşımı benimsemiştir. Bu ayrım modern toplumsal teorileri de etkilemiş ve Avrupa'da çıkan Yeni toplumsal Hareketler ile ABD'de doğan Kaynak Mobilizasyonu Teorisi'nde kendini açık bir şekilde ortaya koymuştur. Aslında Chicago Okulu ideoloji savaşının başlamasından (II. Dünya Savaşının bitişi) önce etkinliğini yitirmiştir. Fakat yıllar boyunca bu okul ve yarattığı gelenekten gelen düşünürler bu zıtlığın varlığını korumasını sağlamıştır.

Chicago Okulu'nun önemli temsilcilerinden George Herbert Mead'in düşüncelerinden ciddi bir şekilde etkilenmiş sosyolog Herbert Blumer, Chicago Okulu'nun da üzerinde çalıştığı 'sembolik etkileşim' düşüncesi üzerinden toplumsal hareketlere yaklaşımsal perspektifini değiştirmeden farklı bir bakış getirmiştir. Blumer aslında özel olarak spontane bir şekilde oluşan kolektif hareketler ve buradan çıkan etkileşim üzerine çalışmak istemiştir. Bu istek köklerini Herbert Blumer'da bulabileceğimiz Kolektif Eylem Teorisi yaratmış, toplumsal hareketlere pragmatik ve

---

⁵² Gustave Le Bon, **Kitleler Psikolojisi**, Çev: Hasan Can, Ankara, Tutku Yayınevi, 2015, s.15

⁵³ Oya Morva, **Chicago Okulu**, İstanbul, Doruk yayıncılık, 2013, s.11

ampirik bir bakış açısı gelmiştir. Blumer 1934 yılında yazdığı yazısında toplumsal hareketlerin irrasyonel olabileceğini ama bundan farklı yanlarının da olduğunu söyler: Blumer'e göre toplumsal gruplar dört temel yapıda ayrılır. Bunlar;

1. Hareket Eden Topluluk (*Acting Crowd*): Spontane ve dönemsel bir gruptur. Organizasyon yoktur fakat bir temel hedefe odaklanmışlardır.
2. Dışa Vurumcu Topluluk (*Expressive Crowd*): Bu grubun hedefi de yoktur. Duygularına göre hareket eder. Le Bon'un tasvir ettiği grup budur.
3. Kitle (*Mass*): kitle belli bir olaya yönlendirilen (bayram, dava vs.) gruptur.
4. Topluluk (*Public*): Topluluk ise önce bir duruma maruz kalmış daha sonra bu konuda bir fikre sahip olmuş kısacası rasyonel bir gruptur.

Blumer için toplumsal hareketlere Platon'dan sonra Aristoteles düşüncesi şeklinde bakabiliriz. Blumer öncüllerinin düşüncesini tam anlamıyla reddetmese de, temeli aynı kalsa da gözlem üzerinden bir farklılık getirmeye çalışmıştır. Blumer ve sonrasında gelen Chicago Okulu'ndan etkilenmiş diğer düşünürler topluluklara ve toplulukların hareketlerine sosyolojik bir gözle bakmaya başlamışlardır. Fakat şunu da eklemek gerekmektedir ki Kolektif Eylem Teorisi hiçbir zaman toplumsal hareketlere rasyonel bir gözle bakmamışlardır. Belirli pragmatik yaklaşımlarına rağmen bu teorinin savunucuları toplumsal hareketleri her zaman duygusal bir açıdan ele almışlardır. Blumer'in teorisi üzerine katkılar veren sosyolog Neil Smelser de kitlelerin pozitif veya negatif eylem retoriklerinin farklı duygusal tepkimelerden kaynaklandığını söyler.⁵⁴ Smelser'e göre başkaldırı ve toplumsal hareketler modernleşmenin faydalarının henüz tatmin edilmemiş kitlelere ulaşmasıyla son bulacak gelişmelerdir.⁵⁵ Kısaca, Smelser toplumsal hareketlere irrasyonel bir duygu patlaması olarak bakmaya devam eder. Modernleşmenin faydalarının bu tatmin olmayan kesime varacağı kesindir. Aslında sıralarını bekleseler hepsi bu eylem pratiklerine gerek duyulmadığını görecektir. İşin aslı 80 yıl sonra dahi dünyanın önemli bir kısmı 'modernleşmenin getireceği tatmin duygusunu' beklemektedir. Fakat günümüzde topluluklar artık bu tatminin gelmeyeceğinden emindirler.

---

⁵⁴ Martin, a.g.e. s.22-23

⁵⁵ Doğan Çetinkaya, **Toplumsal Hareketler Tarih, Teori ve Deneyim**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2015, s.30-31

Chicago Okulu köklerinin geldiği en önemli bilimsel alanlardan biri psikolojidir. Okulun temsilcilerinden John Dewey insan davranışlarını diğer basit organizmaların yaklaşımlarından ayırmadan bir etki-tepki sürecine indirgeyip laboratuvar ortamında incelenebileceğine dair anlayışın gelişmesinde önemli katkıları olmuştur.⁵⁶ Aslında bu psikolojik anlayış okulu ve okuldan etkilenen diğer düşünürleri ciddi bir şekilde etkilemiştir.

Chicago Okulu temsilcilerinden George Herbert Mead'in de psikoloji alanı içerisinde değerlendirilen sosyal davranışçılık görüşü aslında bu dönemin kapsayan bakış açısını göstermesi açısından önemlidir. Bu dönemin düşünürleri toplumsal hareketlere birer vaka olarak bakarlar. Bu vaka durumu psikoloji bilimi gereğince incelenmesi gereken bir "sorun" yaratmaktadır. Bir psikolog asla akli başında bir adam hakkında bir değerlendirmede bulunmaz. Mead'in tutumların eylemin başlangıcıdır ve dışarıdan gözlemlenemeyen parçaları olduğu görüşü⁵⁷ Chicago okulu ve dönemin diğer psikologlarından etkilenen toplumsal hareket düşünürlerini hareketlere irrasyonel bakmaya yönlendirmiştir. Bu anlayışta rasyonel bir yaklaşımı bulmak bu sebeple mümkün değildir. Toplumsal hareketlere rasyonel bir gözle bakılmasını görebilmek için 20. Yüzyılın ortalarını geçmemiz gerekecektir.

Toplumsal hareketlere rasyonalist bir bakış getiren ilk düşünce Rasyonalist Ekol veya **Rasyonel Seçim Teorisidir**. 1965 yılında ABD'li ekonomist ve sosyal bilimci Mancur Olson tarafından ortaya çıkarılan teori dönemin neo-klasik ekonomik teorilerinden de yakından etkilenmiştir. Bu teori insan hareketlerinin temelde rasyonel olduğu düşüncesinden yola çıkar.⁵⁸ Olson da buradan hareket ederek bireyler nasıl kendi çıkarlarını maksimize etmek için rasyonel davranışlarda bulunuyorsa toplumsal hareketlerin de bu rasyonelleşmenin bir boyutu olduğunu iddia etmiştir. Bireyler kendi çıkarları doğrultusunda bazı gruplara girerler ve bu gruplara maksimum fayda sağlamak için destek olurlar. Olson özellikle fabrika grevlerini örnek göstererek katılımcı sayısının artmasının nasıl hareketi pozitif etkilediğini ve bu sayede nasıl her işçinin ekonomik olarak çıkar elde ettiğini söyler. Bu yaklaşım tabii ki daha önceki 'Kalabalıklar Ekolü'nden çok daha farklı bir noktada yer almaktadır. Le Bon'un iddialarının aksine Olson hareketin rasyonel

---

⁵⁶ Morva, a.g.e. s.66

⁵⁷ A.e. s.71

⁵⁸ Martin a.g.e. s.30

olduğunu söyler. Olson daha sonra ortaya çıkacak teorilerin aksine toplumsal hareketlere idealist veya romantik bir çerçeve çizmez. Onun için toplumsal hareketler belli ortak çıkarları olan bir grup insanın o çıkarları grupça elde etmenin daha kolay olduğunu gördüğü için belli bir zaman diliminde bir araya gelmesinden çok da öte bir durum değildir. Çıkarlarını karşılayanlar, maksimum faydayı edinenler için grupta kalmanın bir anlamı yoktur. Rasyonel Seçim Teorisi toplumsal hareketlerin vicdanına, kültürüne ya da seçimlerine dair pek bir şey söylemez. Olson çıkarla iliştiirdiği hareketler için eğer bireysel çıkar yoksa neden eyleme katılmalı sorusunu açıklamaz. Diğer bir deyişle 20. Yüzyılın ortalarında gördüğümüz çevreci hareketler, nükleer karşıtı hareketler gibi bireysel faydanın doğrudan olmadığı hareketleri açıklamada yetersiz kalır. Fakat önemli olan nokta Olson toplumsal hareket tartışmalarına realist faktörleri de ekler ve toplumsal hareketlere birer bilinç üretir.

Rasyonel teori toplumsal hareketlere çıkar, fayda gibi ekonomik değerler üzerinden yaklaşmıştır. Soğuk Savaşın, ideolojiler savaşının kaynağının da ekonomik yaklaşımlar olduğu düşünüldüğünde bu yaklaşımlar zamanın ruhuna ters değillerdir. Rasyonalist Teori gibi **Kaynak Mobilizasyonu Teorisi** de ABD’de çıkmış ekonomik altyapılı bir toplumsal hareket teorisidir. Kaynak Mobilizasyonu Teorisi 1970’lerde Yeni Toplumsal Hareketler akımı ile aynı anda ortaya çıkmıştır. Çıkış merkezi Avrupa olan Yeni Toplumsal Hareketlerin aksine bu teorinin kökeni ABD’ye dayanır. John McCarty, Mayer Zald gibi düşünürlerin öncülüğünde ortaya çıkmıştır. ABD gibi liberal, rasyonel bir ülkeden çıkan Kaynak Mobilizasyon Teorisi belli ölçülerde kendi ülkesinin karakteristiklerini teorinin içerisine aktarmıştır. Rasyonel teoriden etkilenmiş olsa da rasyonel teoriyi apolitiklik ve kolektif harekete statik bir bakış sunması açılarından eleştirir.⁵⁹

Mobilizasyon kuramcılarını insanları eylem yapmaya yönelten güdülerin araçsal olduğunu varsayma eğilimindedir.⁶⁰ Bu sebeple bu teori grupların politik hedeflerine ulaşmak için kaynakları nasıl kullandıkları ile ilgilenmektedir. Daha önceki toplumsal hareketleri irrasyonel olarak ele alan düşüncelerin aksine mobilizasyon teorisi toplumsal hareketleri, özellikle de düzenleyenleri rasyonel birer varlık olarak

---

⁵⁹ A.e. s.35

⁶⁰ Gülcan Işık, “Toplumsal Hareketler: Tarih-Kuram ve Kapsam”, **Toplumsal Hareketler**, Ankara, Nobel Kitap, 2011, s.14

algular. Rasyonellik algısı toplumsal hareketlerin düzenli olarak ortaya çıktığını ve bu ortaya çıkışların birer politik arzusu olduğu ve bu politik arzunun gerçekleşebilmesi için hareketin kaynak sağlamak zorunda olduğu üzerinedir yani diğer bir deyişle mobilizasyon teorisyenlerine göre toplumsal hareketler oldukça pragmatist birer yapıdır. Bu yapı rasyonalist yaklaşım gibi toplumsal hareketlerin çıkış noktasını pragmatist araçsal alanlara kaydırır. Fakat mobilizasyon teorisi bunun üzerine politik bir çıkarım da ekler. Çıkar üzerinden bir harekete anlam kazandırma aslında kapitalist bir toplumda oldukça mantıklı bir paralel çıkarım yapılmasına olanak sağlar. Fakat hareketi ortaya koyan kesim ile ilgili bazı çıkarımlar ortaya konsa da harekete katılan herkesin belirli somut çıkarlarla bir tepki ortaya koyduğunu düşünmek biraz indirgemci bir yaklaşıma dönmektedir. Zaten teori çalışma alanlarını protesto hareketlerinin geneline değil daha çok organizasyon kısmına yani lider gruba odaklar. Bir diğer sıkıntı bu yaklaşımın toplumsal hareketleri değişmez bir siyasal ya da toplumsal güç olarak tanımlamasıdır. Dünyanın ideolojik olarak iki kutba ayrılmasının da etkisiyle toplumsal hareketleri otoritenin tersi bir ideolojik noktada konumlandırmak bu görüşe bazı tutarlılık noktaları sağlasa da günümüzde yaşanan eylemleri özellikle 90'lardaki küreselleşme karşıtı hareketleri veya Occupy Wall Street gibi çıkar beklentisinin ötesine geçen eylemlerini açıklamada yetersiz kalmaktadır. McCarty ve Zald çalışmalarında doğrudan bir çıkar elde etmeyen ve belli bir organize yapısı olmayan protestoculardan da bahsederler fakat bu grubun toplumsal harekete katılanların çok önemli bir kısmını kaplamasına rağmen odak noktalarını daha kısıtlı bir alanda olan protesto organizasyonlarına yöneltirler.

Kaynak Mobilizasyonu Teorisi yıllar içerisinde genişleyerek içerisine kültürü de katmaya çalışmıştır. Zald da dahil olmak üzere teorinin ilk döneminin önde gelen teorisyenleri ilk dönem teorisinin yetersizliğine dikkat çekmişlerdir. Kültür ile birlikte toplumsal hareketlerin anlam inşası faaliyeti, bilinç yükselmesi, sembollerin kullanımı ve kolektif kimlik kavramları da teorinin içerisine katılmıştır.⁶¹ Charles Tilly ve Sidney Tarrow ise bu kavramları da içerisine katarak teorinin hem pratik hem de kuramsal çerçevesini çizmiş. Teoriyi modern bir perspektife oturtmuşlardır.

Toplumsal hareket teorilerinin sıkıştığı yerlerin başında harekete katılanların bu profesyonel bir düzeyde yaptığı varsayımında olmalarıdır. Bunun sınıf ve

---

⁶¹ Aldon D. Morris, Carol McClurg Mueller, **Frontiers in Social Movement Theory**, New Haven, Yale University Press, 1992, s.ix

ideolojik bağların güçlü olduğu dönemler için dahi doğru olmadığını söylemek gerekir. Toplumsal harekete katılan insanların farklı kimlikleri ve profesyonel işleri olduğu karşı çıktığı durumun onun kimliğinin tamamını yansıtmadığını hareket teorisyenleri, hareketleri belli bazı kalıplara oturtmak adına görmemişlerdir. Fakat özellikle modern dünya için hareketlerin tek tip kimlikli insanların yürüttüğü bir olgu olarak görmek imkânsızlaşmıştır. Bu noktada ortaya çıkan hareketlerin yeni bir bakışa ihtiyacı doğmuştur.

Avrupa’da ise 1968 öğrenci hareketleri toplumsal hareketlere bakışı önemli bir biçimde değiştirmiştir. 60’ların ortalarından itibaren toplumsal hareketler ikiye ayrılmıştır. Bu dönemden önceki hareketlere “eski toplumsal hareketler” denirken bu dönemden sonraki hareketlere “**Yeni Toplumsal Hareketler**” denmiştir. Teorisyenler, kaynak mobilizasyon teorisyenlerinin aksine toplumsal hareketlere sadece nasıl çıktıklarını değil, neden çıktıklarını da sorarlar. Tabii ki eski ve yeni ayrımı sadece tarihsel bir ayırmadan ibaret değildir, aksine bu ayırım toplumsal hareketlerdeki yapısal dönüşümleri ifade eder. Michel Foucault, Piere Bourdeu, Jacques Derrida gibi postmodernist Fransız düşünürler özellikle bu hareketlerden etkilenip toplumsal hareketler için yeni bir yaklaşım modeli düşünmeye başlamışlardır. Michel Foucault 68 öğrenci hareketleri için “entelektüelin ölümü” tanımını kullanır. Bu tanım hareketin lidersiz, anonim yapısına yapılan bir vurgudur. Bu durum aslında bir neden değil sonuçtur. ‘Eski toplumsal hareketler politik iktidar ve ekonomik yapılarla ya da sınıf bazlı gelir dağılımı ile ilgiliyken; yeni toplumsal hareketler ise, sınıf kavramı etrafında değil kültürel değişim gibi başka tür kimlikler etrafında örgütlenmektedir.’⁶² Alain Touraine, Alberto Melucci ve Klaus Offe gibi düşünürler bu farklı açık bir şekilde ortaya koymuştur. İlerleyen bölümlerde daha detaylı bakacağımız bu yeni toplumsal hareketler aslında hem yapısal anlamda hem de iletişimsel anlamda toplumsal hareketlere önemli bir esneklik kazandırmıştır. Bu sayede (özellikle hizmet sektörünün de yükselişiyle değişen sınıfsal yapı içerisinde) ekonomik vurgulu sınıflar daha çok toplumsal, kültürel vurgulu sınıflara dönüşmüş, katılımcı kimliği ve katılım sebepleri dönüşmüştür, farklılaşmıştır. Fakat bu dönüşümü yeni toplumsal hareketlerin ideolojik ya da siyasi bir bakış açısına sahip olmadığı fikrini yaratmamalıdır. Aksine belki de toplumsal hareketlere bakışta ideolojik olarak en aktif ve en çeşitli düşünce sistemi ‘Yeni Toplumsal Hareketler’

---

⁶² Gülcan Işık, **Sanaldan Sokağa Toplumsal Hareketler**, Ankara, Nobel Kitap, 2015, s.2

görüştür. Yeni toplumsal hareketler kimliğin ve davranış kalıplarının dünya görüşlerinin ve zihniyetlerin politikadaki oynadıkları rollerdir de denebilir.⁶³ Aynı şekilde bazı Yeni Toplumsal Hareket üzerine çalışan düşünürlerin yaptığı gibi sınıfsal mücadelenin değerini de azaltmamak gerekmektedir. ‘Eski’ toplumsal hareketler sınıfsal bir perspektiften bir üretim olmuş olsa da sınıfın sadece ekonomik temelli değildir aynı zamanda o grubun tüm yaşamsal pratiklerini anlatmaktadır.

Touraine toplumsal hareketlere yeni bir bakış getirirken bir yandan da klasik sosyoloji de sorgulamıştır. Sosyoloji bir aydınlanma bilimidir. Bu sebeple gelişimin düzenli bir şekilde ilerlemesi ve insanlığın mutlak gelişimine olan inançla formüle edilmiştir. Fakat 20. Yüzyılda yaşanan dünya savaşları özellikle de İkinci Dünya Savaşı göstermiştir ki insanlık tarihi çok karanlık safhalara sapabilmektedir. Klasik sosyoloji aynı zamanda Batı’nın rasyonelliğini de içinde barındırır. Bu sebeple de duyguların toplumsal hareketler içerisindeki rolü uzun zaman ya reddedilmiş ya da aşağılanmıştır. Özellikle Avrupa’da baskı altına alınmış sınıflar, sömürge uluslar, sapkın ve marjinal olarak damgalanan aktörler, Batı’nın evrensellik iddialarını ve kendisini adalet ve özgürlükle özdeşleştirmesini yalanlamaktaydı.⁶⁴ Bu dışarıda kalanlar, bir gruba üye olmayanlar, Avrupa’nın rasyonalizminden rahatsız olanlar başta Fransa’da olmak üzere 60’larda sokağa dökülmeye başladı. Yeni Toplumsal Hareketler, Touraine’e göre bu yaklaşımdan doğan bir anlayıştır.

‘Yeni Toplumsal Hareketler’ çıkarı ekonomik göstergeler üzerinden almaz. Evet, her harekette belli istekler, belli çıkarlar vardır. Fakat bu çıkarlar kişisel, sınıfsal olmanın ötesinde tüm insanlığı ilgilendiren meselelerdir. Ama bir diğer yandan da bu büyük meseleler kişinin toplumsal, kültürel kaygılarıyla alakalıdır. En küçük parçadan en büyük parçaya ulaşan bir mozaikte çalışırlar. Toplumsal hareketler sosyal veya vicdani kaygılardan da var olabilir. Daha demokratik bir toplum, nükleer karşıtı hareketler, kadınlara eşitlik, hayvan hakları, kimliğin rahat bir şekilde ifade edilmesi gibi istekler sömürüden para kazananlar yani sistem dışında kolektif bir ekonomik dönüşümü değil aksine kültürel, toplumsal bir dönüşümü ifade eder. Kısacası talepler sadece sınıfsal, pragmatik veya ekonomik değildir. Rasyonel teorinin eksik kaldığı, eleştirildiği noktaların hemen hemen hepsi kendine Yeni

---

⁶³ Çetinkaya, a.g.e. s.39

⁶⁴ Alain Touraine, ‘Toplumsal Toplumsal Harekete’ **Yeni Sosyal Hareketler**, İstanbul, Kaknüs, 2016, s.34

Toplumsal Hareketler içerisinde yer bulur. Rasyonel Teori insanı sosyal bir varlık olarak düşünmemiştir. Bu hareket kişiyi asosyal, sadece kişisel çıkarı düşünen bir varlık olarak düşünür. Fakat rasyonel teori kürke karşı hayvan hakları eylemleri, ağaçların kesilmesine karşı yapılan çevresel eylemlere bir anlam getirmekten uzak kalır. Yeni Toplumsal Hareketler ise kişiyi bu ekonomik, maksimum fayda döngüsünden çıkararak çok daha geniş bir perspektifte alır. Diğer bir deyişle rasyonellik ve duygusallık arasından bir bağ kurar. İkisine de pozitif veya negatif bir değer koymaz parametrelerini farklı alanlarda arar.

Touraine ‘endüstri sonrası toplumlarda’ ezilen ve ezen sınıf arasındaki çatışmanın ekonomik değil sosyal bir çatışma olduğunu söyler. Ona göre toplumdaki temel çatışma kültürel kalıplardan ortaya çıkmış tarihsel deneyimi üreten ‘tarihsellik’ üzerindedir.⁶⁵ Touraine’e göre her toplumda kültürel kimlikler, kültürel düzen ve kalıplar egemen sınıf tarafından kontrol edilmektedir. Toplumsal hareketler ise bu kültürel alanlarda var olma isteği olarak özetlenebilir. Bu görüş hem Marksist düşüncenin karakteristiğini yansıtırken hem de ona sınıf çatışmanın ötesinde modern dünyaya uygun bir yapı sağlar. Ayrıca Touraine kişilerin temelde çıkar sağlamak için katılmadığı eylemleri de çalışmasına katarak bu eylemleri tarihsel çatışmanın içerisindeki kültürel mücadele noktaları olarak gösterir. Bu kültürel bakış etik, sanat, yaşam tarzı gibi çok geniş bir alanı kapsamaktadır.

Yeni toplumsal hareketlere orta sınıf bakışının yarattığı hareketler diyebiliriz. 1960’lar artık savaş döneminin bittiği belli başlı özgürlüklerin ve ekonomik yeterliliklerin (Avrupa için geçerli bir olgu) var olduğu bir dönemdir. Bu dönemin gençleri hem tarihsel olarak yaşanan sıkıntıların tam ortasına doğmuş hem de yaşamsal anlamda bu sıkıntılardan uzak bir döneme doğru ilerlemektedirler. Bu durum bu kuşağın daha önceki hiçbir kuşağın istemediği bazı özgürlükler istemesiyle kendini beyan edecektir. Ayrıca bu kuşak belki de toplu olarak daha önceki hiçbir kuşağın olmadığı kadar donanımlı bir kuşak olma avantajı da vardır. İşte orta sınıfın bu değişimde ön plana çıkma sebebini Bourdieu onların ‘kültürel yeterlilik’lerinden kaynaklandığını söyler.⁶⁶

---

⁶⁵ Martin, a.g.e. s.62

⁶⁶ A.e. s.64

Yeni toplumsal hareketlerin, sınıf temelli hareketten kültürel ve kimlik temelli hareket dönmesinin bazı esneklik avantajları vardır. Öncelikle sınıftan kimlik temelli 1960'bir anlayışa dönüşmesi bireysel bir bakış açısını yaratır. Fakat bu bireyselleşme, toplumsal hareketlerin katılımcı sayısında bir azalma göstermek bir yana hareketlere bir canlılık getirmiş, genel olarak katılımcı sayısı arttırmıştır. Bir diğer önemli değişim ise bir katılımcı sınıfsal kaygılardan uzak olarak farklı toplumsal hareketleri destekleyebilir. Bu bireysel karar verebilme yetisi görünenin aksine toplumsallığı geliştiren bir olgu haline dönüşmüştür. 'Değer ve grup tabanlı ya da çıkar grubu meseleleri yerine, mesele (olay) tabanlı çatlakları cezbetmektedirler.'⁶⁷ Aslında hareketler bu yapısal dönüşümleri ile kapitalizme uygun hale de gelmişlerdir. Bunun hareketin verimliliği açısından daha uygun olduğu söylenebilir. Yeni toplumsal hareketler belli bir toplumsal grubun çıkarlarının ötesinde ahlaki değerlere bağlıdır.⁶⁸ Ahlakilik ilkesinin ortaya çıkışı ile kapitalizmin yükselişi arasındaki bağı da göz ardı etmemek gerekmektedir. Günümüzdeki ekonomik krizlerinin de bize gösterdiği gibi var olan ekonomik krizler ekonominin ötesinde ahlaki birer meseledir. İnsanoğlunun açgözlülüğü üzerinden ortaya çıkan bu krizler yine bu sistemin yarattığı iyi eğitilmiş fakat ekonomik refaha ulaşamamış, ülke yönetiminde pek yer alamayan yeni orta sınıfın tepkisini çekmiştir. Bu değişim eğilimleri güç ve katılım açısından değilse de ruh açısından 18. Yüzyılı ve devrimler çağına benzemektedir. Bu durumu sadece siyasal ya da sadece kültürel sebeplere dayandırmak belli açılardan eksik kalmasını doğuracaktır. Yeni toplumsal hareketler için bazı ekonomik altyapıları olan fakat gücünü kültürel yapısından alan hareket demek doğru olacaktır.

Bu kültürel bakış aynı zamanda rasyonellik ve çıkar, başarı, fayda gibi daha önceki toplumsal hareket teorilerinde sıkça karşılaşılan kavramları da saf dışı bırakır. Melucci'ye göre toplumsal hareketler planlı bir topluluğun belli çıkar yaratmak için metodolojik bir şekilde ortaya çıkardığı olgular değildir. Aksine hareketlerin geleceği veya programı yoktur.⁶⁹ Sadece var olan kültürel kalıpların dışında bazı alternatifler olduğunu göstermek isterler. Mutlaka toplumsal hareketlere katılan gruplar isteklerinin gerçekleşmesini isterler. Fakat temel sebep demokratik

---

⁶⁷ Gülcan Işık, **Sanaldan Sokağa Toplumsal Hareketler**, Ankara, Nobel Kitap, 2015, s.32

⁶⁸ A.e. s.34

⁶⁹ Martin, a.g.e. s.69

toplumların olmazsa olmazlarından olan toplumsal hareketleri ortaya koyabilmek ve bu sayede bir farkındalık yaratabilmektir.

Yeni toplumsal hareketlerin küreselleşme ile çok yakın bağları vardır. Bu hareketlerin siyasal olmasa da anti-kapitalist birer ruh taşıdığı çok açıktır. 1970’lerde ortaya çıkan petrol krizi ile tetiklenen neoliberal politikalar hem işçi sınıfını hem de orta sınıfı baskılamıştır. Bu post-Fordist dönem toplumsal hareketlere de etkide bulunmuş, dönüşümünü sağlamıştır. Küreselleşmenin kapitali bir araya getirerek sömürüyü globalleşmesi ile toplumsal hareketler de aynı seviyede globalleşmiştir. ABD’nin Irak savaşı öncesi tüm dünya aynı anda savaşa dur demek için sokaklara dökülmüştü. Bu örnek yeni toplumsal hareketlerin tüm özelliklerini bir arada göstermesi açısından önemli bir örnektir. Yeni toplumsal hareketler ahlakidir, anti-kapitalisttir yani sömürgecilik karşıtıdır, sınıfsal değil kültürel bir yapı barındırır, içerisinde hiyerarşi barındırmaz (lidersizdir), çoğulcudur ve küreseldir.

Bir diğer yandan hareketin oluştuğu yeni toplumsal birlik yapısal olarak eski sınıfsal yapılardan bireyselleşmiş olması sebebiyle daha kolay dağılabilir ve doğrudan hareket dışında etkisini sürdüremez bir hale dönüşmüştür. Bu eksiler ve artılar hareketin iletişimsel yönetimi ile ilgilidir. Günümüzde dünyanın birçok farklı yerinde, farklı sosyo-kültürel ülkelerde gördüğümüz üzere hareketler eskisinden daha dirençli, daha bağlı hale gelmişlerdir. Bunun önemli bir payını ilerleyen bölümlerde bakacağımız yeni medya düzenine bağlayabiliriz. Fakat kesin olan bir şey vardır ki o da aracın nasıl kullanıldığı onun sonuçlarını etkileyen en önemli faktördür. Araçları doğru kullanan ‘yeni toplumsal hareketler’ artıları ön plana çıkarırken, eksilerini kapatabilirler.

21. yüzyıl toplumsal hareketlerin araçsal olarak yeni metotlar eklemesine olanak sağlamıştır. Günümüz enformasyon toplumlarında sosyal medya, toplumsal hareketin olmazsa olmaz parçalarından biridir. Yakın dönemdeki tüm büyük hareketler incelendiğinde sosyal medyanın inkâr edilemez etkisi ortaya çıkar. E-Direnış, E-Protesto, E-Aktivizm olarak da adlandırabileceğimiz bu hareketler gücünü ve ruhunu yeni toplumsal hareketlerin toplumsal yapısından alsa da şeklini belirgin ölçüde değiştirerek modern hayata ayak uydurmuştur. Tezin son bölümlerinde sosyal medyanın, toplumsal hareketler üzerindeki etkisi detaylı olarak irdelenecektir.

Bu çalışma toplumsal hareketlere toptan bir ahlaki bir anlam yüklemeye çalışan bir çalışma değildir. Toplumsal hareketler demokratik ülkelerde bir isteğin ortaya konulması, demokratik olmayan ülkelerde ise bir demokratikleşme veya toplumsal değişim aracı olarak kullanılır. Fakat toplumsal hareketler üzerinden genel olarak rasyonel veya ahlaki bir çıkarım yaratmak biraz indirgemeci bir tavır olacaktır. Toplumsal hareketler birer araç birer mesajdır. Bir hareket var olan sistemde olmayan veya var olan sistemde tehlikeye girmiş bir olgu için üretilir. Fakat bu üretilen içeriğin, katılımcıların, katılımcı psikolojilerinin, sosyolojilerinin, davranışlarının, istek şekillerinin aynı olması hatta kategorize edilmesi bile toplumsal hareketlere yanlış bir bakış sağlayacaktır. Yukarıda da belirtildiği üzere toplumsal hareketlerin tabii ki genel bir çıkış noktası vardır. Fakat süreç ve sonuç istekleri kategorize edilmesi çok zor olacak şekilde genişir.

Toplumsal hareketlerin genel olarak paralellikler bir diğer nokta ise iletişim yöntemlerindeki arayışlardır. Birbirinden çok farklı iletişimsel metotlar kullanılsa da temel hedef daha geniş bir kitleye ulaşmak ve o kitlenin harekete desteğini, katılımını sağlamaktır.

1.3. Toplumsal Hareketlerin Yapısı

Protesto kavram olarak ifade ettiklerini çok farklı şekillerde ortaya koyabilme yetisine sahiptir. Protestocular var olan zamanın, mekânın, konjonktürün durumuna bakarak en etkili şekilde protesto eylemlerini gerçekleştirmek isterler. Farklı olabilmek protesto için önemli bir gerekliliktir. Çünkü farklı olabilmek iletişimin daha geniş kitlelere yayılmasını sağlar.

Farklılık kadar önemli bir diğer özellik de büyüklük algısıdır. Protestocular, katıldıkları protestonun büyüklüğünden genellikle meşrutiyet sağlarlar. Katılım ne kadar yüksek olursa protesto edilen konuya ilgi bir o kadar yüksek olur. Bu temel bir gerçek olmasına rağmen insanlık tarihinin en ikonik eylemlerinin kişisel eylemler olduğu da söylenmelidir.

Büyüklük algısı sadece katılımcı sayıları üzerinden incelemek yanlış olacaktır. Büyüklük konunun kendisiyle de alakalı bir durumdur. Çok daha fazla

sayıda insanı etkileyecek bir olay, örneğin potansiyel bir savaş ya da bir çevre felaketi, bir mahalledeki ağaçların kesilmesinden daha büyük ölçekli konular olduğundan dolayı etkisi ve ilgili daha yoğun olur. Bu noktada protestonun çekirdeğinde yer alan kişi, kurum ve kuruluşlar diğer topluluklar ile iletişim içine geçmek için çaba gösterirler. Nükleer karşıtı bir eylemde çevrecilerin yer alması çok normaldir. Fakat protestocular eğer eylemlerini tarım ve hayvancılıkla uğraşanlar veya örneğin turizm ile ilgilenenlere de yayabilirse eylemin etkinliği daha da artacaktır. Gruplar arası etkileşim toplumsal hareketlerin iletişim açısından bakıldığında hareketin organizatörlerinin ilk yapması gerekenlerdendir.

Protesto yürüyüşleri, toplumsal hareket denilince akla gelen ilk yöntemlerin başından gelir. İnsanlık tarihinin en önemli anları toplulukların sokağa çıkması sırasında ya da bunun sonucunda ortaya çıkar. Özellikle modern dünya protesto yürüyüşlerinden oldukça fazla etkilenmiştir. Ama yukarıda da eklediğimiz gibi bireysel eylemler eğer doğru zamanda ve noktada yapılırsa, var olan durumun ruhunu açıkça gösteriyorsa ve iletişim ağını sağlıyorsa bir yoğun katılımlı protesto yürüyüşünün etkisi kadar büyük bir etkiye sahip olabilirler. 5 Ocak 1989 tarihinde Çin'in Tiananmen Meydanı'nda tankların önüne çıkan adam, 11 Haziran 1963 tarihinde Güney Vietnam hükümeti protesto için kendini yakan Vietnamlı rahip Thich Quang Duc, Gezi Eylemleri sırasında meydan bekleyen 'Duran Adam', 1 Aralık 1955 tarihinde beyazlara otobüste kendi yerini vermeyi reddeden Afrikalı-Amerikan insan hakları eylemcisi Rosa Parks. Muhammet Ali'nin Vietnam Savaşı için askere yazılmayı reddetmesi ve birçok diğer ikonik eylemler tek kişi tarafından yapılmıştır.⁷⁰

Kişisel eylemler sadece ünlüler tarafından ortaya konan ya da dönemsel olarak bir dalgalanmanın içerisinde yapılan eylemler değildir. Bazı kuruluş ve amaçlar tek kişilik eylemleri kendi görüşlerini temsilini en iyi gösteren hareketler olarak ortaya koymaktadır. Hayvan hakları savunucusu PETA ve kadın hakları savunucusu FEMEN gibi kuruluşlar kendi konuları ile alakalı ülke, yer, etkinlik veya kişilerin mekânlarında tek kişilik eylemler yapmaktadırlar. Bunlara benzer bir şekilde 'Radikal Amigoluk' (Radical Cheerleading) olarak anılan ve özellikle LGBT hareketin bir simgesi haline gelen eylem şeklinde az kişiyle şiddet içermeyen ve

---

⁷⁰ Savannah Cox, **The Most Inspiring One-Person Protests** (Çevrimiçi): <http://all-that-is-interesting.com/one-person-protests> 05.10.2015

sokak tiyatrosu şeklinde eylemler düzenleme şeklidir.⁷¹ Sanatı, protestonun içerisine alma yeni bir kavram değildir ve sadece LGBT eylemlerinde yapılmaz, ‘Radikal Amigoluk’ yöntemiyle bağdaştırılmaz. Sanat her zaman toplumsal hareketlerle, karşı durmayla el ele yürümüştür. Sanatın kendisi de var olanı yıkmak, değiştirmek üzerine kurulduğu için bu birliktelik zaten organik bir birlikteliktir. Az sayıda ya da tek kişilik eylemlerin dikkat çekmesi için sanatın kullanılması da son derece mantıklı bir harekettir. Bu tip eylemler son yıllarda özellikle alternatif medyanın da güçlenmesiyle daha sık karşılaşılan eylemler haline gelmişlerdir. Çünkü alternatif medya, ana akım medyanın aksine bu tip eylemlere daha çok yer vermekte bunların toplumsal sebepleri ve ortaya çıkartılmak istenen toplumsal sonuçlarıyla daha çok ilgilenmektedir.

Her ne kadar tek kişilik ikonik protestolar olsa da bir toplumsal hareket için kalabalıklar daha doğrusu topluluklar önemlidir. Kalabalık bir topluluk otoriteye önemli bir insan grubunun protesto edilen konuyu önemseydiğini gösterir. Yukarıda da belirtildiği gibi tarihsel süreçte uzun bir zaman kalabalıklar negatif bir algı olarak kullanılmıştır. Tarihsel olarak siyasal teorinin ortaya konduğu Antik Yunan’dan Fransız Devrimi’ne kadar birçok düşünür otoriteye karşı duruş üzerine düşünmüş ya da doğrudan otorite tarafından isyan ile suçlanmıştır. Fakat bu düşünürler de dâhil olmak üzere belli bir döneme kadar kimse toplulukların istediği değişime güven duymamıştır. ‘Aziz Augustinus, Aziz Aquino’lu Thomas, Machiavelli, Hobbes, Locke, Rousseau, Hegel, Mill ve diğerlerinin eserleri çok farklıdır ama belirli ortak bir noktaları vardır o da genellikle devleti var olduğu haliyle kabul edip analiz etmeleridir.⁷² Diğer bir deyişle değişimi isteyen kişiler bile bunu belli elitler tarafından yapılmasını istemişler, topluluklara ve onların kitlesel isteklerine karşı çıkmışlardır. Bu algıyı değiştiren, değiştirmek isteyen ilk kişilerden biri yukarıda da belirttiğim gibi Marx’tır. Marx alttaki toplumsal sınıfların üsteki toplumsal sınıflara karşı ayaklanması üzerine kurduğu ideolojisi sayesinde toplumsal hareketlere bir hareketlilik getirmiştir. Sanayi Devriminin oluşturduğu düzeni gözlemleyen Marx özellikle işçi sınıfının yani sömürülen sınıfın, sömüren sınıfa karşı durması üzerinden toplumsal eylem haritası çizmiştir. Sanayi Devriminin ortaya çıkmasından beri işçi sınıfının protesto hareketleri toplumu en derinden etkileyen faktörlerden birisi

---

⁷¹ Rosa Lee, **Why Feminists are Wrong**, Philadelphia, Xlibris Corporation, 2006, s.26

⁷² Ellen Meiksins Wood, **Yurttaşlardan Lordlara: Eskiçağdan Ortaçağa Batı Siyasi Düşüncesinin Toplumsal Tarihi**, Çev: Oya Köymen, İstanbul, Yordam Kitap, 2013, s.14.

olmuştur. Grev ya da üretimi durdurma gibi protesto şekilleri doğrudan yöneten burjuva sınıfına yöneltildiği ve ekonomik etkileri hemen hissedildiği için uzun yıllar toplumsal dönüşümlerin olmazsa olmazları arasında görülmüşlerdir ve bu sebeple en etkin protesto şekillerinden biri olmuştur.

Grev gibi ekonomi temelli protestolar özellikle siyasal ortam ‘İki Kutuplu Dünya’ halindeyken daha etkin durumdaydılar. Günümüzün küresel dünyasında sermaye Bauman’ın da dediği gibi turisttir. Sermayenin turist yapısı yani başka bir ülkeye gidebilme esnekliği grev gibi ekonomik temelli hareketlerin eskisi kadar etkin olamamasına sebep olmaktadır. Her ne kadar hala etkileri yüksek olabilse de günümüzde ‘yeni toplumsal hareketlere’ de uygun olarak sınıf üzerinden değil kimlik üzerinden yeni protesto şekilleri geliştirilmektedir.

Protesto yürüyüşleri modern dönemde sokak protestoları olarak farklı bir yöntem doğurmuştur. Sokak protestoları demokratik toplumlarda en sık görülen protesto şeklidir. Sokak protestoları sadece belli bir insan topluluğunun belli bir kamusal alanda toplanıp belli bir konuyu protesto etmesinin ötesinde anlamlar taşımaktadır. Öncelikle günümüzde sokak protestolarının mekânı özel olarak seçilen yerlerdir. İstanbul’daki Taksim Meydanı’nın, Prag’daki Wenceslas Meydanı’nın, Kahire’deki Tahrir Meydanının tarihsel, sosyo-kültürel anlamları vardır. Örneğin bu sebeple Mısır’da Mursi devrildikten sonra yapılan karşıt eylemler Tahrir Meydanı’nda yapılmamıştır. İstanbul’da sendikalar, sol örgütler Taksimde toplanmak isterken daha muhafazakâr kesimlerin Beyazıt ve benzeri alanlarda toplanması da tesadüf değildir. Her topluluk onlar için tanıdık ve özel olan alanlarda sesini yükseltmek ister.

Toplumsal hareketler ve sanat birbirinden ayrılmaz bir parçadır. Kimliğin, bireyselliğin yükseldiği modern dünyada kitleleri birleştirmek için sanat daha da özel bir konuma yükselmiştir. Sanatın doğrudan protestosu eğer kalabalık katılımcı toplulukları ile birleşirse tarihe kazınan aykırı sesin yükselişlerine tanık olabiliriz. Özellikle popüler sanat dallarının topluluklara etkisi çok daha fazladır. Bunların başında da müzik gelir. Günümüzde sinema ve müzik hem ekonomik anlamda hem de erişim anlamında diğer sanat dallarından çok daha geniş bir alanda varlıklarını sürdürürler. Müzik, sinemanın aksine yaratıcı ile alıcının aynı alanda olduğu, yaratımın alan içinde ortaya çıktığı bir sanat dalıdır. Bu toplumsal hareketi yürütmek

veya toplumsal harekete dönüşecek kıvılcımı yakmak adına büyük bir şanstır. İnsanlar idealize ettikleri karakterlere belli seviyelerde diğer insanlardan daha çok inanma eğilimindedirler. İşte müzik ve müzisyenler konserler ve etkinlikler aracılığıyla istedikleri mesajları uygun bir iletişim yöntemiyle kitlelere yayabilir ve pozitif sonuçlar ortaya çıkarabilirler. Bunların yakın dönemleri örneklerinden biri 2005 yılında Güney Afrika'daki G8 zirvesi sırasında eş zamanlı olarak 11 ayrı şehirde yapılan (Londra, Paris, Berlin, Roma, Philadelphia, Ontario, Tokyo, Johannesburg, Cornwall, Moskova, Edinburgh) ve Afrika ülkelerinin Batılı ülkelere borçlarını silinmesini isteyen Live 8 konserleridir.⁷³ Diğer bir tanesi ise bundan iki sene sonra 2007'de eski ABD başkan yardımcısı Al Gore tarafından düzenlenen ve küresel ısınmasının tehlikelerine dikkat çeken Live Earth konserleridir. Live Earth konserlerinin bir önemli tarafı yine dünyanın birçok şeklinde aynı anda düzenlenmesi ve bu etkinliğin internet üzerinden canlı olarak izlenebilmesidir.⁷⁴ Bu sayede sadece o şehirlerdeki konsere katılımcılar değil aynı zamanda dünyanın dört bir yanından insanların aynı konseri ve bu sayede aynı mesajı dinlemeleri hedeflenmiştir.

Fakat müzik ve karşı duruş denildiğinde akla ilk gelen etkinlik Woodstock'tır. 1960'lar toplumsal tarh açısından özel bir yerde bulunur. Sadece toplumsal hareketler değil toplumun bir yaşayış, algılayış, düşünüş şekillerinin sorgulandığı bir dönemdir 1960'lar. Aynı zamanda özellikle ABD ve İngiltere'de müziğin ve müzisyenlerin politikleştikleri bir döneme denk gelmektedir. İkinci Dünya Savaşı uzakta kalmış ve bazı empoze edilen muhafazakâr değerler sorgulanmaya başlanmıştır. Irkçılık, ayrımcılık ve Vietnam Savaşı da bu muhafazakârlar toplumsal değerlerle birleşince genç kuşağın bir değişim istemesi kaçınılmaz hale gelmişti. Woodstock sanatın toplumsal dönüşüm isteğinde başrol oynadığı temel hareket demek doğrudur. Tabii ki var olduğu dönemin etkisi bu festivali daha da üst bir seviyeye taşımıştır. Ağustos 1969 tarihinde yapılan festival 1968 yılında Kennedy (Robert Kennedy) ve Martin Luther King suikastları üzerine hareketlenen politik atmosferinde etkisindeydi. 1969 yılındaki Woodstock'ın organizatörleri, katılımcılar ve festival dinleyicileri bu festivalin sadece bir müzik festivali olmadığını farkındalardı. 'Bu aynı zamanda yeni yaşan şekillerinin saygı duyulduğu ve kabul

---

⁷³ BBC (Çevrimiçi): <http://news.bbc.co.uk/2/hi/entertainment/4641999.stm> 21.01.2016

⁷⁴ Web Archive (Çevrimiçi): <http://web.archive.org/web/20070718031426/http://liveearth.org/> 21.01.2016

edildiği ve bu sayede yeni bir festival kültürünün oluştuğu bir kabile toplantısıydı.⁷⁵ 400.000 kişinin katıldığı festival hem barış için bir sembol haline gelmiş hem de sanat ve protestonun birleşmesinin ne seviyede etki yapabileceğini göstermiştir.

Müzik ve dansın protestonun özüne yerleştiği bir başka örnek ise Güney Afrika'da oluşmuştur. Güney Afrika uzun yıllar boyunca siyah ve beyazların ayrı tutulduğu siyahlara karşı yoğun bir ırkçı baskının olduğu *apartheid* rejimi altında yaşamıştır. Nüfusun önemli bir kısmını oluşturan siyahi nüfus bu ayrımcılığa karşı direniş siyahlı ve pasifist olarak ikiye ayrılmıştır. Birbirinden köklü ideolojik farklılıklarla ayrılrsa da iki kesimin de vazgeçemediği direniş yöntemlerinden, direniş iletişimlerinden biri dandır. *Toyi-toyi* olarak adlandırılan kökenleri Zimbabwe'ye dayanan bu Güney Afrika dansı kültürel, etnik asimilasyonun zirve yaptığı Güney Afrika'da ulusal, kültürel kimliğin varlığını sürdürmesi için hem sembolik hem de iletişimsel bir simge olmuştur. Apartheid döneminde sokak eylemlerinin içerisinde mutlaka *toyi-toyi* dansları yapılmaktaydı, aynı şekilde şehir dışında yaşayan silahlı mücadele içerisindeki gerillalar özellikle çatışma dönemlerinde geceleri dansla motive oluyorlardı.⁷⁶ *Toyi-toyi* sadece bir dans değil aynı zamanda bir kimliktir de kültürel kimlik zaten var oluşu ile bile simgesel bir değer yaratır. *Toyi-toyi* bunun yanı sıra Güney Afrika'daki direnişin dünyaya yayılmasında da iletişimsel bir değer olarak işlev görmüştür. 2 Mayıs 1994 tarihinde Nelson Mandela başkan olarak seçildiğinde 'Güney Afrika sonunda özgür' diye bağırıp *Toyi-toyi* dansı yapan destekçilerinin arasında dansa katılmıştır.⁷⁷

Protesto genel olarak otoriteye karşı ortaya çıkan bir harekettir. Otorite yani gücü elinde bulunduranlar, ellerinde bulundurdukları bu gücü kolaylıkla vermek istemezler. Hatta eğer toplumsal hareketler kapsamında istenen değişim politik ve özellikle ekonomik çıkarlara uymuyorsa bunun değişmemesi için ellerinden geleni yaparlar. Bu sebeple özellikle kolluk kuvvetleri başta olmak üzere protestoyu bastırmak için tüm imkânlarını kullanırlar. Karşı taraftan bakıldığında protestocular da her geçen gün yeni bazı yöntemler kullanarak otoriteyi şaşırtmaya çalışmaktadır. Çünkü protesto hareketleri izolasyonda ortaya çıkan hareketler değildir aksine polis

---

⁷⁵ Pedro Jorge Duarte Silva Ramos, **Woodstock: Community and Legacy**, Coimbra University, Master Tezi, Lizbon, 2014.

⁷⁶ Lee Hirsh, **Amandla! A Revolution In Four Part Harmony**, ATO Pictures (Yap.), Güney Afrika, 2002

⁷⁷ Lisa Nevitt, **Toyi-toyi?** (Çevrimiçi): Cape Town Magazine, http://www.capetownmagazine.com/whats-the-deal-with/Whats-the-Deal-With-Toyitoyi/125_22_17384 01.02.2016

ve diğeri idari ve kolluk kuvvetleri ile etkileşime girilen hareketlerdir.⁷⁸ Bu sadece polise karşılaşmak zorunluluğu değil aynı zamanda polisle karşılaşmak istediğidir. Toplumsal hareketler, kitlelere ulaşabildiği kadar etkili olur. Kitlelere ulaşmak için günümüzdeki fırsatlar tabii ki geçmişten çok daha fazladır. Fakat günümüzün temel sıkıntısı bu daha yoğun iletişim girdileri arasında insanların topluca dikkatini çeken bir haberin, olayın, durumun olmasıdır. Bu da toplumsal hareketleri farklı, ilginç şekillerde harekete sürükler aynı zamanda otorite de bu tip farklı, orijinal hareketler karşısında tepki vermekte geciktiği için hem hareketin belli bir süre devam etmesi hem de geniş kitlelere ulaşabilmesi sağlanır.

Toplumun belli konularda düzen çıkışa çıkarıp konuyla ilgili sorgulatmaktır. Bu sivil itaatsizlik birçok şekilde ortaya konulur ve her geçen gün farklı şekillerde de ortaya konulmaya devam etmek zorundadır. Çıplaklık, trafiği kapama, alanı kapama (sit-ins) gibi birçok yöntem birçok alanda kullanılmıştır. FEMEN çıplak protestolarda akla gelen ilk organizasyonlardan biridir. Sovyet Bloğu çöktükten sonra Gürcistan'da Tiflis halkı özelleştirilen elektriği ve yeni fiyat politikasını protesto etmek için uzun süre trafiği engelleme eylemleri yapmışlardır.⁷⁹ Wall-Street'in önünde yapılan ünlü %99 eylemleri alan kapama (sit-in) eylemleri için en popüler örneklerdendir.

Toplumsal eylemler, sosyo-kültürel altyapıya göre, otoritenin hem harekete hem de genel olarak protestoya, demokrasiye bakışına göre farklı şiddet oranlarında varlığını sürdürürler. Aslında sokak eylemleri şiddet düzeyi en düşük eylemlerdir. Aktif birer eylem grubu olmasına rağmen kamusal alanlarda yapılan eylemler otoritenin tepkisi ile karşılaşmadığı durumlarda dağılma eğilimindedirler.

Kamusal alan eylemleri adından da anlaşılacağı üzere halkın bulunduğu alanlarda gerçekleşmektedirler. Bu sebeple belirli bir zaman aralığında gerçekleşirler ve genelde bu belirli bir zaman aralığı kısa çok sıklıkla da birkaç saatlik olur. Bu durumun bir ötesi mekâna sahip olmaktır. Kamusal alanların şehir içinde kalan sokak, mahalle, meydan gibi kısımları halkın toplumsal eyleme katılan ya da katılmayan tüm kesimlerine ait olduğu için simgesel olarak o toplumsal

---

⁷⁸ Pamela E. Oliver, Daniel J. Myers, **Diffusion Models of Cycles of Protest as a Theory of Social Movements**, (Çevrimiçi):

https://www.researchgate.net/publication/265934162_Diffusion_Models_of_Cycles_of_Protest_as_a_Theory_of_Social_Movements (14.01.2016)

⁷⁹ Devlin Pix (Çevrimiçi): <http://www.devlinpix.com/film/power-trip> 14.01.2016

hareketle ya da ideoloji ile anılsa da genel olarak tarafsız alanlardır. Taksim Meydanı gibi 1 Mayıs için tarihsel, duygusal bir önemi olan bir alanın İslami, sağ bir eyleme ev sahipliği yapması mümkün olan bir durumdur. Hem bu durumu engellemek hem direnişi sürekli hale getirmek hem de kendi toplumsal kurallarını yaratıp bu kurallar içinde yaşamak isteyen bazı eylemciler konut veya alan işgali eylemleri fikrini ortaya çıkarmışlardır.

Konut veya alan işgali bir grubun diğer grubu yerinden etmesi gibi algılanmamalıdır. Bu işgal terk edilmiş konutlarda veya boş araziler üzerinde yapılmaktadır. Burada 'hakkı' gasp edildiği iddia edilebilecek tek kurum devlettir. Fakat protestocular açısından bakıldığında 'işgal' edilen yer zaten hali hazırda o grubun içinde bulunduğu aitliğe bağlıdır. Yani diğer bir deyişle işgal eylemi düzenleyen protestocular işgal eylemini yaptıkları mekâna, kuruma, şehre, ülkeye karşı bir aidiyetleri bulunmaktadır. Bu aidiyeti aynı zamanda hem duygusal hem de rasyonel bir aidiyet olarak adlandırmak da mümkündür. Protestocular negatif buldukları dönüşümlere karşı bir tepki verirler. Bu tepki genel olarak duygu yüklü bir tepkidir. Fakat bunun yanında işgal gibi bir eylem de bu tepkinin en iyi yansıtacağı yöntem olarak görüldüğünden rasyonel bir düşüncenin ürünüdür de. 2015 yılında LSE (London School of Economics) öğrencileri okulun zarar ettiği bahanesiyle neoliberal politikalara uygun bir şekilde eğitim anlayışını yenilemesine karşı çıktıkları için idari merkezin ana ofislerinden birine işgal etmişlerdir.⁸⁰ Bu eylem sırasında işgal sadece ekonomik temelli olmaktan çıkmış aynı zamanda kültürel bir kimliğe de bürünmüş, işgalciler kadınlara, yabancılara, eşcinsellere, Müslümanlara karşı yapılan ayrımcılığı karşı bazı taleplerde bulunmuşlardır.

LSE işgalinde de görüldüğü gibi eylemi düzenleyenler eylemin düzenlendiği organizma ile doğrudan bağı olan insanlardır. 2011 yılında New York'ta düzenlenen Occupy Wall Street eylemlerinde de katılımcılar Wall Street'in ortaya koyduğu ekonomik ortamın doğrudan sonucunu yaşayan ABD'li vatandaşlardı. Kısacası organik ilişkinin seviyesi ne olursa olsun her işgal eylemi iki tarafın organik doğrudan bir bağlantısı üzerinden ilerlemektedir. İşgal eylemleri genellikle barışçıl eylemlerdir. Silah kullanımı ya da rehin alma eylemlerinden farklı olarak taleplerin (eğer varsa) yerine getirilmesi için kurumlar diğer vatandaşların güvenliği üzerinden

---

⁸⁰ Occupy LSE (Çevrimiçi): <http://occupylse.tumblr.com/> 18.02.2016

tehdit altına alınmazlar. Çoğu işgal eylemi de kendi toplumsal kurallarında yaşamak isteyen insanların boş bina ve arazilerde toplanmasıyla ilgilidir ki bu durumda talebin aksine toplumsal bir kaçış duygusu vardır.

Bu noktaya kadar verilmek istenen tüm eylemler barışçıl birer yapıya sahiptir. İçerisinde zaman zaman vandalizme kayan eylemler olsa da insana veya toplumsal yaşama yönelik bir tehdit bu tip eylemlerin hiçbirinde yoktur. Fakat bazı gruplar şiddet içermeyen eylemlerin otoriteye gerekli mesajı vermekte yeterli olamayacağına, otoritenin gerekli bilinç seviyesine ulaşamayacağına inanırlar. Bu noktada iki tipe ayırabileceğimiz şiddet içeren eylem yolu ortaya çıkmaktadır. Bunlar;

1.Pasif içerikli şiddet eylemleri

2.Aktif içerikli şiddet eylemleri olarak adlandırabiliriz.

Pasif içerikli şiddet eylemleri kişinin sadece kendine veya eyleme bilinçli olarak katılan diğer eylemcilere zarar verdiği eylemlerdir. Topluluk içinde (bireysel veya toplu) intihar eylemleri, kendini kurban etme, açlık grevleri bu tip eylemler kategorisine girmektedir.

Birçok silahlı örgüt üyesi varlıklarını kendi düşünceleri doğrultusunda gerçekleşmesini istedikleri değişimlere bağlarlar. Silahlı örgüte üye olmanın psikolojisi ve fedakârlık, bağımlılık gibi kavramlar ve bunların psikolojik altyapıları bu çalışmanın konusu değildir. Fakat bunların sonucunda ortaya çıkan pasif içerikli şiddet eylemleri toplumlarda çok ciddi etkiler yaratmaktadır. Bu çalışmanın başında da değindiğimiz kendini yakan Vietnamlı rahip Thich Quang Duc protesto ve eylem denildiğinde akla gelen en önemli figürlerden birisidir. Her ne kadar kendisi bir “örgüt” üyesi olmasa da bağlı bulunduğu inanç ve bu inancın yarattığı sistem ona bu eyleme götüren en önemli etkenlerden biridir.

Aktif içerikli şiddet eylemleri ise eylemcilerin toplumsa ve diğer bireylere dayalı şiddet uyguladığı eylemlerdir. Terör örgütlerinin yarattığı eylemler bu tip eylemlerin en bilinen şeklidir. Bunun dışında kitlesel şehir eylemleri de şiddet ve Vandalizm içerek eylemlere dönüşebilmektedir. Bu tip eylemlerin en ünlüleri genellikle ABD gibi belli toplumsal sınıflar arasındaki ekonomik, sosyal, kültürel, hukuki farkların çok olduğu bunun yanı sıra belli bir demokrasi kültürü olan yerlerde

yaşanmaktadır. Şehir eylemleri denince akla ilk gelen eylemlerden olan 1992 Los Angeles eylemleri siyahi bir yurttaşı öldüresiye döven beyaz polis üyelerinin jürisi tamamen beyaz olan bir mahkeme tarafından bir sene sonra suçsuz bulunmaları ile başlamıştır. 1992 eylemlerinde 52 kişi hayatını kaybetti fakat temel hedefi tüm eylemcileri yok etmek olmayan ve sadece eylemi bitirmek olan otorite eylemlerin ortasında polisler tarafından dövülen Rodney King ile basın karşısına çıkarak arabulucu bir yol oynamayı seçmiştir. Rodney King'in "Lütfen hepimiz birlikte geçinebilir miyiz" cümlesi eylemleri hemen sonlandırmasa da eylemlerin azalmasına katkıda bulunduğu kabul edilir.⁸¹ Afrika'nın birçok ülkesinde farklı kabilelere ait insanlara farklı toplumsal uygulamaların empoze edildiği ortadadır. Fakat bu ülkelerdeki demokrasi kültürünün olmayışı bu farkların ya doğrudan teröre yönelmesine ya da iç savaşa sürüklenmesine yol açmaktadır. Belki kendisi ile çelişen bir cümle olabilir fakat özellikle şehir isyanları demokratik kültürlerde yaşanabilecek olaylardır. Kuzey Kore'de şehir isyanları göremezsiniz. Çünkü otorite bu tip otoriter veya totaliter sistemlerde isyanlara karşı yani kendi yurttaşına karşı doğrudan şiddet uyguladığı için şehir eylemleri ya tamamen ortadan kaldırılır ya da iç savaş terör gibi ortamlara kayar.

Terör Avrupa ve Türkiye coğrafyası için uzak kavramlar değildir. Terör eylemleri tabii ki yanında ahlaki sorunsalları da getirir. Gerek İtalya'daki 'Kızıl Ordu Tugayları', Almanya'daki 'Baader-Meinhof' veya R.A.F. gibi ideolojik altyapılı olsun gerekse Türkiye'deki PKK, İngiltere'deki IRA, İspanya'daki ETA gibi etnik köken üzerinden olsun terör örgütleri eylemsel ve iletişimsel altyapılarını şok olgusu üzerine kurarlar. Bu noktada da ikiye ayırabileceğimiz bir eylem pratiği doğar:

1. *Sivillere yönelik şiddet*
2. *Sistemin üyelerine yönelik şiddet*

Sivillere yönelik şiddet herkesin çok iyi bildiği üzere özellikle bombalama eylemleri ile yürütülen bir şok kampanyasıdır. PKK ve IRA gibi özellikle etnik köken üzerinden kurulan terör örgütleri diğer etnik grupların yaşadığı büyük şehirlerde, kalabalıkların olduğu alanlarda eylemler yapmaktadırlar. Son dönemlerde

---

⁸¹ Time (Çevrimiçi): 'The LA Riots: 15 Years After Rodney King'
http://content.time.com/time/specials/2007/la_riot/article/0,28804,1614117_1614084,00.html
11.03.2016.

ise Orta Doğu'da ortaya çıkan aşırı İslamcı terör örgütleri ve bu örgütlerle bağlantılı Avrupalı örgüt, birçok Avrupa ülkesinde bombalı eylemlere başvurmuştur. Bunların en yakını Kasım 2015 tarihinde Paris'te eş zamanlı olarak gerçekleştirilen bombalı ve silahlı terör eylemleridir.

Bir terör örgütü için şiddet kaçınılmaz bir sonuçtur. Fakat bazı terör örgütleri doğrudan sivilleri öldürmenin eylem pratiklerine ve eylemin ideolojisine zarar vereceğini düşünmektedir. Bu noktada sadece sorunlu buldukları sistemin üyelerine saldırma yöntemini kullanırlar. Bunun 'insancıl' bir karar olarak alınıp alınmadığı tartışılabilir. Fakat genel olarak bu tip eylemleri ideolojik kökenli terör örgütleri yapmaktadır. İtalya'da 1978 yılında politikacı Aldo Moro'nun kaçırılması veya Almanya'da RAF'ın iş adamlarını kaçırmaları gibi eylemler bunlara örnek verilebilir. Fakat genelde şiddeti bir yöntem olarak kullanan örgüt ve gruplar sadece bireysel saldırılar yapmakla kalmamışlardır. ASALA sadece büyükelçilere saldırmaktan bombalı eylemlere geçiş yapmıştır. Aynı şekilde IRA'da benzer bir yöntem izlemiştir.

Terör devlet olmayan bir örgütün savaş ilanıdır. Savaş dönemlerinde de ahlak barış dönemlerine göre çok farklı değerlendirmelere tabi tutulur. 'Kılı kırkırdamadan bir düzine insanı kurşunlayan bir insan normalde toplu katliam sanığı olarak mahkum edilir; savaşta ise aynı kişi bir kahraman olarak selamlanabilir'.⁸² Bu durum terör eylemleri için de geçerlidir. Belli bir grup örneğin sivilleri öldüren bir intihar bombacısının kahraman olduğuna inanabilir. Ya da terör örgütü liderlerini direniş savaşları olarak görebilir. Bu etik konu toplumsal hareketlerde de etkin bir tartışma ortamı yaratsa da şiddet içeren eylemler için çok daha önemli bir parametredir. Bu noktada bu konuda daha derin bir tartışmaya gerek yoktur. Direniş örgütü ve ile terör örgütü arasındaki farkın evrensel bir kabulü olmadığı farklı örgütlerin farklı toplumsal gruplar tarafından farklı algılandığı için bu konuya detaylı bir incelemeye gerek yoktur.

Bu şiddet içeren varlığından dolayı ilerleyen bölümde özellikle aktif şiddet içeren eylem ve yapılarla doğrudan bir inceleme yapılmayacaktır. Bu konu bir iletişim sosyolojisi alanından çok uluslararası ilişkiler konusudur. Fakat şunu da

---

⁸² Jon Nuttall, **Ahlak Üzerine Tartışmalar**, Çev: Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı yayınları, 2011, s.185

söylemek gerekiyor ki terör örgütleri de aynı toplumsal hareketlerin değişimi gibi bir değişim yaşadı. Günümüzde aktif ve efektif olan tüm terör örgütleri uluslararası bir görünüme sahiptirler. Bunun yanı sıra IŞID gibi belli başlı örgütler sosyal medyayı çok aktif bir şekilde kullanmaktadırlar. Bu konulara çok detaylı olmasa da ilerleyen bölümlerde girilecektir.

Bu noktaya kadar ele alınan tüm eylemler gerek barışçıl olsun gerekse şiddet içersin doğrudan meydanlarda katılım ile sağlanan eylemlerdir. Kişiler fiziki olarak varlıklarını sezdirebilirler. Fakat bunun yanı sıra daha farklı şekillerde de insanlar tepkilerini dile getirebilirler. Bunlara genel olarak yazılı eylemler diyebiliriz. Yazılı eylemlerde topluluk asında suni bir şekilde bir araya gelir. Örneğin bir otorite merkezine verilen dilekçede bir araya gelen yüzlerce veya binlerce insan birbirlerini tanımamakta buna ilave olarak birbirleri ile etkileşime geçtikleri bir alanda da bulunmamışlardır. Bu birliktelik sadece belirtilen düşünceye destek alanında ortaya çıkmaktadır.

Yazılı direnişler sokak direnişleri kadar ses getirmese de belli ölçüde etkileri mutlaka vardır. Demokratik ülkelerde talep edilen bir düşüncenin altına ne kadar çok kişi imza atarsa otoritenin o talebi dikkate alma oranı o kadar yükselir. Burada da görüldüğü gibi sayı yine önemli bir özelliktir. Fakat aynı sokak eylemlerinde olduğu gibi demokratik rejimlerde bürokratik yapıdan da yararlanılarak kişilerin tek başına otoriteyi zor durumda bırakma olasılığı vardır. Hollanda'da yaşayan ve belediyeye iki senede 3 bin 500 dilekçe gönderip belediyeyi felç eden Türk vatandaşı buna bir örnektir.⁸³

Yazılı direniş günümüzde farklı bir boyuta gelmiştir. Sosyal medya artık büyük, küresel bir iletişim ağıdır ve bu ağ enformasyon kanallarını demokratikleştirmek adına bir fırsat olarak görülebilir. Bu sebeple modern toplumsal hareketlere katılımcılar hem bireysel olarak hem de katıldıkları grup adına sosyal medyadan hareketleri adına sık sık paylaşımlarda bulunmaktadırlar. Bu paylaşım ağı hem hareketin fiziksel olarak var olduğu hem de pasif olarak evlerde olduğu dönemlerde olabilir. Fakat gerçek olan bir durum vardı ki o da sosyal medya artık hareketin bir parçası olmak zorundadır.

---

⁸³ Milliyet (Çevrimiçi) **Hollanda'yı Karıştıran Türk** <http://www.milliyet.com.tr/hollanda-yi-karistiran-turk-gundem-1939148/> 14.03.2015.

Bu alışma temel olarak yeni enformasyon teknolojileri ve iletişim kanallarının toplumsal hareketler üzerinde yarattığı etkiler üzerine bir incelemedir. Bu sebeple yazılı olanın önemi önümüzdeki bölümlerde daha fazla incelenecektir. Fakat bundan önce toplumsal hareket tarihine ve bu tarih içerisinde iletişimin gelişen rolüne bakmak faydalı olacaktır.

2. Toplumsal Hareketler: Sivil Direnişin Gelişimi ve İletişimi

Her ne kadar tersi insanlık tarihi boyunca öğretilmeye çalışılsa da insanoğlu isyankâr bir varlıktır. İsyanın boyutları, şekilleri, zamanı ve derecesi değişebilir fakat bu insanoğlunun isyankâr doğasını değiştirmez. 3 büyük dinin mitolojisine ve birçok antik dinde de bakıldığında dahi (her ne kadar bu hareket negatif bir tavır ile anlatılsa da) insanın dünyaya düşmesi bir karşı çıkış, otoriteye isyan sonucu çıkmıştır. Bu ruh hali ya da karakteristik özellik diyebileceğimiz durum insanlık tarihiyle paraleldir. Erich Fromm'a göre insanoğlu tarihi itaatsizlikle başladı ve bu tarih itaatsizlikle bitecektir.⁸⁴ Bir sistem oluştuğu günden itibaren bazı gruplar veya kişiler bu sisteme karşı duruş sergilemişlerdir. Fakat bu çalışmanın sınırlarını belirlemek adına biz bu karşı çıkışı belli kurallar içerisinde değerlendireceğiz.

Öncelikle toplumsal hareketlerin değerlendirilebilmesi için toplumun bir aktör olarak varlığının kabul edilmesi gerekir. Bu sebeple bu çalışmada halkın bir değer olarak hem tarihsel hem sosyolojik hem de algı açısından dikkate alınmadığı dönemlerle ilgili bir analiz yapılmayacaktır. Bu demek değildir ki Antik Yunan'da, Roma'da veya Ortaçağ'da devrimsel halk hareketleri olmamıştır. Aksine dinsel ayaklanmaların hepsi, Spartaküs gibi tarihsel figürler bu dönemin içerisinde ortaya çıkmıştır. Fakat toplumsal hareketler olarak ele alındığında bu hareketlerin tam olarak modern protesto hareketlerine benzemediğini görebiliriz. Bu sebeple bu dönem isyanları konuya belli pekiştirmeler yapmak dışında özel bir inceleme alanı olarak değerlendirilmeyecektir. Bunun yanı sıra demokrasilere geçiş dönemi öncesi ortaya çıkan hareketleri ele almakla birlikte bunları toplumsal hareketlere geçiş sürecinin isyanları, devrimleri, dönüşümleri olarak adlandırmak önemlidir. Çünkü bu hareketler liderin harekete bağlı değil hareketin lidere bağlı olduğu dönemin dönüşümleridir. Diğer bir deyişle lider figür çoğu zaman sınıfsal bazı zamanlar daha farklı değişikliklerle isyanın genel kitesinden ayrılır. Bunun yanı sıra hareketin asıl kazanç sağlayıcı lider figürün ya da lider grubun içinde bulundu çeperdir.

Avrupa özellikle Ortaçağ'ın sonlarına doğru ciddi değişimlere, dönüşümlere girmeye başlamıştır. Avrupa'daki bu dönüşümlerden sonra ortaya çıkan profesyonelleşme birçok mesleğe yayıldığı gibi aynı zamanda askeri kanada da

---

⁸⁴ Erich Fromm, *İtaatsizlik Üzerine*, Çev. Ayşe Sayın, İstanbul, Kariyer Yayıncılık, 2001, s.7

ulaşmıştır. Bu sayede paralı askerlerin, lejyonerlerin asker olduğu veya herkesin askere zorunlu olarak süresiz bir şekilde alındığı dönemin yerini profesyonel ordular almıştır. Bu ve diğer benzer uzmanlaşma aynı zamanda sivil toplumun da oluşmasına yardım etmiştir. Sivil toplum hem kendi alanlarında uzmanlaşmış hem de yönetimde olup bitene dikkat eden bir şehirli halk sınıfı ortaya çıkmasına sebep oldu.

Bu dönemselsel farklılığın ve değişimin temel sebebi anlaşılabilir olduğu üzere siyasal farklılıklardır. Sivil toplum aynı zamanda demokratikleşmeyi istenen bir olgu haline getirip onun varlığının daha ağır bir şekilde hissedilmesini sağlamıştır. Toplumsal hareketler daha önce de belirtildiği üzere birer demokratik sistem olgusudur. Bu olgu demokratik olmayan yerlerde doğrudan isyana, iç savaşa, ayaklanmaya yönelir. Bu gibi hareketlerin genel olarak bir amacı olsa da doğrudan sisteme bir amacı olmaz. Sadece belirli bir durumun memnuniyetsizliğe dönüşmesi sonucu ortaya çıkarlar. Bu memnuniyetsizlik memnuniyetsizliği yaratan olgunun ortadan kalkması üzerinedir. Fakat bu olgu hemen hemen hiçbir zaman sistem değildir aksine bu memnuniyetsizlik kişilere, gruplara, kanun ile kurallara ya da durumu yönelir. Günümüz toplumsal hareketlerinde de aslında topyekûn bir sistem dönüşümü istemi asla yoktur (En azından hareketlerin ilk başlarında) fakat istenilen şeyler genelde yönetenler ile ilgili değil uygulamalar ile ilgilidir. Bir hareket anayasada yazan bir maddenin tamamen değişmesini isteyebilir. İstenilen değişiklikler olduğu takdirde de var olan sistem yöneticileri ile ilgili bir değişiklik isteme durumu ortadan kalkabilir. Kısaca özetlemek gerekirse bu çalışma sistem değişikliklerinin kişi veya grup değişikliklerinden daha önemli hale geldiği dönemler için bir analiz yapmaya çalışacaktır.

Burada bir ayrıma daha gitmemiz gerekmektedir. Toplumsal hareketler tarihi dediğimiz bu tarih aslında başlangıcının devrimler ile yazıldığı bir tarihtir. Çünkü özellikle demokrasinin güçlenip mutlak norm olarak görülmeye başladığı dönemlerden önce ortaya çıkan hareketleri toplumsal hareketler olarak değerlendirmek yanlış olacaktır. Bu hareketler doğrudan devrimsel özellikleri olan bir isyan (devrim) çabalarıydı. Devrim devlet iktidarının kuvvet yoluyla el değiştirmesidir.⁸⁵ Buradaki kuvvet baskısı tabii ki psikolojik bir baskı değildir. Bu

---

⁸⁵ Charles Tilly, **Avrupa'da Devrimler 1492 – 1992**, Çev. Özden Arıkan, İstanbul, Literatür Yayınları, 2005, s.15

değişiklik de gönüllü bir değişiklik değildir. Fiziksel bir şekilde iktidarın istediği veya inisiyatifi olmadan oluşan bir el değişikliğidir bu. Fakat bu devrim dönemi toplumsal hareketlerin nereden gelip neye dönüştüğünü görmek için ve bu süreçte ne tip iletişimsel yöntemler kullandıklarını görmek için önemli bir veridir.

Bu sebeple bu çalışmayı Avrupa'daki Aydınlanma dönemi ile başlatmak uygun olacaktır. 18. yüzyıl hem toplumun artık bir aktör olduğu hem dinin geri plana çekilip pozitif bilimlerin yükseldiği, hem ideolojilerin geliştiği hem de şehirleşmenin tepe noktasına vardığı bir dönemdir. Modern toplumsal hareketler daha önce de belirtildiği üzere genel olarak birer şehir hareketidir. 18. Yüzyılın gerisine gidersek şehirleşme ve bunla beraber toplumsallaşma eksikliğinden dolayı şehir(li) isyanı gibi bir olgunun kavramsallaşmasına imkân olmamaktır. Tilly'nin de belirttiği gibi 17. Yüzyıla gelindiğinde köylü ayaklanmaları hemen hemen bütün Avrupa'da ömrünü doldurmuştu.⁸⁶ Hareketin aksiyon noktasının kırsal bölge olduğu birçok protestoda bile hareketin köklerini “şehirli” nüfusun içerisinde görebiliriz.

Bir diğer yandan 18. yüzyıldan önceki köylü isyanları dışından kalan isyanların önemli bir kısmında halk aktör değil birer figüran olarak yer almak zorunda kalmıştır. Feodal yapıda Avrupa'nın iktidar çekişmeleri sebebiyle belli iktidar odakları (yani hareketin öncesinde de sistemin içerisinde yer alan, yöneten kesim) kaybettikleri veya tam anlamıyla ele geçiremedikleri iktidarı tekrar elde etmek için birçok isyana kaynak sağlamışlardır. Ama bu isyanların özelliği halkın katılımıyla olsa da halkın sistemsal kaygılarının dikkate alınmadığı ayaklanma veya isyanlar olmasıdır. Bu tip hareketleri özellikle şehir devletlerinin güçlü ve zengin olduğu, burjuva sınıfının erken oluştuğu Almanya ve Benelüks bölgelerinde sıklıkla görebiliriz.

Dönem dönem incelerken de görüleceği üzere her dönemin kendi içerisinde bir eylem alanı ve şekli diğer bir değişle iletişim yöntemi vardır. Her protestocu grup kendi yeterliliklerini ve eksiklerini bilmek durumundadır. Bu sayede kendini haklı olarak gördüğü alanların iletişimsel kanallarını açıp zayıf alanların iletişimsel kanallarını kapatabilecek protesto yöntemlerini geliştirebilir.

---

⁸⁶ A.e. s.47

Tilly 1970'lerin sonunda 'İhtilafın Repertuarı' ya da "Kolektif Eylem Repertuarı" olarak adlandırdığı bir görüş ortaya koyar. Buna göre bir alanda, belli gruplar tarafından ortaya konan hareketlerin belirli benzerlikleri vardır. Bu hareketler belli bir döngü içerisinde yapısal olarak kendini tekrar da edebilir. İşte bu, o grubun, hareketin, bölgenin repertuarını oluşturur.⁸⁷ Tabii ki repertuarın genişlemesi, değişmesi mümkündür hatta bir hareketi başarıya ulaştırmanın en önemli faktörlerinden gibi geniş bir repertuara sahip olmaktır denebilir. Öncelikle geniş bir repertuar otoritenin o toplumsal harekete karşı önlem almasını zorlaştırır. Bu önlemleri sadece polis gibi kolluk kuvvetleri ile sokak protestosunu ezmek anlamında görmemek gerekir. Otorite iletişimsel anlamda bir hareketten kamuoyuna bilgi gitmemesi için elinden gelen her şeyi yapar. İletişim süreçlerine gürültü ekleyerek iletilmek istenen bilgiyi sündürmeye ya da dönüştürmeye çalışır. Bazen ne kadar net bir mesaj olursa olsun eğer bu mesaj otoritenin bildiği kanallar üzerinden verilirse o mesajın bozulma ihtimali vardır. Bu sebeple geniş bir repertuara sahip toplumsal hareketler mesajlarını topluma daha net, daha engelsiz iletebilme imkânına sahiptirler.

Dönüşen repertuar aynı zamanda dönüşen enformasyona ayak uydurmak için de gereklidir. Günümüzün iletişimsel ihtiyaçları ve gereksinimleri bundan 30 yıl öncesinden çok farklıdır. Bu değişimler bir yandan tüm dünyadaki topluluklara ulaşabilmeyi kolaylaştırırken, yoğun bilgi girdisi mesajın bu yumak içerisinde kolaylıkla kaybolmasını sağlayabilir. Toplumsal hareketlerin modern döneme uygun repertuarlarda yer almaları ve gerektiğinde esnek bir şekilde iletişimsel yöntemlerini değiştirebilmeleri gerekmektedir. Sosyal medyanın gücünü kullanırken hızından doğabilecek sorunları da bu tip geniş repertuarlar engelleyecektir.

İletişim sadece medya aracılığıyla yaratılan bir süreç değildir. Toplumsal mimarinin var olabilmesi için eğitimden, resmi söyleme, idareden, yerel yönetimlere kadar birçok medya dışı alanda da iletişim bir araç olarak kullanılmaktadır. Toplumsal hareketlerin iletişimsel yansımaları bu sebeple çok önemlidir. Çünkü konu en küçükten en büyüğüne kadar ne olursa olsun toplumsal hareketler genel itibariyle küçüklükten ölene kadar maruz kalınan otoritenin temel söylemine karşı bir söylem üretmektedirler. Özellikle barışçıl, devrimsel niteliği yapısal değil

---

⁸⁷ Martin, a.g.e. s.46

alansal/konusal olan toplumsal hareketlerin bu söyleme ulaşabilmesi çok zordur. Bu sebeple devrimsel hareketler otoritenin tüm söylemini tersine çevirir. “Erdemler ahlaksızlık, başarılar kabahat, bağlılıklar da hainlik olarak (ya da tam tersi) yeniden yazılır.”⁸⁸ Devrim bunu yaparken toplumsal hareketler algı dönüşümünü otoriteye sahip olmadan yaratabilmek isterler.

2.1. Demokrasi Öncesi Hareketler

Toplumsal Hareket bağlamında düşünceler tarihi ve politika üzerine yazılmış pek çok eser incelemelerine 19. Yüzyıl ile başlamış ve sanki ondan önceki dönemi karanlık bir çağmış gibi unutmuştur.⁸⁹ Ama yukarıda da belirtildiği üzere insanlık tarihi günümüz anlayışına bağlı olmasa da bir direniş tarihidir. Günümüz toplumsal hareket çalışmalarında demokrasinin, şehrin yani mekânın ve kültürün önemi büyük olsa da bunların dışında kalabilecek hareketlere burun kıvrırmak tarihsel gerçekleri reddetmek anlamına gelmektedir.

Toplumsal hareketlerin tarihi çok farklı zamanlardan çok farklı dönemlerden alınabilir. Modern şehrin ve liberal demokrasinin ortaya çıkışından önceki ayaklanma dönemlerinde tarih yazımının başına alınabilecek bir sürü örnek ve gelişme bulunabilir. Fakat bu çalışmada iletişimsel yöntemlerle de bağından dolayı hareketlerin gelişimine Reform ile başlanacaktır. Bu bundan önceki dönemde ayaklanma, isyan veya benzeri hareketlerin olmadığı anlamına gelmez. Fakat iletişimsel süreç açısından bakıldığında Reform hem el değiştiren iktidarın hem de dönüşen iletişim yöntemlerinin tam kalbinde yer alan bir harekettir.

Baldini iletişim devrimlerinin iletişimsel süreçlerin muhafazakârlaştığı dönemlerde ortaya çıktığını söyler. Onun deyimiyle ‘Tipografik Kültür’ yani matbaanın bulunması da yazılı kültürün muhafazakârlaşması ile ortaya çıkmıştır. Diğer bir deyişle iletişimsel dönüşümlerin kendileri de birer ayaklanma olarak görülebilir. Her ne kadar Gutenberg matbaayı Avrupa’ya 15. Yüzyılda tanıştırsa da matbaanın, tipografik kültürün yayılması 16. Yüzyılın ilk yarısına kadar uzanan bir süreç olmuştur. Gutenberg’in matbaası 1456 ‘Gutenberg’in İncili’ olarak anılan

---

⁸⁸ Zygmunt Bauman, **Yaşam Sanatı**, Çev. Akın Sarı, İstanbul, Versus Kitap, 2011, s.97

⁸⁹ Yves-Marie Berce, **Modern Avrupa’da Ayaklanmalar ve Devrimler**, Çev. Muna Cedden, Ankara, İmge Kitapevi, 2003, s.54

İncilleri çoğaltması belki de bilinçsiz bir şekilde olsa da Reform hareketinin ilk adımı olarak görülebilir.

Ortaçağ ile birlikte yazılı kültür rahip sınıfının kontrolüne geçmiştir. Sayılı kitap olması ve bu döngüye uygun bir şekilde sayılı okuryazarın olması bilginin kontrolünün rahip sınıfına ve aristokratlara bırakılması anlamına gelmektedir. Rahip sınıfının yazılı kültüre, kaynağa ve bilgiye hâkimiyeti dini istedikleri ölçüde kullanabilecekleri anlamına da gelmekteydi. Bu sebeple basılı İncil ve hatta genel olarak baskı bir devrim aracı olarak görülmekteydi:

Gutenberg'in İncili ile ilgili oldukça ilginç bir hikâye Goldsmith tarafından anlatılır: İncilin basımı biter bitmez, şirketin finansörü olan Fust yaptığı yatırımın karşılığını en kısa sürede toplayabilmek için bir düzine kitabı alıp Avrupa'nın en büyük üniversite kentlerinden biri olan Paris'e gider. Fakat bazı kitap organizasyonları Kutsal kitabın bu kadar seri bir biçimde dağıtılması karşısında böyle bir işi ancak insan kılığında bir şeytanın yapabileceğine karar verip polisi çağırmışlardır.⁹⁰

Yukarıdaki örnek konunun temel ilgisi çıkar ve maddiyat olsa bile kullanılan mazeret dini bir mazerettir. Bu da dinin daha doğrusu rahip sınıfı tarafından kontrol edilen dinin toplumun temel yönlendiricisi olduğunu gösterir. Bu baskıdan yola çıkarak Reform ve Reformun hareket olarak iletişimsel altyapısını ortaya çıkarabiliriz.

Reform Roma'nın yıkılışından bu yana Katolik Kilisesi'nin elinde bulunan siyasal ve iletişimsel gücün el değiştirmesi olarak da algılanabilir. Bu hareketin bir hareket olarak değerlendirilmesinin en önemli sebeplerinden biri hareketin Katolik Kilisesi dışından yani temel otoritenin istemi dışında onlara karşı ortaya çıkmasıdır. Reform öncesi dönem dogmatik, skolastik düşüncenin egemen olduğu dönemdir. 'Ortaçağ, insanın bedenini, kötülüğün kaynağı kabul etmişti.'⁹¹ Aksine Rönesans ile başlayan ve Reform ile dini dönüşümünü sağlayan düşünce insana, bedenselliğe ve pozitif düşünceye imkân sağlayan bir düşünceydi. Bu düşünce yani insana değer verilmesi aslında iletişim alanında da kendine yer bulmuştur. Baskı sayesinde yazılan eserler dini eserlerden ve kısıtlı bilimsel eserler olmaktan arınmış, yazıya göreceli bir demokratikleşme getirmiştir. Diğer bir yandan reform hareketinin

---

⁹⁰ Massimo Baldini, **a.g.e.** s.61

⁹¹ Server Tanilli, **Uygurlık Tarihi: Çağdaş Dünyaya Giriş**, İstanbul, Say Kitap Pazarlama, 1981, s.60

düşünce liderlerine birer devrimci olarak bakmak abartı olacaktır. Aynı kendisinden önce gelen Yunan düşünürleri ya da kendisinden sonra gelecek Fransız Devrimi düşünürleri gibi Luther ve Calvin otoriteye bağlılığı savunmaya devam etmişlerdir. Onlara göre Katolik Kilisesi asıl otorite olan Tanrı ile iletişimi engellediği için zararlıdır. Bu sebeple Reform hareketi Avrupa'nın, Hristiyan düşüncenin modernleşmesinde önemli bir mihenk taşı olsa da otorite ile toplumsal ilişki bağlamında yeni bir şey söylemez.

Avrupa Reform sürecinden sonra 16. yüzyıldan itibaren coğrafi bir güç dengesi değişimi yaşamıştır. 'Avrupa'nın tarihsel gelişimi 16. yüzyılın ortalarından itibaren kıtanın iç kısımlarından ve Akdeniz'den kademe kademe Atlantik kıyılarına ve kıtanın kuzeyindeki kentlere, özellikle Hollanda ve İngiltere'nin yeni yeni ortaya çıkan ulus devletlerine kaydı.'⁹² Her ne kadar gelişimin Katolik merkezli Akdeniz'den Reformist hareketler sonucu kilisenin etkisinde çıkmış bölgelere geçmesi dini bir etki gibi gözükse de bundan sonra ortaya çıkan devrimsel hareketlerin ekonomik yanlarının çok daha fazla önemsenmesi gerekmektedir. 16. Yüzyıl önceki yüzyılların aksine halkın hareketin arkasında değil önünde yer almaya başladığı dönem olarak da değerlendirilebilir. Her ne kadar bu önde yer alış kendi çıkarlarından çok burjuva sınıfının çıkarlarına yaramış olsa da önceki isyanlardan temel farklı artık halkın toplumsal olaylarda aktör olma zorunluluğudur. Özellikle Ortaçağ'daki çok spesifik ve yerel bazı köylü isyanlarını saymazsak halk genelde belli bir gücün (bu bir aristokrattan, kiliseye ya da bir kabile reisine uzanabilir) arkasında yer alan ve onun çıkarlarına hizmet eden bir anlayışla hareketlere katılmıştır. Fakat Avrupa'daki köklü değişimler devrimsel hareketlerin de kabuk değiştirmesini sağlamıştır. Dinin reform ile kapitalizme uygun hale gelmesinin yanı sıra dinin yerine paranın temel güç olmasının yanı sıra şehirleşme de sınıfsal farklılıkları en azından coğrafi ve mekânsal izolasyonun dışına çıkarmıştır. Şehirli insan sayısının artması sayesinde aristokrasi ve monarşi ile en fakir halk çeperleri olsa da aynı çember içerisinde yaşamaya başlamışlardır. Bu çember özellikle ekonomik gücü elinde bulunduran fakat siyasal güce erişememiş Burjuva sınıfının etkilerini yaymak için uygun bir alan yaratmıştır.

---

⁹² Murray Bookchin, **Köylü İsyanlarından Fransız Devrimine**, Çev. Sezgin Ata, Ankara, Dipnot Yayınları, 2011, s.97

16. yüzyılın sonu ve 17. yüzyılın başı artık ulus hareketlerinin ortaya çıktığı dönemlerdir. Burjuva sınıfı için demokratik ulus devletleri kendi düşüncelerine uygun bir toplumsal mühendislik ürünüdür. Örneğin Hollanda'nın kuruluşunda hem dini hem de bu hareketlerden doğan milliyetçi faktörler önem kazanmıştır. Tabii duygular bu aidiyetler üzerinden gelse de imkânlar ekonomik kökenlidirler. Bu dönüşümün ilk patlama noktalarından biri ya da ilk büyük kırılması 1640-1660 yılları arasında gerçekleşen İngiliz Devrimi'dir.

Kutsal aidiyetler toplulukları harekete geçirmek için her zaman etkili birer propaganda aracı olmuşlardır. İlk dönem toplumsal hareket düşünürlerinde de görüldüğü üzere bu tip doğuştan gelen ve seçmek üzerinden değil var olmayla kimliklenen özelliklerin (din bir seçim olarak gözükmese de birey çok büyük oranda içine doğduğu topluluğun hâkim dini inancını seçmektedir.) kullanılması sonucu 17. Yüzyıl sonundan 19. Yüzyıl sonuna kadar Avrupa'da birçok hareket meydana gelmiştir. Bu dönüşümlerin yarattığı korku ve bu dönüşümlerin hesaplanamaz doğası toplumsal hareket üzerine kafa yoran düşünürlerin topluluklara güvenilmeyen bir aktör olarak bakmalarına sebep olmuştur.

Toplulukların harekete geçtikleri kutsal aidiyet ne olursa olsun bu dönemde harekete geçmelerini sağlayanın burjuva sınıfı olduğu unutulmamalı. 'İngiliz Devrimi'nin niteliği konusunda var olan iki temel anlayıştan yani bu devrimin dini bir devrim olduğu (püriten devrimi) ya da burjuva devrimi olduğu savlarından burjuva devrimi savı gerçeğe daha yakın gözükmektedir.'⁹³ İngilizler, 'toplumsal olarak hareketli ve nispeten çoğulcu oldukları için ılımlı Püritenler, resmi Anglikan Kilisesi'yle bir arada yaşayabiliyordu.'⁹⁴ Robin Hood gibi zenginden alıp fakire veren, doğrudan olmasa da dolaylı yoldan düzene karşı bir hayduda dair halk hikâyelerine sahip bir toplumun toplumsal olarak ılımlı ve hareketli olmaması beklenemez. Robin Hood hiçbir zaman krala karşı bir duruş sergilemez. Aksine kralın eksikliğinde ortaya çıkan meşrutiyet sahibi olmayan ve halkta çalıp kendi çıkarları doğrultusunda zenginliğini arttıran yöneticilere karşıdır. Fakat bu durum bile İngiliz halkının anlayışı içerisinde güç ile meşrutiyeti doğrudan birlikte görmediği gerçeğini bizlere sunar. Robin Hood türü bir düzene direniş aslında bu çalışmanın konusundan önce var olan arkaik tipte köylü ayaklanmalarına da güzel bir

---

⁹³ Toktamış Ateş, **Siyasal Tarih**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004, s.68

⁹⁴ Bookchin, **a.g.e.** s.116

alegorik örnektir. Demokrasi öncesi dönemlerde mutlak güce sahip olan otorite figürünün sorgulanması bile kabul edilebilir durumlar değildir. Robin Hood yarattığı hareket repertuarı sayesinde bir yandan halkı yanına alır bir yandan ufak da olsa ekonomik bir kriz yaratır ama en önemlisi otoriteyi sorgular. Her ne kadar kapitalist düzen içerisinde bu tip bir ekonominin ve meta değişiminin yeri olmasa da İngilizler ve dönem içerisindeki toplumsal devinime dair ruh hallerini aktardığı için Robin Hood önemli bir halk hikayesidir.

İngiltere’de dinin kapitalist düzene uygun hale gelmesinden sonra gereken şey siyasal düzenin bu ekonomik anlayışa uydurmak olmalıydı. Aslında İngiliz Devrimi toplumsal hareketlerin olmazsa olmazlarından olarak gösterdiğimiz demokrasinin güçlenmesi için bahane edilerek ortaya çıkmış bir harekettir. 1603 yılında I. Elizabeth’in varis bırakmadan ölmesi üzerine Tudor Hanedanlığı sona ermiş onun yerine kuzeni İskoç kralı I. James başa geçmiştir. James ve 1625 yılında babasının ölümünden sonra başa geçecek oğlu I. Charles Stuart Hanedanlığını temsil etmekteydiler. Stuartlar hem Katolik geçmişleri hem İspanya ve Fransa ile olan ilişkileri hem de mutlak monarşiye duydukları özlem sebebiyle ekonomik gücü elinde bulunduran Avam Kamarası ile ciddi bir iktidar savaşına girmişlerdir. Ne mutlaki monarşi ne de Katoliklik burjuva sınıfının yaratmak istediği toplumsal dönüşüme uygun formatlar değildi. Fakat Bookchin, İngiliz Devriminin bir burjuva devrimi olarak değerlendirilmesinden rahatsızlık duyar. İngilizler çok özel bir tarihsel gelişim çizen bir ulus olarak kişisel monarşi karşıtı devrimlerinde de aristokrasi sınıfının desteğini almışlardır.⁹⁵ Fakat katılımlarına, güçlerin dağılımına baktığımızda bu sonuçları görmüş olsak da sonuçları değerlendirildiğinde devrimin burjuvazi sınıfına doğrudan yaradığı inkâr edilemez. İngiltere çoğu Avrupa ülkesinin aksine aristokrasi sınıfının sınıfsal dönüşüme uğrayarak (en azından bir kısmının) burjuva ile iş birliğine girdiği bir ülkedir. Bu sebeple siyasal dönüşümleri Avrupa tarihinden çok daha farklı şekilde değişmiştir.

İngiliz Devrimi bu çalışmanın asıl kaynağı olan toplumsal hareketlerden ayırmak gerekmektedir. İngiliz Devrimi bu hareketlerin tarihsel süreçlerini anlamak için önemli bir tarihsel noktadır fakat hareket sivil bir hareketten öte iki ayrı gücün çatışması şeklinde ortaya çıkmıştır. Ama iletişim yöntemleri açısından bu

---

⁹⁵ Bookchin, a.g.e. s.129

dönüşümün benzerlikleri de yok değildir. Öncelikle İngiliz Devrimi halkın doğrudan cephelere çekilmeye çalışıldığı bir boyuta sahiptir. Bu boyut sebebiyle özellikle Avam Kamarası egemenliğin halka ait olduğunu yaymak için İncil'den başlayan ve birçok değişik alandan referans veren broşürler bastırmışlar ve bu broşürleri halka dağıtmışlardır. Diğer bir deyişle daha halkçı daha laik bir toplum tasarlamak adına dini referanslar bile kullanılmıştır. İletişimin ve medyanın günümüzdeki önemini düşünerek devrim dönemi gazetelerini ele almak yanlış olacaktır. Çünkü devrime kadar İngiltere'de gazetenin olmadığı bilinmektedir. Robert Birley 5 Temmuz 1641 tarihi için bugün bildiğimiz İngiltere'nin doğuş tarihidir demiştir.⁹⁶ Bunun sebebi bu tarih İngiltere'de matbaanın serbest bırakılma tarihidir. Bu serbestlik sayesinde bu dönemde matbaalar broşür ve gazete basmak için fazla mesai yapmaya başlamışlardır.⁹⁷ Bu özelliklerinden dolayı İngiliz Devrimi için, devrime katılanların iletişimin önemini anladığı ilk toplumsal hareket olduğu söylenebilir. Yazının, basılı materyalin ve medyanın öneminin fark edilmesi çok da uzun zaman almamış ve iç savaş öncesi gazetelerin basımı yasaklanmıştır.⁹⁸ Bu dönemin gazeteleri doğrudan propaganda amaçlı oldukları ve birçok yalan, yanlış bilgi verdikleri için pek hatırlanmazlar. Aynı zamanda belli bir döneme kadar dönemin gazeteleri Tory taraftarıydılar (Yani mutlak monarşi yanlısı). Her ne kadar matbaanın serbest bırakılmasından sonraki ilk dönem bu durumda olsa da Hill'e göre bu durum dahi İngiltere'de basın özgürlüğü kavramının yerleşmesine katkıda bulunmuştur.⁹⁹ Bunun yanı sıra İngiltere'deki sert iktidar mücadeleleri ve iktidarın sürekli olarak el değiştirmesi gazetelerin daha özgür bir ortamda çıkmasını sağlamıştır.¹⁰⁰ İngiltere'de daha gazetecilik anlayışına uygun medyanın çıkışı 1665 yılında Oxford Gazette'nin çıkışına dayandırılabilir. Fakat bu gazetenin de monarşinin ve otoritenin kontrolü altında olduğunu söylemek gerekir. Oxford Gazette'nin farkı aslında biraz günümüz basınına benzemesidir. Söyledikleri değil söylemedikleriyle kamuoyu yaratan bir gazete görünümündedir (Ek 1). İngiliz basınının özgür bir muhalefetinden ve dördüncü güç durumundan bahsedebilmek için 17. yüzyılın sonunun gelmesi beklenmelidir.

---

⁹⁶ Christopher Hill, **İngiliz Devrimler Çağı Demokratik Devrimden Sanayi Devrimine 1530-1780**, Çev. Lale Akalın, İstanbul, Kaynak Yayınları, 2015, s.237

⁹⁷ A.e. s.132

⁹⁸ A History of Gazette (Çevrimiçi): <https://www.thegazette.co.uk/history> 15.06.2016

⁹⁹ Hill a.g.e. s.238

¹⁰⁰ Jean-Noel Jeanneney, **Başlangıçtan Günümüze Medya Tarihi**, Çev. Esra Atuk, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2009, s.39

İngiliz Devrimi sonrası, İngiltere Avrupa'da dönemin gereksinimlerine hem siyasal hem ekonomik hem de dinsel olarak uygun hale gelmiş bir devlet olarak ortaya çıktı. 1754-1763 yılları arasında Fransa ile girdikleri büyük 7 Yıl Savaşları sonrasında da İngiltere dengelerin dengeleyicisi olmaktan çıkıp Avrupa'nın ve Dünya'nın asıl gücü, temel hegemonyası haline geldi. Bu savaş sebebiyle Fransa ve müttefikleri Amerika Kıtası ve Hindistan gibi bölgelerden atılmış İngiltere Avrupa dışında hemen hemen tek güç olarak kalmıştır. Fakat bu tezi ilgilendiren kısım savaş sonrası döneme aittir. Tarihsel dönemlerden bağımsız olarak savaş ve benzer büyük etki yaratan olaylardan en çok etkilenen kesim her zaman halk kitleleri olmuştur. Fakat 18. yüzyılda bir ülkenin tebaası arasında da belirli farklılıklar vardır (bu durumun köklerini Yunan polislerinde ve Roma'da da görebiliriz). Sömürge olarak algılanan toprakların halkları sömürge sahibinin ana karasında yaşayan doğrudan o ulusa, devlete ait halklardan daha yoğun bir baskı altındadırlar. İngiltere her ne kadar 7 Yıl Savaşları'nı kazansa da bu savaşı kazanmanın ekonomik yükü dönemin en büyük gücü için bile yıkıcı olmuştur. Doğal olarak bu yük halka özellikle de sömürgelere doğru yöneltilmiştir. İşte Amerikan Devrimi böyle bir dönemin ürünüdür. Adından da anlaşılacağı üzere Amerikan Devrimi'ne de günümüz dar anlamıyla bir toplumsal hareket demek mümkün olmakla birlikte bu araştırmanın ilgilendiği alan bağlamında modern dönemin hareketlerinden öte bu hareket başlı başına bir devrimsel özellik taşıyarak başlamıştır. Bu da demokratik modern toplumlara ilerlerken ortaya çıkmış tarihsel öneme sahip bir hareket yaratılmasını sağlamıştır. Bu dönemin Amerika'sı aslında İngiltere'ye dinsel, dinsel ve kültürel olarak benzer olsa da sosyal ve siyasal olarak tamamen zıt bir çizgide durmaktaydı. Öncelikle Amerika bir aristokrasi sınıfının bulunmadığı, feodal olmayan, özellikle Afrika'dan gelen kölelerin çalışmasına dayalı bir ekonomik gerçekliğe sahipti.¹⁰¹ Bir diğer önemli husus bu kadar benzerliklere rağmen İngiliz halkı kendi kaderini elinde bulundurma hakkını elde etmişken Amerikan halkı aksine ciddi bir sömürgeci baskı altındaydı.

18. yüzyıl toplumsal hareketler için teorisyenlerinin toplumsal hareket çalışmalarında ayırım yarattığı bir dönemdir. 18. Yüzyıl artık modern toplumsal hareketlerin ortaya çıkış dönemidir. Bu ayırımın en önemli sebebi 18. Yüzyılın

---

¹⁰¹ George Rude, **İdeoloji ve Popüler Protesto**, Çev. Billur C. Yılmazyigit, İstanbul, Sarmal Yayınevi, 2010, s.121.

sosyal, ekonomik ve kültürel alanda günümüz aktörlerine benzer aktörlerin çıkmaya başladığı dönem olmasıdır. Sol hareketlerin ilk kısıntıları bu dönemde görülür.

Amerikan Devrimi sadece İngiltere'den gelen bir ekonomik baskının ürünü değildir. Amerika kıtası 17. Yüzyılın sonundan 18. Yüzyılın ortalarına kadar geçen süreçte kendi içinde de ciddi bir ekonomik dönüşüm yaşamıştır. Günümüz kaynak ve zenginlik durumuna benzer olarak kaynaklar çok kısıtlı bir kesimin kontrolü altına girmeye başlamıştır.¹⁰² Fakat günümüzün siyasal yapısının aksine dönem isyana uygun koşulları sağlamaya yetmiştir.

Genel olarak değerlendirildiğinde Amerikan Bağımsızlık Savaşı'yla ortaya çıkan Amerikan Devrimi ekonomik faktörlerin etkili olduğu yadsınamaz. Yoksulluğun ötesinde tüm sınıfları bir araya getiren olay tüm sınıflar üzerinde kurulan ve İngiliz devleti tarafından kontrol edilen ekonomik baskıdır. Bunun yanı sıra ekonomik olayların etkileri göz ardına atılmadan Amerikan topluluklarının ve bu topluluğa ait tüm sınıfların devrimsel hareketi ulus olma ve kendi kaderini kendi tayin etme prensiplerinin de bir ürünüdür.

Birçok tarihçi Amerikan Devrimi dönemi gazetelerinin, devrim sürecinde harekete ne kadar çok katkıda bulunduğunun altını çizer. Günümüz aksine, internet ve akıllı telefonların olmadığı hatta telgrafın olmadığı bir dönemde iletişimin topluma yayılmasında gazetelerin önemi çok büyüktü. Bu sebeple bu dönem hareketlerinin iletişimsel yöntemlerine bakıldığında gazetelerin kendisinin bir devrimsel iletişim yöntemi olarak ortaya çıktığını görmekteyiz. Amerikan Bağımsızlık Savaşını tetikleyen gazetelerin en önemlileri büyük şehirlerde ve özellikle limanlarda dağıtılmış bu sebeple en yoğun alanlara ve en çok sayıda insan ulaşma şansı bulmuştur.¹⁰³ Devrimin önde gelen isimleri de gazetelerin halkı harekete geçirmekteki önemini farkına vararak hem gazetelere yazılar yazmış hem de daha geniş kitlelere ulaşması için destek vermişlerdir. Devrimin, hareketin başındaki kişilerin gazetelere destek vermesi ya da doğrudan gazetelerin bir parçası olması günümüzün toplumsal hareketlerine olmasa da Sovyetlerin çöküşü öncesi döneme kadar olan hareketlerin önemli bir parçası olmuştur. Liderli hareketlerin liderlerinin basılı materyallere basılı düşünceleri hareketlerin iletişimsel yönüne özellikle önemli

---

¹⁰² A.e. s.124

¹⁰³ Top 10 Revolutionary War Newspapers (Çevrimiçi): <https://allthingsliberty.com/2015/02/top-10-revolutionary-war-newspapers/> 21.09.2016.

bir katkıda bulunmuştur. Öncelikle bu sayede bu düşünce daha geniş kitlelere yayılabiliyordu. Fakat bir bu kadar önemli olan diğer konu düşünceye meşrutiyet getiriyor olmasıdır. Semboller, simgeler toplulukların daha kolay bir şekilde ve daha geniş kitlelere yayılmasını sağlarlar. Basılı kültürde de (özellikle de o dönemlerde) bir varlık sahibi olmak düşüncenin iddiasını arttıran bir özelliktir. Bu sebeple Amerikan Devrimin düşünce babalarından John Adams Boston Gazette’de Benjamin Franklin ve Thomas Paine ise Pennsylvania Journal’de etkin rollere bürünmüşlerdir.

Amerikan Devrimi’nin köklerinin limanlarda olması aslında toplumsal hareketlerin mekân üzerindeki bağlantılarını gösteren ilk ciddi örneklerden biridir. Daha önce de belirtildiği gibi toplumsal hareketler ile şehirler ciddi bir bağ içerisindedir. Liman şehirleri devrimin sembolik iletişimsel repertuarlarının üretildiği yerlerdir. Belki de devrimin en bilindik protestosu Boston Limanında Çay Yasası’na tepki olarak gemilerdeki çayların yakılmasıdır. Amerikan Devrimi’nin liderleri olan ve Amerika Birleşik Devletlerinin ilk başkanlarının da liman şehirlerinden gelmesi şehrin eylem üzerindeki liderliğine bir ekleme olabilir.

Yedi yıl Savaşları kazanan üzerinde bu etkileri yaparken kaybedenler üzerinde çok daha ciddi etkiler yaratmıştır. Fransa, Avrupa dışındaki çoğu kolonilerinden atılmış, Avrupa’ya hapsedilmiştir. Bu sebeple Yedi Yıl Savaşları’nın ekonomik ve siyasi yansımaları Fransa açısından doğrudan ana karadaki halka yansımıştır. Toplumsal hareketler demokratik düzenin bir ürünü olsa da bu hareketlerin öncülleri demokratik düzenin yaratılmasını sağlamıştır. İngiliz Devrimi, Amerikan Devrimi ve belki de en önemlisi Fransız Devrimi Avrupa’nın ve dünyanın siyasal düzenini köklü bir şekilde değiştirmiştir.

Fransız Devrimi için sadece ekonomik sebeplere dayalı bir devrim demek yanlış olur. Fransa, İngiltere’nin aksine ne politik ne de dini bir dönüşümün yaşanmadığı bir ülkeydi. Katolik ve mutlak monarşi kontrolündeydi. Sınıfsal olarak ayrıcalıklarla ve zenginlikle desteklenen bir aristokrasi ve özünde hala feodal olan bir toprak sahipliği sistemine sahipti.¹⁰⁴ Bunun dışında kalan tüm sınıflar monarşinin ve aristokrasinin mutlak politik hâkimiyeti altında ezilmekteydi. Özellikle burjuvazinin ekonomik gücü diğer Avrupa ülkelerindeki kadar güçlü olsa da politik sistemde etkisi sifıra yakındı. Şehirliler daha çok ekonomik özgürlük ve siyasal hak isterken,

---

¹⁰⁴ Rude, a.g.e. s.136

köylüler feodaliteden kurtulmak istiyorlardı. Rude'nin de dediği gibi bu kadar çok değişim isteyen sınıf varken bu çapta bir dönüşümün yaşanması şaşırtıcı değildir. Toplumun en imtiyazlı sınıfı aristokrasi ve otoritenin mutlak hâkimi monarşi dışında Fransa'da değişime hazır olmayan, arzulamayan kimse yoktu. Sistemin, çoğunluğun arzularını karşılayamadığı ve en önemlisi (ki kapitalizmin temel savunma mekanizmasıdır) onlara umut veremediği bir alana Yedi Yıl Savaşları ile ortaya çıkan ekonomik çöküş de eklenince Fransız Devrimi ve sonrasında Avrupa'nın dönüşümünün pırıltıları ortaya çıkmaya başladı.

Fransız Devriminin iletişimsel hikâyesi ise daha önceki örneklerden biraz daha farklıdır. Öncelikle Anglosakson yapısının aksine Fransa 'sürekli yazarlara' yani gazetelere özellikle entelektüel kesimde kuşku ve aşağılamayla bakan bir özelliğe sahipti. Voltaire, Diderot, Rousseau, Montesquieu gibi devrimin fikir babalarının özellikle devrim öncesi dönemde hepsi gazeteyi ve sürekli yazımı aşağılayan, küçük gören yazılar yayınlamışlardır.¹⁰⁵ Bu sebeple gazeteler monarşinin yani sistemin propaganda aracı olarak kalırlarken Fransız Devriminin düşünsel yapısını tetikleyen repertuarlar daha çok kitaplara dayanmaktadır. 14 Temmuz 1789 Bastille Baskını dönemin en çok tiraj yapan gazetelerin önemli bir kısmında ertesi gün gazetelere yansımamıştır. Bu görmeme durumu aslında modern dönemde bile devam etmektedir. İletişim yöntemlerini kapamanın en efektif yöntemlerinden biri kaynağı kontrol etmektedir. Günümüz holding medyasının temel sorunsalı sistemin ve gücünün aynı zamanda medyayı da kontrolünden kaynaklanır. Aynı şekilde devrim dönemi Fransa'sında da kaynağın kontrolü doğrudan monarşinin elindeydi. Bu kontrol yayıncıların ekonomik çıkarlarını mesleki çıkarlarının önüne koymasıyla daha da güçleniyordu. Kitapevi ve yayıncıların bu yaklaşımı sansür ve ayrıcalıkları yaygın hale getirdi.¹⁰⁶ Yayıncılar monarşinin uygun gördüğü kitaplara sahip çıkarken yasaklı kitapların basılması riskine girmek istemiyordu. Bu durum modern dönemde de görülebileceği üzere muhalif düşüncenin söyleminin iletişim içerisine girmemesiyle sonuçlanıyor ve dengesiz bir iletişim akışı yaratıyordu. Fransız Devrimi için ortaya çıkan fark ciddi bir ekonomik gücü olan burjuva sınıfının devrimi desteklemesi ve kaynaklarını yayına ayırabilmesidir.

---

¹⁰⁵ Jeanneney, a.g.e. s.48-49

¹⁰⁶ Frederic Barbier, Catherine Bertho Lavenir, **Diderot'dan İnternete Medya Tarihi**, Çev. Kerem Eksen İstanbul, Okuyan Yayın, 2001, s.21

Devrim sonrasında ise gazetecilik yön değiştirmiştir. Fransız Devrimi'ni öncesi yeterli düşünsel bir destek olmasa da devrim sonrası gazetelere ve gazeteciliği bakış açısı da değişmiş bu sayede modern basın ilkelerinin uygulanabildiği bir ortam ortaya çıkmıştır. Devrimin öncü liderleri arasında gazetecilere de rastlanır. (Ek 3) Fakat eğer devrimi yaratan iletişimsel koşullardan bahsediliyorsa Fransız Devrimi için ideolojik metinlere, kitaplara bakmak daha doğru olacaktır. Rousseau gibi düşünürler 'Toplum Sözleşmesi' gibi kitaplarla devrimsel ideolojiye hem destek olmuşlardır hem de bu düşüncenin oluşmasını sağlamışlardır. Bir devrimin en önemli özelliklerinden biri umutsuzluk içerisindeki topluma umut aşılmasıdır. Fransız toplumu, toplumsal melankolilerini bu yeni devrimin gösterdiği yolda bir çıkış bulmuşlardır. Ama bunu yaparken bazı özel örnekler dışında çok ütopyik düşüncelerle yaklaşmamak özünde tanıdık ama bir yandan da tamamen yeni bir sistem yaratmak gerekmektedir. Rousseau gibi yazarlar da eserlerinde bu sistemi tam olarak ortaya koyabilmişlerdir. Fransız halkının tümünün yönetime sahip olabilmesi için ulusa dayalı bir demokrasi ve dinin daha önemlisi kilisenin kontrolünü yok edebilmek için laik bir toplum öngörmüşlerdir.

Fakat bu dönüşüm bir yandan da belli başlı muhafazakâr düşünceleri içerisinde barındırmıştır. Kadınlar ve yabancıların demokratik sözleşmede herhangi bir hakları yoktur. İronik bir şekilde dönemin çoğu Fransız düşünürü belli kesimleri dışlayarak devrimci kalabalığı daha geniş kitlelere yayabileceklerini düşünmüşlerdir.

Fransız Devrimi sonrası Avrupa'da devrimci düşünce uzun süre ayakta kalmıştır. Öncesinde olmasa da sonrası için bu düşüncesinin ayakta kalmasında gazetelerin rolü büyüktür. Jeanneney'e göre Fransız'da gazetecilik üç önemli düşünceyi halka yaymıştır.

1. Gizlilik devrim karşıtlığıdır.
2. Antik dönemin (Yunan, Roma) demokrasilerine saygı
3. Basının sadece gözlemci değil aynı zamanda 4. güç olma durumu.¹⁰⁷

Bu 3 düşünce aslında demokratik toplumlarda yerleşmiş üç düşüncenin temelini oluşturur. Politikanın, sınırlı bir kesimden halka yayılması ile iletişimsel düşünce arasında bir bağlantı vardır. Bu bağlantı yani muhafazakârlaşan iletişim yetmediği durumlarda düzenli basılan gazeteler ortaya çıkmıştır. Bu gazeteler sadece

---

¹⁰⁷ A.e. s.60-62

gözlemci değil aynı zamanda politikanın halka karşı dönüşmesini engelleyen bir numaralı koruyucuydular da. Günümüzün holding medyası ile karşılaştırılmayacak bir ilke olarak görülse de basılı iletişimin devrimci yapısının değişmediği bir dönemden bahsediyoruz.

Amerikan Bağımsızlık Savaşında Liman kentlerinin öneminin vurgulandığı gibi Fransız Devrimi'nde de Paris'in önemi vurgulanmalıdır. Paris bir liman şehri olmamakla birlikte Sen Nehri sayesinde ticari potansiyeli çok yüksek bir şehre dönüşmüştür. Paris, kırsalın nüfus yoğunluğunun çok önemli bir kısmını kapladığı bir dönemde siyasal dönüşümün merkezi haline gelmiştir. Şehrin siyasal, kültürel yapıya olan etkisi günümüzde tartışılmaz olsa da kırsal nüfusun baskın olduğu 18. yüzyılda da etkisini büyük dönüşümlerin hepsinde göstermiştir. Bunun yanı sıra burjuva, aristokrasinin aksine kentsel yaşamdan daha verimli bir şekilde fayda sağlayacak bir sınıftır. Fransız Devrimi'nin burjuva sınıfı tarafından kazanımları Paris'i bir yüzyıl sonra yaşanacak kentsel dönüşüme hazır hale getirecektir.

Fransız Devrimi sonrası Avrupa'da bu devriden esinlenmiş birçok devrim ortaya çıkmıştır. Fransız Devrimi'nden 19. yüzyılın ortalarına kadar olan süreci Hobsbawn'ın da dediği gibi bir devrimler çağı olarak adlandırabiliriz. Fakat bu devrimlerden bazıları esinlendiği hareketin aksine başarıya ulaşmamış veya başarıları çok sınırlı kalmıştır. Bunlardan bir tanesi Belçika Devrimi olarak da anılan Brabant Devrimi'dir. Hem Fransız Devrim'inden hem de Amerika Birleşik Devletleri'nin kurulmasından etkilenen hareket çok kısa süreli olsa da Belçika topraklarında Belçika Birleşik Devletlerini kurmuştur. 1789-1790 yılları arasında denenen devrim hem yönetsel anlamda hem de iletişimsel anlamda tam bir birlik sağlayamamış olması ve bu birliğin düğümünü çözecek bir gücün yükselememiş olması sebebiyle Avusturya tarafından dağıtılmıştır. 'Devletçiler ve demokratlar arasında büyüyen gerilim neredeyse bir iç savaşa yol açarken devrim çözülmüştür.'¹⁰⁸ Brabant Devrimi de Fransız Devrimi gibi bir burjuva devrimi denemesidir. Arada birçok önemli fark olabilir. Ülkelerin askeri, ekonomik, siyasal yapılarında farklılıklar gibi. Fakat bu başarısızlığın önemli faktörlerinden biri de grup içerisinde hâkim bir görüşün bu sebeple de topluluğa verilecek kesin bir mesajın olmamasıdır. Bir toplumsal hareket bunlara sahip olduğunda da güç tarafından şiddet yoluyla

---

¹⁰⁸ Tilly, a.g.e. s.76

dağıtılabılır. Fakat Brabant Devrimi sonuç olarak dış güç tarafından dağılmış olsa da ana sorunun içerisindeki birliksizlik durumu olduğu açıktır. Toplumsal hareketler zaten var olan otoriteye karşı bir hareket olduklarından belli bir dezavantajla başlarlar. Hem iletişimsel anlamda hem de genel güç açısından otorite her zaman otoriteye sahip olmayana göre avantajlıdır. Bu dezavantaj mesajın temiz ve net bir şekilde verilmesiyle çözülebilir. Fakat bu gibi örneklerde olduğu gibi hareket kadrosu eğer hareketin ideolojisine bile karar veremiyorsa o hareketin ayakta kalma şansı yok denecek kadar azdır.

Fransız Devrimi kamuoyunun hem kavramsal olarak hem de pratikte ortaya çıktığı periyodu da anlatır. Hem toplumsal dönüşümlerin en çok yaşandığı dönemin başlangıcıdır. Hem de halkın artık hareketlere önemli bir aktör olarak katıldığı dönemin müjdecisidir. Aynı zamanda iktidarın tam anlamıyla Tanrı'dan Dünya'ya indirildiğinin de en güçlü mesajlarından biridir. Fakat Avrupa'daki devrimler (ya da en azından devrim denemeleri) Fransız Devrimiyle bitmemiştir. Avrupa artık şehirleşen, demokratikleşen, modern siyasal sistemlerin oturmaya başladığı bir bölgeye doğru evrilmeye başlamıştır. Bu çalışmada bu dönem içerisinde sadece Avrupa'nın odak olarak alınması aslında sorunlu bir tarihsel perspektif yaratsa da bu dönemdeki Avrupa dışı hareketlerin bir kısmı kolonileşmeden dolayı ortaya çıkarken diğer kısımları ise Ortaçağ siyasal sistemlerin toplumsal yapıları içerisinde ortaya çıkmıştır. Bu diğer hareketlerin önemini azaltmasa da onları bu çalışmanın konu alanı dışarıya çıkarır.

Fransız Devrimi'nin burjuva üzerinden okuması dahi dönemin sol akımlarının bu harekete olan bağlılığını azaltmamaktadır. Bunun temel sebebi sonuç olarak devrime bakılmasıdır. İşte Devrim Çağı bu sonuçların yorumlanması üzerinden bir ideolojik sistem savaşının dönemidir. Günümüzde dahi Fransız Devrimi sol hareketin referans aldığı noktalardan biridir. Bu söylemin bir önemli dayanağı da Fransız Devrimi'ni ve bu çağı farklı bir tarihsel okumayla yorumlayan tarihçilerin varlığıdır. Alfred Cobban gibi düşünürler Fransız Devrimi'ne bir burjuva devrimi denmesine karşı çıkar. Ona göre bu devrim kendini sadece şehirde değil kırsalda da oldukça güçlü bir şekilde yaratmış ve ortaya çıkışında burjuva sınıfı dışarısında kalan sınıflar ve köylüler de aktif rol oynamışlardır.¹⁰⁹ Tabii ki bu görüş ciddiye alınacak

---

¹⁰⁹ Bookchin a.g.e. s.333

bir görüş olsa da hareketin hız kazanmasını sağlayan aksiyonların şehir halkı tarafından yaratıldığını eklemek gerekmektedir.

Hobsbawn Fransız Devrimi yani 1789 yılı ile 1848 Devrimi arasındaki döneme Devrimler Çağı demektedir. Günümüz dünyasını anlatırken kullanılan terimlerin, olguların, toplumsal sınıfların hemen hemen hepsi bu dönemde ortaya çıkmıştır.¹¹⁰ Bu döneme daha detaylı bakmadan önce Hobsbawn'ın neden böyle bir periyodu Devrimler Çağı olarak aldığını anlamak gerekmektedir. Öncelikle insanlık çağı toplumsal dönüşüm olarak hiçbir dönemde bu çapta bir dönüşüme şahit olmamıştır. Endüstrinin ortaya çıkması yeni sınıfların ortaya çıkmasını bu da farklı ideolojilerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Kapitalizm bu noktada hala günümüzde de hissedildiği üzere temel aktör olarak yerini almıştır. Endüstri Devrimi var olan sömürü düzeninin farklılaşmasına sebep olsa da sömürü istediğini yok etmemiş aksine çoğu yerde yükseltmiştir. Marx dâhil kapitalizmi, feodal düzeni değiştirme ve sonuç olarak sosyalizme geçiş sürecinde bir aşama olarak görür. Fakat bu aşamanın dönüşümüne karşı verilen tepki (bu sosyalist devrim ya da farklı bir devrimsel düşünce olabilir) bu dönem arası dışında giderek az rastlanan bir fenomene dönüşmüştür. Diğer bir deyişle toplumsal hareketler birer kapitalist muhalefet ürünü olarak karşımıza çıkarlar. Bu muhalefet devrimci reflekslerini sistem içi yapısal dönüşüm isteklerine dönüştürmüş ve bu dönemde yaşanan hareketlerden uzak bir portre çizmeye başlamıştır.

Fransız Devrimi bu 'Devrim Çağı' döneminde ortaya çıkan devrimler için bir prototip halini almıştır. Öyle ki;

Her türden devrimci lider, olayların seyrinin Fransız Devrimi'nde olup biteni tekrarlamasını bekledi ve devrim tarihini, kendi devrimlerinin takip edeceği "aşamaların" anlaşılacağı bir kaynak olarak kullandı.¹¹¹

Bu dönüşüm aslında ideolojilerin özellikle de Marksist düşüncenin ortaya çıkmasıyla da bağlantılıdır. Fransa içerisinde devrimci mücadele veren birçok kesim için 'Fransız ulusunun davasını tüm tutsak insanlığın davasından ayırmak olanaksızdı'.¹¹² Bu devrimci ideolojik yaklaşımı ortaya çıkaran olan ise Endüstri Devrimi olmuştur. Her ne kadar Endüstri Devrimi teknolojik bir gelişimin,

---

¹¹⁰ Eric Hobsbawn, **Devrim Çağı 1789-1848**, Çev. Bahadır Sina Şener, Ankara, Dost Kitapevi, 2013, s.9

¹¹¹ Bookchin, **a.g.e.** s.317

¹¹² Hobsbawn, **a.g.e.** s.76

dönüşümün kavramsallaşmış hali olsa da ortaya koyduğu devrimsel dönüşümler sebebiyle bu çalışmada değinilmeyi hak eder. Avrupa bundan önce yaşanan devrimler ile dini, sosyal, siyasal olarak yeni bir sistemin oluşmasına hazır hale gelmiştir. Fakat istenen yeni dünya var olan koşullarda verimli olabilecek bir dünya değildir. Endüstri Devrimi yeni sistemin altyapısıdır. Bu altyapı, bu temel, kapitalizmi yani günümüz dünyasının ekonomik sistemini ortaya çıkarmıştır. Fakat bir yandan da şehirlere akan halk ve fabrikalaşma, sanayileşme ile ortaya çıkan proletarya sosyalist hareketlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Avrupa'nın kırsal alanlarında başlayan çitleme hareketi özel mülkiyetin sınırlarını belirlemede etki sağlarken aynı zamanda halkın şehirlere zorunlu göçüne de sebep olmuştur. Günümüzde bilinen bir kavram olan ekonomik sebeplerle şehirlere göçün ilk kitlesel örneklerini bu dönemde görülmeye başlanmıştır. Çitleme bir yandan insanları şehirlere çekmiş yani onları kendi yaşam alanlarından atmış ama bir yandan da topluluk yaratımına dolaylı da olsa katkıda bulunmuştur. Şehirler de özellikle Sanayi Devrimi ile anılan çok ciddi ekonomik sınıfsal farklılıklar oluşmuştur. Çok küçük kesimin sonsuz imkânlarına karşın nüfusun önemli bir kısmı en ağır koşullarda ve insani yaşam koşullarından uzak yaşamaya mahkûm edilmişti.

Bu dengesizlik Avrupa'nın İkinci Dünya Savaşı'nın sonunda kadar fiili olarak bundan Sovyetlerin yıkılışına kadar da ideolojik olarak hem içte hem de dışta çatışmasına sebep olmuştur. Mekân, sınıf ve sistem Endüstri Devrimi'nin temel aktörleridir. Aynı aktörler toplumsal hareketler için de çok önemlidir. Endüstri Devrimi her ne kadar teknolojik bir dönüşüm olsa da aynı zamanda şehrin dönüşümü olarak da adlandırılabilir. Makineden çok etkisi fabrikaların yükselişine ve nüfusun şehirlere, yani bu fabrikaların olduğu alanlara kaymasına etki etmiştir. Endüstri Devrimi'nin en etkileyici imgelerini Dickens'in romanlarında bulabiliriz. Dickens, Oliver Twist'te şehre göçen bir çocuğun saf kapitalist bir düzendeki sömürsünü belli sınıfsal algıları göz ardı ederek anlatmış olsa da alt sınıfın yaşamlarını gözlemlemedeki ustalığı sayesinde bu dönemi sadece akademik bir alandan değil aynı zamanda bir sanatçı gözüyle de gözlemleyebilmekteyiz.

Toktamış Ateş, İngiltere'de Sanayi Devrimin olgunlaşması için 4 temel etken olduğunu söyler. Bunlar;

- Üretim araçlarındaki teknik gelişim

- Ulaşım araçlarındaki gelişim
- Sermaye birikimi
- Artan emek arzı.¹¹³

Bu etmenlere dönüşen ekonomik gerçekleri de eklemek gerekmektedir. Artık var olan ekonomik düzen köleliğe ya da benzer ekonomik olarak talep verimsizliği yaratacak bir arkaik sisteme uygun değildi. Aynı dönemde Amerika Birleşik Devletleri iç savaş sonucu Kuzey ve Güney cephelerine ayrılmıştı. Bu savaş sadece köleliğe karşı yüze duygularla yapılmış bir savaş değildir. Aynı zamanda iki ekonomik düşüncenin de savaşıdır. Köle emeği ile ekonomik gelişimini sağlayan feodal Güney, kapitalizmin kurallarına uyan şehirli Kuzey'e yenilmiş ve yeni ekonomik düzen Amerika Birleşik Devletlerinin tümünü sarmıştır.

Amerika her zaman tarımın önemli olduğu bir ülkeydi. Bu kıta çok az el değilmiş bir alan olarak eski kıta Avrupa'nın ihtiyaçlarının karşılanması için düşünülmüştü. Fakat Amerika Birleşik Devletlerinin kurulması bu planları değiştirse de, coğrafya içindeki yapısal kurguyu değiştirmede. Amerikan İç Savaşı kentli kapitalist demokrasi' ya da burjuva kapitalist demokrasisi' denebilecek bir akımın devrimci saldırılar dizisinin bir sonucudur.¹¹⁴ Moore'un da dediği gibi tarım ve endüstri dönemlerini birbirinden ayıran olaydır. Savaşın kuzey tarafından kazanılması sayesinde şehirleşmenin güney eyaletlerinde de arttığını görebiliriz. Sonuç olarak da şehirleşme ve endüstri devrimi hem Avrupa hem de Amerika kıtasında yeni bir sınıf yarattı.

Devrimin ikinci dönüşümü de bu sınıfsal oluşumlardadır. İşçi sınıfının ortaya çıkışı hem sosyolojik hem de siyasal olarak etkilerini günümüze kadar etkin bir şekilde taşıyan olgusal dönüşümlere sebebiyet vermiştir. Şehirlerin gelişmesi ve işçi sınıfının oluşması arasında bir dönem vardır. Bu dönem şehre ait direniş hareketlerinin ilk ortaya çıktığı dönemdir. Her ne kadar şehir söz konusu olduğunda işçi sınıfının toplumsal hareket üzerindeki etkisi konuşulsa da işçi sınıfının daha organize olamadığı dönemlerde de şehir içerisinde bir hareket olmadığı söylenemez. Avrupa'da belli kalfa örgütlerinin, loncaların ve benzer örgütlerin sendika öncesinde,

---

¹¹³ Ateş, a.g.e. s.194

¹¹⁴ Barrington Moore Jr. **Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri**, Çev. Şirin Tekeli - Alaeddin Şenel, Ankara, İmge Kitapevi, 2003, s.152

sendikalara benzer işlevleri vardı.¹¹⁵ Fakat loncalar ya da kalfa örgütleri ekonomik sınıfsal açıdan bakıldığında tam anlamıyla homojen bir yapılanma değildir. Özellikle kapitalist örgütlenmenin yerleştiği yerlerde loncaya üye kişilerin ortak çıkarları olmasına rağmen aynı zamanda birbirlerine birer rakiptiler. Aynı zamanda ticaretle uğraşan kişilerin aynı ekonomik sınıf içerisinde yer aldıklarını iddia etmek de güçtür. Aralarında küçük burjuva olan veya daha zengin olup farklı bir sınıfsal yere gelen kişiler bulunmaktaydı. Bu sebeple işçi sınıfı ve bu sınıfın yarattığı sendikalar hem yukarıda verilen sebeplere uymaları hem de işçi sınıfının sömürü düzenine en çok maruz kalması sebebiyle toplumsal hareketlerin yükselten etkenler olmuşlardır.

Özetleyecek olursak Endüstri Devrimi, toplumsal hareketlerin çıkışını sağlayan faktörlerin sonuncusu bir anlamda bu yapıyı ortaya çıkaran olguların noktasıdır. Bu çağdan sonra ideolojik farklılıkları yaşasa da dünya tarihi hiçbir zaman kitlesel dönüşümlerin yeni yapılar ortaya çıkardığı bir döneme daha girmedi. Bu devrimsel hareketlerin olmadığı anlamına gelmez fakat tüm hareketler eski yapıyı değiştirirken belirli bir yapının içerisinde, belirli repertuarlara uygun ve sonucu üst yapıda tanınan sistemlere dönüşmüştür.

18. yüzyılın Amerikan ve Fransız Devrimleri, muhtemelen dünya tarihinde ideolojilerini ve özelemlerini, geleneksel dinle değil de seküler rasyonalizmle açıklayan ilk kitlesel siyasal hareketlerdir.¹¹⁶ Bu siyasal dönüşüm isteğine bir yandan da ekonomik ve teknolojik dönüşüm eklenmiştir. Bu noktada ortaya çıkan iki farklı yolun, eski ve yeninin bir noktada çatışacakları çok açıktı. 1792 yılında başlayan Fransız Devrimci Savaşı için bir ideolojinin savaşı diyebiliriz. Bu savaş kazanılmış bir toplumsal hareketin uluslararası bir devrime dönüşme adımıdır. Fransız Devrimi 1792 yılında iktidardaydı. Bu iktidar artık bir kişinin ya da bir grubun değil, bir düşüncenin iktidarındır. Aralarından en sol görüşlerden parlamenter monarşiyi destekleyenlere kadar geniş bir yelpazede grupları barındırsa da halktan da alınan destekle büyüyen devrimci düşüncenin itici gücü bu savaşların temel yürütücüsüdür. Hobsbawn 1792 yılı ile başlayıp 1815 yılına kadar süren kesintisiz savaş döneminin bir tarafında bulunan Fransa'nın Napolyon'un düşüşünden sonra tekrar bir eşit devlet olarak görülmesini savaşın ülkeler arasında olmasından öte

---

¹¹⁵ Eric Hobsbawn, **İlkel Asiler 19. Ve 20. Yüzyıllarda Toplumsal Hareketin Arkaik Biçimleri Üzerine İncelemeler**, Çev. Uygur Kocabaşoğlu, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012, s.152

¹¹⁶ A.e. s.175

sistemler arasında olmasına bağlar.¹¹⁷ Bu sistem yukarıda da söylendiği üzere ideolojiler ve Fransız Devrimi ile Endüstri Devrimi sonrasında oluşan yeni kavramlar üzerinedir. Avrupa özellikle 19. Yüzyıl itibariyle ideoloji savaşları ve çekişmeleri dönemine girmiştir. Bir yandan monarşilerin tekrar inşası için çabalanırken diğer taraftan sol ideolojinin iktidara hâkim olmaması için de bir ittifak oluşmuştur.

Sol, sosyalist düşünce herkesin de malumu olduğu üzere köklerini Karl Marx'ın düşünsel dünyasından alır. Marx ve Komünist Manifestoyu beraber yazdığı Fredrich Engels kitabın başında bugüne kadar ki tüm toplum tarihinin sınıf mücadeleleri tarihi olduğunu söylerler.¹¹⁸ Marx'ın tüm siyasal, sosyolojik düşüncelerini aktardığı bu kaynak kitabın ilk cümlesinden de görüleceği üzere sol düşünce kendini toplumsal sınıf mücadelesi içerisinde tanımlar. Bu tip bir ideolojinin toplumsal hareketlerde organik bağı olmaması düşünülemez. Diğer bir taraftan Karl Marx ve Marksist felsefe sadece 19.yüzyıl felsefesinden değil, Batı kültürünün bütün büyük felsefe geleneklerinden oldukça radikal bir kopuşu ifade eder.¹¹⁹ Sınıf mücadelesinden doğacak sosyal devrim toplumsal hareket olmadan gerçekleştirilemez. Tüm sol düşünceler bu sebeple devrimcidir ve devrimcilik toplumsal hareketlerle başlar. Bu başlangıç özellikle sınıf mücadelesinin yerini kültürel mücadelelere bıraktığı dönemlerde bir dönüşüme uğramıştır. Fakat öncelikle Marx ile Sovyetlerin çöküşüne kadar ki klasik sol mücadele dönemine bakmakta fayda var.

Sol düşünce sistematik olarak devrimi benimsemiş ilk düşünce yapısı olarak gösterilebilir. Marksizmde sonuç olarak bir sisteme ulaşılır. Fakat bu sisteme ulaşılmadan önce çok ciddi devrimsel dönüşümlerin yaşanması gerekmektedir. Bu değişimler ayrıca belli bir sınır, belli bir ülke için geçerli değil aksine tüm dünya için bir yapı olarak ele alınabilir. Marksizmin felsefi öğretisi olan diyalektik materyalizmin de dönüşümü bir anlamda zorunlu kılan bir yapı içerisinde. Bu değişimin örneğin Fransız Devrimi dönemindeki düşünürlerden önemli bir farklı vardır. Rousseau gibi düşünürler toplumlar sözleşme üzerinde konuşurlarken dönüşüm vurgusundan öte sonuç vurgusunda bulunmuşlardır. Fakat sol düşünce için dönüşüm, devrimsel hareket bazen sonuçtan bile daha önemli hale gelebilir.

---

¹¹⁷ Moore Jr a.g.e. s.89

¹¹⁸ Karl Marx, Friedrich Engels **Komünist Manifesto**, Çev. Levent Kavas, İstanbul, İthaki Yayınları, 2003, s.69

¹¹⁹ Ahmet Cevizci, **Felsefe Tarihi**, İstanbul, Say Yayınları, 2012, s.856

Engels'e göre hem doğada hem de insanoğluna bakıldığında görüldüğü üzere hiçbir şey olduğu gibi değildir, her şey hareket eder. Bu düşünce diyalektiğin temeldir.¹²⁰ Bu felsefi düşünce temeline oturan bir düşüncenin devrimci harekete ya da toplumsal hareketlere karşı çıkması imkânsızdır. Marx ve Engels düşünsel süreçleri boyunca sürekli teoriyi ve pratiği birleştirme çabası içerisinde olmuşlardır. Bunun sebebi materyalizm ve idealizm arasındaki çelişkinin ortadan kalkmasıdır.¹²¹ Bu sebeptendir ki toplumsal hareketler 68 öğrenci hareketlerine kadar temel olarak sol düşünce içerisinde organize olarak hareket etmişlerdir. Bir diğer yandan sol düşüncenin Fransız Devrimine bu kadar eğilmesi ve örneklendirmesi de bu sebepten kaynaklanmaktadır. Çünkü Fransız Devrimi de sosyalist düşünce bağlamında olmasa da devrim öncesi bir felsefenin ve yeni bir düzen isteğinin teorileştiği, bir felsefenin yaratıldığı üzerine devrimin gerçekleştiği bir olaydır yani söylem ve eylem birleşmiştir. Fransız devriminin söylemindeki fark Fransız Devrim düşünürlerinin devrimsel sürece yaklaşımları Marksist düşünürlerle göre daha muhafazakârdır.

Avrupa'nın sistem koruyucuları için 19. yüzyıl korku içerisinde geçti. Bir yandan Fransız Devrimi ile gelen ve tüm siyasal görüşlere yayılan eşitlik, ulusçuluk, demokrasi düşüncesi bir yandan da yine aslında farklı bir Fransız Devrimi okuması ile köklerini kuran sol, Marksist düşünce. Bazı ülkelerin monarşik yapısı bu değişimi yapmalarını zorlaştırıyor aynı zamanda bu ülkeler Avrupa'nın eski yapısına gelmesi için diğer dönüşen ülkelerin monarşi yanlısı gruplarıyla beraber çalışıyordu. Bu yapıyı ortaya çıkaran ilk üç devlet Rusya, Avusturya-Macaristan ve Prusya'ydı. Bu üç devletin de Avrupa'da ortaya çıkan devrimsel hareketlerden çekindiği açıktır. Nitekim bir yüzyıl içerisinde bu üç devlet de ya yıkılacak ya da yapı değiştirecektir. Bu sebeple toplumsal dönüşümleri görmekte eksik olmasalar da bu değişimin önünde durmakta başarısız olmuşlardır. Avrupa içindeki hızlı ittifak anlaşmaları ve devletlerin statükoyu sabit tutma isteklerinin de gösterdiği gibi toplumsal dönüşümlere, toplumsal hareketlere karşı ulus üstü bir ittifakın çıkması için tehlikenin filiz vermesi yetmektedir.

Rusya için ilk çarlığa karşı ayaklanma 'Dekamberist Ayaklanma' olarak adlandırılan 1825 yılı ayaklanmalarıdır. Her ne kadar ayaklanma monarşi içi bir

---

¹²⁰ Georges Politzer, **Sosyalist Felsefenin Temel Prensipleri**, Çev. Cem Gün, İstanbul, Sosyal Yayınları, 1974, s.124

¹²¹ Mustafa Kemal Çoşkun, **Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler**, Ankara, Dipnot Yayınları, 2007, s.114

ayaklanma olsa da Rusya'da her görüşten insanın Çarlığın var olan sistem içerisindeki uygulamalarına karşı çıktığı açıktır. Bu hareket Rusya'da çarlığın mutlak ve tartışılmaz otoritesine karşı ilk direnme hareketi olarak önem taşır.¹²² Rusya bu döneme kadar genel itibarıyla doğunun yönetim anlayışı doğrultusunda yönetilmiş, iktidarın mutlak yönetimi ve daha sosyal Darwinist daha organizmacı bir devlet düzeniyle idare edilmiştir. Fakat batıdaki değişimler belli bir süre olsa da Rusya'ya da ulaşmıştır. Toplumsal hareketler, bireyin varlık sebebinin devlete tebaa olmasından çıkmasıyla artmıştır. Rusya'da ise devletin yapısı tam anlamıyla tüm vatandaşlarının kutsal monarşi için var olmaları üzerinden gelişmiş bir devlettir. Bu sebeple bu dönemdeki dönüşümler de çok sancılı olmuş ve bu zıtlık ve restleşme Avrupa'nın aksine kazanan ideolojinin mutlak bir iktidar kurmasıyla sonuçlanmıştır. Sol hareketlerin en net bir şekilde devrimi gerçekleştirebildikleri yerin Rus toprakları olması aslında Rusya'nın otoriter yapısından kaynaklanan, burjuva sınıfın olmadığı bir sanayi devrimine sahne olmasından ve otoritenin kendi iktidarının hiçbir ayrıcalığından vazgeçmemesinden kaynaklanır. Devrimlerin en önemli özelliklerinden biri toplumsal hareketlerin başında yani hareket daha güçlü değilken iktidarın belli tavizleriyle ateşinin söneceğine iktidarda bulunanların anlamaması ya da bu sempati göstermemesidir. Aynı Fransız Devrimi'nde XVI. Louis'in kitlelerle gereken zamanda gerekli iletişimi göstermediğinde olduğu gibi 20. Yüzyılın başında olacak ama köklerini Dekamberist Ayaklanma 'da bulabileceğimiz hareket de çarlık ile bir iletişime geçememiştir. Kralın, sultanın, çarın halk kitleleri ile iletişime geçmemesinin temel sebebi geçememe imkanının olmaması değil geçmek istememesidir. Çünkü Avrupa monarşileri haklarının kutsal olarak onlara atandığına inanırlar bu sebeple diğer sınıfların veya halkın sorunları onların sorgulanması için birer sebep değildir. Monarşinin artık eskisi gibi olmadığını anlayamayan iktidarlar bu sebeple çok daha kanlı bir şekilde iktidarlarını ve bazı durumlarda hayatlarını kaybetmişlerdir. Kapitalizmin en azında toplumsal hareketler üzerinden yarattığı başarı buradan gelir. Kapitalizm iletişim kanallarını en azından açık tutuyormuş gibi yaparak topluluğun istekleri için otoriteye daha az zarar verecek yöntemlerle eyleme yönlendirir.

Rusya özeline bakacak olursak yukarıda da belirtildiği gibi iki çok farklı düşüncenin (ama aynı zamanda iki çok zıt noktadaki iki sert görüş de denebilir)

---

¹²² Ateş, a.g.e. s.213

çatışması 19. yüzyıldan 20. yüzyılın başına kadar ve oradan da Bolşevik Devrimi'ne kadar sürmüştür. Dönemin gergin ortamını daha iyi anlayabilmek için bu dönemin Rus edebiyatı bakmak bile yeterlidir. Puşkin Dekamberist Hareketle birlikte olmakla suçlanmıştır.¹²³ Tolstoy sol harekete yakınlığıyla bilinir aksine Dostoyevski ise Ecinniler eserinde 'radikal' grupların mantalitelerini eleştirir.

Genel olarak da bakıldığında 19. yüzyılın eski rejim ile yeni rejim arasındaki iktidar savaşına döndüğü söylenebilir. Yıllardır iktidarın tüm alanlarında her türlü inisiyatifi elinde bulunduran monarşinin ve aristokrasinin bir devrimle kökünün kazanacağını düşünmek naiflik olacaktır. Devrimlerin ve günümüzde toplumsal hareketlerin de görmesi gereken nokta değişimlerin geri alınabileceği gerçeğidir. Tarih bazı tarihçi ve düşünürlerin düşüncesinin aksine asla tek taraflı olmamıştır. Değişim bazen geriye doğru olmuş bazen kazanılmış haklar kaybedilmiştir. Bunun en basit örneğini işçi ve çalışan haklarında görebiliriz. Yüzyıllar süren mücadelenin sonunda günümüzde (sermayenin de turist hale gelmesiyle) çalışanlar neredeyse Sanayi Devrimi'nin ilk yıllarındaki hallerinden tek derece daha iyi duruma gerilemişlerdir. Bu sebeple devrimlerde ve toplumsal hareketlerde kazanımların elde edilmesinden sonra da direniş kanallarının açık tutulması ve katılan grup içindeki iletişim açık ve aktif halde, örgütlü şekilde korunması gerekmektedir. 1830 ve 1848 Ayaklanmalarını bu açıdan değerlendirmekte fayda vardır. Bu ayaklanmaların farklı sadece Fransa'da değil Avrupa'nın diğer birçok bölgesinde de ortaya çıkmalarıdır.

19. yüzyılda çıkan bu devrimler ve sonlarına doğru yaşanan gelişmelerin bir kısmı başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Bazı bölgelerde ayaklanmalar çok sert bir şekilde bastırılmıştır. Fakat buradaki ve genel olarak daha sonra sol hareketin içine de yansıyan düşünce şudur ki hareketin an itibarıyla başarısızlıkla sonuçlanması hareketin sonunda gerçekleşmeyeceği anlamına gelmez. Buna ek olarak bu dönemde sol hareket içinde haklı mücadele kavramı ortaya çıkmıştır. Bu düşüncenin en önemli özelliği hareket ateşini sürekli körükleyen bir söyleme sahip olmasıdır. Kazanabilmekten ya da kazanılacak haklardan yani sonuçtan bahsetmek yerine (ki bu tip söylemler de sık sık kullanılmıştır) öncü olarak haklı mücadele kavramı

---

¹²³ April Trimback, **Alexandr Pushkin: Ties to the Decembrist Movement through Poetry and Letters**, (Çevrimiçi): http://www.lagrange.edu/resources/pdf/citations/2012/10_trimback_history.pdf s.2 21.10.2016

kullanılarak katılımcıların söylemde sonuca değil harekete önem vermeleri sağlanmıştır.

1830 İhtilalleri liberalizmin (siyasal anlamda) ön plana çıkarılması ve tekrar hortlayan mutlak monarşinin yok edilmesi için ortaya çıkmıştır. 1848 İhtilali ise daha çok ulusçuluk ve sosyalizm üzerine bir harekettir.¹²⁴ Sosyalist felsefe aslında çok temel ihtiyaçların eksikliği sayesinde Avrupa'ya yayılmıştır. Sanayi Devrimi sonrası yaşanan insanlık dışı çalışma koşulları halkın çok önemli bir kısmını etkilerken bu koşullara karşı çıkan bir düşüncenin popülerleşmesi oldukça rasyonel bir durumdur. İşte bu rüzgârlar eşliğinde ortaya çıkan hareketler özellikle 19. Yüzyılın ortasından sonuna kadar Avrupa'yı oldukça sarsıcı bir şekilde etkilemiştir.

1848 İhtilali sonucu sosyalistler Fransa'da her ne kadar istediklerini alamamış olsa da işçi sınıfının söylemi bundan sonra kararlardaki yerini almıştır. Bu hareketin bir başka kazanımı özgürlüklerin gerçekleşebilmesi için devlet iktidarının müdahalesini yani sosyal devletin ilk halini ortaya koyma olmuştur.¹²⁵ İlk bölümde de söylendiği üzere günümüz toplumsal hareketleri sistemin değişimi için bir çaba sarf etmez aksine liberal demokratik sistemlerin değişmez olduğu ön kabulüyle sistemin içinde kendilerine göre var olan çıkıntıları törpülerler. Bu açıdan bakıldığında günümüz toplumsal hareketleri ile 19. Yüzyıl ihtilalleri arasında çok ciddi yapısal farklılıklar vardır. Günümüz artık küçülen bir 'oyun alanı' içindeki çırpınışlardır. Fakat 19. Yüzyıl için dönüşümün sınırı yoktur. Bu yüzyıl bir bakışla ütopyanın kendisidir. Bu yüzyılda yaşayan bir insan için hayalini kurduğu sistemin var olma hayali çok yakinken günümüzde artık bu düşüncenin hayali kurulamamakta bile. Günümüzde toplumsal dönüşümü isteyen grupların hemen hemen hepsi ya da ses getirenlerin hepsi aşırı sağcı partiler veya terör örgütleridir. Sadece toplumsal dönüşümün hayalini dahi kuramamak, günümüz enformasyon çağı gibi tüm alanlara ulaşımın kolaylaştığı bir çağ için en basit ifadesiyle hayal kırıklığıdır. Bu toplumsal dönüşüm isteğinin sol gruplarda çıkmasının sınıfsal bir gerçeklik içinde değerlendirilmesi doğru olsa da kültürel gerçekleri ve bu yolsa ortaya çıkan iletişim yöntemlerini göz ardı etmemek gerekmektedir.

---

¹²⁴ Ateş, a.g.e. s.223

¹²⁵ A.e. s.230

1848 Devrimleri kullanılmayan artı-sermaye ve art-işgücünün ortaya çıkardığı Avrupa'daki ilk krizlerdendir. Her ne kadar 1848 Devrimi istediğini elde edemese de devrimcileri bastıran burjuvazi krize çözüm üretmediği için 1851 yılında Louis-Napolyon Bonaparte darbe yapıp ertesi yıl da kendini imparator olarak ilan etmiştir.¹²⁶ Burjuva, sosyalist devrimden o kadar çok korkuyordu ki Napolyon gibi sistemin içerisinden büyüyen bir güce hazırlıklı değildi. Fakat Napolyon iktidardan indirildiğinde, Avrupa bir daha bu tip bir olayla karşılaşmak istemediği için Napolyon tarih yazımına bir sonuç değil bir sebep olarak yazılmıştır. Hatta İkinci Dünya Savaşı öncesi Nazilerin ve Hitler'in ortaya çıkışına kadar Napolyon Avrupa'nın üzerinden 'korku' ve 'karşı ideoloji' üretilen asıl figürü halindeydi.

Fransız Devrimi'nde gazetelere önem vermeyen halk hareketleri değişen dönem ile birlikte yazılı basın önemi ve harekete katabileceği değerleri anlamıştı. Aynı zamanda iktidar da gazetelere karşı bakışını değiştirmiştir. Bir önceki devrimde değer verilmeyen gazete 19. Yüzyılda tam bir kontrol savaşı alanına döndü. 1815'ten 1848'e kadar gazeteler hakkında 18 yasa ya da kararname çıkarılmıştır.¹²⁷ Bunlardan bazıları gazetelere ciddi baskı getirirken bazıları sansürleri kaldırmaya yöneliktir. Yasa ve karşı yasadandan anlaşılacağı üzere Fransa'da 19. Yüzyıl iktidar savaşlarının çok yoğun bir şekilde yaşandığı dönemdir. Bir toplumsal hareket çalışması için modern döneme anlam veren tüm çatışmalar bu dönemde belli şekillerde kendini göstermiştir. Gazetelerin devrimi desteklemesi sadece ideolojik bir duruş değildir. Kendi varlıkları monarşi yanlılarının iktidardan uzaklaştırılmasına bağlıydı. Belki de günümüz ile o dönemin arasındaki en büyük fark buradan gelir. Günümüzde muhafazakâr ideoloji, otorite en azından gelişmiş demokrasilerde medyaya doğrudan bir baskı kurmaz. Belki de bu tarihsel olarak öğrenilmiş bir gerçekliktir. Çünkü baskı her zaman geri teper. En güçlü iktidarlardan dahi en azından tarihsel alanda özgürlüklerin elinden alınmasıyla hatırlanır ve kurdukları sistem çöker. Bu doğrudan baskının yerini ekonomik baskılar alır. Fakat bu konuya önümüzdeki bölümlerde değineceğiz.

1871 Paris Komünü yukarıda değinilen sosyolojik ve iletişimsel tüm bu bileşenlerin ve bunun yanı sıra mekânsal ve kültürel bir isteğin toplandığı bir

---

¹²⁶ David Harvey, Kent Hakkı (Çevrimiçi)

https://newleftreview.org/article/download_pdf?language=tr&id=2740 28.02.2017

¹²⁷ Jeannaney, a.g.e. s.89

harekettir. Paris'in sosyalistler tarafından ele geçirilmesinin altında aslında devrimin ana gücünün ya da ön saflarının devrimin geri kalan kesimleri ile olan ideolojik kopukluğu olduğu söylenebilir. 1848 İhtilali sonrası yapılan seçimlerde sosyalistler her ne kadar devrimin ana devinimi olsalar da Paris dışında güçlü olamadıkları için yeterli sayıda milletvekiline sahip olamamışlardır. Bu ideolojik farklılıkların mekânsal yansımaları sonucu hep en önde yer alan, en ağır fedakârlıkları yapan ve dönüşümü gerçekleştiren kesimin söz sahibi olamadığı bir meclis ortaya çıkmıştır.

Paris Komünü aynı zamanda Napolyon'un talimatıyla Haussmann tarafından dönüştürülen Paris'in tekrar işçilere ve halka kısacası burjuvazi dışında kalan tüm halk kesimlerine geri kazandırılmasını da hedeflemiştir. Paris bilinçli ve istekli bir şekilde ideolojik olarak bir mimari düzeni oluşturulan ilk şehirlerden biridir. Bu Orta Çağ'ın askeri stratejik yapılanmasının aksine ideolojik ve ekonomik bir yapılanmadır. Haussmann şehri tasarlarken sınıf ayrımını yüceltti, hareketleri önlemek için sokakları ve ulaştıkları yerleri belli bir formüle göre yeniden tasarladı ve buna benzer Paris'i burjuva şehri olarak tanımlanmasını sağlayacak birçok özellik ekledi.¹²⁸ İşte Komün bu mimari ideolojiye tam ters bir mimari yaklaşıma sahip olduğu için kentin tekrar kendi görüşlerine göre gerçek sahiplerine geri verilmesini sağlamak da istedi. Komün aynı zamanda devrimci ideoloji için bir merkezde yaşayabilme savaşıdır da. Sosyalizm ve kapitalizm arasındaki en önemli farklılıklardan biri de barınma sorunudur. Sosyalizm barınmayı devletin bir görevi olarak görmektedir. Paris ise bunun tam tersi bir istikamette kapitalizm şehirleşmeye doğru bir yol almaktaydı. Engels'e göre burjuvazinin barınma sorununu çözme şekli sorunun sürekli kendini tekrar etmesiyle sonuçlanır.¹²⁹ Komün buna tepki olarak devrimci kesimleri şehrin merkezinden örgütlemek istemiştir.

Paris Komünü her ne kadar sadece iki ay yaşayabilse de belki de bir hareketin yapması gereken her türlü doğru hareketi ve bu hareketlerin iletişimsel yansımalarını göstermiştir. Bir hareketin başarısı sonuçlarıyla değil ortaya çıkardıkları ve hareket içgüdüsünü doğru kanalize edebilmesiyle ölçülmelidir. Harvey Milk, Amerika'nın ilk açık bir şekilde eşcinsel senato üyesi olmadan önce üç kere seçim kaybetmiştir. Kayıplar ya da yenilgiler tarihsel olarak hareketin simgeselliğini etkilemez. Simgeselliği etkileyen en önemli faktör yapılanlar ve bu yapılanların sunum şeklidir.

---

¹²⁸ Harvey, a.g.e. s.2

¹²⁹ A.e. s.6

İşçi hareketlerinin günümüzde gerilemesinin temel sebepleri arasında kapitalizmin önlenemez yükselişini birinci sıraya koysak da işçi hareketleri ile işçi hareketi ya da daha genel olarak işçi üzerine olan çalışmalar arasında bir uçurum oluştu.

İletişim 19. yüzyılda artık hızlanmış bir olguydu. Bu hız bir harekete gerçekleri ortaya koyma şansı verebileceği gibi provokasyonun gelişmesine de katkıda bulunabilir. Marx'a göre 'matbaa icat edilmiş olsa Hıristiyanlık mitlerinin Roma İmparatorluğu'nda ortaya çıkmayacağına inanılırdı. Tam tersi günlük gazeteler ve onların keşiflerini daha gözünüzü kırpmadan dünyanın dört bir yanına yayan telgraf, eskiden bir yüzyılda yaratılan mitlerden daha fazlasını bir gün içinde yaratıyor'.¹³⁰ Aracın birer araç olduğu gerçeği buradan gelir. Hangi iletişimsel dönüşümden gelirse gelsin bir hareket araca bağlanmadan ama onu en iyi şekilde kullanarak etki alanını genişletebilir. Marksist hareket ve iletişimin dönüşümünün paralel olarak aynı dönemde ortaya çıkması toplumsal hareketlere ciddi bir hareketlilik getirmiştir. Marksist hareket zaten toplumsal dönüşümlere açığı sergilerken bunu daha hızlı bir şekilde yayabileceği bir dünya düzenine doğmuştur. İşte komün böyle bir ortam ve böyle bir ideolojik birikim içerisinde oluşmuştur.

Paris Komünü gelişen bir sınıf olarak işçi sınıfının ilk iktidar deneyimidir.¹³¹ Fransa'da yaklaşık bir yüzyıldır gerçekleşen tüm devrimlerde belli bir burjuva desteğini görebiliriz. Paris Komünü ise doğrudan işçi sınıfını sömüren tüm sınıflara karşı yapılmış bir devrimdir ve tabii ki büyük burjuvalar da bu sınıfın içerisinde. Bu sınıfsal hareket yukarıda da belirtildiği gibi 20. Yüzyılın sonlarında Sovyetlerin çöküşüne kadar toplumsal hareketlerin temel yürütücü gücü olmaya başlayacaktır. Bunu sadece sol ideolojiye sahip hareketlerde görmemek lazım sağ hareketler de gücünü özellikle orta sınıf içerisinde oluşan dalgalanmalardan alacaktır.

Paris Komünü'nün önemli olmasının en önemli sebeplerinden bazıları siyasal, sosyal, iletişimsel olarak farklı denemelerde bulunmalarıdır. Günümüzde üzerine tartışmadığımız birçok kabul bu dönemde üzerinde değişiklikler yapılmıştır. Bunun demokrasi adına değil ideolojik bir proletarya örgütlemek adına yapmışlardır. Marx'ın üzerine düşündüğü proletarya yönetiminin fiziksel şartlarını yerine getirebilmek için yapılmıştır. Kuvvetler Birliği gibi birçok günümüz

---

¹³⁰ Georges Haupt, **Tarihçi ve Toplumsal Hareket**, Çev. Barış Sennan, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2012, s.41

¹³¹ Ateş, **a.g.e.** s.275

demokrasilerinden farklı sistematik dönüşümün yanı sıra genel af, askeri davaların düşürülmesi ve asker ile polisin lağvedilip gönüllü birliklerin kurulması gibi sivil topluma yönelik yaklaşımlar da Komün'ün duruşunu sergiler. Bir yandan karşısına tüm Avrupa'yı almışken anti-militarist bir tavır sergilemek hareketin gerçeklerden kopuk olduğu iddiasını getirirse de önemli olanın başarı ya da başarısızlıktan öte hareketin yetirdiği anlayış olması gerektiğini Komün her seferinde göstermeye çalışmıştır.

19. yüzyıl sol hareketi devrimci özellikleri belki de en fazla olan hareket ve dönemdi. Bu dönem içerisinde ortaya çıkan tüm görüşler düzenin tamamen değişmesi üzerine kurulmuştu. Bu hareketler de bu ideolojik temel sebepten kaynaklı olarak protesto simgelerini bunun üzerine kurmuştu. Komün, Paris'i aldıktan sonra bir yandan yeni düzen için seçim yapmaya karar verirken bir diğer yandan Paris'in tüm sokakları temizlendi. Bu sembolik protesto iki anlam gelmekteydi: Birincisi tabii ki Komün eski sistem ile bağlarını tamamen koparmasıdır. Parisliler için ne kadar sürebilirse sürsün bu hareket asla Kralcı ya da burjuva rejimlerine uygun hale gelen bir rejim olmayacağı hareketidir bu. Diğer bir yandan ikinci olarak kurulmuş burjuva demokrasilerine onların sistemi olmadan da şehrin ilerleyebileceğinin kanıtıdır.¹³² Paris Komün'ü hem belediye hem de hükümetti.¹³³ Bu güç toplanması aslında biryandan gücün tek kontrole alınmasıyla bir yandan bu gücü kontrol edenlerin sayısını arttırmaya da çalışmıştır.

1871 Avrupa tarihi için bir kırılma yılıdır. Paris Komünü sol hareket ve işçi hareketleri için bir milat yaratırken diğer yandan Avrupa'nın coğrafi sınırlarının en önemli değişimlerin birini yaşadığı sene olarak da tarihe geçti. Almanya ve İtalya siyasi birliklerini bu dönem içerisinde kazandılar.

Alman Birliği ile Paris Komünü arasında organik bir bağ vardır. 1871 yılında Prusya ordusu Paris'i işgal etmişti. Fakat ordusunu Paris'in ana caddesinde zafer yürüyüşü yaptırmak isteyen Prusya'nın bu isteği Parisliler tarafından reddedilir. Yürüyüşü fiziksel olarak engelleyemedikleri için Parisliler farklı bir protesto yöntemi geliştirir. Yürüyüşü izlemeye kimse katılmaz. Bu farklı repertuar aslında kalabalıktan güç alan toplumsal hareketlerin nasıl farklı yorumlanabileceğini de

---

¹³² Donny Gluckstein, **The Paris Commune: A Revolution in Democracy**, Chicago, Haymarket Books, 2011, s.9

¹³³ Paul Louis, **Fransız Sosyalizm Tarihi**, Çev. Şerif Hulusi, İstanbul, Dördüncü Yayınevi, 1966, s.172

göstermektedir. Hareket yine çok kalabalıktır fakat bu kalabalık gücünü orada olarak değil orada olmayarak gösterir. Bu hareket sonrası Paris işgalinden vazgeçen Prusya ama aynı zamanda Komün'un sonunu da birkaç ay sonra tüm Avrupa'nın anlaşmasıyla onların tarafından gelen askerler tarafından getirir.

Alman Birliği, Avrupa'da 20. Yüzyılın en önemli olaylarını doğrudan etki etmiş bir olaydır. Avrupa'da değişen politik dengeler sonucunda 20. Yüzyıl iki büyük savaş gördü. II. Dünya Savaşı öncesi dünya tarihinin gördüğü en büyük sağ hareketlerden biri Almanya'nın başına geldi. Bu hareket bu bölümün ilerleyen kısımlarında incelenecektir. Fakat önden şunu söylemek gerekir ki Nazi ve Faşist deneyimler tarihin bizlere sadece ileri doğru ilerlemediğinin bir kanıtıdır. Ayrıca toplumsal hareketler de her olgu da olduğu gibi içinde bulunan insanların görüşleri doğrultusunda değerlendirilmelidir.

Aynı dönemde Avrupa'da bir başka güç; İtalyan Birliği de kurulacaktı. Fakat İtalya tarihsel süreçte en azından bu çalışmayı ilgilendiren hususlarda Almanya'nın bir yansıması gibi kalmıştır. I. Dünya Savaşı'ndaki rollerin haricinde yaşamsal gelişimi Almanya'ya oldukça benzer bir şekilde ilerlemiştir. İtalya Birinci Dünya Savaşı'nın kazananı olsa da kaybeden durumuna geçmiş ve ülkede faşist ayaklanmalar iktidarı ele geçirmiştir. Fakat yine bu bölüm ilerleyen noktalarında görüleceği üzere Faşizm hiçbir zaman Nazizm gibi tüm ülkeyi kontrol edebilen bir yapıya sahip olamamıştır. Bunun sonucunda sosyalist hareket İtalya'da hiçbir zaman pasifize edilememiş, İtalya da savaş döneminde bile direniş devam etmiştir.

Avrupa'nın politik haritasında yaşanan bu gelişmeler ve değişimler iletişim olanaklarının yükseldiği bu dönemde medyaya da yansımıştır. Nasıl toplumsal harekete katılanların hem sembolik olarak hem de tematik olarak iletişime ve yeni repertuarlara yöneldiyse, otorite de kendi iletişimsel ağını kurmak için çalışmıştır. 19. yüzyılın ortasından sonuna kadar olan dönemde Avrupa'nın önde gelen devletlerinin hemen hemen hepsi kendi haber ajanslarını kurmuşlardır. 1835'te Fransa'da Havas (1944'te yerini AFP'ye bırakana kadar bölgenin en büyüğüdü), 1849'da Almanya'da Wolff, 1851'de İngiltere'de Reuters kurulmuştur. Bu arada okyanusun diğer tarafında 1848'de Associated Press, 1880'de United Press kurulmuştur. Haber ajansları, örneğin coğrafya, botanik, zooloji gibi bilimlerin diğer kıtalara taşınması gibi kendi başlarına ve belli amaçlar dâhilinde olmadan soylu

düşünceler olarak görülebilir. Fakat bu dönem gelişen bilimler ve otorite tarafından desteklenen medya oluşumları temel olarak 'diğerin' baskılanması ideolojisi üzerine kurulmuştur. Bilgi, emperyalizm için olmazsa olmaz bir gereksinimdir. Bu modern dönemin Avrupalıları için kendini üstün olarak görme duygularını beslemenin ötesinde aynı zamanda diğerin baskılanması için mükemmel bir araçtır. Diğer bir yandan ajansların özel olarak yaptığı şey Avrupa'nın emperyal güçlerinin kontrolünden geçmiş bilginin akışını sağlamaktır. Tekrar etmek gerekirse bu ülke dışı diğer uluslar üzerinde etki sağlamak olduğu kadar kendi halkının doğru politik, ideolojik görüş çerçevesinde eğitilmesini de sağlamaktadır. 19. Yüzyılda halkın eğitim ve medya yoluyla eğitilmesi bir zorunluluk haline gelmişti. Çünkü bu dönem hem eğitilmiş yurttaşlara ihtiyaç duyulduğu hem de bu sebeple bu yurttaşları eskinin propaganda yöntemleriyle yönlendirmenin zor olduğu bir dönemdir. Bu dönem aynı zamanda devletten bağımsız olan ama fikir gazeteciliğinden daha çok tabloid gazeteciliğine doğru kayan gazetelerin ilk öncülerinin ortaya çıktığı dönemdir. Günümüz dünyasına ve toplumsal hareketlere bakarken bu politikanın soyutlanmış bireylerin yaratılmasını sağlayan bu olguya daha derin bakılacaktır.

2.2. Demokrasi Dönemi ve Toplumsal Hareketler

Daha önce de sıklıkla belirtildiği gibi toplumsal hareketlerin analizini demokratik sistemler içerisinde yapmak gerekir. Çünkü toplumsal hareketler aslında demokratik düzenin bir ürünüdür. Bu dönemden önceki hareketler için isyan, devrim, ayaklanma gibi kavramlar ile anılmaktadır. Kavramlar demokrasi öncesi halk hareketlerinin aslında belirli alanlarda cephe hareketi olduğunu yani silahlı direniş gösterdiğini belirtmek için gereklidir. Demokratik toplumlarda ise silahlı direniş halk hareketleri ile değil terörizm ile bağdaştırılmaktadır. Kısacası toplumsal mücadele tarihi şiddet içeren direniş bir araç olmaktan bir radikal yönetime dönüştüğü bir sürece girmiştir.

Bu dönem sadece siyasal bir dönüşüm yaşamamıştır. Ekonomik, kültürel ve düşünsel olarak 20. Yüzyıl önceki dönemlerden çok daha farklı bir dönemdir. Doğal olarak bu farklılıklar içerisinde yeni bir düşünsel yapı ortaya çıkmıştır ve bu düşünsel yapının farklılığı toplumsal hareket çalışmalarına da yansımıştır. Birinci bölümde

değinildiği gibi toplumsal hareket çalışmaları ilk ortaya çıktığı günden bu yana gerek yaklaşım gerekse çalışma odakları açısından çok değişti. Fakat toplumsal hareket çalışmalarının değinemediği noktaların başında mücadeleyi anlamlandırmak adına gereksiz çıkarımlar yapmak olduğu söylenmelidir. Bir hareket illa bir güç odağı olmak zorunda değildir. Günümüzde toplumsal hareketlere bu sebep ve odak çıkarsamalarından arınmış bir analizi hak etmektedir.

Demokrasi fikri ve gelişimi sırasında iki tip hareket toplumsal hayata girmiştir. Birincisi ilk bölümde de değinildiği gibi yeni toplumsal hareketlerdir. Her ne kadar asıl yükselişini 60'lardan sonra yaşasa da yeni toplumsal hareketler sınıf hareketlerinin yerini farklı olgulara bıraktığı hareketler olarak da adlandırılabilirdiği için feminist hareketi de bu dönem içerisine alabiliriz. Kadın hareketlerine bakarken kısıtlı bir örnek olarak süfraj hareketi üzerinden bakabiliriz. Fakat kadın hareketlerinin aslında bunun çok daha ötesinde bir anlamı olduğunu belirtmek gerekmektedir. Özellikle 1910'larda Amerika Birleşik Devletleri'nde yükselen süfraj hareketi özelinde demokratik dönemin bir hareketi olarak görülebilir. Fakat toplumların feodal ve teokratik toplumsal düzenlerden sıyrıldıklarından bu yana aradıkları hak arayışında kadın her zaman arka plana atılan cinsiyet haline dönüşmüştür. Kadın hareketlerini 'kadının erkeğin yanında eşit bir şekilde, eşit haklar ve anlayışlar içerisinde durma çabası' şemsiyesi altında değerlendirmek hem kadın hareketlerindeki söylemi hem de hareketlerin kendisini anlamlandırmada daha faydalı olacaktır.

Doğal olarak toplumsal cinsiyet bu çalışmanın ana konusu değildir. Fakat kadın hareketlerini, toplumsal hareketlerin en önemli hareketlerinden biri olduğunu söylemek gerekir. Toplumun ve insanın değer kazandığı, hümanist düşüncenin doğmaya başlamasıyla kadın hareketlerinin ya da kadın hakları üzerine düşüncenin yakın dönemlerde ortaya çıkması tesadüf değildir. Özellikle Ortaçağ'da Hristiyanlık inananlara bedenlerinden ve tenlerinden nefret etmeyi öğretmiştir.¹³⁴ Ataerkil toplum yapısı da düşünüldüğünde bu nefretin patlama noktası kadınlar olmuştur. İlk dönem pagan inançlarının aksine kadın bedeni yaşamın değil günahın simgesi haline gelmiştir. Otoritenin (ki bu noktada otoriteyi erkek olarak ele almak gerekiyor) zayıflıklarından ya da imkânsızlıklarından oluşan nefret söylemi doğrudan kadının

---

¹³⁴ Doris Lessing, "Önsöz", **Kroyçer Sonat**, Çev. Kaya Genç, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012, s.14

baskılanmasına neden olmuştur. Cadı avları, ilk gece kanunları ve benzeri birçok tarihsel uygulama bu baskıdan ve sonrasında baskının yarattığı patlamadan ortaya çıkmıştır. Aydınlanma dönemine gelindiğinde bile dönemin devrimleri ve düşünceleri de kadını ikincil plana atan düşüncelerdi. Bu sebeple 20. Yüzyıla yaklaşıırken kadın hareketlerinin yükselmesi şaşırtıcı değildir.

Kadın hareketlerinin yeni toplumsal hareketlerin içine alınma yaklaşımına kanıt olabilecek bir başka kanıt ise feminist hareketin bazı dönemlerde Marksist hareketle kol kola ilerlemesine ve işçi, emekçi kadınların hareketin en önünde olmalarına rağmen feminist hareket sınıfsallık kalıpları içerisinde kalmamıştır. Aynı zamanda feminist hareket, Marksist toplumsal hareketler ideolojisinde olduğu gibi ütopyik bir dünya talebinde de bulunmamıştır. Toplumsal cinsiyet rollerinin yok olması eşit hak ve fırsatlar devrimci bir düşünceden öte sistemi düzeltmek için atılmış adımlardır. En başarılı toplumsal hareketler topluma yeni kavramları aşılabilen toplumsal hareketlerdir. Çünkü topluma yeni kavramları tanıştırmak toplumsal düşünün değişmesine, şekillenmesine katkıda bulunacaktır. Her yeni kavram daha önce sorulmayan soruların sorulmasını sağlayacak toplumsal dönüşüm için bir alan hazırlayacaktır. Judith Butler'a göre cinsiyet farklılıkları her zaman söylemsel pratikler tarafından üretilmiştir.¹³⁵ Söylemsel pratiklerin günlük hayattaki önemi onların toplumsal hareketlerin için olan önemini daha da arttırmaktadır. Bu sebeple feminist hareket önce söylemin dönüşmesine uygun eylem pratiklerinde bulunmuştur. Oy hakkı kadınların 20. Yüzyıl başında kazanmak için savaşmak zorunda kaldığı hakların başında gelir. (Ek 4)

Söylemin ve düşünce tarzının değişmesini isteyen bir başka hareket sol hareketlerdir. Fakat sol hareket için söylem araç, dönüşüm ise amaçtır. Bu sebeple sol mücadele özellikle Çift Kutuplu Dünya sırasında pasifist veya barışçıl hareketlerin tıkandığı noktalarda birçok örnekte silahlı mücadeleye veya teröre kaymıştır. Burada silahlı mücadele ve terör farkını anlatmaya girilmeyecektir fakat bu ikisi arasında belli bir fark olduğunu göz önüne almak gerekir. Silahlı mücadele otoritenin, devletin doğrudan şiddet içeren baskı araçlarını kullanmasına karşı silahlı bir hareket sonucu baskı altına alınanların kendine alan açmalarıdır. Silahlı mücadele genelde Latin Amerika ülkelerinde olduğu gibi otoritenin yönetme

---

¹³⁵ Roland Bleiker, **Popular Dissent, Human Agency and Global Politics**, Cambridge, Cambridge University Press, 2000, s.149

meşrutiyetinin kalmadığı alanlarda daha çok ortaya çıkar. Terör ise kabaca doğrudan halka yönelen şiddet hareketleridir. Coğrafi, kültürel ve siyasi farklılıklar da göz önüne alındığında bölgesel olarak farklı yapılanmaların ortaya çıktığı açıktır.

Sol mücadele 20 yüzyıl itibariyle köklerini ya da esinini Bolşevik Devrimden alır. Dönemin hemen hemen tüm ideolojik veya askeri olarak sol ideolojiden beslenen liderleri, bildirimlerinde Lenin'den özellikle bahsederler. Lenin sadece iyi bir sol teorisyen değil aynı zamanda ütopyik görülen birçok şeyin ilk yaratıcısıydı. Lenin hem bir kuramcı hem de bir militandır.¹³⁶ Sovyetler Birliği sol düşünürler için ütopyanın gerçeğe dönüşmüş haliydi. Bu sebeple özellikle silahlı mücadele sırasında yazılan bildirimlerin çoğunda Lenin önemli bir yer tutmaktadır. Lenin'in ayaklanma üzerine söylediği sözler silahlı mücadelenin temelini oluşturmuştur. Ona göre;

Devrim için ezilen ve sömürülen kitlelerin yaşamlarını aynı şekilde sürdürebilmelerinin imkansızlığının bilincine varmaları ve değişiklik istemeleri yeterli değildir; devrim için sömürenlerin aynı şekilde yaşamaya ve yönetmeye devam edememeleri de gereklidir.¹³⁷

Sosyalist düşünce Rusya'ya 19. Yüzyılın sonlarında girmiştir. Rusya her ne kadar büyük bir kısmı tarım ile uğraşan köylülerden oluşsa da bir sanayileşme hareketi içerisine girmiştir. Bunun sonucu olarak ortaya çıkan işçi sınıfı 1905 Devrimi'nin ilk fitilini ateşleyecek hareketleri başlatmıştır. İlk bölümde de olduğu gibi bu söylem köylü sınıfının toplumsal harekete uygun olmadığı anlamına gelmez. Fakat işçi sınıfının birlikte çalışması ve özellikle dönemin Marksist söyleminin özellikle işçiler üzerinden yürütülmesi fitilin ateşlenmesinin fabrikalarda, limanlarda olmasını sağlamıştır.

1905 Devrimi Marksistler tarafından değil burjuva tarafından yönetilen bir devrimdir.¹³⁸ Fakat her ne kadar devrim daha doğrusu restorasyon çabası başarısızlıkla sonuçlansa da bu devrim sırasında ortaya çıkan deneyimler Lenin için bazı kesin parametrelerin ortaya çıkmasını sağlamıştır.

Aslında Lenin ile örneğin Goebbels ya da Lippmann dönüşümün gereklilikleri söz konusu olduğunda çok da ayrı şeyler söylememektedir. Dönüşüm için rıza

---

¹³⁶ Tanilli, a.g.e. s.144

¹³⁷ H. Ortega Saavedra, **Ayaklanma Üstüne**, Çev. C. Aşkın, İstanbul, Belge Yayınları, 1991, s.22

¹³⁸ Tanilli, a.g.e. s.145

gereklidir. Goebbels, Almanya'nın Birinci Dünya Savaşını kaybetmesinin temel nedenini Almanya'nın o dönem halkının ve düşmanının kendi düşüncesine yeterince inandıramaması olduğunu söyler ve propagandanın öneminden bahseder. Aynı şekilde Lenin de devrim ve ayaklanma için her iki tarafın da sonuçları kabul etmesinin sağlıklı olacağını söyler. Silahsız ya da barışçıl olarak değerlendirilebilecek eylemlerin, toplumsal hareketlerin temel sıkıntısı kendi kitlesini değil karşı tarafı değişime inandırmak olmuştur.

Theda Skocpol'a göre devletlerin içerisinde bulunduğu siyasal, askeri krizler ile toplumsal hareketler arasından bir ilişki vardır. Devlet biçiminin 'zayıf' ya da 'güçlü' olup olmasının çok önemli ve belirleyici bir rolü var.¹³⁹ Bu noktadan çıkışla Skocpol Fransız Devrimi ile Rus Bolşevik Devrimi ve Çin Köylü Devrimi ile bağlantıları araştırır. Skocpol'un bu düşüncelerini Lenin'in düşünceleri ile birleştirmek devletin baskı siyasetini neden kullandığı sorusuna verilecek cevapta saklıdır. Devlet baskıyı zayıflığını bildiği için kullandığı düşünülürse o zaman baskı dönemlerini devletlerin zayıf olduğu dönemler olarak kabul etmek gerekmektedir. Ya da en azından baskıyı devletin kendinin zayıflığını bastırmak amaçlı yaptığını söylemek gerek. Baskı zayıflıktan çıksın ya da çıkmasın veya baskı zayıflığın farkındalığının bir ürünü olsun ya da olmasın baskı unsuru yine Lenin'in dediği o toplumsal yaşayamayacak seviyeye gelmeye yol açar. Sol hareketin silahlı mücadeleye dönüp devrim sürecini başarılı tamamladığı Rusya, Çin, Küba gibi deneyimlerde demokrasilerden komünizme dönüşen bir siyasal geçiş gerçekleşmez. Geçişlerin yaşandığı siyasal atmosfer diktatörlükten komünizme geçiştir.

Sol düşünce Marx ve Engels'den sonra belirli ayrımlara sahne olmuştur. Devrimin nasıl olacağı ve devrimsel yapı bu tartışmaların başında gelmektedir. Lenin Sovyetler örneğinde de görebileceğimiz üzere merkezi yapısı belli bir devrim ve devrimci yapılanma şemasına inanmaktadır. Bir diğer yandan Rosa Luxemburg ise bu yapıyı eleştirir. Ona göre Lenin devrimi öznelletirmiştir. Luxemburg'a göre işçiler parti liderlerinden ya da entelektüellerden öğrenmezler.¹⁴⁰ Aslında Luxemburg'un bu düşüncesi ile Foucault'nun 68 olayları sırasında iddia ettiği entelektüelin ölümü arasında bir bağ vardır. Luxemburg her ne kadar Marksist

---

¹³⁹ Nur Vergin, **Siyasetin Sosyolojisi Kavramlar, Tanımlar, Yaklaşımlar**, İstanbul, Doğan Kitap, 2011, s.218

¹⁴⁰ Mustafa Kemal Coşkun, **a.g.e.** s.117

düşünce içerisinde yani sınıfsal düzlemde bir yorum yapmış olsa da yapısal olarak yeni toplumsal hareketlerin lidersiz örgütlenmelerine atıfta bulunmuştur.

İşte Lenin'in parti disiplinine sıkı sıkıya bağlı örgütlenme yapısı 1905 yılından aldığı derslerle askeri, işçileri, köylüleri ve Rusya içerisindeki azınlık milletleri tek bir siyasal anlayış çerçevesinde örgütlemiştir. 1917 Devrimi doğrudan Marksistlerin yaptığı bir devrimdir. Lenin, kapitalizmin son evresi olarak gördüğü emperyalizme karşı Sovyetler Birliğini bir cephe olarak görmüştür. Sovyetler, Stalin dönemine kadar milleti ön plana çıkarmaktan kaçınan (devrimin bir Rus devrimi olduğu açıktır fakat hem azınlıkların hem diğer milletlerin katılımını sağlamak adına hareket ideolojik bir yapıda ilerlemiştir) bir politika izledi. Sol hareketin ideolojisinin hem bayrağı hem somut simgesi olan Sovyetler iki kutuplu dünyanın oluşmasını sağlamıştır. Sovyetlerin varlığı sadece sol siyaset açısından değil aynı zamanda toplumsal hareketlerin yapısal dönüşümleri açısından da kritik bir önem arz eder. Sovyetler sol ideolojinin somuta dönmüş hali olarak toplumsal hareketlerin sınıfsal ve ideolojik yapısını, varlığını sürdürdüğü dönemde hareketleri doğrudan etkilemiştir. Her ne zaman ki Sovyetler Birliği genç kuşakların isteklerine cevap verememiş ve otoriter hale dönüşmüş o zaman yeni bir toplumsal hareket ideolojisine geçiş olmuştur.

Birinci Dünya Savaşı Sovyetler Birliği'ni yaratırken İkinci Dünya Savaşı da Çin Halk Cumhuriyetini yaratmıştır. Çin Komünist Devrimi, İkinci Çin İç Savaşı içerisinde örgütlenip, savaş sonucunda ortaya çıkmıştır. Çin, burada bahsedilen Avrupa devletlerinde devrimsel hareketlerin aksine Avrupa dışında yani emperyalizmin diğer tarafında vuran bir ülkedir. Her ne kadar siyasi tarihi, mutlak monarşisi ve idari yapısı Avrupa devletlerinin çok öncesine dayanmış olsa da 19. yüzyıldan başlayarak dönem içerisinde önce İngiltere sonra da Japonya tarafından yönetime el konulmuş. Çin hükümdarı hala mutlak olan ama *de facto* herhangi bir iktidar özelliği göstermeyen bir sömürge halini almıştır. Skocpol, Çin toplumunu iki sınıfa ayırır:

1. Yerel odaklı pazarlama ağlarının içinde yer alan bir tarım ekonomisi ve köyler toplumu

2. Ayrıntılı bir sınav sisteminden geçerek onaylanan eğitilmiş bireyleri toplayan ve yerleştiren bir İmparatorluk kamu yönetimi.¹⁴¹

Görüldüğü gibi Çin de, Çarlık Rusyası gibi temelinde bir tarım toplumdur. Fakat Avrupa'nın aksine feodal bir toplum değildir. Ama bu durum tarım köylüsünün toprağa sahip olduğu anlamına gelmez.¹⁴² Çin'de toprak kiralanan bir özellik taşımaktaydı. Sömürge döneminde ise Çin halkı giderek fakirleşirken (hem iç hem de dış bir sömürü alanı haline gelmişlerdi) idareye ait olanlar giderek zenginleşmekteydi. Bu süre gelen sistem Mao'nun köylüleri mobilize etme şansını arttırmıştır. Çin İç Savaşı, Soğuk Savaş döneminde birçok ülkede görülen çatışmaların bir benzerini göstermekteydi. Milliyetçilerin oluşturduğu iktidar Batı'dan ve özellikle Amerika Birleşik Devletleri'nden destek alırken kuzeyde örgütlenen Komünist Parti, Sovyetler Birliği'nden destek almaktaydı. Her sol devrim gibi hareket ana güçler karşısında oldukça dezavantajlı sayılarla iç savaşa başlamışlardır. Mao hem önemli savaşları kazanarak hem radikal politik değişiklikler talep ederek savaşta önemli bir avantaj elde ederken orta sınıfın milliyetçilere desteğini çekmesi rejimi dönüştüren son hamlelerden biri oldu. Sınıflar arası yardımlaşma ve destek toplumsal devrimlerin başarıya ulaşma koşullarının en önemlilerinden biridir. Çin Komünist Devrimi de bu özelliğe bir örnektir. Aynı zamanda Milliyetçilerin her türlü propaganda denemesine karşın Dünya üzerinde ve daha da önemlisi içeride Mao'nun ordusuna karşı oluşan sempati de iç savaşın Komünistlerin lehine sonuçlanmasında önemli birer etki olmuştur.

Avrupa'nın dışında bunlar olurken Avrupa solu hem Sovyetlere yakınlığından hem de Amerika Birleşik Devleti ile yaratılan bağlar yüzünden soğuk Savaş döneminde tam bir ortada kalmışlık yaşamıştır. Bu ortada kalmışlık hükümetlere yansımamakla birlikte (hükümetler çoğu zaman NATO'nun ve Amerika Birleşik Devletleri'nin yanında yer almışlardır) toplumlar açısından bakıldığında daha net ortaya çıkar. Yukarıda da belirtildiği gibi hiçbir sosyalist devrim demokrasiler yerine geçmemiştir. Sosyalist devrimlerin var olduğu ülkeler ya monarşiye ya da otoriter diktatörlüklere sahipti. Avrupa'da ise bu durum daha çok sistem içerisinde sosyal demokrat partilerin oluşması ile sağlanmıştır. Bu partiler kapitalist sistemin

---

¹⁴¹ Theda Skocpol, **Devletler ve Toplumsal Devrimler Fransa, Rusya ve Çin'in Karşılaştırmalı bir Çözümlemesi**, Çev. S. Erdem Türközü, Ankara, İmge Kitapevi, 2004, s.139-140

¹⁴² A.e. s.140

rötuşlayarak uygun bir düzen haline getirmek istedikleri için sosyalistler ve özellikle komünistler tarafında sıkça eleştirilmiştir. Fakat şunu anlamak gerekmektedir ki demokrasilerin oturduğu bir sistemde özellikle de II. Dünya Savaşı'nda totaliter sistemler tarafından varlığı tehdit edilen bir bölgede devrim iletişimini kurmak hiç kolay değildir. Kapitalist sistemin en önemli özelliklerinden biri kendini özgürlükçü bir sistem olarak cilalamasıdır. Bu en azından seçimleri özgür gibi gösteren sisteme karşılık II. Dünya Savaşında büyük travmalardan çıkmış bir bölgenin proletarya diktatörlüğünü seçmek ya da seçmeye ikna etmek iletişimsel açıdan oldukça zordur. Aslında bu deneyim yaşamak isteyen ülkeler seçimlerle sosyalist partilerin (sosyal demokratlarla karıştırmadan ele almak azım) iktidarına evet demişlerdir. Fakat sosyalist partilerin iktidarları genelde iç savaş veya darbelerle kesilmiştir. İspanya'da Nasyonalistlerin seçilmiş hükümete başkaldırması, Şili'de seçilen Allende'nin darbeyle iktidardan indirilmesi, Nikaragua'da yapılan seçimlerden sonra oluşturulan kontrgerillalar bunlara örnek gösterilebilir.

Bu nokta işte silahlı mücadele ve terör arasındaki farka örnek gösterilebilir. Silahlı mücadele demokratik yöntemlerin bittiği ve karşı tarafın doğrudan belli bir gruba, düşünceye şiddet gösterdiği durumlarda olabilir. Her ne kadar tanımı ne kadar daraltırsak daraltalım bir hareketin ne olduğunu tanımlayabilmek için bu iki olgu arasında birçok farklı görüş gidip gelecektir. Sol hareketin devrimsel niteliği kendisinden ilk tarihsel başarısı Sovyetlerden gelir. Fakat silahlı mücadele örnekleri o dönemden beri birçok alanda var olmuştur. Bunlardan ilk büyük etkiyi yaratanı ise İspanya İç Savaşı'dır.

Sol hareketlerin belki de en 'romantik' olanı İspanya'da II. Dünya Savaşı öncesi yaşanan ve iç savaşa eğrilen hareketlerdir. İspanya İç Savaşı kaybedilen bir mücadele olarak belki de sosyalizmin daha geniş alanlara yayılmasını engellemiştir. Bireysel olarak sosyalistler milletten bağımsız bir şekilde Franco'nun ordusuna karşı gerekli direnişi gösterse de savaşımaya alışık olmayan kişilerle ordunun karşı karşıya gelmesi, Nasyonalistler sürekli dış destek alırken, cumhuriyetçilerin alamaması yenilgiyi belirleyen faktörlerdendir. Bu tez bir toplumsal harekette iletişimin o dönemin gerçeklerine değindiği takdirde o hareket için ne kadar güçlü olabileceğini göstermeye çalışmaktadır. Fakat fiziksel, maddi güç bazı noktalarda tüm parçalarının önüne geçmektedir. Savaşın başladığı 19 Temmuz'da tüm devlet

kuruluşları, subayların %95'i ve askerlerin %80'i isyancılara katıldı.¹⁴³ Tüm bu koşullara rağmen savaşın ilk dönemlerinde Franco, Cumhuriyetçiler tarafından ağır yenilgiler almıştır. Fakat yakın komşuları Almanya ve İtalya'nın Franco'ya desteği (Ek 5) diğer tarafta Sovyetlerin çekimser kalması var olan maddi gücün diğer tüm faktörlerin önüne geçmesine neden olmuş ve savaş kaybedilmiştir.

Sol gerilla savaşında iki tip mücadeleden bahsetmek doğru olacaktır. Birincisi özellikle Avrupa'da ortaya çıkmış yani NATO'ya bağlı Birinci Dünya içerisinde çıkan hareketler ve sonucunda oluşmuş terör örgütleridir. Bunların en bilinenleri Almanya'daki RAF'ın (Kızıl Ordu) bir fraksiyonu olan Baader Meinhof ile İtalya'daki Kızıl Tugaylardır.

Bir diğer tip sol ideolojiye sahip silahlı direniş örgütlerini ise Üçüncü Dünya ülkelerinde özellikle de Latin Amerika ve Arap bölgesinde bulabiliriz. Bu tip direniş örgütleri genelde kapitalist, emperyalist güçlerin ilgi alanında bulunan yerlerde daha yoğun bir şekilde ortaya çıkmaktadır. Bunun sebebi ise bu bölgelerde sol partilerin başa geçmesini engellemek için yaratılan ortam, aşırı sağ partilere verilen destek ve bu partilerin yaptıkları ağır insan hakları ihlallerine Batılı devletlerin göz yummasıdır. Silahlı direniş denildiğinde Latin Amerika ülkeleri hacim ve tarihsel süreç açısından başı çeker. Arap bölgesinde Filistin Kurtuluş Örgütü ve Cezayir'deki örgütlenmeler de önemli olsa da Latin Amerika ülkelerindeki yoğun hareket hemen hemen her ülkeye yayılmıştır.

Bu mücadelelerden bir tanesi, ismini 1930'larda Nikaragua'da Amerikan işgaline karşı savaşan güçlerin başında yer alan Augusto Cesar Sandino'dan alan 'Sandinista'lar resmi adları ile FSLN'dir. Latin Amerika'daki hemen hemen her sol silahlı direniş örgütü, politika ve faaliyetlerini bir zemin üzerine oturmaya çalışır. Bu büyük bir çoğunlukla yazılı bir şekilde olan iletişim sayesinde örgütler halkla olan etkileşimini üst seviyeye çıkarmaya çalışmışlardır. Şiddet, sol örgütlerin en çok üzerinde durduğu olgulardan biridir. Silahlı direnişe geçen örgütler bu direnişi politik, ideolojik bir altyapı içerisinde sunarak bu direnişi meşru, haklı hale getirmek isterler. Karşı taraf ise özellikle tüm sol örgütleri birer terörist olarak damgalamaya çalışır. Özellikle Latin Amerika gibi sınırlı iletişim araçlarına ve teknolojilerine sahip ülkelerde devlet radyosu, devlet televizyonuna sahip olmak büyük bir iletişim

---

¹⁴³ Pietro Nenni, **İspanya'da İç Savaş ve Faşizm**, Çev. Orhan Suda, İstanbul, Suda Yayınları, 1973, s.35

gücüdür. Sol direniş örgütlerinin en büyük handikaplarından biri işte bu iletişim dengesizliğidir. Özellikle de silahlı direniş gibi kaygan bir zeminde doğru iletişimi yaratamamak ve halkın desteğini alamamak örgütün sonu demektir. Bu sebeple Latin Amerika'daki silahlı örgütler mücadelenin zorunlu bir sonuç olduğunu halka kanıtlamaları gerekmektedir. Sandinista hareketinin günümüzdeki lideri ve şu anki devlet başkanı, Kontralarla silahlı mücadele döneminin de genelkurmay başkanı olan Daniel Ortega şiddeti ya da diğer bir deyişle silahlı mücadeleyi Marksist ideoloji üzerinden tanımlar. Ona göre toplumsal hareketin şiddet içermesi işbölümündeki (yani sınıf düzenindeki) bozukluklardan kaynaklanır. Sömürgeci sınıflar her dönem alt sınıflar üzerinde şiddet kullanarak onları baskı altından tutmuşlardır.¹⁴⁴ Bu bakış açısı silahlı mücadeleyi direniş çizgisine çekmektedir. Çünkü ilk silah karşı taraftan ateşlenmiştir. Buradaki şiddet toplumsal hareketin tıkanan damarlarını açmak için yapılmıştır.

2.2.1. Aydınlanmanın Kırılışı ve İkinci Dünya Savaşı Dönemi Aşırı Sağ Hareketler

Tarih sürekli pozitif bir doğruda ilerleyen bir olgu değildir. Dünya tarihine baktığımızda gelişim ve ilerlemenin birçok kez sınındığını görürüz. Birçok ülke, birçok topluluk ise bu sınanmayı hala yaşamaktadır. Fakat tarihsel etki bakımından aydınlanmanın getirdiği kavramları 20. Yüzyılın ilk döneminde Avrupa'da yaşananlar kadar sınayan bir başka olay en azından boyut açısından dünya tarihinde bir daha yaşanmamıştır.

Avrupa emperyalist hırsların yarattığı Birinci Dünya Savaşı'ndan çıktığında dünya politikası iki tip siyasi yaklaşıma sahipti. Birincisi ABD'nin ve İngiltere'nin başını çektiği kapitalist dünya diğeri ise Sovyetler Birliği etrafında şekillenen sosyalist dünyadır. Fakat savaştan kaybederek ya da kriz halinde çıkan ülkeler için ne sol ne de daha ılımlı sağ toplumun hissiyatlarını karşılamada yeterli olmayacaktır.

Birinci Dünya Savaşı Almanya üzerinde ciddi bir etki bırakmıştır. Savaş kaybedilmiş, birliğin sağlandığı günden itibaren yaratılmak istenen Almanya bir hayale dönüşmüştür. İtalya ise savaşın kazanan tarafında yer almasına rağmen

---

¹⁴⁴ Saavedra, a.g.e. s.14-15

savaşın sonunda kazandığından çok daha fazlasını kaybetmiştir. Bu iki ülkenin de ulusal birliklerini geç kazanan ülkeler olduğunu hatırlatmak gerekir. Avrupa yıllardan beri birbiriyle savaşmakta kazananlar ve kaybedenler sürekli yer değiştirmekteydi fakat hiçbir yenilgiden sonra bu tip bir reaksiyon ortaya çıkmamıştı (Fransız Devrimini sadece yenilgiden kaynaklanan bir reaksiyon olarak görmemek gerekir). Fakat Birinci Dünya Savaşı hem cephe dışına şehirlere sarkan bir savaş olması hem de sonucunda ortaya çıkan anlaşmalar Avrupa'nın yıllardan beri korumaya çalıştığı politik dengeleri değiştirmiştir. Bir yandan Sovyetlerin yükselişi bir diğer yandan dönüşen toplumsal gerçekler Avrupa'yı olmadığı kadar kırılğan bir noktaya taşımıştır. İşte bu histeri krizi kutsalların ve sembollerin Birinci Dünya Savaşı'ndan yaralı çıkan ülkelere çok hızla yayılmasına sebep olmuştur.

Genelde toplumsal hareketler denildiğinde kafalarda oluşan ilk tablo sol hareketlerin sembollerini içeren hareketlerdir. Fakat Birinci Dünya Savaşı sonrası organizmacı ideolojik görüşleri sayesinde çok kısa sürede çok sayıda insanın tek bir emir üzerinden hareketine olanak sağlamıştır. Günümüzün lidersiz, komutsuz, merkezi olmayan hareketlerinin tam tersi hareketlerdir. Bu dönemde ortaya çıkan faşist hareketler. 1922 yılında iki yüz bin faşistin Roma'ya yürüyüşü sonrası Kraal Vittorio Emmanuelle başbakanlık görevini Mussolini'ye vermek zorunda kalmıştır.¹⁴⁵

Almanya ise geç birliğini sağlayan bir ülke olarak kimlik krizlerini atlatabilmiş bir tarafı her zaman var olmuştur. Toplumsal dokuda uzun süredir var olan gerilimler olağanüstü dönemlerde ortaya çıkma şansı yakalarlar.¹⁴⁶ Ulusal kimliğin inşasındaki sorunlar, ekonomik kriz bu tip bir totaliter düzenin çıkışına destek olmuştur. Almanya'daki kimlik bunalımı kapitalizme geç ulaşmalarına rağmen hızlı bir yükselişe emperyalist bir devlet seviyesine gelmeleridir.¹⁴⁷ Fakat Poulantzas'a göre faşizm sakin bir gökyüzünde birdenbire kopan bir sağanak gibi gelmemiştir.¹⁴⁸ Faşizm ciddi bir kırılmadır. Buradaki faşizm kavramı tabii ki İtalya'da Mussolini önderliğindeki hareket olarak değil otoriter veya totaliter anlayış içeren tüm hareketler için kullanılmaktadır.

---

¹⁴⁵ Esin Coşkun, **Dünya Sinemasında Akımlar**, İstanbul, İzdüşüm, 2003, s.143

¹⁴⁶ Berce, **a.g.e.** s.23

¹⁴⁷ Nicos Poulantzas, **Faşizm ve Diktatörlük**, Çev. Ahmet İnel, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012, s.37-38

¹⁴⁸ **A.e.** s.81

Hiçbir toplumsal hareket aşırı sağ hareketler kadar ritüeller üzerinden ilerlemez. Genel olarak toplumsal hareketler bir ülkü birliğinden ortaya çıkarlar. Modern dünyadaki toplumsal hareketler liderleri olsa bile yatay bir örgütlenme içerisindedir. Her ne kadar birçok toplumsal hareket düşünürü toplumsal hareketleri belli bir çıkar merkezine koyup onları muhalefetteki devlet statüsüne yerleştirse de bu çalışma bu yaklaşımın toplumsal hareket gerçeklerinden uzak olduğu düşüncesi içerisinde yazılmıştır.

İkinci Dünya Savaşı sonrası Avrupa'yı saran sağ hareketlerde ise ritüeller diğer toplumsal hareketlere göre çok daha önemlidir. Bunun temel sebeplerinden biri bu dönemin aşırı sağ hareketleri kutsallıklar üzerinden vücut bulur. Aslında Ortaçağ'ın dinsel pratiklerinin modern dönüşümlere uğrayıp ortaya çıkışıdır. Bireyin özgür bir varlık olarak dışlanması devlet ve liderin kutsanması gibi arkaik düşüncenin modern bir yansımasıdır bu hareketler. Kısacası dönemin rasyonalist ruhuna uygun olmayan bir yapıyı tekrar hem siyaset dünyasına hem de toplumsal yaşamın tüm alanlarına yaymıştır. Kendiliğinden gelişmesi rasyonalizmle daha az sınırlandırılmış olan örgütlerde ritüel yaratma güdüsü, tropikal bitkiler gibi hızla büyüyebilir.¹⁴⁹ Nazizm ve faşizm ülkelerinde yaşanan çalkantılardan yararlandığı kadar ritüellerden ve sembollerden de yararlanmıştı.

Ritüel ve semboller tüm hareketler için önemlidir. En rasyonel düşünce bile bazı duygulara hitap etmeden bir hareket yaratamaz. Fakat rasyonel düşüncenin ve insanın bireysel haklarının yok edileceği bir sistem yaratmak için sembollerin ve ritüellerin ön planda olması gerekmektedir.

Demokrasi her zaman emperyalizmi yaratan bir özellik getirmiştir. Antik Yunan'da Atina demokratik olduğu kadar emperyalistti de bu demokrasi anlayışına sahip olmayan ülkelerin fetih yapmadığı anlamına gelmez. Fakat demokrasi ve özellikle eski çağlardaki fatih arasında hükmetme farkı vardır. Antik dönemde fetih toprak katma ya da kaynakları yağmalamaydı fakat emperyalist düşünce bir düzenli sömürü düzenidir. İşte bu tip toplumlardaki ciddi travmalar sonucu sistemi kontrol eden belli kesimler diğer kesimlerle savaşa girerek bu yeni sistemi getirirler.

---

¹⁴⁹ Hobsbawn, a.g.e. s.210

Faşizm için orta sınıf ideolojisi denebilir. Orta sınıf kaybolan haklarını, bu hakların kaybedilmesine sebep olduğunu düşündüğü kişiler, gruplar üzerinden çıkarmak adına yarattığı bir tepkidir aslında. Bu grup sosyalistler gibi bir ideoloji de olabilir Yahudiler gibi bir din de olabilir. Kapitalist demokrasilerin orta sınıf üzerinde yarattığı en büyük korku haklarının kaybolması veya kaybolabilme riskidir. Alt sınıfın kaybedebileceği bir şey yoktur, üst sınıf ise zaten tüm kontrolü kendi elinde bulundurmaktadır. Orta sınıf ise yaşam standartlarını koruyabilmek için sürekli savaşan ve kaybetme riskini sürekli ensesinde hisseden tek sınıftır. Bu sebeple travmatik dönemlerdeki tepkileri aşırı olabilmektedir.

Faşizm için iletişim tek taraflı ve tek yönlü olabilir. Çünkü aynı Ortaçağ'daki kutsallıklar gibi modern dönemin devleti de dönemine uygun olarak kutsal olan bir varlıktır. Bu kutsallıktan dolayı nasıl demokratik işlevler göz ardı edildiyse iletişimin karşıtlığı ilkesi de göz ardı edilmektedir. Avrupa, dünyanın her yerinde olduğu gibi demokratik sistemleri içerisinde otoriter özelliklere sahip yönetimlerle karşılaşmıştır. Fakat iki savaş arasındaki dönemin özelliklerinden biri bu sistemlerin totaliter olarak adlandırılacak sistemler olmasıdır. Carl Joachim Freidrich totaliter yönetim anlayışını diğer sistemlerden şu şekilde ayırır;

- Toptancı yani devletin her alanına yayılan bir ideoloji
- Bir kişinin mutlak liderliği
- Çok gelişmiş gizli polis teşkilatı
- Üç çeşit tekel:
  - Kitle iletişim
  - Silah
  - Her türlü sivil toplum kuruluşları.¹⁵⁰

Bu kadar toptan bir ideolojinin nasıl halk kitlelerinden destek alarak başa geldiği sorusuna verilecek cevap tek başına ülkenin içinde bulunduğu ruh hali demek eksik bir yaklaşım olacaktır. Faşizm aslında günümüzde sağ popülist politikaların yükselişinde de gördüğüm üzere sisteme bir başkaldırıdır. Avrupa'da geçen yüzyıllarda yaşanan savaşlar ardından ortaya çıkan politik görüşlerin ve politikacıların halkı yarı yolda bıraktığının düşünülmesi bu hareketin yükselişine sebep olmuştur. Bunun yanında Birinci Dünya Savaşı gibi kitlesel bir yıkım sebep

---

¹⁵⁰ Carl J. Freidrich, **Totalitarianism in Perspective: Three Views**, New York, Praeger, 1969, s.126

olmasa da fitilin daha hızlı ateşlenmesine olanak sağlamıştır. Faşist hareketlerin gerici yanlarını bir kenara koyamamak da bunun bir toplumsal hareket olmadığını söylemek objektif olmayacaktır. 2016 yılında yaşadığımız Amerikan seçimlerinde olduğu gibi halk tespiti doğru koyamamış olsa da kurulu düzene başkaldırı olarak oyunu düzen dışı bir isime vermiştir. Faşist ideoloji de işte Almanya ve İtalya’da bu kurulu düzenin halkı hayal kırıklığına uğratmasından faydalanarak başa gelmiştir.

Faşist hareketlerin iletişim yöntemleri arasından ilk çıkış noktası umut veren bir farklı dünyanın var olabilmesidir. Nazi Partisi, Almanya’da başa geçerken Ari ırkın hak ettiği yere geleceği ümidini halka sunarak gelmiştir. Kısacası var olan sistem ve sistemin parçalarına nefret sunulurken olabilecek potansiyel bir umutlu geleceğin sinyallerini halka sunmaktaydı.

Bu tip bir ilk giriş siyasal ideolojiden bağımsız olarak tüm hareketlerin ortak bir paydasıdır denebilir. Fakat bu tip kitlesel hareketler, kişilerin özgürlüklerini devlete sunmaları karşılığında onlara belli vaatlerde bulunur. Faşist ideolojilerin en önemli özelliği halkı devletin varlığının mutluluğa götüreceğine inandırmalarıdır. Burada hem kişinin yetersizliği ön plana çıkarılır hem de devletin onlar adına bu işi halledeceği düşüncesi. Sağ toplumsal hareketlerin hemen hemen tamamı duygular üzerine yoğunlaşır. Hareket duygular üzerine yoğunlaştığı için nesnel kanıtlamayı elden geldiğince bir kenara bırakır.¹⁵¹ Aslında belki şiddeti o dönem kadar yüksek olmasa da günümüzün yükselen siyasi düşüncesi olan popülist sağ da aynı iletişim yöntemini kullanmaktadır. 2016 Amerika Birleşik Devletleri Başkanlık yarışını kazanan Donald Trump’ın konuşmalarında bahsettiği gerçeklerin %69’u gerçek olmayan, yanlış bilgiler içermekte.¹⁵² Aynı Amerika’da yükselen sağ hareket gibi dönemin faşist hareketleri gerçekleri geri plana atarak, var olan histeriyi de iyi kullanarak rasyonelliği yok etmişlerdir.

Bu etmenlerin yanı sıra Faşizm halka bir kutsallık sunar ya da var olan bir kutsallığı revize ederek onu yeniden şekillendirir böylece kendi amaçlarına uygun bir kutsallık oluşturur. Dinin geri plana atıldığı 20. Yüzyıl Avrupa’sında milliyetçilik bu kutsallığın yaratabildiği bir alandı. Almanya içindeki Yahudi karşıtlığını bir istisna olduğunu belirtmek gerek. Nazi partisi kendi kutsallıklarını Anti-Semitizm’den

---

¹⁵¹ Wilhelm Reich, **Faşizmin Kitle Ruhu Anlayışı**, Çev. Bertan Onaran, İstanbul, Payel Yayınevi, 2002, s.66

¹⁵² Politafact (Çevrimiçi): <http://www.politafact.com/personalities/donald-trump/> 03.01.2017

üretmiştir. Hatta 1920 yılında Partinin ismi Alman İşçi Partisiyken para kazanmak için *Anti-Semit* isimli bir sarma tütün piyasaya sürmüşlerdir.¹⁵³

Fromm insan yalnızca itaat ediyor ve başkaldırmıyorsa köledir, ama yalnızca başkaldırıyor ve itaat etmiyorsa da isyancıdır (devrimci değil) der.¹⁵⁴ Faşist ideoloji bu yaklaşım üzerinden hareketlenmiştir. İktidara gelmeden önce her türlü uzlaşma talebini reddeden, toplumun her kesimine karşı yüksek bir perdeden tepki gösteren kesim faşist ideolojinin iktidara gelmesinden sonra tam bir suskunluk sarmalı ve tam itaat çizgisine gelir. Aslında faşizm çalışmalarının çoğu Marksist ideolojinin dönüşümü (yozlaşması da denebilir) ile faşizmin doğuşu arasında bir bağ kurar. Marksist ideolojinin Sovyetler dışında reel bir başarı kazanamaması devrimci enternasyonal hareket yerine daha milliyetçi hareketlerin ortaya çıkmasına destek olduğu söylenebilir.¹⁵⁵

Bu dönüşüm sınıfa ait kutsallıkların tekrar devlete yönelmesini sağlar. Ritüel ve semboller bu kutsallığın, yenilmezliğin, güçlü duruşun varlığını güçlendiren etmenlerdir. Bu tip sosyal hayata dair iletişim yöntemleri ve göstergeler dışında faşist düşünce bilindiği gibi iletişim kanallarının hepsinin mutlak kontrolünü sağlar. Faşist ideoloji için özellikle de ikinci dünya savaşından önce şekillenen totaliter düzenler için toplum inşası fikri ile basın özgürlüğü aynı anda sahip olunacak olgular değildi. Totaliter faşist düzenler kendilerinin içerisinden çıktıkları düzenin komple reddettikleri için toplumun sıfırdan, tamamen kendi vizyonlarına uygun bir şekilde dönüştürmek isterler. Bu sebeple buna karşı çıkabilecek ya da en basit ifadeyle bunu eleştirebilecek mecraların iletişim kanallarından uzaklaştırılması hatta bazı durumlarda simge isimlerin doğrudan yok edilmeleri gerektiğine inanmışlardır. Kitap yakma seansları, aydınların, gazetecilerin hapse atılması eski düzenle bağları kesmek olarak anlamlandırılabilirdiği gibi yeni düzene gelebilecek zararlardan da bir tür korunma şeklidir.

Totaliter sistemleri Linz'in deyimiyle sanayileşmemiş ülkelerdeki 'sultancı rejimlerden' ayırdığımız için bu ülkelerin sanayileşmiş ülkeler olduğunu söyleyebiliriz. Sanayileşmiş ülkelerde de özellikle 19. Yüzyılın ortalarından 20.

---

153 Dan van der Vat, **The Good Nazi: The Life and Lies of Albert Speer**, Boston, Houghton Mifflin Company, 1997, s.30

154 Fromm, **a.g.e.** s.10

155 Reich, **a.g.e.** s.37

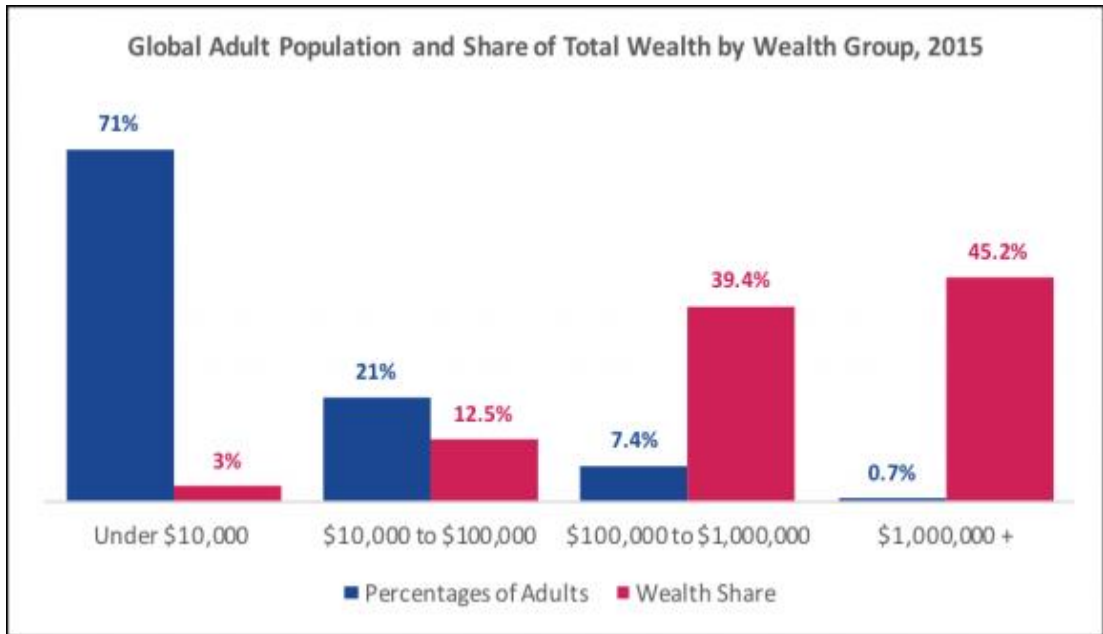
Yüzyılın başına kadar olan bölümde basın özgürlüğü artık oturmuş bir kavram olarak yer almaktadır. Aşırı sağ hareketlerden evrilen faşist hareket yukarıda belirtilen sebeplerden ötürü basın özgürlüğü kavramına çok da sıcak bakmaz. Aynı şekilde bu hareket için sanat gibi kendini ifade etme şekilleri de sistemin tümüne zarar verdiği için sıkı bir denetimden geçmeyen şekilleri hareketin içerisinde yer almamaktadır.

İkinci dünya savaşı sonrası faşizmin yıkılmasıyla sağ hareket bir çalışma alanı olmaktan genel olarak çıkmıştır. Her ne kadar Orta Doğu'da silahlı mücadele yöntemiyle toplumsal hareketlerin gerici devrimlere sebep olduğunu ve bunların izleri hala görünüyor olsa da rasyonelliğin, hümanizmin ve toplumun ye olduğu bölgelerde durum toplumsal hareketten öte iç savaş ya da daha arkaik bir lider arkasında silahlı mücadeleye dönüşmüştür.

Bir sonraki kısım kapitalizm dönemi toplumsal hareketleri üzerinedir. Fakat burada atlanılan bir tarihsel dönem vardır ki o da 45-91 arası dönemdir. Bu dönemde dünya çapında sol işçi hareketleri, nükleer karşıtı eylemler, kadın hareketleri, Vietnam Savaşı protestoları gibi birçok önemli hareket olsa da bu hareketler kapitalist düzenin içerisinde ve çoğunlukla (istisnalar vardır) küreselleşmeye giden yolsa üreyen sorunlara karşı çıkan mücadelelerdir. Bu sebeple tarihsel olarak olmasa da yöntemsel ve içeriksel benzerlikler bir sonraki bölümde tartışılacaktır.

3. Küresel, Tek Kutuplu Dünyada Değişen Toplumsal Hareketler

Endüstri Devrimi sonrası Avrupa belli bir süre ekonomilerini merkantilist politikalara uygun olarak düzenlemiş yani ekonomisini dış etkilere karşı korumuştur. Bu dönemin kaynak ve sermaye birikimi sonrası ortaya çıkan tablo birçok güçlü sanayi dönemi zenginlerinin ortaya çıkmasına sebep verdi. Modern dönemin burjuva sınıfı, kapitalist düzenin bir fırsat eşitliği olduğu yönündeki iddiasını tarihsel olarak Endüstri Devrimi'nden gelen fırsat eşitliğinden dem vurarak geliştirir. Bu iddia hiçbir zaman tam anlamıyla kanıtlanabilecek bir iddia olmamıştır. Fakat özellikle 70'lerde Bretton Woods'un çökmesi ve 90'larda Sovyet Bloğunun dağılması sonrası bu iddianın hiçbir anlam ifade etmediği daha net bir şekilde ortaya çıktı. Küreselleşme olarak adlandırılan bu süreç ya da bu olgu otorite tarafından dünyanın bir araya gelmesi olarak adlandırılrsa da aslında ülkelerin rollerinin değişmemesini sağlamak ve zenginlerin konumunu sağlamlaştırmak için bir paravan olarak kullanılmıştır.

Şekil 1 2015 yılında belli maaş aralığında çalışanların sahip oldukları toplam gelir¹⁵⁶

¹⁵⁶ Inequality.org (Çevrimiçi): <http://inequality.org/global-inequality/> 23.12.2016.

Her ne kadar olumlu bir gelişme olarak imlense de küreselleşme olarak tanımlanan süreç beraberinde muazzam bir yoksullaşma, sosyal hak kayıpları, ekolojik yıkım ve büyüyen bir işsizlik de getirmiştir.¹⁵⁷ İşte bu sebeple özellikle 90'larda ortaya çıkan küreselleşme karşıtı hareketler birçok alanda birçok farklı konuda belli bir birlikteliği ortaya çıkarmak üzerine yoğunlaşmıştır. Küreselleşme karşıtlarının içerisinde gelişen antikapitalist hareketler Endüstri Devrimi'nden bu yana gelen bu düzen inşasının ne hakkaniyetli olduğu ne de aslında bir fırsat eşitliğinden geldiğini kabul etmez. Aksine yukarıdaki tabloda da görüldüğü üzere zenginlerin daha zengin olduğu fakirlerin ise daha fakirleştiği hatta fakir kesimin yaşama yeterliliğinden uzaklaştığı bir sistem içerisinde yaşamak istememelerinden kaynaklanan bir yaklaşımla doğmuştur.

Aslında günümüzde yaşanan durum belli çapta bir toplumsal soykırımdır. Bu soykırım şiddet ile değil ekonomi, medya ve kültür ile üretilmek istenmektedir. İkinci bölümde de tartışıldığı gibi insanın değerli bir varlık olduğunun ve sadece din ya da krallık için var olmadığına mücadelesi kazanıldıktan sonra toplum dediğimiz örgüt ortaya çıkmaya başlamıştır. Fakat günümüz dünyası toplumların sonuna doğru ilerlemektedir. Feodal dönemin tüm özellikleri günümüz dünyasında da zengin sınıfla fakir sınıfla farkını ortaya çıkaracak şekilde yeniden üretilmektedir. Buna mekânın ayrılması da dâhildir. Öyle ki Peru'daki 'Utanç Duvarı'ndan (Ek 6) Mexico City'deki ayrıştırılmış bölgelere kadar birçok ülkeden feodal dönemin mekân düzenlemelerine uygun düzenlemeler ortaya çıkmaktadır. Kapitalizmin yarattığı bu tablo sistemin artık en ufak bir kontrole sokulmasına bile neoliberal politikalarla karşı çıkılmasından ve sistem olarak kapitalizmin açgözlü, gözü doymaz bir sistem olmasından kaynaklanır.

Kapitalizm için her zaman iki düşman vardır. Bunlardan birincisi ulusçuluk ikincisi ise işçi sınıfıydı.¹⁵⁸ Bu iki olgu da aslında kapitalizmin sistem olarak Avrupa'ya yerleşmeye başladığı dönemin birer olgusudur. Bu sebeple tarih boyunca kapitalizm kendi varlığına katkıda bulunan bu iki olguyu yok etmek ya da en azından zayıflatmak istemiştir. İşçi sınıfının çöküşünü ekonominin hizmet sektörüne kaymasına, birçok ülkede sağcı darbelere ve sendikaların yozlaşmasına

---

¹⁵⁷ Doğan Çetinkaya, **Toplumsal Hareketler Tarih, Teori ve Deneyim**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2015, s.8

¹⁵⁸ Ateş, **a.g.e.** s.199

bağlayabiliriz. İşçi sınıfının tarihsel olarak aldığı yenilgilerle günümüzdeki yapısını karşılaştırmamak gerekir. Paris Komünü örneğinde olduğu gibi işçi sınıfının devrimsel çabalarının başarısızlıkla sonuçlandığı birçok olan bulabiliriz. Fakat 21. Yüzyıldaki durum bundan farklıdır. Bu dönem işçi sınıfının varoluşsal olarak sorun yaşadığı bir dönemdir. Eski dönemin yenilgileri birer cephe yenilgisidir. İşçi sınıfı güçlü bir şekilde ayakta durmaya ve savaşıma devam etmekteydi. Bu yüzyılın ise işçi sınıfı için savaşın sonu olduğunu söyleyen birçok düşünür vardır. Bu saptamanın ne kadar doğru olup olmadığını zaman gösterecek olsa da sol hareketlerin işçi sınıfı üzerinden yarattığı ideolojik duruşun pasifize olduğu ve günümüz dünyasını çok da anlatamadığı gerçeği doğrudur. Sol, Marksist hareketler kendisini günümüz dünyasında, toplulukları daha verimli şekilde harekete geçirebilecek söylem ve ideolojiler üzerinde kurmalıdır.

Bir ulusu çökmek ise bir sınıfı çökmekten çok daha zordur. Özellikle de topluma daha sağ politikalar yükleyip kapitalizmi yücelten grupların aynı zamanda milliyetçilik gibi akımları politik alanda kullanmayı tercih ederlerken. Yaşadığımız dönemde bunun yanı sıra sağ popülist söylemlerin ne kadar yükseldiğini ve ırkçılığa varan milliyetçi düşüncelerin nasıl iktidara geldiğini görüyoruz. Bu sebeple kapitalizm sermayenin ‘turistleşmesi’ ya da mekânın yeniden örgütlenmesi için küreselleşme kozunu oynamıştır.¹⁵⁹ Bu koz aynı zamanda az olsa da kalan işçi sınıfını da daha pasifize edecek harekettir. Çünkü işçi sınıfı için bir eylem ancak ülke sınırları içerisinde kalacak olursa başarıya ulaşabilir. Sermayenin başka ülkelere gitmesi işçi sınıfı eylemlerini yok edecek bir çözümdür.

Liberal demokratların kapitalizmin sınıfları sıfırladığı fikrine karşın Marksistler bu yanlısamanın geçersizliğini savunmaktaydı.¹⁶⁰ Modern dönem için sınıfsız bir toplum fikri oldukça absürt bir fikirdir. Zenginlerin daha zenginleştiği, fakirlerin daha yoksullaştığı ve gelir dengesizliklerinin bir küresel politika halini aldığı bir dünyaya sınıfsızlık fikri uygun değildir. Fakat her ne kadar ekonomik kanıtlarla sınıfı göstermeye çalışsak da günümüz dünyasının toplumsal sınıfların kültürel altyapılarını göz ardı etmemek gerekmektedir. İlk bölümde de değinildiği üzere zengin sınıfın yaratmaya çalıştığı ve çoğu noktada başarılı olduğu yeni

---

¹⁵⁹ Zygmunt Bauman, **Küreselleşme Toplumsal Sonuçları**, Çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2010, s.37

¹⁶⁰ Mustafa Kemal Çoşkun, **a.g.e.** s.16

aristokratik sınıfa karşı orta sınıf kıvılcımlarıyla bir kültürel ittifak oluşmuştur. Bunun içinde küçük burjuvadan, orta sınıfa, hizmet sektöründen, alt ekonomik sınıflara kadar geniş skaladan insan bulunmaktadır.

Kapitalizmin tek ekonomik gerçeklik olarak hayatlarımızda yer alması Ortodoks Marksistlerin öngörmediği bir tarihsel gelişimdi. Marksizm ilk çıkışında ideolojisini proletarya devriminin gerçekleşmesine bağlamıştı. Fakat 21. Yüzyıla geldiğimiz bu günlerde her ne kadar tarihsel süreçte sol devrimler yaşansa da hareketin günümüz itibarıyla başarıya ulaşamadığı açıktır. Fakat kapitalizmin bu kadar vahşi hale gelmesine rağmen toplulukların bu karşı harekete geçmemesini nasıl anlamlandırabiliriz? 20. yüzyılda Gramsci bu soruna bir anlam yüklemeye başlamıştı. Gramsci, kapitalizmin sadece zorla değil ama ekonomik, sosyal, kültürel ikna yöntemleri ile toplumsal dönüşümü engellediğini söylemiştir. Gramsci'ye göre hegemonya o sistemin halk tarafından değiştirilmez, dönüştürülmez olarak düşünülmesine hatta farklı bir seçeneğin bile akla gelmemesine sebep olacak bir düzeni yarattığını söyler. Gerçekten de yukarıda da belirtildiği üzere toplumsal hareketler dâhil hiçbir hareket ya da popüler söylem kapitalist düzenin temel dayanaklarına bir eleştiri değildir. Günümüzün toplumsal hareketleri kültürel alana kayarken devrimciliğini kaybetmiş bir anlamda restorasyona dönüşmüştür. Gramsci hegemonya kavramını ortaya koyduğu dönemde, hegemonya sayesinde ortaya çıkan rızanın değiştirilebileceğini ve toplumu devrimsel dönüşümler konusunda rıza etmeye götürmek gerektiğini söylemiştir. Günümüz toplumsal hareketlerinin belki de en büyük sorunsalı yapıyı sorgulamayan ya da yapının değişebileceğine inanmayan bir toplumu değişime inandırmak ve bu değişim için aktif olarak harekete katmaktır.

Fransız ve Amerikan Devrimleri için ideolojilerini dinden çıkararak seküler rasyonalizm ile açıklayan hareketler olduğunu söylemiştik. Günümüz dünyasının toplumsal hareketlerini de ideolojilerini, siyasaldan çıkararak, ama siyasalı dışlamadan, toplumsala ve kültürel aktaran hareketler olarak görebiliriz. Siyasi düşünce, ideolojinin tamamı değildir. İdeoloji bir seçme özgürlüğü yaratmaktır. İdeoloji aslında siyasalla kültürel bir birleşimdir.¹⁶¹ Genel olarak sınıfsal hareketler bu özgürlüğün belli alanlarını kişinin elinden alırlar. Bunun kolektif

---

¹⁶¹ Sternhell, a.g.e. s.15

hareketlenmede avantajları olsa da hareketin sürdürülebilirliğinde içeriden de bir kontrolün düzenli olarak var olması gerektiği gerçeğini de ortaya çıkarır. Her hareket katılımcılarına doğru mesajı vermekle yükümlüdür. Ama bu tip saf sınıfsal hareketlerde bunun üstünde bir denetim mekanizması gerekmektedir. Fakat günümüz dünyası hareketlerinin bu denetime ihtiyacı yoktur. Birey sadece kendi ideolojisine bağlı olarak toplumsal harekete katılmak ya da katılmamak kararı verir. Bu ideolojik bir karar olsa da saf olarak siyasi düşünceye dayanmaz. Bu kararın içerisinde kültürel rollerin de büyük önemi vardır. Bu günümüz yapılanması hareketin ortaya çıkışını ya da daha doğru bir tabirle hareketin realiteye dönüşme hızını yavaşlatsa da hareketin ortaya çıkışından sonra oluşan grubun bağlarını güçlendirir.

Toplumsal hareketlerin siyasaldan bağımsız hale gelebilmesi siyasal alanın toplumsal hareketlere etki etmediği anlamına gelmez. Nitekim 20. Yüzyılda Marksist ideolojiden etkilenen emperyalizm karşıtı, anti-kapitalist, anti-kolonyal ve tek kutuplu dünya karşıtlığı gibi fikirler Marksist ideolojinin içerisinde yaratılmış düşüncelerdi.¹⁶² Günümüz toplumsal hareketlerinin farkı toplumsal hareketlerin aynı karşıtlıklarda olmasına karşın aynı dünya modelinde olmamalarıdır. Kısacası 21. Yüzyıl hareketleri örneğin işçi hareketleri gibi homojen hareketlerden oluşmamaktadır. Bu heterojen yapı ilk bölümde de söylendiği gibi grubun birlik olabilme iletişimini zorlaştırırsa da tabanın geniş tutulmasını da beraberinde getirmektedir.

Tarihsel süreçte birey her dönüşüm ile diğer bireylerden kopan bir hale dönüştüğü gerçeği yadsınamaz. Modernite ile dinden kopan insan sosyalizmin dönemsel yenilgisi ile sınıftan da kopmuştur. Dünya savaşlarından sonra başa gelen sosyalist iktidarların ve örgütlerin yozlaşması doğrudan sisteme karşı bir önyargı yarattığını da söylemek gerekir. Doğrudan ütöpik fikirlerle başa gelen ve dönüşüm gücünü halktan ve toplumsal dönüşümden alan bir sistemin yozlaşması doğal olarak topluluklar üzerinde derin bir hayal kırıklığı yaratmıştır. Bu tüm olguların sonucunda ortaya çıkan gidişin toptan bir nihilizme gitme ihtimali mutlak bir şekilde ortadadır. Nitekim günümüz edebiyatı özellikle alt kültüre ait edebiyat bireysel tahmin dışında hiçbir şey düşünmeyen karakterlerle doludur. Bu tehlike devletin

---

¹⁶² Baker, a.g.e. s.1

verdiği eğitimle de oldukça alakalıdır. Devlet bir yandan kendi işine yarayan kutsalları içi boş bir radikallikle yüceltirken bir yandan da kapitalizmin vahşi yarışı içerisinde bireyi yalnızlaştırmak istegindedir. Dönüşen iletişim bu kısır döngünün aşılmasına yardımcı olabilir. Kapitalizm kendini bir umut üretim sistemi olarak göstermeye çalışsa da günümüz toplumlarına baktığımızda umudun eksikliğinin ve sistemi yadsımanın ama bir yandan da sistemin değişmeyeceğine yönelim ön kabulün sonucudur aslında nihilizm. Fakat bu durum insanların toplumsal düzenle ilgili görüşleri olmadığı anlamına gelmez. Aksine bu durum insanların toplumsal düzen hakkında görüşleri olduğunu fakat toplumsal düzenin iyi yönde değişmeyeceği inancına sahip olduğunu gösterir. İletişimin önemi burada başlar. Eğitimin kontrolü otoritenin elinde olduğu için eğitim okulda değil medyada üretilmek zorundadır. Değişen iletişim bunun için bir fırsat olabilir.

3.1. Avrupa ve Ötesi

Bu çalışmanın temel amacı toplumsal hareket yaklaşımlarının yetersizliklerini ve eksikliklerini açıklamak, günümüz hareketleri için var olan bazı mitlerin var olduğundan daha çok abartıldığı göstermek bir diğer yandan da günümüz toplumsal hareketlerinin yapılarını ve iletişim yöntemlerinin çözümlenmesidir. Aslında toplumsal hareket çalışmaları belli kalıplar ve belli düşünceler içerisinde dönüp durmaktadır. Toplumsal hareket çalışmaları mikro gruplar üzerinden alınan istatistiklere indirgenmiştir. Badiou iktisadın matematiksel modellere köle edilmesi iddiasına benzer bir şekilde toplumsal hareketlerin de anket ve benzeri çalışmalara indirgendiğini söyler.¹⁶³ Bu matematiksel teori de çok yoğun bir biçimde Batı'dan çıkmaktadır. Fakat bu durum toplumsal hareket çalışmaları için yeni bir durum değildir. Toplumsal hareketleri pozitif olarak algılayan ilk düşünce olan Marksist ideoloji bile hareketleri birer araç olarak algılamış ve hareket kendisi hakkında yeterli, verimli bir düşünce yürütmemiştir. Öncelikle toplumsal hareketlerin geneli için Batı toplumları üzerinden teori yaratan bir alan olduğunu söylemeliyiz. Bu demek değildir ki Batı dışındaki toplumsal hareketler bir çalışma alanı olarak ele alınmamıştır. Buradaki sorun Batı dışında, çeper dışında kalan toplumsal hareket

---

¹⁶³ Alain Badiou, **Model Kavramı**, Çev. Alp Tümertekin, İstanbul, İthaki Yayınları, 2015, s.39

çalışmalarının teoriye bir katkıları olmamıştır. Teorik çerçeve her dönem Batı'nın siyasal sistemleri, temsilleri, ekolleri ve kültürü üzerinden değerlendirilmiştir. Her ne kadar bu çalışmanın ikinci bölümünde de Batı medeniyetlerinin tarihi tartışılmış olsa da özellikle konu Sovyet sonrası dönemden günümüze geldiğinde toplumsal hareketlerin Avrupa ya da daha geniş olarak Batı'nın tekelinden çıkarmak gerekmektedir. Latin Amerika, Güney Afrika, Arap dünyası, Türkiye gibi bölge ve ülkeler son dönemlerde toplumsal hareket çalışmalarına çok daha anlamlı örnekler kazandırmışlardır.

Marx ve sol düşünceye ait birçok Marksist düşünür de aslında Batı ülkeleri dışında kalan alanları ve toplumsal yapıları çok da incelememiştir. Marx bile doğu toplumlarına bakarken onları dinamik olmayan, dönüşümlerin pek yaşanmadığı, durağan toplumlar olarak görmüştür. Bu yaklaşım bu düşüncenin takipçileri ve üreticilerinin de çoğuna riayet etmişlerdir.

Batı'nın doğuya özellikle de İslam coğrafyasına bakışında ciddi bir önyargı ve oryantalizm vardır. Bu durum toplumsal hareket çalışmalarında da ne yazık ki kendini göstermektedir. İslam toplumlarına dair iki genel eleştiri alanı vardır ki birbiriyle taban tabana zıtlardır. Birincisi İslam toplumlarındaki ciddi gelenekten (devlet anlamında) bahseder diğeri ise İslam toplumlarında direniş geleneklerinin yoksunluğundan dem vurur.¹⁶⁴ Bu iki çatışan görüş aslında İslam toplumları üzerine var olan araştırma eksikliğini de ortaya koymaktadır. Bunun sadece Batı için değil ama daha da fazla olarak İslam toplumları için de bir sorun olduğu açıktır. İslam toplumları içerisindeki düşünürlerin kendi toplumları hakkında net bir görüş bildirememesi de ortaya çıkan algının bir sebebidir.

Fakat küreselleşen dünya artık kültürleri, anlayışları, ideolojileri farklı olsa da sorunları aynı olan bir dünyaya doğru evrilmektedir. Günümüz dünyasının en büyük sorunları kemer sıkma politikaları, zengin ve fakir arasındaki gelir farklarının açılması, küreselleşme sonucu çalışan haklarının neredeyse yok olması, demokratik hakların erozyona uğraması gibi sorunlardır. Her ne kadar son sorun dışındaki sorunlar ekonomik olarak dursa da meselenin temelinde hem sistemsal hem sosyal hem de kültürel bir mesele yatar. Kapitalizmin yarattığı bu kültür totaliter sistemlerin tümüne yaydığı sosyal Darwinist anlayışın ekonomi alanına güzel bir

---

¹⁶⁴ Çetinkaya, a.g.e. s.53

paketle yayılmasıdır. Kapitalist ekonomi özellikle de günümüz dünyasında zengine yarayan bir yapısı vardır. Doğal olarak bu durum Avrupa ve Kuzey Amerika dışında kalan diğer kıtaları diğer bir deyişle ‘çember dışı ülkeleri’ daha da çok etkilemektedir.

Latin Amerika ülkeleri gibi ‘gelişmekte olan ülkeler’ tanımlamasından kurtulamamış bölgelerdeki eylemler temelinde ekonomik bazlı olsa da aslında derinlemesine bir bakışla bu eylemlerin Batı tipi ekonomik eylemlerden farklı olduğu görülmektedir. Gelişmekte olan ülkelerdeki eylemler sadece fakirliğe, dar boğaza ya da ekonomik krize değil bu krizi yaratan, bu krizden faydalanan kapitalist düzene ve bu düzenin yaratılmasına, sürdürülmesine yardımcı olan IMF, Dünya Bankası gibi kuruluşlara son olarak da bu politikaları kişisel çıkarları doğrultusunda kendi ülkelerine empoze ettirmeye çalışan politikacılara yöneliktir. Kısacası bu ülkelerdeki eylemlerin yapısal bütünlüğü daha derindir ve bu derinlik Avrupa’daki toplumsal hareketlerin revizyonist özelliklerindense devrimsel dönüşümlere daha yakın durur.

Batı dışında toplumsal hareketlerin unutulduğu bir dönemde birçok farklı kültürden birçok farklı hareketi tek pota altında toplanması çalışmaların derinlik kazanmasını engellemektedir. Özellikle böyle durumlarda Batı dışında kalan hareketleri Batı’daki ideolojik, sosyolojik, kültürel normlara indirgenmesi sonucu bölge dışında kalan hareketlerin anlaşılması ya da kendini anlatması bile zorlaşmaktadır. Sadece bölgesel, kültürel ya da zamansal bile değil kitlelerin tutumbilimsel durumuyla düşünsel durumunun dahi ille birbirine uygun düşmediği hatta aralarında belli bir açıklığı bulunabileceği de söylenebilir.¹⁶⁵ Bu olgu bile değişkenken her farklı kültürden gelen farklı ideolojik, siyasi, ekonomik altyapıya sahip, farklı mekân ve zamana sahip toplumsal hareketler üzerine yapılan çalışmaların her birinin ortak bir sebepten kaynaklandığını söylemek çok indirgemeci bir yaklaşımdır.

Günümüz toplumsal hareketleri için şu bütünlük kurulabilir: yukarıda da belirtildiği gibi temel sorunlar dünyanın birçok noktasında birbirine benzer hale gelmeye başlamıştır. Bu benzer sorunlar kapitali tek bir güç haline getirirken karşısında yer alan hareketi de birleştirmeye başlamıştır. Fakat bu birleşme ülkü birliği içerisinde olsa da şekil ve kültür açısından ve birçok mikro özellik açısından

---

¹⁶⁵ Reich, a.g.e. s.52

hareketlerin birbirinden farklı olduğu gerçeğini göz ardı ettirmemelidir. Hareketler özellikle 1990'ların sonunda ve 2000'lerin başında belli başlı temeller üzerine oturmuştur. Toplumsal hareketler aynı zamanda kültürel kapsayıcılığı sağlayarak Batı-Doğu, Kuzey-Güney, Hristiyan-Müslüman gibi ayrımlara gitmeden hatta bazı durumlarda siyasal görüşlerin çok farklı tabanlardan geldiği kişilerin içerisinde yer aldığı organizmalar haline gelmiştir. Bu durum hem haberleşmenin gelişmesinden kaynaklanmalıdır hem de sistemin yaratmaya çalıştığı yapay ayrımlara karşı bir duruş olarak var olmaktadır.

Bu olgu günümüz toplumsal hareketlerinin temel yapısını göstermektedir. Günümüz toplumsal hareketleri çok farklı kültürleri, ideolojileri, kesimleri kapsayıcı fakat temel bazı ülküler üzerinden ortaya çıkan, büyüyen hareketlerdir. Bu noktada iletişim teknolojilerinin pozitif katkıları yadsınamaz. Özellikle Batı toplumları diğer çember dışı ülkelerde yaşanan olaylar hakkında ve toplumların bu olaylara verdikleri tepkiler hakkında bilgi edindikçe eskiden kalan durağan algısında belli değişimler yaşanmıştır.

Tüm bu yargıları doğuran eylemin 1999 Seattle Eylemleri (Ek 7) olduğu söylenir. Seattle eylemleri çok önemli bir dönüm noktasıdır. Günümüz eylemlerinin geldiği noktalar ele alındığında Seattle'da yaşanan eylemlerin bir başlangıç noktası olarak alınabilir. Fakat evrensel ideolojinin çıkış noktası olarak bakarsak Seattle'ı başlangıç noktası olarak ele almak yanlış olacaktır. Her ne kadar niyetleri doğru olsa da bu düşünce bile Batı temelli tarih yazımının temel bir göstergesidir. Günümüz eylemleri şekillerini 68 kuşağının eylem pratiklerine dayandırsa da günümüzün revizyonist düşüncesinin merkezinde Meksika ve Zapatistalar yer almaktadır.

John Foran'a göre sosyal devrimin olabilmesi için 5 ana faktör vardır:

1. Bağımlı kalkınma
2. Baskıcı, dışlayıcı, kişiselci bir devlet
3. Etkili ve güçlü politik direniş kültürlerinin oluşmasını sağlayan devrimci bir kriz.
4. Ekonomik darboğaz.

5. Dünya-sistemik bir açılma.¹⁶⁶

Bu tip bir yapının Batılı sistemlerde olmadığı açıktır. Her ne kadar 21. Yüzyılın bu ilk dönemi aşırı sağın ve otoriter yönetimlerin tekrar yükselişe geçme fırsatı yakalamış olsa da Batı'nın siyasi yapısı bu tip bir toplumsal eylem alanı için yeterli değildir. Bu sebeple çıkış noktası sosyal, toplumsal hakların en fazla gaspa uğradığı, demokratik kazanımların en fazla erozyona uğradığı yerlerden çıkması son derece normaldir. Meksika ve özellikle Zapatistaların etkinlik gösterdiği alanlar buna tanıma uygundur.

Zapatistalar aslında doğrudan yerele ait bir tepkimenin ürünü değildir. Uzun ismiyle EZLN (Zapatista Ulusal Kurtuluş Ordusu) 1 Ocak 1994'te Kanada, Amerika Birleşik Devletleri ve Meksika'yı birbirine bağlayan NAFTA'ya (Kuzey Amerika Serbest Ticaret Anlaşması) karşı bir tepki olarak harekete geçmiştir.¹⁶⁷ Zapatistalar birer toplumsal hareketten öte toplumsal devrim üretme çabasındadırlar. Fakat hareketin ideolojisi günümüz hâkim toplumsal hareketler ideolojisine öncülük ettiği için oldukça önemlidir. Emperyalizmin dönüştüğü küreselleşmeye, teoride olmasa da pratikte hala yoğun bir şekilde devam eden ırkçılığa ve genel olarak herhangi bir tür ayrımcılığa, sömürüye ve küreselleşme denen sistemde aynı sömüren-sömürülen rollerinin sabitlenmesine karşı çıkmışlardır. Kısacası aslında son derece yerel olan bir hareket küreselleşme karşıtları arasında üretilecek yeni hareket normlarının kökeni haline gelmiştir. Küreselleşme olgusunun kapitalizmin evrensel gelişmesinin yeni bir aşaması olduğu öne sürülebilir.¹⁶⁸ Zapatistalar ve bu hareket aynı zamanda söyleminin dünya çağında bir yayılım sergilediği ve belki de bu sayede Meksika hükümetinin isyancılar ile barış yapmak zorunda kaldığı bir olay olması açısından da önemlidir. Meksika hükümeti olayların başlangıcından itibaren olaya katılanlar hakkında hem kendilerinin kontrolündeki ana akım medyada hem de uluslararası medyada propaganda yapmaya çalışmış fakat belki de dünyanın değişik toplumlarından destek yaratımı ve kamuoyu sağlanmasıyla hareket belli kazanımlar elde edebilmiştir. Zapatista ayaklanması olmasaydı yalnız Meksika'nın değil

---

¹⁶⁶ John Forlan, "Devrim ve Küreselleşme: Chiapas'tan Seattle ve Ötesine", **Toplumsal Hareketler Tarih, Teori ve Deneyim**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2015, s.96-97

¹⁶⁷ Alex Khasnabish, **Zapatistalar**, Çev. Nilgün Güngör, Ankara, Abis Yayınları, 2010, s.9

¹⁶⁸ Ceyda Büyükbaykal, **Türkiye'de Televizyon Alanında Küresel Yerel Birlikteliği: CNN Türk ve CNBC-e Örneği**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 2004, s.18

dünyanın bugünkü politik görünümünün çok farklı olacağını söylemek abartı olmaz.¹⁶⁹

Modern dönemin toplumsal hareketleri genel itibariyle lidersiz ve hatta çoğu durumda bir yönetim şekillenmesi olmadan ilerlemektedir. Zapatistalar her ne kadar belli bir yönetim yapılanmasına ve lidere sahip olsalar da yaşadıkları dönemin koşullarını biliyorlardı. Yaşadıkları dönemin koşulları kişilerin değil simgelerin iletişim yöntemi olduğu bir dünyadır. EZLN'nin başında yer alan ve kendi deyimiyle 'Komutan Yardımcısı' (Subcomandante) sıfatını kullanan Marcos aynı zamanda bir yüz olarak değil bir simge olarak liderlik yapar. Marcos 'isimsiz kalmak yozlaşmayı engeller'¹⁷⁰ diyerek hem bundan sonra gelecek dünyanın çok farklı köşelerindeki hareketler için bir düşünce kalıbı oluşturur hem de bunda önce gelen yapıların yozlaşmasının yarattığı hayal kırıklığını engellemeye çalışır. Kolektif yapılanma ve lidersiz eylem anlayışı belli açılardan hem iletişim anlamında hem de lojistik açısından zorluklar yaratsa da geçmişin yapılar içerisindeki yozlaşma sorununa getirilen net bir çözümdür.

EZLN ve özellikle Marcos bir hareketin başarıya kavuşabilmesi için iletişimin ne kadar önemli olduğunu kavramıştı. 1994'te ilk zaferlerini kazanmalarını büyük oranda tüm dünya halklarında Meksika hükümetine EZLN lehinde gelen baskılara borçlulardır. Bu baskıyı yaratan tabii ki EZLN'in kendini doğru bir şekilde konumlandırması ve anlatabilmesidir. Zapatistalar her ne kadar köyden ve kırsaldan doğan bir hareket olsa da modern iletişim araçlarını ve interneti çok başarılı bir şekilde kullanmışlar ve seslerini yerelde duyurmakta bile zorlanmaktan tüm dünyaya duyurur bir noktaya getirmişlerdir. Aynı zamanda hareket emekçi hakları, insan hakları, çevre hakları, kadın hakları, kültürel haklar gibi birçok alanda aktif olan ve fikri olan bir örgüt olarak günümüz hareketlerinin bir prototipi olmuşlardır. Bunun yanı sıra günümüzün toplumsal hareket özelliklerinin çoğu yine Zapatistaların çatısında toplanmıştır. Sanatın hareket içerisinde aktif olarak var olması, tüm dünyaya yayılan iletişim çalışmaları ve simgelerin kullanımı hareketin uluslararası bir model haline gelmesini sağlamıştır.

---

¹⁶⁹ Khasnabish, a.g.e. s.11

¹⁷⁰ A.e. s.20

Kapitalizm kendine yaratacağı bir düşman, yıkım ya da kriz olmadan ilerleyemez. Bu sebeple Sovyetlerin çöküşünden sonra kapitalizmin bir düşman ihtiyacı doğmuştur. Bu ihtiyaç Samuel Huntington'ın Medeniyetler Çatışması kitabında ortaya koyduğu görüşte şekillenmiştir. Huntington dünyayı temel olarak ikiye ayırır. Ona göre kültürel ve dini kimlikler Soğuk Savaş sonrası dönemin temel çatışma sebebini oluşturacaklardır. Bu tanım aslında gizli kapalı bir tanıma daha barındırır. Bu durum sadece ülke bazından değil ülkelerin kendi içlerinde de kapitalizm düzene ayak uyduramayan kesimlerin bir çatışma alanı yaratacağı gerçeğini ortaya koyar. Bu noktadan bakıldığında toplumlar üzerinde etki eden sorunların renk, din, kültür gibi kavramlar ayırt etmediğini görebiliriz. Sadece ediyormuş gibi yaparlar. Kapitalizmin asıl sorunu sistem içerisinde yer almak istemeyen kesimlerle alakalıdır ve bu kesimlerin daha çok kesiminin beyaz olmayan, Hristiyan olmayan vs. kesimlerden olması kapitalizmin bu kesimlere de saldırmadığı anlamına gelmez. Aslında bu argüman ve toplumsal hareketlerin Avrupa dışı yansımaları bize toplumsal hareketlerin ekonomik sınıflar arası bir yapı oluşturduğunu da göstermektedir. Toplumsal hareket orta sınıfla büyüyen bir olgudur fakat asla sadece orta sınıf tekelinde değildir. Orta sınıf ideal bir dünyada en kalabalık sınıf olduğu için ve kaybedecek ya da kazanacak şeyleri diğer sınıflardan daha geçirgen olduğu için son olarak da belli bir bilinç seviyesi üzerine çıkma şansını yakalamış olduğu için toplumsal hareketlerde daha aktif olduğu gerçektir. Fakat hiçbir hareket ekonomik ve kültürel sınıflar arasında bir ortak çalışma olmadan uzun vadeli bir başarı kazanma şansına sahip olamaz.

Nitekim 1994'te ELZN'in ortaya koyduğu itirazlar 1999'da Seattle'da bir kez daha bu sefer Kuzey'de tekrar edilmiştir. Toplumsal hareketin 1999 yılındaki repertuarı Batı'nın o güne kadar gördüğünden o kadar farklıydı ki hareketin DTÖ toplantısını iptal ettirmek dışında somut bir başarısı olmamış olsa da var olan sistemi sorgulatması ve 1994'te Chiapas'ta başlayan hareketi genele, popülere yayması açısından devrimci bir öneme sahiptir. Batı'daki politik kurumların hepsinin ne kadar sisteme entegre olduğunu da ortaya çıkarmıştır. İngiltere İşçi Partisinin lideri ve dönemin başbakanı Tony Blair hareketin doğrudan doğruya uygarlığı tehdit ettiğini iddia etmiştir.¹⁷¹ Sendika ve işçi haklarını korumak temelinde kurulmuş İşçi

---

¹⁷¹ David McNally, **Başka Bir Dünya Mümkün Küreselleşme ve Antikapitalizm**, Çev. Oya Köymen, İstanbul, Yordam Kitap, 2013, s.18

Partisi'nin liderinin bir serbest ticaret anlaşmasını yani kapitalizmin en önemli sömürü unsurlarından biri haline gelmiş bir unsuru bu seviyede savunma ihtiyacı, var olan sistemde neden farklı bir toplumsal hareket alanı yaratılması gerektiğinin de en önemli kantlarından biridir. Eylemler sırasında işçi sendikaları da işçileri protesto noktalarından uzak tutulması emrini vermişti.¹⁷² He parti örneğinde hem de sendika örneğinde görüldüğü üzere alt sınıfların haklarını korumak üzere kurulmuş parti, sendika, sivil toplum kuruluşları ve benzeri diğer örgütler özellikle çalışan kesimlere az da olsa belli bir koruma sağlayan Bretton Woods sisteminin 1970'lerin başında çöküşünden sonra iyice yozlaşmaya uğramış, sisteme entegre hale gelmişlerdir. Toplumsal hareketlerin bu yeni şekli bir yandan sendikal liderliği de reddetmektedir. Günümüzün toplumsal hareketlerinin lidersiz olmaları ve bu kalıpta ilerlemelerinin en önemli sebeplerinden biri bu kurumsal yozlaşmadır.

11 Eylül 2001 tarihi küreselleşme karşıtlığının ve toplumsal hareketin sekteye uğradığı bir tarih olduğu New York'taki Dünya Ticaret Merkezi'ne yapılan saldırı bir yandan küreselleşmenin bir yandan da emperyalizmin bir arada ortaya çıktığı bir dünya düzeni geliştirdi. Toplumlar arası oluşmaya başlayan birleşme ivmesi yaratılan ayrıştırıcı, korku üretici atmosfer ile kesilmeye çalışıldı. Aslında o dönem ekilen nefret tohumlarının günümüzde ABD'de ve Avrupa'da ortaya çıkan yabancı düşmanı hatta faşist partilerin seçimlerden zaferle ayrılmasına olanak verdi. Dönemin en önemli söylem yöntemlerinden biri özellikle Bush hükümeti ile başlayan dini referansların siyasi konuşmaların içerisine ekilmesiydi. Her ne kadar doğrudan militarist bir yöntem içerisinde kurgulanan emperyalist düşüncelerin günümüzün ekonomik, kültürel, siyasal şartlarında yaşama imkânı olmasa da (savaş sonrası ABD'de çıkan ekonomik kriz buna bir kanıttır) bu dönemin ideolojisi günümüzün siyasal ikliminde yerini bulmaktadır.

Modern dönemin toplumsal hareketlerine katılan kitleler bu kısır döngünün oldukça farkındadır. Sistem savaşlar, krizler ve benzeri sorunlar çıkarıp ya da var olanları kendi çıkarlarına uygun kullanıp aynı döngüyü ama daha da çok isteyerek ortaya koymaktadır. Buna karşı modern hareketler Zapatistaların 1994 yılında yayınlanan Lacandon bildirgesinde yazdıkları şekliyle tavır almaktadır: 'Devrim yeni bir sınıfın, bir sınıf hizbinin ya da bir grubun iktidarıyla sonuçlanmayacaktır. Politik

---

¹⁷² A.e. s.30

mücadele için özgür ve demokratik bir alan yaratacak'.¹⁷³ Bu demokratik alan sorunsalı toplumsal hareketlerin mekân yaklaşımıyla birleşerek günümüzde farklı bir dönüşüm alanı içerisine girmiştir.

3.2. Mekân Sorunsalı

Son dönemin en önemli tartışma konularından biridir kamusal alan. Özellikle demokratik toplumlarda var olan elitin dışarısında bir fikir yürütebilmenin en önemli araçlarıdır. Habermas'a göre aile gittikçe özel alana kayarken çalışma ve örgütlenme dünyası giderek kamusal alana kaymıştır.¹⁷⁴ Çalışma yani ekonomik olanın kamusal olması aynı zamanda ideolojik, siyasi ve kültürel olanın da kamusal olmasını sağlamıştır.

Fakat Habermas'ın farklı bir düzen yarattığı nokta radikal demokrasi söylemidir. Habermas modern dönemde yeni bir düzenin ortaya çıktığına ve bu düzenin sınıfa dayanmadığına ve radikal bir demokrasi anlayışına dayandığını söyler. Bu durum kapitalizmin kendisinin yarattığını iddia ettiği dünya ile paralellik gösterir aslında. Kamusal alan fikrinin tersine radikal demokrasi kavramı kapitalizmin üretmek istediği imajın bir destekleyicisi haline gelmiştir. Sınıf anlayışı çift kutuplu dünyadaki sınıf anlayışından farklı olsa da bu sınıfın yok olduğu anlamına gelmez sadece sınıf dönüşmüştür.

Burada asıl üzerinde durulması gereken kavram kamusal alan düşüncesidir. Günümüz küreselleşmenin çok etkin bir biçimde toplumları etkilediğini düşünürsek Habermas'ın bu kamusal alan düşüncesini de küresele yayabiliriz. Küresel kamusal alan, temel olarak küreselleşme karşıtı veya çevreci hareketler gibi iç meselenin ötesinde konular ile ilgilenen düşüncelerin oluşturmak istediği bir alandır. Küresel kamusal alan, çalışanlar, sistemin başında olmayanlar ve dışarıda kalanlar için mücadele edecekleri ama sınırlarının sistemler tarafından belirlenmiş olanın çok ötesinde olduğu bir alandır. Kısacası küresel kamusal alan tüm dünyada aynı tip sorunlardan mustarip olan toplulukların tek ses üretebileceği bir yerdir. 2001 sonrası

---

¹⁷³ Foran, a.g.e. s112

¹⁷⁴ Jürgen Habermas, **Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü**, Çev. Tanıl Bora, Mithat Sancar, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003, s.270

hem otoriterleşen yasalar, hem sistemin protestoculara yaklaşımı hem de farklılaştırılmak ve cepheleştirilmek istenen toplumlar açısından bakıldığında bu alanın aslında sadece toplumsal hareketler için değil çağdaşlaşmanın devamı için de ne kadar önemli olduğu ortaya çıkmaktadır.

İşte bu yeri soyut düşünerek sosyal medya olarak da alabiliriz. Fiziksel alan ve bu alanın oluşturduğu semboller olarak da inceleyebiliriz. Mekân, kamusal alan tartışmaları içinde yer alması gereken bir semboldür. Bu sebeple bir toplumsal hareket, hareketin olduğu ya da hareketin oluşmak istediği mekânın dışına çıkarılarak incelenemez. Mekân özellikle günümüzün toplumsal hareketleri için daha da önem kazanmaktadır. Bu durum sadece kamusal alanın içeriğiyle ilgili değil aynı zamanda kamusal alanın tartışmaya açıldığı dönemin yapısıyla da yakinen ilgilidir. Modern şehrin var olmasından önce toplulukların bir araya gelebileceği fiziki alanlar kısıtlıydı. Avrupa'yı ele alırsak bu alan genellikle hem mimari hem de sosyal olarak benzerlik gösterir. Eski çağların Avrupa kentleri genelde tek merkezli ve bu merkezin otorite figürlerine ait mimarinin olduğu yerler olması sebebiyle ortaya çıkabilecek herhangi bir eylem (toplu şehir ayaklanmaları dışında) kırsala kaymak zorunda kalmıştır. Fakat günümüz şehirleri topluluklar için bir araya gelebilecek birçok mekân sunmaktadır. Bu sebeple mekânın seçimi hem stratejik anlamda hem de ideolojik anlamda büyük bir önem arz eder.

Günümüz şehirleri başlı başına bu sebepten dolayı simgeselleşirler. Şehir başlı başına içinde yaşayanların kendi kültürlerine adapte ettikleri bir olgu halini alır. Laborit'e göre şehir bir iletişim alanıdır. Hiçbir yerleşke, şehir gibi nüfus yoğunluğuna sahip olmadığı için şehir kadar devrimci itişlere beşiklik edebilecek başka bir yer bulunmamaktadır.¹⁷⁵ Yani mekân demokratik sistemlerdeki toplumsal hareketler için hareketin yapısını ortaya koyan en önemli etkenlerden biri halini alır.

Şehrin hem sosyolojik hem de ideolojik yapısı gerekse insan kalabalığı toplumsal hareketler için olduğu kadar sistemin de kendi yapısal ideolojilerini entegre etmek için gereken fırsatları sağlamaktadır. Şehir Fransız Devrimlerinde, direnişlere kadar hareketin vazgeçilmez özelliklerinden biri olmuştur. Bu yapısını da aslında belli başlı bozukluklarından ve ayrımcılığından alır. Toplumlar şehir

---

¹⁷⁵ Esengül Ayyıldız, Kaan Taşbaşı, "Kentsel Kamusal Mekânlarda Toplumsal Hareketler ve Eylem Pratikleri: İletişim Bilimleri Açısından Otorite Mekânlarına Müdahale Olarak Hrant Dink Eylemleri", **İletişim**, Sayı:21, Aralık 2014, s.86

alanlarında bir arada yaşamaya başladığından beri ekonomik olarak kontrolü elinde bulunduran sınıfa mensup kişiler ekonomik olarak güce sahip olmayan sınıfların ayrı alanda ama yakında yaşamasına önem vermişlerdir. Yapılması gereken işlerin bu kesim tarafından yapılması ama sosyal ve mimari olarak karışmanın olmaması şehrin yapısını üreten en önemli konudur.

Bunun yanı sıra otorite mekânın iletişim için de önemini bilmektedir. Daha önceden verilen Paris örneği gibi Amerika Birleşik Devletlerinde (yani antik çağlardan gelmeyen ve mimari olarak ortaya çıktığı dönemin ideolojisine uygun olarak yapılandırılan) yaratılan şehir ideolojisinde de bu anlayışı görmek mümkündür. Banliyölerin ve gettoların kurulması ev projeleri sayesinde ‘borçlu olan isyan etmez’ mantalitesine uygun bir toplum üretilmek istenmiştir. Adorno, bireylerin hijyenik dairelerinde sözüm ona bağımsız bir hayat sürmesini sağlaması gereken şehir planlama projeleri, totaliter sermaye iktidarının boyunduruğu altına girdiğini söyler.¹⁷⁶ Aynı şekilde mülksüzleştirme ya da merkezden uzaklaştırma da farklı olanı veya isyan edebilecek kesimleri baskılamaya yöneliktir. Sulukule gibi semtlerin kentsel dönüşümü bu duruma birer örnek olabilir.

Amerika’da 2000’lerin sonunda ortaya çıkan morgage krizi aynı zamanda bir mekân sorunudur da ‘borçlu olan isyan edemez’ den bütün borçluların isyan ettiği bir alana doğru ilerlemiştir. Şehir günümüz toplumsal hareketlerinin ana konularının hepsini kendi içerisinde barındıran ve şehir tasarımı tartışma konusu eden bir yapısı vardır. Fakirin daha fakirleşmesi (daha da uzaklaştırılması olarak algılanabilir), ekoloji (enerji tüketimi) kişinin tercihlerini ve tercih edemediği özelliklerini rahatça yaşayabilmesi gibi konular şehrin de konularındadır.

Lefebvre 1967’de ‘Şehir Hakkı’ nı yazdığında şehrin halkın elinden alınmasına bir haykırış olarak yazdığını söylemiştir. Sanayi sonrası toplumlar bir *kent toplumudur*. Bu daha önce şehir olmadığı anlamına gelmez ama kapitalin kaynağı toprak olan bir düzende halkın da tarlalara dağılması oldukça doğal bir süreçtir. Fakat ne zaman tarım fazla ürün vermeye başladı ve aristokratlar tarım arazilerini çevirmeye (çitlemeye) başladı halk da şehirlere doğru akmaya başladı. Sanayileşme ile ortaya çıkan atölye ve fabrikaların istihdam gereksinimleri de eklenince nüfus

---

¹⁷⁶ Theodor W. Adorno, **Kültür Endüstrisi, Kültür Yönetimi**, Çev. Nihat Ülker vd. İstanbul, İletişim Yayınları, 2013 s.48

artık bir kent nüfusuna dönüşmüştür. Fakat kent toplumu sadece kırsalda değil şehirde yaşayan toplulukların tanımlanması için kullanmak tanımın eksik kullanılmasını getirir. Kent toplumu ya da kentte yaşayan nüfus kırsalda yaşayan nüfustan ideolojik, siyasi, kültürel ve ekonomik anlamda farklılıklar gösterir. Sanayinin de geliştiğini göz önünde bulundurursak şehir bu değişimlerle birlikte kendine ait özelliklerini oluşturur. Örneğin aynı bölgede (Fransa'nın güneyi) yer almalarına ve aralarında çok kısa bir mesafe olmasına rağmen Marsilya ve Nice karakteristik olarak birbirinden tamamen farklı iki şehirdir. Bir şehir (Marsilya) limandan dolayı büyüyüp işçi sınıfının gelişimini görürken diğer şehir ise (Nice) turizm sayesinde burjuvazinin geliştiği yer oldu. Bu gibi farklı gelişimler bir şehrin mimarisinden o şehrin kültürüne kadar birçok değişkenin farklılaşmasına sebep verir doğal olarak şehir halkla değiştikçe gelecek kuşaklar da o şehirle birlikte değişir.

Lefebvre'ye göre sermaye şehirlere saldırır, onu kendi ihtiyaçlarına göre düzenler, talan eder.¹⁷⁷ Şehrin ortaya çıkan krizi hem teorik hem de pratik bir krizdir.¹⁷⁸ Şehrin yapısal değişimi, kentsel dönüşüm, plazalar gibi pratik dönüşümlerin yanı sıra sermayenin belli başlı alanları ele geçirmesiyle o sermaye birikimine sahip olmayan ve bu sermaye kültüründe 'göze çarpan' buna alışmamış kesimlerin şehrin belli başlı alanlarından (özellikle merkezden) uzaklaşması gibi teorik dönüşümler de yaşanır. Bu durum sadece alansal da değildir. Kültür ve sanat üreten mekânlar da sermayenin kontrolündedirler. Lefebvre örneğin tiyatroyu toplumdaki hâkim ideolojilerin biçimlendirildiği, çoğu zaman çoğunluğun çıkarımın tersine çalışan iktidar ve denetim için yapılmış bir hâkimiyet mekânı olarak algılar.¹⁷⁹

Lefebvre'nin söylediklerine ek olarak; yaşadığımız şehirlerin merkezlerine bakıldığında sürekli dönüşüm yaşayan yerler görmekteyiz. Bu değişim sadece gelişme ve teknolojiyle alakalı değildir. Bu değişim aynı zamanda şehrin iletişiminin de değişmesidir. Merkezler artık halkın oturduğu yerler olmaktan çıkıp kapitalizmin kaleleri halini almışlardır. Merkezde yer alan küçük ya da orta ölçekli yerleşkeler yerlerini büyük plazalara ve iş yerlerine bırakmıştır. Bu şehir içi göçü, şehrin de belli bir kesime teslimine şehirlerin yeniden yöneten kesimin insafına bırakılmasına

---

¹⁷⁷ Henri Lefebvre, **Şehir Hakkı**, Çev. Işık Ergüden, İstanbul, Sel Yayınları, 2015, s.26

¹⁷⁸ **A.e.** s.31

¹⁷⁹ Henri Lefebvre, **Mekânın Üretimi**, Çev. Işık Ergüden, İstanbul, Sel Yayınları, 2014, s.204

da imkân vermektedir. Bu durum kapitalizmi güçlendirme ve kapitalist sermayeden beslenen sınıfların sömürsünü arttırma gibi bir güdü temelinde ilerlemesinin yanında bir yandan toplumsal hareketleri engelleme bir yandan da oluşmuş toplumsal hareketten türeyen korkunun da bir sonucudur. Harvey Ekolojistlerin ve 68 ayaklanmalarının sonucunda şehir yaşantısında meydana gelen çıplak sermayenin kendisini meta fetişizmi içinde gizlemesi, piyasada niş alanların yaratılması ve kentin kültürel olarak tüketilmesini sağlayan kültürel operasyonları bu hareketlerin edindiği bazı kazanımlara bağlar.¹⁸⁰ Önce farklı olanın (Romanlar, azınlıklar, trans bireyler vb.) şehrin merkezinden uzaklaştırılması sonra ekonomik olarak tüketim sarmalı içerisine girmeyenlerin merkezden uzaklaştırılmasıyla başlayan süreç şehri direnişin simgesinden tüketimin simgesine dönüştürmeye çalışmaktadır. Bu sebeple günümüz toplumsal hareketlerinin mekânla ilişkisi azımsanmayacak kadar önemlidir.

Tarih boyunca şehrin yönetiminde söz sahibi olan kesimler içinde yaşayan belli kesimleri ayırıştırmanın bir yolunu aramışlardır. Antik Yunan şehirlerine bakıldığında şehrin yönetim anlayışında çok kısıtlı bir kesimin söz sahibi olduğunu görebiliriz. Kadınlar, yabancılar, köleler yaşadıkları mekân hakkında bir söz sahibi değildiler. Günümüzün sermaye birikimi de şehir politikalarını kendi isteklerine göre oluşturmak istemektedir. Fakat günümüzün en önemli farklı sorunlu da olsa insanların belli başlı temel haklarının olduğu bir demokratik düzenin insanlık tarafından kabul edilmiş olmasıdır. Kısacası insanlar tepkilerini sokağa taşımakta serbesttirler. Daha ekonomik odaklı sınıflanmanın olduğu Soğuk Savaş dönemi aksine günümüzün sınıf sistemi daha kültürel tabanlar taşıdığı için insanların etkileşime geçebilmeleri ve aynı dili (ideolojiyi) konuşan kesimin sokağa çıkması kolaylaşmaktadır. Günümüzde şehirlerin tarihsel, kültürel, sınıfsal dokuları belki de hiç olmadığı kadar tehdit altındayken bir yandan da şehrin bu dokularını korumak isteyen kesimler de bir o kadar fazladır.

Mekânın ve özellikle o şehre, mekâna önemini veren dokunun ne kadar özel bir durum olduğu sanatta özellikle de distopyalarda da bulmak mümkündür. Bu distopyaların temel benzerliklerinden biri toplumu ve toplumun üretmek istediği iletişimi baskılayan en önemli unsurun mekân olmasıdır. 20. Yüzyılın en etkileyici romanları arasında yer alan '1984', 'Cesur Yeni Dünya', 'Biz', 'Fahrenheit 451' gibi

---

¹⁸⁰ David Harvey, **Asi Şehirler**, Çev. Ayşe Deniz Temiz, İstanbul, Metis Yayınları, 2015, s.31-32

distopyalar mekânsal anlamda Jeremy Bentham'ın ikonik panoptikon tasarımıyla bir gelecek tasviri üretirler. (Ek 10) Bentham bu tasarımı yaratırken mahkûm olan ve mahkûm eden arasındaki statüko ve güç farkını ortaya koyar. Fakat sistemin özellikle de 20. Yüzyılın başında bir korku malzemesi olan totaliter devletlerin bu tasarımı şehre ve kamusal-özel mekân ayrımını ürettikleri mekâna uyarılma korkusu bu eserlerde açık bir şekilde yer almaktadır. Şehirlerin bir gözetleme alanına dönüşmesi özel alanın sistem tarafından kontrol ediliyor olması sadece totaliter veya otoriter devletlere özgü bir özellik değildir. Kapitalist sistemler de aynı özellikleri kapsayan uygulamalarda bulunurlar. Burada şöyle bir fark bulunabilir ki kapitalist sistemler teoride açık olan kamusal alanı ulaşılamaz bir alan olarak yeniden tasarlamak isterler. Totaliter sistemlerin en önemli özelliği özel alana yapılan müdahale iken kapitalist sistemler kamusal alana müdahale etmeyi tercih ederler.

1970'lerde korumacı kapitalist sistemin (Bretton Woods) çökmesiyle şehir dönüşümü de ciddi bir artış yaşamıştır. Hatta Batılı devletlerde inşaat sektörü ile ilgili olan birçok iş adamı Sovyetlerin çökmesinden sonra ilk filizlerini veren yeni popülist sağın temsilcileri olmuşlardır. Silvio Berlusconi 70'lerin ilk kısmında Milano'da üst sınıfların var olabileceği yeni bina modelleri üretirken alt ekonomik sınıfların şehrin dışına atılmasını da sağlamıştır.

Fakat mekânın simgesel önemi sadece demokratik sistemler içerisinde üretilen barışçıl toplumsal hareketler için geçerli değildir. Zor içeren eylemlerin ya da teröre de dönüşen şiddet eylemlerinin mekânı kutsallaştırmasından, kentsel dönüşümlerin ürettiği sembollere kadar mekân hemen hemen her tepki üreten olayın başrolünde yer alır. İşgal evleri, işgal edilen sokak ve mahalleler sıradan, önüne geldiği gibi seçilen yerler değil sembolik bir önemi olan yerlerdir. Terör konusuna kadar uzanmadan otonom hareketler için mekânın ne kadar önemli olduğundan bahsedilebilir. 68 Olayları, Avrupa'da yeni tip hareketlerin filizlendirmiştir. Bu hareketler farklı tip bir repertuar ve farklı ideolojik yaklaşımlara sahipti. Bunlardan bir tanesi de işgal evleridir. Otonom siyaseti veya otonom hareketler (Ek 11) olarak da adlandırılan bu hareketler toplumsal hareketlerin demokratik sistemler içerisindeki hareket alanlarının sınırlarını yeniden çizmektedir. Teröre ve yaşayana karşı şiddete kaçmadan otonom hareketler içerisinde belli bir şiddet, otoriteye karşılık ve yasa dışılık barındırır.

Otonom hareket, kapitalist-sosyalist ideolojinin en önemli konularından biri olan konut, toprak konusunu önemli bir sorunsal olarak görür. Konut sadece sahiplik üzerinden değil aynı zamanda sosyal yapının en temel parçalarından olan ev yaşamının da merkezidir. 1970'lerin başlarından başlayarak evleri işgal eden protestocular günümüz toplumunun atomlaşmasının olumsuzlayan, kolektif hayat biçimini gerçekleştirebilecekleri yüzlerce evin kontrolü için savaştılar.¹⁸¹ Otonom hareketin Yeni Toplumsal Hareketler içerisine alınma sebeplerinin başında da bu ikinci özelliği gelir. Otonom hareket doğrudan politik bir hareketin ötesinde sosyal yaşam üzerine yaratılmış ideolojik bir harekettir. Köklerini sol düşünceden alsa da aslında bir yandan da Avrupa'daki kurumsallaşmış sol partilerin bir reddidir Otonom Hareketler. Uzun yıllar boyunca aile kavramı muhafazakârların kale simgelerinden biri olmuştur. Özellikle 70'li ve 80'li yıllarda ailenin kutsallığı hem Avrupa'da hem de Amerika Birleşik Devletleri'nde muhafazakâr partilerin seçim argümanlarında, ailenin bu 'yeni, yozlaşmış' değerler tarafından tehdit edilmesi de seçim sırasında ürettikleri korkuların başında gelmiştir. Otonom hareket mekân üzerinden aileye karşı yeni bir sorgu alanı yaratmıştır. Genel olarak otonom hareketler gibi toplumsal hareketlerin aile düşmanı olarak lanse edilmesine rağmen bu hareketler temelde kan bağına bağlı kalmayan, statü üretmeyen daha demokratik ve kolektif aileler fikri üretmişlerdir. Bu ailelerin doğal olarak iletişim şekli muhafazakâr ailelerden oldukça farklıdır. Muhafazakâr bir aile yapılanması ataerkil, statükocu, otoriter ve dikey yapılanmaya sahipken, Otonom hareketin işgali altında yarattıkları ailede bu özelliklerin hiçbiri yer almaz. 21. Yüzyıla gelindiğinde aslında eşcinsel hareketin yarattığı etki sonucu aile kavramı bu kutsal, muhafazakâr kavramlarda sıkışmaktan kurtulsa da aslında bu düşüncenin temellerini 70'lerin Otonom Hareketinde görmek mümkündür.

Bir diğer önemli yanı mekânın sahiplenilmesidir. Özel mülkiyet Amerika Birleşik Devletleri gibi ülkelerin temelini oluştururken kapitalizmin de ayrılmaz bir parçasıdır. Lefebvre, her üretim tarzının kendi mekanını ürettiğini söylerken kapitalizmin yarattığı özel mülkiyete ve ticarete uygun mekanları da içine katmaktaydı. Özel mülkiyet sorununa aslında ters taraftan mülk almaya gücü yetmeyen kesimler ya da mülksüzleştirilen alt sınıflar üzerinden bakmak daha doğru

---

¹⁸¹ George Katsiaficas, 'İlksöz' **Kent Bizim 1970'lerden Günümüze Avrupa'da İşgalevcilik ve Otonom Hareketler**, Çev. Ahmet A. Sabancı, İstanbul, Kafka, 2016, s.16

olacaktır. Sol düşüncenin herkese konut fikrinin Avrupa gibi çoğu ülkesinde liberal kapitalist demokrasilere sahip bir alanda işlemesi mümkün olmadığı için Otonom Hareket bir yandan da belli bir çapta da olsa mülk sahibi yapma ya da daha doğru tabirle mülk içinde bir yere sahip olma politikası güden bir harekettir. Mekânın bu farklı işlev ve sembolleri mekân olgusunun ne olduğunu da sorgulatmaktadır bir yandan

Lefebvre'ye göre mekânın önemini onu belli koşullarda üründen uzaklaştırıp yapıya yaklaştırarak belli koşullarda da ürüne yaklaştırıp, yapıttan uzaklaştırarak anlatır. Ona göre bir şehir, tarihsel bir zaman boyunca toplumsal faaliyetlerin şekillendirdiği, modellendirdiği, işgal ettiği bir yapıttır.¹⁸² Ama belli noktalarda da yeniden yaratılan bir üründür.¹⁸³ Bunu toplumsal hareket bağlamında mekânın ikiliğinde görebiliriz.

Mekân sadece önemli olduğu için toplumsal hareket o mekâna entegre olmaz. Aynı zamanda bir toplumsal hareket ya da direniş kültürü o mekânı sembolik kılabılır. Tahir Meydanı'nın sembolik özelliği hareketin orada konumlanmasıyla oluşmuştur. Tabii ki hareketin belli noktalarda konumlanmasının kültürel, ideolojik altyapıları vardır. Fakat bir meydanın akla ilk gelen özelliğinin bir kesim ve bu kesimin temsil ettikleriyle bağlantılı olması Mısır'da ortaya çıkan olaylardan sonra oluşmuştur.

20. yüzyılda Marksizm hala devrimi yaratma umudunu taşıırken fabrikalar birer semboldüler. Proletaryanın fabrikalarda ve şehrin kendilerine ayrılan gettolarında birikmesi, ortak çıkarlarının farkına varmasına yol açıyordu. Bunun sonucunda proletarya, taleplerini dile getirmek üzere sendika gibi kurumlar peyda etmeye başladı.¹⁸⁴ Aynı mekân içerisinde yer almak 20. yüzyıl için olabilecek en iyi örgütlenme ve iletişim fırsattır. Hem iletişim imkânlarının çok gelişmediği bir dönem olması hem de işçi sınıfının ne o dönemde iletişim kanalları üzerinde etkilerinin hiç olmaması mekânın (bu durumda fabrikanın) hem organize olmak için hem de dışarı ile sürdürülecek iletişim yöntemlerini belirlemek için hayati bir öneme sahip olmasını sağlar.

---

¹⁸² Henri Lefebvre, **Mekânın Üretimi**, Çev. Işık Ergüden, İstanbul, Sel Yayınları, 2014, s.100

¹⁸³ **A.e.** s.102

¹⁸⁴ David Harvey, **Umut Mekânları**, Çev. Zeynep Gambetti, İstanbul, Metis Kitap, 2015, s.41

21. yüzyıl ise toplumsal hareket bakımından çok daha farklı bir dünyada çok daha farklı bir akış açısı üretmek zorunda kalmıştır. Bu bakış açısı eskiden tam anlamıyla bir kopuş sergilemez fakat eskinin formülleriyle günümüz toplumsal hareketlerini incelemeye kalmak eksik algıların ortaya çıkmasına sebep verecektir. 20. Yüzyılın fabrikalarının sembolik önemini 21. Yüzyılda tüm şehir ele geçirmiştir. Gumbert ve Drucker'a göre kentlerin toplumsal hareketlerin iletişimsel boyutuna yaptığı birçok katkı vardır. Bunlar;

- Yurttaşların dayanışmayla bir araya gelmelerine yer açması
- Yurttaş katılımını ve erişimini sağlayacak alanlar açması
- Şeffaflık sağlaması
- Yerel demokrasilerin işlemesi
- Tüm kültürel grupların şehir yönetiminde temsil edilebilmesi
- Çeşitli kamusal diyalog alanlarının açılması
- Erişim ve katılım için geniş olanakların açılması
- Çeşitliliğe, farklılığa ve mahremiyete saygı duyan bir güvenlik alanının oluşturulması
- Medya topografyasının farklılığı ve çeşitliliğine dayanan bir görünümü olması
- Güçlü bir sivil toplum
- Birliktelik için politik ve kültürel yurttaş alanların/mekânların kendi örgütlenmelerine izin vermek
- İletişim anlamında merkezlesizleşmenin gerekliliği¹⁸⁵

Gumbert ve Drucker'in verdiği bu özelliklerin sistem ile ilgili olanları belli olduğu üzere demokratik gelişimini tamamlamış ülkelerde yaşanabilecek gelişmelerdir. Demokratik gelişimini tamamlamamış ülkelerde mikro istisnalar yer alsada özellikle günümüzde yükselen popülist otoriterleşen anlayışının ürettiği etkiyi de katarak bu tip sistem içerisinde ötekine yer verme örnekleri giderek azalmaktadır.

Mekân bir alan olarak da değerlendirilebilir bir coğrafya olarak da değerlendirilebilir. Günümüzdeki toplumsal hareketi üreten kaygılar aslında coğrafya üstü kaygılardır. Yukarıda da belirtildiği üzere uzun yıllar toplumsal hareket çalışmalarında reddedilen birçok bölge, bu bölge insanının farklı direniş

---

¹⁸⁵ Ayyıldız, Taşbaşı, a.g.e. s.88

kültürlerini sergilemesiyle küreselleşmenin zirve yaptığı bu dönemde tekrar gündeme gelmek zorunda kalmıştır. Coğrafyanın belli kısımlarının göz ardı edilmesi ne yeni bir olgudur ne de belli bir kesime ait bir ideolojidir. Aydınlanma döneminin emperyalist güdümlü muhafazakâr görüşü ‘diğer’ toplum, kültür ve ülkeleri kendi ülkeleri için birer kaynak olmak dışında herhangi bir çerçeve içerisinde görmemişlerdir. Fakat Marksizm de Marx ve Engels’ten itibaren bazı coğrafyaları dışarıda bırakmışlardır. Yukarıdaki bölümde de değinildiği gibi Marx dahi Avrupa dışı olaylara çok ilgi duymamıştır. Milliyetçi öğelerden uzak olan bir ideoloji olsa da Marksizm çalışmaları mekânsal anlamda da belli kalıplara sığmak zorunda kalmışlardır. Bu coğrafi kalıplar her anlamda 21. yüzyılda mekânsal bir kırılma yaşamıştır. Coğrafi olarak tüm dünya eylemleri küresel bir kamusal alan yaratacak bir ideoloji oluşturmak için bir araya gelmiştir. Aynı zamanda mekân simülasyonu da içerisine almış sanalın bizzat harekete dâhil olması sağlanmıştır.

Sanalın, gerçek olması aynı zamanda reel coğrafyaların farklı kültürlerinde yaşanan benzer sömürüleri de ortaya çıkarmıştır. Bilgi dağılımı yükseldiği oranda küreselleşmenin sadece Afrika’da hiçbir şeyi olmayan çocuğa verilen bir bilgisayar olmadığı aynı zamanda o çocuğun hiçbir şeyi olmamasını sağlayan sistem olduğu da daha açık bir şekilde ortaya çıkmıştır. Kapitalizm coğrafyayı sürekli olarak dönüştürürken o coğrafyaların rollerini ise sabit kılar. Bir ülkenin ‘rolü’ hammadde sağlamaksa o ülkenin rolünün hammadde sağlamanın ötesine geçmesi engellenmelidir. Sanalın, açık bir şekilde tüm dünyaya yaydığı gerçek budur. Sabit kalma o ülkelerin veya bölgelerin diğer ülke ve bölgelerle yarışamaz durumda bırakırken kapitalizmin ‘yeniden yerleşmesi’ ya da turistik yapısı kendi ülkelerinin ve bölgelerinin alt sınıflarını da baskılamak için bir olgu olarak kullanılmaktadır.

Kapitalizm kendi imajına uygun bir coğrafyayı sürekli olarak yeniden inşa eder. Sonra bunları alaşağı eder; daha ileri bir safhadaki birikime yol açmak için yeniden düzenler.¹⁸⁶ Buna karşın direniş kültürü de kendi coğrafyasını tekrar üretmek zorunda kalmıştır. Direniş hem yeni mekânlarda üretilen bir kavram olmuştur hem de direniş eski coğrafyayı ya da dar bir anlayış içerisinde düşünüldüğünde mekânı kapitalizmin yıkıcı etkisinden korumak zorunda kalmıştır. Nükleer karşıtı eylemler, park eylemleri, Emek Sineması eylemleri gibi eylemler bu

---

¹⁸⁶ Harvey a.g.e. s.75

coğrafyayı veya mekânı koruma üzerinden tetiklemiş ama aynı zamanda daha derin kültürel anlamları olan eylemlerdir.

Toplumsal hareket sadece pozitif bir algıya sahip mekânın korunmasına değil negatif algıya sahip mekânın da işgal gibi eylemlerle elemine edilmesini sağlayabilir. Occupy Wall Street eylemleri gibi eylemler kapitalizmin ürettiği tüm negatif sonuçların mekânsal simgesi olan Wall Street önünde ve Wall Street'e karşı yapılmıştır. Almanya'yı Soğuk Savaş döneminde ayıran Berlin Duvarı'ndan, Günümüzde İsrail tarafından yapılan Batı Şeria Duvarı ya da Türkiye'de bilinen adıyla 'Utanç Duvarı' gibi mekânı bölen yapılar, Gezi eylemleri sırasında eylemcilerin haber anlayışlarını eşitsiz bulduğu NTV, CNN Türk gibi televizyonların önünde eylem yapmaları da benzer bir şekilde negatif mekân anlayışının cisim bulduğu mekân ve eylemlerdir.

3.3.Sosyal Medya ve Postmodern Ritüeller

Medya büyük bir güçtür. Yıllar içerisinde defalarca kanıtlandığı üzere medya tarihsel süreci değiştirebilme imkânına sahiptir. Fakat medya ortaya çıktığı günden itibaren bir sektör olarak görüldüğü için gazetecilik kar marjları arasında yapılan bir mesleğe doğru evrilmiştir. Günümüz dünyası medya ve kar amacı gibi birbirinde uzak durması gereken iki kavramın organik olarak bağlandığı bir dönemdir.

Fakat bu organik bağ sadece günümüze özel bir olgu değildir. Sadece günümüzde birbirine o kadar bağlanmıştı ki eskinin kar gazetecilik bağları unutulmaya yüz tutmuştur. Gazetenin, genel olarak medyanın her döneminde maliyet o organın yaşamı için en önemli konu olmuştur. 1815 – 1840 yılları arasında 'Times' mali durumu çok iyi olan ve çok okuru sayesinde bunu geliştiren bir gazete halini aldığı için tam bir bağımsızlık dönemi yaşamıştır.¹⁸⁷ Fakat modern dünyanın ekonomik şartları bir basın organının sadece okur sayısı ile mali bağımsızlığını kazanmasını engeller, maliyetlerin artması ve basının ulusal hale gelmesi gazeteciliği pahalı bir sektör haline getirmiştir. Günümüzde ulusal alanda bu baskıya karşı

---

¹⁸⁷ Jeanneney, a.g.e. s.81

ayakta durabilen çok az bağımsız kurum kalmıştır. Gerisi de holdinglerin eline düşmüştür.

Her ne kadar bu ciddi sorunlu yapısına rağmen en kötü medya bile sistemi elinde bulunduranlar için her zaman bir çekince merkezidir. Toplumsal hareketlerin ilk düşünürlerinde ve seçkinlerin yazarı Le Bon aşağıladığı toplumsal hareketlerin en büyük sorumlusu olarak medyayı görür.¹⁸⁸ İnternet günümüz dünyasında bir yeni direniş noktası olma fırsatını yakalar. Aynı zamanında basılı medyadan korktuğu gibi sistem internet gazeteciliğinden ve benzeri internet üzerinden üretilen enformasyon araçlarından da korkmaktadır. 2016 yılı içerisinde dünyanın çeşitli hükümetleri internete doğrudan 50 seferin üzerinde müdahalede bulunmuşlardır.¹⁸⁹ Medyanın mecrası ne olursa olsun varlığı en bozuk yapısıyla bile olmamasından daha iyidir. Fakat medyanın yapısının da günümüzde yok olmasından daha kötü noktalara çekmeye çalışan, onu bu kabul edilmiş yargıların ötesinde saygınlığından sıyırmasına sebep olacak birçok olgu vardır.

Bunların başında gelen basında holdingleşme yıllardır üzerine çok yazılmış, konuşulmuş bir konudur. Hakkında söylenebileceklerin hemen hepsi söylenmiştir. Burada sadece kısa bir özet geçip dönüşen iletişim ortamının özellikle toplumsal hareketler ve toplumsal hareketlerin iletişim kanalları için bu değişimde nasıl bir rol oynayabileceğini tartışabiliriz.

Totaliter ya da otoriter devlerde devlet kontrolünde bir sistem olduğu için sistem eleştirisi zaten yer almaz. Bunun yanı sıra bir toplumsal hareket başladığında bu harekete karşı ciddi bir propaganda bombardımanı ortaya konulur. Fakat kapitalist ülkelerde bu durum daha farklıdır. Teoride var olan düşünce özgürlüğü kişinin şiddet içermeyen bütün görüşlerini rahatlıkla paylaşabilmesine olanak verir. Fakat kapitalist sistem de otoriter sistemlerden farklı olmayacak şekilde toplumsal hareketlerin var olmalarından hoşlanmazlar. Bu durum farklı bir propaganda modelinin oluşmasına sebep olmuştur. Bu seçme özgürlüğü içerisinde yaşadığına inanan toplulukları yaratmak ve aslında seçimlerin sisteme uygun yapıldığı bir yapı üzerine oturtmak isteğidir. Kapitalist düzenlerde sadece tüketim tam anlamıyla özgürlük içerisinde yapılabilir. Bunun dışındaki her türlü iletişim şekli belli

---

¹⁸⁸ Le Bon, a.g.e. s.107

¹⁸⁹ Wired 'Governments Shut Down Internet more than 50 Times in 2016' (Çevrimiçi): <http://www.wired.co.uk/article/over-50-internet-shutdowns-2016> 03.02.2017

kalıplarda sermaye gerektirdiği için teorideki özgürlük gerçeğe dönüşmemektedir. Habermas kapitalizmin krizlerine rağmen meşruluğunu, otoritesini korumasındaki temel noktanın algıların farklı yönler çekilmesinde yani diğer bir deyişle misenformasyonda yattığını söyler. “kriz bir sistem krizi olarak algılanmayıp kınama ve şikâyetler, düzgün işlemeyen, bozuk olan ya da yönetim yeteneğini yitirmiş olan sisteme yöneleceği yerde, politikacıları hedef almaktadır. Sistem iyi ya da en azından fena değil, politikacılar kötü ve ekonominin halinden sorumlu şekilde bir söylem üretilmektedir.¹⁹⁰ Bunun en önemli sonucu günümüzün toplumsal hareketleridir. Günümüz toplumsal hareketleri çok özel durumları dışarı çıkardığımızda tepkisel olmak duruma indirgenmiştir. Diğer bir deyişle bir yasa, bir tasarı, bir eyleme karşı üretilen karşı bir tepkidir. Fakat tepki o hareketin geri çekilmesiyle sönerken o hareketi ortaya çıkaran sistemin bozukluğu çok sınırlı bir grup tarafından çok içsel tartışmalar içerisinde konuşulmaktadır.

Buna karşı üretilebilecek en iyi yöntem bu kısıtlı grup dinamiğinin kitlelere yayılmasını sağlamaktır. Marx ve Engels Komünist Manifestoda burjuva gücünün büyümesi ve korunması açısından uzamsal engelleri azaltan ulaşım ve iletişim yöntemleri alanında buluş ve yatırımların ne denli kritik öneme sahip olduğunu tespit etmiştir.¹⁹¹ Bu tespitin doğruluğunu bir yana koyarak günümüzün şartlarına uygun hale getirmek de en az tespit kadar önemlidir. Günümüz dünyası artık parti disiplininin ya da bu tip örgütlenmelerin topluluklar tarafından pek benimsenmediği bir dönemdir. Bu toplulukların buluşup siyasi, ideolojik, ekonomik, sosyolojik ya da kültürel tartışmalar içerisine girmediği anlamına gelmez. Buradaki fark topluluklar artık dikey bir yapılanma içerisine giren (ne kadar demokratik bir örgütlenme biçimi olursa olsun) örgütler içerisinde yer almak istememektedir. Bunun psikolojik ve sosyolojik sebepleri olduğu kadar aynı zamanda geçmişte bu tip örgütlerin yozlaşması ile ortaya çıkan hayal kırıklığının da nedeni büyüktür.

İktidar her dönem muhaliflerin iletişimsel gücünü kırmak ve söylemlerini geçersizleştirmek için çalışır.¹⁹² İktidar zorlama yoluyla (meşru olsun olmasın, devletin kontrolü altındaki şiddet tekeliyle) ve/veya sembolik manipülasyon

---

¹⁹⁰ Jürgen Habermas, **İletişimsel Eylem Kuramı Cilt 2**, Çev. Mustafa Tüzel, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2001, s.575-576

¹⁹¹ Harvey, **a.g.e.** s.51

¹⁹² Barış Çoban, ‘Toplumsal Hareketler ve Radikal Medya’, **Yeni Toplumsal Hareketler Küreselleşme Çağında Toplumsal Muhalefet**, İstanbul, Kalkedon, 2009, s.45

mekanizmaları yoluyla insanların zihinlerinde anlamlar yaratılmasıyla icra edilir.¹⁹³ Bu mekanizmaların medyaya yayıldığı da aşikârdır. Radikal Medya olarak adlandırılabilir alternatif medya holdingleşen, kapitalizmin ve sistemin korumacı görevini üstlenen medyanın yerine bir seçenek olarak yer bulabilir. Radikal Medya hâkim ideolojinin karşısına çıkabilecek en önemli araçlardan biridir. Bu tip bir örgütlenme hem toplumsal hareketlere hem de daha geniş açıdan toplumsal mühendisliğin doğrudan hâkim ideolojinin vizyonuna uygun olmamasına yardımcı olacaktır. Radikal medya basım geliştiğinden beri var olan bir kaynaktır. Reform döneminde Luther kendi bastırıldığı İncil ve bildirileri dağıtması medyaya karşı olmasa da hâkim ideolojiye karşı radikal bir iletişim aracı kullanımınıdır. Fransız Devrimi'ne bakıldığında Rousseau gibi yazarların kitapları her ne kadar medya olarak adlandırılmasa da iktidarın düşünsel gücünü kırmaya çabalıyordu. Lenin medyanın önemini bildiği için bu kavramı benimsemiş ve verimli bir şekilde kullanmıştır.

Burada sorun yaratan nokta bu tip medyanın da bir propaganda aracı olarak kullanılma sorunudur. Son Amerika Birleşik Devletleri seçimlerine bakıldığında aşırı sağcı örgütlenmelerin nasıl alternatif medya kılıfı altında yalanlar saçtığı açık bir şekilde görülmektedir. Amerika Birleşik Devletleri'nin yeni başkanı Donald Trump'ın da düzenli olarak takip ettiğini söylediği Breitbart gibi haber siteleri doğrudan propaganda amaçlı yalan haber yayınlama ve bunu genele yayma konusunda uzman bir siteye dönüşmüştür. Kaynaksız, kanıtsız bu tip haberler sosyal medyanın ve radikal medyanın güvenilirliğini ciddi bir şekilde düşürürken bir yandan da belli kesimlerin bu kurumsal yalan sarmalına inanmalarını sağlamaktadır.

Bu noktada insanoğlu örgütlenmesini çok daha az 'resmi' ya da alternatif yerlerde gerçekleştirmektedir. Sosyal toplanma alanları parklar, publar, kafeler gibi birçok alan direniş kültürünün geliştiği alanlara dönüşmüştür. Sosyal medya ya da diğer bir deyişle yeni medya da bu kültüre uygun bir yapılanma içerisinde. Misenformasyon ve dezenformasyon tehlikelerini unutmadan sosyal medya dikey değil yatay bir örgütlenmenin olduğu herkesin kendi fikrini beyan edebildiği demokratik bir kamusal alan yaratma imkânına sahip ender yerlerden biridir. Başa dönecek olursak Marx'ın da söylediği gibi burjuva gücü iletişim yöntemlerinin tam

---

¹⁹³ Manue Castells, **İsyan ve Umut Ağları İnternet Çağında Toplumsal Hareketler**, Çev. Ebru Kılıç, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2013, s.20

kontrolünü elinde bulundurmaktadır. Her şey eleştirilebilir yaklaşımını gösterse de bilinçli bir kararlar kişiler eleştirilirken (ki başkanlar, başkanalar veya CEO'larda bu eleştiriye dâhildir) sistemin hiçbir zaman sorgulaması yapılmaz. En üst mercilerdeki kişileri eleştirirken bile bu durum kişiselleştirilirken hiçbir zaman sistematize edilmez.

Örneğin 1960 ve 70'lerde doğan nükleer karşıtı hareket her ne kadar hem Yeni Toplumsal Hareketler düşüncesi için bir milat olsa da aslında iletişim yöntemleri açısından bakıldığında daha muhafazakâr ve Habermas'ın belirttiği gibi sisteme yönelmeyen bir strateji belirlemişlerdir. Nükleer karşıtı hareket lobcilik, hükümet yetkililerine gönderilen imza kampanyaları, yasal olmayan sembolik referandum gibi yöntemler (Ek 9) kullanmışlardır.¹⁹⁴

İşte bu iletişim ortamında toplumsal hareketler var olan medya teknolojileri içerisinde sesini duyurmakta zorlanmaktadırlar. Özellikle günümüzün tekeli ideoloji içerisinde yer alan medyasında hareketler alt metinle de üst metinle de yok edilmeye çalışılmaktadır. Buna karşı enformasyon devriminin yaşandığı günümüz dünyasında bu tekelden kurtulacak yeni iletişim kanalları birer fırsat haline gelebilirler. İletişim teknolojileri toplumsal hareketler için büyük fırsattır. Genel olarak toplumsal hareketlerin en büyük sorunlarından biri yanlış tanıtım ve yeteri kadar kişiye ulaşamamaktır. Bu iletişim tekeli sadece var olan dönem için işlemez. Bu durum aynı zamanda tarihin de manipüle edilebilme imkânını yaratır. 'İnsanlık tarihini bugünlere aktarmış yazılı veya yazılı olmayan kaynakların büyük bir bölümü seçkinler tarafından ve kendi zihniyetlerini yansıtacak bir şekilde tutulmuştur'.¹⁹⁵ Bu çalışmanın ikinci bölümünde dahi toplumsal hareket (belli bir sistemsal anlayış doğrultusunda olsa da) 16. Yüzyılda başlayan Reform öncesi belli oranlarda geri plana itilmiştir. Bunun temel sebebi hem kaynaklılık hem de bu tarihin krallar tarafından yazılmış olmasıdır. Gerçekler illa her hareketin toplumun alt kesimleri tarafından üretildiği değildir. Fakat özellikle tarih yazımının net bir şekilde seçkinlerin elinde olduğu bu dönemde toplumdan hiçbir şekilde, hiçbir alanda söz edilmemesi, toplumun tüm katkısının kralın ya da yerel liderin arkasında 'kalabalık'

---

¹⁹⁴ Herbert P. Kitschelt, **Political Opportunity Structures and Political Protest: Anti-Nuclear Movements in Four Democracies**, s.67 (Çevrimiçi):
<http://www.marcuse.org/harold/hmimages/seabrook/861KitscheltAntiNuclear4Democracies.pdf>

24.02.2017

¹⁹⁵ Çetinkaya, a.g.e. s.26

yaratmaktan ibaret olması tarih yazımının dahi ne kadar sorunlu olduğunu göstermektedir.

Fakat değişen teknoloji medya için de fırsatlar yaratmıştır. Değişen teknoloji her yurttaşı bir yandan birer kaynak yaparken bir yandan da onlara sorumluluk yüklemektedir. Yurttaş gazeteciliği gibi kavramlar ortaya çıkmış, insanlar kendilerini temsil etmediği medyaya karşı kendi iletişim kanallarını yaratmışlardır. Toplumsal hareketler için de sosyal medyanın potansiyeli inkâr edilemez. Sadece sosyal medya değil gelişen tüm teknolojiler kurulu gerçeklik düzeninin yıkılması için güçlü birer alet olarak kullanılmayı beklemektedirler. 1992 yılında Los Angeles'ta polisin siyahi bir yurttaşı dövmesinin videoya çekilmesi sonrası çıkan eylemlerin temel sebebi polisin ırkçılıkla suçlanacak ve üzeri kapatılmayacak bir videonun çekilmiş olmasıdır. Amerika Birleşik Devletlerinde özellikle otoritenin siyah ve diğer azınlıklara karşı uyguladığı ırkçı hem söylem hem de eylem her zaman bilinmekteydi. Fakat hiçbir söylem o videoda ortaya çıkan gerçekliğin kendisi kadar etkili olamazdı. 'Rodney King Eylemleri' modern teknolojilerin gerçekleri ortaya çıkarma fırsatının en net tezahürlerinden biridir. Diğer bir yandan ortaya çıkmış bir fırsatın varlığı ile gerçekliği arasındaki farkı da ortaya koymak gerekmektedir. Sosyal medya zaten var olan yozlaşmış düzeni yani diğer bir deyişle gerçeği ortaya koyarak var olmalıdır aynı medyanın yapması gerektiği gibi. Fakat özellikle günümüzde sosyal medyanın yeni gerçekler yaratma gücünün kötüye kullanılması sadece politik sisteme fayda sağlamaktadır. Sistem bu fırsatın farkında olduğu için de internetin güvenilirliği her geçen gün azalmaktadır.

Charles Tilly'e göre kişiler bir harekete sadece o hareketi üreten kolektifin bir parçası olduklarına inandıklarını katılacaklarını söyler. Sosyal medya katılım oranını arttırmada böyle bir önemli ama araçsal değeri vardır. Hareketin ne temsil ettiğini bilmeyen ya da bir hareketin değerlerini anlamayan kesime o hareket hattında net, temiz, dezenformasyon içermeyen bir değerlendirme sunabilmektir. Kısaca sosyal ağ sitelerinin önemi onların doğası gereği demokratik ve devrimci olması değil bu mecralarda yeni bir siyasal katılım kültürünün işlenebilecek olmasıdır.¹⁹⁶

---

¹⁹⁶ Paolo Gerbaudo, **Twitler ve Sokaklar: Sosyal Medya ve Günümüzün Eylemciliği**, Çev. Osman Akınhay, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2014, s.xii

Fakat unutmamak gerekir ki sistem geçmişte de teknolojiyi sansürün, dezenformasyonun, misenformasyonun kaynağı olarak kullanmıştır. Birinci Dünya Savaşı sırasında Amerika Birleşik Devletleri esas olarak telgraf hatlarının ve haber dolaşımının denetimini sağlamıştır.¹⁹⁷ Diğer bir deyişle teknoloji iletişimin denetlenmesinde ilk cephe halini alır. Bir yandan iletişim kanallarının muhafazakârlaşmasından doğan yeni iletişim kanalları, bir diğer yandan teknolojiyi açık ara en verimli ve en yüksek derecede kullanabilme kapasitesine sahip olan otorite. Son dönemde ortaya çıkan toplumsal hareketlere bakıldığında otoriter eğilimlere sahip ülkelerde sosyal medya hesapları kapanırken bir yandan da sosyal medya hesapları içerisinde otoritenin bizzat kendisinden ya da sisteme bağlı diğer düşüncelerden mesajların atılmaya devam ettiği görülmektedir. Bir diğer yandan sistemin en arzu ettiği şey bu yeni yaratılan demokratik katılım ortamının güvenilirliğini sarsmaktır. Çünkü güvenilirliği sarsılan bir mecradan ne kadar temiz, net ve gerçek iletişim yaysanız da o iletişime güven duymayacak önemli bir kesim üretilmiş olur. Sosyal medyada günümüzde yaşanan yalan haber, bilinçli bir şekilde ortaya çıkan yönlendirici haber ya da tamamen bu demokratik ortamı sabote etmeye dayalı iletişim biçimleri bir tehditten ziyade sosyal medyanın bir gerçekliği halini almıştır. Bu sebeple günümüzün toplumsal hareketlerinde yeni medyanın önemini yadsımadan ama abartmadan da incelemek doğrudur. Ocak 2017 itibariyle hali hazırda ABD'nin en büyük medya holdinglerine ait Twitter hesaplarının takipçi sayıları şöyledir:

<u>Twitter Hesabı</u>	<u>Takipçi Sayısı (milyon)</u>
NBC News	4,12
ABC News	8,5
Fox News	12,4
CNN	5,89
CBS News	5,16
BBC News	17,2
Huffington Post	8,65
Buzfeed News	0,60
Al Jazeera	1,14

¹⁹⁷ Jeanneney, a.g.e. s.123

RT	2,55
<u>Alternatif Siteler</u>	<u>Takipçi Sayısı (Milyon)</u>
Vice News	0,73
Real News	0,03
Politifact	0,47
AJ+	0,44
Sputnik	0,16

Tabii ki sosyal medya hesapları için haberin sadece resmi haber sitelerinden paylaşılmadığı söylenmelidir. Yurttaş gazeteciliği, 140journos gibi mikro haber sitelerinin varlığı da önemlidir. Fakat yukarıdaki tablo sosyal medya üzerine yapılan ‘devrimci’ yorumlarının sorgulanması gerektiği bizlere gösterebilir. İnsanlar medyaya güvenmeseler bile haberlerini hala aynı kaynaklardan almaktadırlar. Sadece kaynağın şekli değişmiştir. Bunun yanında diğer sisteme ait araçların da eklenmesi illa ki alternatif kaynakların soyutlanmasını da yaratmaz. Bu tip bir iletişim ağı ortamında muhalif sosyal medya yeni iletişim yöntemlerinin varlığı sayesinde çatlaklar bulabilmekte ve toplumsal hareket gibi sosyal hareketlerde bir avantaj sağlayabilmektedir.

Çağdaş dönemin toplumsal hareketleri sokağa çıkmayı gerektiren olayların haklılığına ve çıkış şeklinin demokratik şekline güvenmektedirler. Bu kadar karşıtlık içerisinde insanların mobilize olup sokaklara dökülmesini ve sokaklarda kalmasını sağlayan durum kültürel inançlarının haklılığı üzerine kurulur. Gerek sosyal medyanın gerekse diğer alternatif medya mecralarının temelde yapması gereken şey yalın ve net bir iletişim şekliyle hareketin varlık sebeplerini ve isteklerini anlatmaktır. Bunun verimli yapılması halinde toplumların çok önemli bir kısmı bir mesajı göreceklerdir. Çünkü negatif ya da pozitif düşünmenin ötesinde sosyal medya toplumların artık vazgeçilmez bir parçasıdır. Zapatistaların mücadele örneğinde olduğu gibi insanlar farklı coğrafyadan, farklı ulusal bir kültürden, farklı bir dinden veya dilden olsalar da kimlikleri tarafından belirledikleri kültürel anlayışlarını zedeleyen haksızlıklara karşı şiddeti farklı olsa da bir tepki vereceklerdir. Bu tepkinin hem uzaklara ulaştırılabilmesi hem de geniş kitlelerin aynı sorunlara tepkili olduğunu bilmek sosyal medyanın yarattığı en önemli ve gerçekten önemli bir dönüşümdür.

Sosyal medyayı, toplumsal hareketlerin ortaya çıkarıcı şartı olarak yorumlamak, araca olması gerekenden çok daha fazla önem vermektir. Özetle toplumsal hareketlerin kıvılcımları kişilerden ve toplumlardan çıkar. Kişilerin ve toplumların kültürel, ideolojik yargılarına göre bir hareket şekillenir. Sosyal medya ise burada güçlü bir yardımcı durumundadır. Eskiden birbirine ulaşamayan ya da farklı görüşlere maruz kalma şansı yaşamamış insanlar için bir buluşma noktasıdır. Sosyal medyayı devrimci bir unsur olarak görmek sosyal medyanın hiç de azımsanmayacak ama asla temel olmayan özelliklerini silip ona olmayan bir anlam yüklemek olacaktır ki bu durum sosyal medyanın var olan güçlü taraflarının da yok olmasına sebep olabilir.

Sosyal medya artık kişilerin günlük hayatının vazgeçilmez bir parçasıdır hatta çoğu fiil sosyal medyanın varlığıyla destekleniyor ya da sunuluyor. Bu net bir şekilde çağdaş yaşamımızın baskın ritüelidir. Bu ritüel hem gerçeği ortaya koyma, toplulukları birleştirme hem de yalanı yüceltme, toplulukları parçalama gücünü bir arada taşır. Ritüellerin bu denli var oluşun parçası haline geldiği için bu durumun kullanım şekli kişilerin ‘vicdanına’ bağlı hale gelmektedir.

Diğer bir yandan araçlara verilen gereğinden fazla değer toplumsal hareketlere katılan, otoriteye karşı çıkan toplulukların ideolojik yapılarını, katılan kişilerin isteklerini göz ardı etme ihtimalini doğurmaktadır. Bu sorun insan faktörünün yerine makineyi koymaya gidecek ve toplumsal hareketlerin asıl itici gücü olan insan faktörünü pasifize edecek bir algıya yol açma tehlikesiyle yaratır. Araç araçtır. Aracın farklı şekillerinin belli açılardan farklı dinamikler yaratabileceği söylenebilir. Fakat hiçbir mesaj aracın farklılığından dolayı yönünü değiştirmez.

Sosyal medyanın devrimci özelliği olmadığı insan temelli bir fırsat olduğunun en önemli kanıtlarından biri yaşadığımız dönemin siyasi konjonktüründe görebiliriz. Sosyal medyanın hayatımızda olduğu dönemler açısından bakıldığında hem insan hakları anlamında hem de medya anlamında bazı kazanımların geriye doğru gitmeye başladığını söyleyebiliriz. 90’lı yıllar uluslararası direnişin ve mücadelenin yükseldiği yıllar olarak birçok klasik diktatörlüğün yok olduğu bir dönemdir. Mobilize olan halklar ülkelerinde bulunan diktatörlükleri devirme şansını yakalamışlardır.¹⁹⁸ Fakat sosyal medya bir yandan özgürlükçü hareket için bir

---

¹⁹⁸ Gene Sharp, **From Dictatorship to Democracy**, London, Serpent’s Tail, 2012, s.3

kaynak olarak görülürken bir yandan da sosyal medyanın yükseldiği bu dönemde özgür toplum ve medyanın dünya üzerindeki yeri azalmaktadır. Freedom House'un yıllık yayımlanan özgürlük raporundaki oranlar aşağıdaki gibidir:

<i>Yıl</i>	<i>Özgür</i>	<i>Yarı Özgür</i>	<i>Özgür Değil</i>
1983	54	47	64
1993	75	73	38
2003	89	55	48
2009	89	62	42
2016	86	58	51 ¹⁹⁹

Bu tip çıkarımların belli ideolojik, belli sosyo-kültürel önyargıları olduğu ve bu yargıların belli objektif yargıları sübjektif hale getirebileceği doğrudur. Fakat gerçek olan bir durum var ki dünya bir muhafazakârlaşma ve demokratik değerlerde azalma tehdidi üreten bir dönem evresine girmiştir.

Bir diğer sorulması gereken soru kapitalist sistemin en üstünde yer alan ve karları milyar dolarlara ulaşan Facebook, Twitter, Youtube Google vb. kuruluş ve mecraların toplumsal hareketlerde bir araç desteği dahi olup olamayacağıdır. Kapitalizm daha önce de sık sık değinildiği üzere teoride özgür ve eşitlikçi bir sistemdir. Bunun yanı sıra kapitalizmin en önemli zayıflıklarından biri kendini yok edecek dahi olsa kar elde edebilmek tüm diğer unsurlardan önce gelir. Amerika Birleşik Devletleri'nde ortaya çıkan morgage krizi kısaca bu kontrol edilemeyen kar hırsının bir sonucudur. Aynı tabloyu toplumsal hareketlere ve iletişim ortamındaki şirketlere çevirecek olursak şirketlerin kendi mecralarına katkı sağlayan bir yoğunluğu reddetme imkânları yoktur. Kapitalizmin aşıl tendonu olarak görülebilecek bu duruma karşın toplumsal harekete katılan kişiler ve gruplar kendi teknolojilerini ve kendi medyalarını üretmeye başlamışlardır.

Diğer bir yandan sosyal medyayı ve teknolojiyi genel olarak kötüleyen ve teknolojinin kapitalizm için bir tür yeni kölelik düzeni yarattığını iddia eden

---

¹⁹⁹ Freedom House 'Freedom in the World 2016' (Çevrimiçi):
<https://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2016> 01.03.2017

düşünceler de mevcuttur. Tekno-kötümserlik olarak temel bir genelleme yapılabilecek bu düşünceler Morozov ile Gladwell gibi düşünürlerde cisimleşmiştir. Morozov'a göre internet aktivizminin gerçekliği ve ölçeği sorgulanmalıdır. Kişiler kendi görüş ve siyasal pozisyonları ile çelişen, aslında tam olarak bilmedikleri ya da dâhil olmadıkları pek çok yorumu bilinçsizce beğenmekte, bu yorumlara karşı yorumlarda bulunmakta ve hatta cahil cesareti ile yazılar yazmaktadırlar. Morozov'a göre 'sosyal medya' yazarları felsefi dayanaktan yoksun parçalı bilgileri ile kitleleri yanıltacak kadar da etkilidirler.²⁰⁰ Teknolojiye şüpheci yaklaşan bir diğer düşünür Neil Postman'dır. Postman'a göre modern teknolojiler ilgisiz enformasyon yaratarak, bilgi eylem oranını yok eder.²⁰¹ Aslında bu durum günlük hayatımızın bir parçasıdır. Gerek sıradan bir günde gerekse bir toplumsal hareket sırasında gelen enformasyonun

Buradaki sıkıntı nasıl sosyal medyayı devrimsel bir unsur olarak göstermek aracın gücü abartmaksa sosyal medyayı kıyametin habercisi olarak göstermek de aynı şekilde aracın abartılmasına sebep verir. Sosyal medyaya eleştirel bir yaklaşımda bulunarak toplumsal dönüşümlerin Twitter, Facebook gibi hesaplarla gelmeyeceğini söylemek farklı (Ek 12) bir durumdur. Bu mecranın doğrudan felakete yol açacağını söylemek farklı bir durumdur. Görsel bir dünyada yaşadığımızı unutmamak gerekir Rodney King örneği gibi birçok olay ya da simge yazılı değil görseldir. Hatta bu görsellik toplumsal hareket ritüelinin bir parçasıdır da lidersizlik, belli semboller etrafında toplaşmaya engel olmaz ve bu semboller, görsel bir anlam ifade ederler. Bu anlamlılık sosyal medyanın herkesi 'gazeteci', 'fotoğrafçı' 'haber kaynağı' yaptığı bir dünyada çok daha net bir şekilde ortaya koyulabilir.

Sosyal medyanın bu görsel yapısı, birbirleri ile entegre olabilmeleri sayesinde daha da güçlenmektedir. Bu otoritenin propaganda gücüne karşı özellikle de demokratik gelişimini tamamlamamış ülkeler açısından önemli bir demokratikleşme ve halkla otorite arasındaki iletişim gücünü denkleştirme fırsatıdır.

---

²⁰⁰ Güncel Önkal, Ender Gündüzlü, Teknoloji Düşün(e)mez: Sosyal Medyada İhtiyaçlar-Değerler Çatışmasının Felsefi Analizi, **İletişimde Sosyal Medya Sosyal Medyada Etkileşim**, İstanbul, Kalkedon Yayınları, 2015, s.37-52.

²⁰¹ Neil Postman, **Televizyon Öldüren Eğlence**, Çev. Osman Akınhay, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2016, s.81

Özetlemek gerekirse sosyal medya günümüz iletişim pratiklerinin ve ritüellerinin vazgeçilmez bir parçasıdır. İletişim doğası gereği insanın yönlendirmeleri, düşünce ve duyguları olmadan yapılamayacak bir gerçektir. Bu sebeple değişen iletişim ortamlarının ürettiği yeni alanlar da toplumsal hareketler için yeni birer fırsat alanıdır. Bunun ötesinde ve özellikle devrimsel içerikli söylemler harekete katılan kişi ve grupları soyutlayan araca olmaması gereken bir kimlik sağlayan düşüncelerdir.

Sanal dünya asla tek başına toplumsal dönüşümlerin kaynağı olamaz. Her ne kadar belli bir umut vaat etse de realiteye dönüşmemiş hiçbir hareket otorite için bir sıkıntı kaynağı bile değildir. Mısırlı eylemciler hem yurttaşlarının hem de genel olarak dünyanın dikkatini üstlerine çekmeyi başarmışlarsa şayet, bunu Facebook sayfalarından ve twitlerden ziyade, Kahire'nin merkezinde Tahrir meydanını fiziksel olarak işgal etmeleriyle gerçekleştirmişlerdir.²⁰² Direniş kültürü sanalda değil sokakta gelişir. Bu gelişim kimlikten ve kültürden aldığı güce göre de başarılı olur.

Henry Jenkins'e göre sosyal medya yayılmacı/yayılr bir medyadır.²⁰³ Yayılmacı demek var olan bir olgunun dağıtılması demektir. Diğer bir deyişle sosyal medya bir katalizör görevi görür. Belli bir düşüncenin ne kadar köşede kalırsa kalsın, ne kadar bastırılırsa bastırılsın ortaya çıkmasında sosyal medya bir görev üstlenebilir. Fakat aynı sorun burada da ortaya çıkar. Bu düşünce öncelikle kişi, kimlik, sosyo-kültürel bakış, ideoloji, siyasi görüş, mekân ve zaman gibi birçok farklı değişken tarafından şekillendikten sonra oluşur. Sosyal medya ise bu oluşmuş düşüncenin paylaşıldığı bir alandır. Doğru mesaj toplumsal gelişimi sağlarken, yıkıcı mesaj toplumlar gerilimlerin merkezi olur. Sosyal medya örneğin bir terör eylemleri sonrası toplumların acılarını paylaşma ortamı da olabilir, acıların toplumu kutuplaştırmasını sağlayan ortam da olabilir.

Tilly'nin repertuar kavramı bağlamında değerlendirildiğinde sosyal medya yeni bir demokratik düşün alanına katkıda bulunmak adına doğru bir ortamdır. Fakat hiçbir zaman doğrudan bir repertuar olamaz. Realiteye dökülmeyen simülasyon içinde kalan bir düşünce aslında bir yandan da düşünce bile olamaz. Toplumsal hareketleri güdüleyen ideolojilere bakıldığında düşüncelerin Fransız Devriminden,

---

²⁰² Gerbaudo, a.g.e. s.19

²⁰³ Christian Fuchs, **Social Media A Critical Introduction**, London, Sage, 2014, s.53

Sosyalist Devrimlere kadar sürekli realiteye döküldüğü görülebilir. Hatta daha eskiye gidersek Reform hareketi bile iletişimsel dönüşümüyle ideolojiyi bağdaştırmış ama sonra bunu realiteye dökmüştür. Medyanın temel gücü var olan hâkim düşünce yapısını kırmaktır. Bu yüzden sosyal medyadan bahsedilirken yanında aslında daha eski yöntemlerle (televizyon, radyo hatta gazete) çalışan radikal, muhalif medyadan bahsedilir. Marksist hareket şehirlerde sesini duyurmaya çalışırken düşünce dergilerinden ve gazetelerinden oldukça fazla yararlanmıştı. Aynı şekilde sosyal medya ve içinde kurumsallaşma imkânı bulacak muhalif ideolojiler de hâkim düşünceden farklı düşünceleri ortaya koymakta ve var olan siyasal atmosferi dönüştürmeğe destek verebilirler.

Sosyal medya dönemi hareketlerinde vazgeçilmez özellik vurgularından biri lidersizlik ve yataylıktır. Bu çalışmada da günümüz hareketlerinin lidersiz durumuna sıklıkla değinildi. Fakat lidersizlik ve yatay dizilim belli bir kitlenin ön plana çıkmasını engellemez. Lidersizlikten kasıt günümüzün toplumsal hareketlerinin belli bir kişi, grup, parti veya organizasyon tarafından sokağa çağrılmadan çıkmalarıdır. Marksist hareketler belli bir parti veya organizasyon disiplini içerisinde organize olan hareketlerdi. Fakat yeni toplumsal hareketler ya da daha doğru tabirle günümüzün toplumsal hareketlere aktif olarak katılan kesimleri sokağa çıkmak için bir merkezden gelen komutları beklememektedir. New York, Kahire, İstanbul, Madrid hiçbir yakın dönem olayında bir kişinin yüzü hareketin yüzü olmamıştır. Fakat bu hareket içinde bazı isimlerin görüşlerine daha fazla dikkat edilmediği anlamına da gelmemektedir. Buradaki fark bu isimlerin doğrudan toplumsal hareketle anılmayan tanınmış isimler ya da hareketin içinde yükselen isimler olabilmesidir. Harekete çıkarken bildiri okuyacak kişinin belli olmadığı fakat hareketin içerisinde gerek iletişimsel gücü gerekse hareketin ideolojisini tam anlamıyla yansıtan kişiler belli noktalarda kitleleri yönlendirebilme şansına sahiptirler. Bu durum birinin peşinden gitme arzusu değil hem ideolojik hem de iletişimsel anlamda bir yol çizilmesi isteğidir. Kaos başlangıç olarak sağlam bir harekete dönüşebilse de olgunluk döneminde belli başlı bir yapı kurmak önemlidir.

Son olarak sosyal medyanın ritüel tarafına bakmak gerekir. Yukarıda da değinildiği gibi sosyal medya artık günlük yaşamın vazgeçilmez bir ritüelidir. Aslında toplumsal hareketler üzerinden bakıldığında hareket ritüellerinin bozulması anlamına gelir. Bir toplumsal hareketin repertuarı o repertuarın eşsiz, vurucu ve net

olmasıyla alakalıdır. Sosyal medya gibi dağınık ama bir yandan da benzer bir alanın bir toplumsal hareket aracı olması sosyal medyanın yapısına bazı terslikler gösterir. Bu sebeple sosyal medyanın yoğun ve etkili kullanımı hareketin ritüeller içerisinde kaybolmaması için gereklidir. Sosyal medyayı doğru ve efektif kullanan bir hareketin sesinin düzenli olarak sosyal medyaya bakan kesime ulaştırmama imkânı yoktur.

Web 2,0'nin yan kullanıcıların da aktif bir yaratıcı da olduğu internet düzeninin tek başına bir anlamı yoktur. İnternet nüfusun çok önemli bir kesiminin hayatına girmiştir ve onların ritüellerinden biri haline almıştır. Fakat iletişim alanını kullanma fırsatının varlığı ile kullanabilme yetisinin varlığı arasında farklar vardır. Toplumsal hareketleri şekillendiren temel olgu bu fırsatı yetiye çevirebilme alanıdır.

3.4. Benlik, Acı ve Kimlik

Toplumsal hareket çalışmaları için kitlenin psikolojisi denildiğinde akla uzun süre Le Bon ve ürettiği toplumsal hareketler karşıtı literatür gelir. Fakat günümüz çalışmaları toplumların psikolojisini tekrar gündeme almıştır ve almalıdır da. Toplumların ya da kitlelerin psikolojisi doğrudan kötü bir olgu olarak değerlendirilemez. Topluluklar, ülkelerin vicdanını doğrudan barındıran öbeklerdir. Vicdan, sistem tarafından benimsenmez ya da hatırlanmaz. Çünkü sistem planlarını realitede kendi çıkarlarına uygun olarak düzenler. Bu düzen içerisinde zarar gören kitleler, topluluklar, canlılar için bir tepki vermek ise toplumun sorumluluğudur.

Feminist hareketler içerisinde doğan ve LGBT hareketi gibi hareketlerin de sahiplendiği ortaya koyduğu 'Kişisel olan politiktir' kavramı kişisel deneyimin daha geniş sosyal ve politik yapılar içerisinde bir anlam ifade ettiği ve aynı zamanda kişisel deneyimin bu alanlar tarafından etkilendiği düşüncesi üzerine kuruludur. Devlet toplumun her alanına, her köşesine etki edebilecek düzenlemeler yapma hakkında sahi olduğu bir dönemde yaşıyoruz. Aynı zamanda bu sistemlere demokratik sistemler olarak algılıyoruz fakat en demokratik sistemlerde bile kişinin hak ve özgürlüklerine dokunulmasa dahi kişisel olanın sistemin işine geldiği durumlarda göz ardı edilmesi işine yaramadığı durumlarda ise baskılanması gerçeği ile karşı karşıyayız. Kürtaj, eşcinsel evlilik, 'ev kadınlığı' emeği gibi kavramlar

kişisel olanın aslında ne kadar politik atmosfer içerisinde tartışıldığının bir göstergesidir.

Toplumsal hareketler, toplumun kendi acılarını, üzüntülerini, nefretlerini barışçıl olarak sunabilecek bir alan sağlar. Bu kadar haksız bir dünyada toplumların ve bu toplumların alt tabakalarına itilmiş kişilerin tepki göstermesi son derece doğaldır. Bu topluluklar için toplumsal tepki alanlarının ve imkânlarının üretilmemesi, tepkilerine sessiz kalınması ve yurttaş kastının üretilmesi sonucu alt kesimler özellikle gençler farklı tepkiler vermek zorunda kalırlar. Fransa'da Nicolas Sarkozy döneminde banliyölerde ortaya çıkan araç yakma ve Vandalizm eylemleri bu tip alan bulamayan topluluklar içinde ortaya çıkan eylem şekillerinden hatta en masumlarından biridir. Bu topluluklar bireysel ya da mafya gibi örgütlenmelerle kanun dışına yönelmek gibi yöntemlerle onlara saygı, ilgi göstermeyen sisteme bir karşı duruş üretirler. 1995 tarihli Fransız film La Haine (Nefret) bu hayatta istediklerini yaşayamayan, toplumun genel fırsatlarından uzaklaştırılmış, köşelere itilen ve sistemin ırkçı müdahalelerine maruz kalan (Filmde Fransa içerisindeki Müslüman, Kuzey Afrikalılar ele alınsa da hemen hemen tüm belli bir gelişmişliğe sahip ülkelerde sadece ırk, renk, din veya cinsel oryantasyon gibi seçim şans olmayan belli kesimler doğrudan kapitalizmin ürettiğini iddia ettiği fırsat eşitliği ilkesi içerisinde teoride bile alınmazlar) kesimlerin bir portresini çizer. Genel olarak bu kesimler için şiddetin ve nefretin sembolik vücut buluşu polislerdir. Polis sistemin toplumların koruyucusu olması gerekirken, sistemin koruyucusu halini alır. Filmin üç başkarakterinin de polise karşı hissettiği duyguların temelinde de bu sorun yatar.²⁰⁴

Kişisel olan politik olduğu kadar politik olan da kişiseldir. Günümüzün neoliberal politikalarının toplumlar ve 'diğer' ülkeler üzerinde yarattığı etkiler ortadadır. Bu etkilerin yanı sıra sistem Harvey'nin deyişiyle iki alanda sınıf gücünün bozulmamasını sağlar ki bu iki durumda sonuçlarında toplumsal kızgınlık ve acı üretmemesi imkânsızdır. Bunlar;

1. Kapitalist işletmeler için iyi iş ve yatırım iklimi oluşturmak.

---

²⁰⁴ Mathieu Kassovitz, **La Haine**, Canal + (Yap.), Fransa, 1995.

2. Kriz durumunda finansal sistemi ve insanlardan öte finansal kurumları korumak.²⁰⁵

İlk alan özellikle geleceğin ipoteğini de yaratacak çevre katliamlarını içermektedir. Bu tip bir ekonomik gelişimi savunan düşünceler genellikle ekonomik gelişimin her türlü faktöre rağmen ilerlemesi, durmaması gerektiğini söylerken, insanlar için iş imkânları sağlama argümanını kullanırlar. Fakat neoliberal politikaların karakteristiklerinden de tahmin edebileceğimiz üzere fırsat bazlı ‘turist’ sermayenin o bölgenin insanının iş olacaklarıyla değil o bölgenin kaynaklarının kendilerine getireceği karla ilgilendiği ortadadır. Nükleeri destekleyenlerle günümüzde küresel ısınmayı reddedenler aynı kesime mensup kişilerdir. Bu durum yani bir anlamda bir gezegen ve içinde yaşayan tüm canlıların geleceğinin ipoteği birçok kesim için acı üreten bir olgudur. Bu tip çevre odaklı toplumsal hareketlerin iletişim odağında duygular ve prensipler yatmaktadır. Çevreci örgütler aslında yıllarca toplumsal hareket çalışmalarında reddedilen ya da negatif bir ölçek olarak değerlendirilen duyguları toplumun dikkatini çekmek için kullanmaktadırlar. Bu durum politikacıların irrasyonel hareketleri gerçekleştirmek isterken yarattıkları atmosferden çok farklı değildir. İletişimsel açıdan çok farklı olmasa da sonuç açısından politik kurum kişisel ya da örgütsel çıkarı benimserken, toplumsal hareketler aksine tüm toplum ve çevrenin çıkarı için bu iletişim yöntemini benimser.

İkinci durum ise acıdan çok kızgınlık ve bir yandan da nefret utandıracak bir ortam oluşturur. İki aynı örneğe üretilen iki farklı çözüm durumun hangi duyguları üretebileceğinin bir göstergesi olabilir. Neoliberal politikalar 2000’lerin sonuna doğru kriz üretmeye başlamıştır. Dönemsel olarak ortaya çıkar durgunluk dönemlerinin aksine 2000’lerin sonunda ABD’de ortaya çıkan morgage krizi sonrası ABD hükümeti bankaları ve finans kurumlarını kurtarmak için çabalamış ve batan şirketlerin borçları ve diğer giderleri devlet tarafından karşılanmıştır. Krizi üreten kurumların kriz sonrası kurtarılması ve o sırada bireylerin ve küçük işletmelerin batmaya sürüklenmesi ABD’de özellikle genç kesim arasında ciddi bir memnuniyetsizlik yaratmış ve 2011 yılında Occupy Wall Street eylemlerine dönüşen bir sürece ön ayak olmuştur.

---

²⁰⁵ David Harvey, **A Brief History of Neoliberalism**, New York, Oxford University Press, 2005, s.70-71

Diğer bir örnek ise Avrupa'da İzlanda'da 2008 yılında başlayan finansal krizdir. Çoğu ekonomist (ki neoliberal politikaların devamının akademik kanadı olarak değerlendirilebilir) İzlanda'nın bu ekonomik krizden çıkamayacağını iddia etmişlerdir. Fakat değişen İzlanda hükümeti finansal kurumları kurtarmak yerine kişilerin yatırımını kurtarmayı tercih etmiştir. 2012 yılı itibariyle İzlanda ekonomisini kurtarmış bir şekilde krizden çıkmış olmanın yanı sıra İzlanda halkının eylem ritüellerine bakıldığında acı, nefret ve kızgınlığın aksine sisteme tekrar bir güven duygusunun oluştuğu en azından nüfusun geneli açısından söylenebilir.

Acı, kızgınlık gibi kavramlar sadece güncel olanın sorunu değildir. Tarih hakların yendiği, haksızlıkların iktidar olduğu bir dönemi kapsar. Otorite kendisine tehdit oluşturduğunu gördüğü kesimleri baskılamak hatta yok etmek için elinde var olan tüm kaynakları kullanmaktan ve bunları en üst seviyede kullanmaktan çoğu zaman çekinmez. Özellikle demokratik gelişimini tamamlamamış, diktatöryel güdülerini olan ülke ve bölgelerde bu durumun bilançosu çok ağır olmaktadır. Bu durumların en acı örneklerinden bazıları Latin Amerika ülkelerinde yaşanmıştır. Arjantin'de, Şili'deki askeri cuntalar on binlerce insanın 'ortadan kaybolmasıyla' sonuçlanmıştır. Toplumsal hareketler bu gibi askeri cunta dönemlerinde işe yaramaz. Çünkü otorite sivil halkın sokağa çıkma iradesine ve haklarına saygı duymaz. Şiddetin şiddet yarattığı bu dönemlerin bitişi genellikle sistemin değişmesiyle olur. Şili bunu Pinochet yönetiminde en içten yaşayan ülkelerin başında gelir. Pinochet'e göre demokrasi arada bir kanla yıkanmalıdır ki varlığını sürdürebilsin.²⁰⁶ Bu demokrasiyi ve seçilen hükümeti yıkıp geçen, seçilmiş başbakanı öldüren diktatörlük rejimi Pinochet sağlığını koruduğu dönemde yıkılamamıştır. Fakat acı, kızgınlık gibi duygular her ne kadar çelişiyor gibi gözükse de gerçek tarih yazımının ayakta kalmasını sağlayan unsurlardandır. Özellikle Pinochet'in ölümünden sonra Şili bir geçmişle hesaplaşma yaşamaya başladı. Bu durum duyguların yıllar sonra dışavurumunun sembolü olan halkların sokağa çıkmasıyla sağlandığı söylenebilir. İnsanlık tarihi acı ve haksızlıklarla dolu olduğundan toplumsal hareketlerin sadece geleceğe ve var olduğu zamana ait değil geçmişe yönelik olabileceğinin de bir göstergesidir bu ve bunun gibi birçok örnek.

---

²⁰⁶ Mithat Sancar, **Geçmişle Hesaplaşma Unutma Kültüründen Hatırlama Kültürüne**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014, s.226

Acı, nefret hatta mutluluk gibi duyguların özellikle de sosyal, politik, ideolojik konularda doğru kanalize edilmeleri gerekmektedir. Otorite için rasyonelliğin yok edilmesi toplumsal hareketlere karşı üretilebilecek en etkili silahlardan biridir. Duygular inkâr edilmemesi gereken özelliklerdir. Fakat duyguların gerçekleri bastırıldığı nokta her zaman gücü elinde bulundurana yarar. Aksi takdirde iki temel sorun çıkar biri duyguların sömürülmesi diğeri duyguların şiddete yol açması.

Kapitalizm hissiyatı kullanan bir sistemdir. Hiçbir kişi onuncu gömleği ihtiyaç duyduğu için almaz. Aksine almak istediği, alma duygusuna kapıldığı için alır. İstekler, ihtiyaçları ezer. Aslında anti-kapitalist toplumsal hareketler bu durumu doğrudan engellemek için üremez. Bu hareketler birileri binlerce Türk lirası ya da Amerikan dolarına bir ayakkabı alırken diğerleri içecek temiz su bulamadığı için vardır. Kapitalizm sınırsız, en ahlaksız yanını ortaya çıkarmasaydı, fakirin en basit düzeyde bile yaşamasına engel olmasaydı büyük bir ihtimalle bu tip bir küresel hareket ortaya çıkmayacaktı. Anti Kapitalist hareketler temelde lüks tüketim alışkanlıkları ile temel ihtiyaçlara bile erişemeyen kesimler arasında bir denge kurmayı hedeflemektedir. Bu noktada kapitalizmin hileleri ortaya çıkar. Kapitalizm satılmak istenmeyeni bile satabilecek bir sistemdir. 1980'lerde yeni kurulan müzik kanalı MTV'nin ilk hitlerinden biri Dire Straits grubunun MTV'yi eleştiren şarkısı '*Money For Nothing*'di. Aynı şekilde kanal 90'larda anti-kapitalist hareketle organik bağları bulunan Seattle menşeli Grunge gruplarından da ciddi paralar kazanmıştır.

Sorun şu dur ki kapitalist piyasada birinin protesto edilmesi diğeri butik yatırımcıların büyüüp o protesto edilen firma ile aynı ideolojiye gelmesini sağlar. 1999 Seattle eylemleri sırasında protestocular Nike mağazasını yıkarken bazı protestocuların ayağında Nike ayakkabı olduğu görülmüştür.²⁰⁷ Bu sırada duygulara hitap eden nostalji ya da alt kültür, karşı kültür gibi kavramlara sarılan firmalar bir süre sonra milyon dolarlık firmalara dönüşmüşlerdir.

Bu tip duygulara hitap eden kapitalist şirketler için iletişim en önemli unsurlardan biridir. Belli noktalarda bazı firmalar bir toplumsal tepki sembolü olurlar. Hippiler döneminde Volkswagen'e dönülmesinin temel sebeplerinden biri Detroit'te üretilen araçların tüketim alışkanlıklarının sembolü olmasıdır. Bu noktada

---

²⁰⁷ Joseph Heath & Andrew Potter, **İsyan Pazarlanıyor Kültür Niçin Parazitlenemez**, Çev. Tamer Tosun, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2012, s.15

alt kültürün ürünü olarak lanse edilen bir marka aslında diğer firmalardan pek farklı olmasa da kendini piyasada farklı bir noktaya yerleştirebilir.

Duyguların yarattığı diğer bir sorun korku ve şiddetin yükselmesidir. Daha önce de belirtildiği gibi aşırı uçta yer alan tüm ideoloji ve siyasi görüşler temelini duygulara dayandırır. Nazizm, romantizmin geldiği bir noktadır. Her ne kadar rasyonellik de şiddete ve baskıya (özellikle kendini üstün görme güdüsünden ortaya çıkan emperyalist şiddet rasyonalizmin net bir ürünüdür) yol açsa da kitlesel histeri duyguların ortaya koyduğu bir sorundur. Din, millet, grup gibi kavramların fütursuzca yükseltildiği her hareket toplum içerisinde şiddet kültürünün gelişmesiyle sonuçlanmaktadır.

Fakat sistemin ürettiği şiddet kadar sistemin çıkmazları sonucunda ortaya çıkan şiddet de bir o kadar önemlidir. Birçok sistemin 'istemediği' katliam sistem tarafından yaratılan atmosferin sağlıksız bir şekilde dışavurumudur. Amerika Birleşik Devletlerinde 1978 – 1995 yılları arasında 3 kişinin ölümüne ve 22 kişinin yaralanmasına sebep veren *Unabomber* lakaplı Ted Kaczynski yayınladığı manifestonun ilginç bir tarafı çok önemli bir kısmıyla insanların aynı fikirde olmasıdır.²⁰⁸ Kaczynski, Sanayi toplumunun insan doğası ve dünya üzerinde yarattığı yıkıcı etkileri fark etmiş fakat bu yıkıcı etkileri yok etmenin tek çözümünü teknolojiye bağlı işlerde çalışan üst düzey yöneticilere bomba göndermekte bulmuştur. Bu tip vakalara psikolojik sorunları olan insanların ürettiği münferit olaylar olarak bakılabilir. Fakat şiddet tekeli elinde bulunduran bunun yanında iletişim imkânları da sonsuz olan ve ürettikleri dünya sonucu belli kesimleri tamamen dışarıda bırakan bir anlayışa sahip sistemin bu tip aşırılıkları ortaya koyması sadece psikoloji ile açıklanamamalıdır. Toplumsal hareketi şiddetle ya da daha pasif yöntemlerle bastırmak sonuç olarak sistemin dışından kalanlardan şiddet olarak geri dönecektir. Her suç ve şiddet bir protesto değildir. Fakat bazı suçların ve şiddet olaylarının protestonun bir biçimi olduğu fark edilmeli ve bu durumu engellenmenin yolları aranmalıdır. Unabomber gibi bireysel suç üreten protesto olayları daha sağlıklı ve muhalefeti de içeren duyguların sömürülmesine izin vermeyen sistemlerde ortaya çıkmaz.

---

²⁰⁸ A.e. s.144

3.5. Direnişin Vazgeçilmezi: Sanat

Tilly her ne kadar toplumsal hareketlerin repertuarından bahsederken çok daha araçsal bir durumdan bahsetmiş olsa da günümüz hareketlerinin en önemli araçlarından, repertuarlarından biri sanat olduğu gerçektir. Aslında sanat, toplumsal hareket içerisinde basit bir araçtan öte onla birlikte büyüyen ve değişen, kendi varlığına sahip başlı başına bir yapıdır. Sanat, toplumsal hareketleri etkilediği kadar toplumsal hareketler de sanatı etkiler. Bu karşılıklı simbiyotik yapı hem dönüşen toplumsal hareketler hem de dönüşen sanatın kendi sesini, kimliğini bulması için önemli bir fırsat haline gelmiştir.

Sanatın bir toplumsal yapı için yarattığı önemin farkına varılması yeni bir durum değildir. Toplumsal tarih var olduğundan beri sanatın ne kadar güçlü bir olgu olduğu çok net bir şekilde bilinmektedir. Platon, İdeal Devlet'ini yaratırken Homeros başta olmak üzere Yunan trajedilerini ve komedilerinin bu devlet içerisinde yer almamasını gerektiğini net bir şekilde belirtmiştir.²⁰⁹ Bu Platon'un sanat sevmemesinden değil sanatın gücünü anlamasından dolayıdır. Kurduğu yeni ve güçlü devleti o devletin gelişimine uygun bir sanatla taçlandırmak istemiştir. Bu yöntem antik Yunan'dan, Nazi Almanya'sına oradan da kapitalist sisteme ve Amerika Birleşik Devletlerine kadar birçok farklı ideoloji, kültür ve zaman düzleminde yer alan ülkelerde kullanılmıştır.

Her sistem kendi varlığının eksik noktalarının sorgulanmasını engellemek için farklı yöntemler kullanırlar. Kapitalist sistem belki de bunda en başarılı olan sistemdir. Doğrudan engellemek yerine yön değiştirmeyi hedefleyen bu anlayış genel tabiriyle sanat içerisinde kendini popüler kültürde bulur. Popüler kültür kapitalizmin afyonudur düşüncesi aslında popüler kültüre karşı yapılmış tam anlamıyla haksız olmayan ama eksik bazı noktaları olan bir yakıştırma. Gramsci, popüler kültürü ne insanların kültürel deformasyonu olarak görür ne de E.P. Thompson'daki gibi insanların, çoğunlukların kendi ürettikleri bir kültür olarak. Gramsci'ye göre popüler kültür bu birbiriyle çelişen baskılardan ve eğilimlerden şekillenmiş bir güç alanı ilişkisidir.²¹⁰ Bu ilişki sistemin işine yarayan unsurları

---

²⁰⁹ Ağaoğulları, a.g.e. s.247-248

²¹⁰ Antonio Gramsci, **The Gramsci Reader: Selected Writings**, New York, New York University Press, 2000, s.365

barındırsa da aslında kendiliğinden çıkan belli başlı özellikleri de olmaktadır. Kapitalizmin yaratmaya çalıştığı popüler kültür sanatın belli kalıplardan asla çıkmadığı, düşünsel, sorgulayıcı bir yapıt üretmediği ve tüketime yönlendirdiği bir kültürdür. Tüm bu bozuk ideolojik altyapının üzerinde belli noktalarda halkın genelini yakalamış hatta onlarla büyüyen bir yapının olduğunu da kabul etmek gerekir.

Frankfurt Okulu ve özellikle Adorno ise popüler kültüre bu kadar masum bakmazlar. Özellikle Adorno için kültür ve özellikle sanat bir endüstridir. Bu endüstri var olan otoritenin faydası için çalışmaktadır. Popüler kültürün ürettiği seçeneklerin gerçek olmadığını söyler Adorno. Ona göre A ve B filmleri ya da değişik fiyattaki dergilerde yer alan öyküler arasındaki keskin ayrımlar, gerçek farklılıkları yansıtmaktan çok tüketicilerin sınıflandırılmasına, örgütlenmesine ve kayda geçirilmesine hizmet eder.²¹¹

Aslında direniş sanatının da veya toplumsal harekete müdahil olan muhalif sanatın da popüler kültürden beslendiğini söylemek abartılı olmaz. Popüler kültür her noktada yozlaşmış olmuş bir kültür değildir. En azından bildiği bir şey vardır ki o da toplulukları etkisi altına alabilmek. Bu formülü kendi sanatlarının içine katan ama kendi sanatlarının ideoloji ve prensiplerinden vazgeçmeyen muhalif sanatçılar topluluklara ulaşma şansını elinde bulundurmaktadır. 2016 yılında yapılan 15. Venedik Mimari Bienalinin küratörü olan Şilili mimar Alejandro Aravena 2016 yılının Bienali'nin farklı olanağını söylerken bunu sanat, mimari ve toplum ilişkisi üzerinden açıklar. Aravena'ya göre

“Mimarlık ile halk birbirinden giderek uzaklaşıyor. Gecen seneki bienallerde farklı temalar altında bununla baş etmeye çalışıyorduk. Bu seneki bienalde daha açık bir şekilde inceleyip, tersi yönde çalışarak, pozitif mesajlar vermeye çalışarak bu yöndeki eğilimleri göstermek istedik”²¹²

Sanatın direniş kısmının son yıllarda azaldığı aynı zamanda birçok sanatın artık yenilikçi bir ürün vermediği tartışılan bir konudur. Fakat anti-kapitalist hareketler içerisinde yer alan sanatçılar sanatın aynı Aravena gibi halka ulaşmasını arzuladıkları

---

²¹¹ Adorno, a.g.e. s.51

²¹² Arkitera '15. Venedik Bienali Ön Gösterime Açıldı' (Çevrimiçi):
<http://www.arkitera.com/haber/27002/15-venedik-mimarlik-bienali5> 16.03.2016

için son yıllarda direniş sanatında ve estetiğinde belli başlı önemli değişimleri görebiliriz.

Bu konuya direkt girmeden önce direniş sanatı iki açıdan değerlendirmek gerekmektedir. Bir tanesi ideolojik olarak fikri sanata yansıtmak diğeri ise doğrudan sanatın gramerini direnişe uygun hale getirmektir.

İkinci Dünya Savaşı birçok anlamda sanatsal üretimi önemli ölçüde farklılaştıran bir olay olmuştur. Sanat uzun zaman boyunca belli gelenekçi yapıları kırmakta zorlanmıştır. Bu durum eserlerin kalitesi ile ilgili değil ideolojik duruşuyla alakalıdır. Fakat Marksist ideolojinin Avrupa’da gelişiminden sonra devrimci sanat da ortaya çıkmaya başlamıştır. Tiyatro bu bakımdan önemli bir dönüşümdür. Çünkü tiyatro Avrupa’da genel olarak otoritenin tam bir kontrol altında üretilen oyunların alanı olmuştur. Bourdieu’ya göre tiyatro farklı grupların (oyun yazarları, oyuncular, eleştirmenler, izleyiciler) hiyerarşik ilkelere göre yapılandığı kader kısmet mucizesi üreten yerlerdir.²¹³

Bu ekolün Avrupa’da kırılması 20. Yüzyılın başlarına denk gelmektedir. Bu konunun kırılmasında da tabii ki Brecht’in rolü tartışılmaz. Brecht, tiyatrodaki siyasal sanatın içerisine doğrudan ekleyerek siyasal tiyatrodaki en önemli temsilcilerinden biri olmuştur. Brecht’in ‘Epik Tiyatro’ olarak adlandırılan tiyatrosu doğrudan sol ideolojiden ilhamını almaktadır. Aynı zamanda Brecht tiyatro özelinde de olsa genel olarak sanatı burjuvanın kontrolünden çıkarmak için bir çaba göstermiştir. Günümüzde burjuvazinin ve ‘galeri sanatının’ yeri hala güçlüdür. Fakat farklı sanat dallarında Brecht’in siyasal yaklaşımında olmasa da ideolojik yaklaşımında olan birçok sanatçı sanatı otoriteden çıkabilir sokağa yönlendirmektedir. Bir diğer önemli değişken –ki toplumsal hareketlerin değişimi ile paralel olarak görülebilir- her ne kadar tam anlamıyla dönemsel ve kültürel faktörlerden dolayı başaramamış olsa da gramerin sallanması adına Brecht tiyatrodaki seyirci ilişkisinde ciddi bir dönüşüm üretmek istemiştir. Performans seyircisinin edilgenliği fikri genellikle ana akım tiyatroyla bağlantılı olmuştur.²¹⁴

---

²¹³ Pierre Bourdieu, **Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste**, Çev. Richard Nice, Londra, Routledge, 1984, s.234

²¹⁴ Baz Kershaw, **Radikal Performans Brecht ve Baudrillard Arasında**, Çev. Bahadır Sina Şeker, Ankara, Dost Kitapevi, 2015, s.67

Marksist sanat 20. Yüzyılın başında tüm dünyada aktif bir şekilde hem toplumsal hareketlerle iç içe geçmiş hem de sanatta farklılık yaratmak adına devrimci değişimler yaratmıştır. Aynı toplumsal hareketlerde olduğu gibi sanatta da dönüşüm düşüncesi Avrupa dışında da sıklıkla ses verir hale gelmiştir. Meksika'da Diego Rivera, Frida Kahlo, David Alfaro Siqueiros gibi ressamlar sembolist tarzları ile ideolojileri birleştirerek farklı bir resim düşüncesi üretmeye çalışmışlardır. Her ne kadar Rivera ile Frida, Siqueiros ile zıt sol ideolojiler ve gruplar içerisinde yer alsada aynı dönemin ve aynı ruhun sembolleri olduğunun de tablolarında bulunabilir. Bu çalışma içerisinde üzerinde durulması gereken kişi Frida Kahlo'dur. Frida sadece bir ressam olarak değil aynı zamanda kendisi bir sembol olarak tarihteki yerini almıştır. Frida'nın siyasi görüşleri yanında feminist bir ikon olarak görülmesi onun sembol olmasının önemli sebeplerinden biridir. Frida'nın sembolleri sadece güzel durdukları ya da 'modern' oldukları için değil belli anlamlar içerdiği için sanatı yıllarca el üstünde tutulmuştur. Onun kendine has yağlıboya yöntemi olmasa, bu simgeler gerçeküstü tuhaflıklar olarak kalırdı.²¹⁵ (Ek 15)

Sanatın gramerini değiştirmek birçok sanat dalında tarihin hemen hemen her döneminde görülen bir olaydır. Sanatın bir deneyim olduğu yaklaşımından çıkan bu durum farklı deneyimleri, sanatı gören, duyan, izleyene aktarır. Fakat bunların hepsi için birer ideolojik mesaj olduğunu söylemek yanlış olur. Ufak revizyonist değişimlerden çok köklü değişimlere kadar bazı değişimler dönemin getirdiği bir dönüşümdür. Fakat bazıları da doğrudan var olan düzene (bu gerek sanat düzeni olarak algılanabilir gerekse daha geniş perspektifte dünya düzeni olarak) bir başkaldırı olarak var olurlar.

1950'lerin sonunda ve 1960'ların başında Fransa'da bir grup genç sinemacı sinemanın ve genel olarak sanatın yapısını ve anlamını farklılaştırmaya çalışmıştır. Fransız Yeni Dalgası başta Godard ve Truffaut olmak üzere günümüzde ikon haline gelen bir takım sinemacının yeni ses anlayışıydı. *Cahiers du Cinema* (Sinema Defterleri) dergisinde başlayan bu macera deneysel sinemanın tahtına hızlıca oturdu. Aslında Godard gibi sinemacılar Hollywood ve popüler sinemaya nefretle bakan insanlar değildi. Aksine birçoğu Hollywood sineması içerisindeki yönetmenlere karşı ciddi bir sempatisi vardı. Fakat bu sempati onları aynı malzemeyi alıp dilini

---

²¹⁵ John Berger, **Sanatla Direniş**, Çev. Aslı Biçen, İstanbul, Metis Kitap, 2017, s.116

değiştirip kendi seyircilerine sunmalarına değil bu sinemanın olanaklarını düşünüp bunu devrimci bir hale sokmalarına sebep vermiştir. Bu durum sadece yapıtı üreten kişilerle değil aynı zamanda yapıtın yapıldığı toplum ile de ilgilidir. Bir toplum o akımın ürettiği koşulların sahibidir. Ne kadar azınlıkta olursa olsunlar eğer akım belli bir kitlenin özellikle de genç kuşağın ihtiyaçlarını karşılıyorsa tarihsel önemini kazanmış olur. Aynı toplumsal hareketlerde olduğu gibi kültür ve sanat da maddi başarı üzerinden değil üretilen ve bu üretilenin yarattığı etki üzerinden değerlendirilmelidir. Savaştan çıkmış Fransız genç kuşağı okyanus ötesinin ışıltılı sineması yerine daha devrimci daha gerçekçi (ideolojik anlamda) bir sinemanın var olmasını istiyordu. İşte Yeni Dalga bu tip bir ortamın içinde çıkmıştır.

Avrupa sineması aslında tarih boyunca çok önemli akımlar içermiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrası İtalya’da ortaya çıkan Sosyal Gerçekçi sinema İtalya’nın faşist dönemde propaganda bağlamında yapamadığını (Nazi Almanya’sının aksine Faşist yönetim altındaki İtalya’da sinema ve sanat propaganda bağlamında çok dikkate alınmamış bu dönem genellikle suya sabuna dokunmayan filmler üretilmiştir) gerçeklik bağlamında yapmış ve İtalyan sinemasına ciddi bir entelektüellik ve ideoloji katmıştır. Genelde sol görüşlü yönetmenlerin elinden çıkan bu sinema ‘sokaktaki adamın’ hikâyesine odaklanmış, yoksulluk, açlık, işsizlik gibi sosyal sorunlara el atmıştır. İtalyan Yeni Gerçekçiliği, Fransız Yeni Dalgasını doğrudan etkileyen sinema akımlarından biridir. Özellikle ideolojik anlamda birbirlerine çok yakın olan yönetmenlerin ürettiği bu iki akım ideolojik gerçekçilik temelinde şekillenir.

Fransız Yeni Dalgası Andre Bazin’in görüşleri doğrultusunda evrilmiştir demek abartılı bir ifade olmayacaktır. Bazin sinemanın gerçeğe yaklaştığı oranda sanat olabileceğini söylemiştir.²¹⁶ Fakat bunu yaparken sanatsal ihtiyaçların da yok sayılması kabul edilmemiştir. Fransız Yeni Dalgası hem ideolojisini ortaya koymuş hem de Hollywood sinemasının masalsı ve teatral yapısını reddetmiştir. Bu masalsı yapının reddini özellikle de sinemanın gramerine yansıtmıştır. Senaryoda olmayan, doğaçlama diyaloglara dayalı, kamerayı bilinçli olarak titreten, dördüncü duvarı yıkan sinema aynı zamanda dönemin gençliğinin sistem karşıtı görüşlerine de tam bir cevap niteliğindedir. Godard’ın ilk filmi ‘Serseri Âşıklar’ (*A Bout de Souffle*) (Ek

---

²¹⁶ Esin Coşkun, **Dünya Sinemasında Akımlar**, İstanbul, İzdüşüm Yayınları, 2003, s.170

13) bu özelliklerin hepsinin görülebileceği bir sinemadır. Yeni Dalganın ilk örneklerinin kahramanları sadece alt sınıflar değil aynı zamanda suçlular, marjinaler gibi toplumun dışına itilmiş ve aynı zamanda kapitalist sistemin içerisinde yer almayan kişilerdi. Sallanan kamera bir anlamda sistem içerisinde tıkmış kalmış topluluklara bir mesaj niteliğindedir. İkinci Dünya Savaşı sonrası Amerikan edebiyatında Beat Kuşağı nasıl bu sistem dışı kalmışlardı tanımladıysa ve sistem içinde yaşayanlara bir kaçış imkânı sunduysa Fransız Yeni Dalgası da 50'lerin sonunda bunu Avrupa'da ortaya çıkarmıştır. Buradaki temel değişken Fransız Yeni Dalgasının doğrudan Marksist ideolojiden beslenirken Beat Kuşağı'nda bunun görülmemesidir.

Fransız Yeni Dalgası doğrudan belli bir ideolojiye ve manifestoya dayanmadığı için içinde yer alan yönetmenler farklı alanlarda ve farklı anlayışlarda birçok eser yaratmıştır. Bazı yönetmenler için ise bu toplumsal direniş ve toplumsal dönüşüm için yeterli değildir. 60'ların sonuna Latin Amerika'da ise farklı bir sinema düşüncesi ortaya çıkmıştır. Özellikle Sovyetlerin sosyalist düşünceye umut aşıl原因 bir ülke olmaktan çıkması ve Bağılantısızlar hareketi gibi hareketlerin ışığında ortaya çıkan Üçüncü Sinema Avrupa'daki sinemanın doğrudan devrimsel bir nitelik taşımadığını bu sebeple 'doğru' sinema olarak adlandırılmayacağını savunuyordu. Arjantinli sinemacılar Fernando Solanas ve Octavio Getina tarafından ön ayak olunan Üçüncü Sinema, sinemayı üç tip alana ayırmıştır.

- Birinci Sinema: Hollywood sineması, kapitalizm destekli sinema
- İkinci Sinema: Sanat sineması, devrimsel yeterliliği olmayan sinema
- Üçüncü Sinema: Devrimci, sosyalist sinema

Üçüncü Sinema, sinema gramerinde ciddi bir oynamaya gitmek yerine net bir ideolojik, politik tavır almıştır. Daha manifesto tarzında ve didaktik öğeleri içerisinde barındıran bu sinemanın devrimsel yanı sadece düşünceleri değil aynı zamanda film gösterimleri de devrimci hatta gerilla tarzı özellikler taşıyordu. Demokratik olarak yetersiz, diktatörlük hâkimiyetinde olan birçok Latin Amerika ülkesinde Marksist Sinema'nın gösterilmesi yasak olduğu için filmlerin çekiminden gösterimine kadar olan süreç ciddi gerilla taktikleri içeriyordu.

Üçüncü Sinema ismini sadece bir rakam olarak değerlendirmemek gerekir. Üçüncü Sinema aynı toplumsal hareketlerde olduğu gibi Avrupa dışı hikâyelerin dünyanın gündemine gelmesi için çabalamıştır. Üçüncü Sinema toplumsal ve

kültürel bir özgürleşme için bir Üçüncü Dünya vizyonu oluşturmaya çalışır.²¹⁷ Her ne kadar günümüzde Üçüncü Dünya kavramı pek kullanılmasa da hem ideolojik, hem sosyolojik hem de ekonomik sorunlar bu ülkelerde sabit kalmıştır. Fakat dünyanın ideolojik yapısının değişmesi sanatın sunuş şeklini de günümüzde değiştirmiş, sanatı isyanın doğrudan merkezine almıştır.

Görsel bir sanat söylem üretme ve toplumsal harekete bir slogan ya da simge üretme konusunda en önemli sanat şekli olabilir. Fakat azınlıkların ya da doğrudan sistem tarafından üzeri kapatılmaya çalışılan kesimlerin kültürel tepkilerine bakıldığında müziğin yeri çok ayrıdır. Müzik ilk bölümde Güney Afrika örneğinde verildiği gibi direnişin önemli bir parçası olabildiği gibi pasif direnişin tarihsel kalıntıları olarak da görülebilir. Bu açıdan özellikle Afrika kökenli müziklerin doğrudan tarz olarak bir direniş özü olduğunu söylemek yanlış olmaz. Caz, blues, hip-hop, rap gibi müzikler Amerika'ya getirilmiş köle halkın çocuklarının ürettiği kendi kültürleri ile geldikleri toprağın esansını karıştırdıkları birer müzik halini almışlardır.

Bunların başında tabii ki caz yer alır. Amerika Birleşik Devletleri köleliğin üzerine kurulmuş ve gelişmiş bir ekonomik yapıya sahipti. Uzun yıllar boyunca bu kölelik düzeni devam ettikten sonra artık ekonomik gelişimini tamamladığı için Amerikan İç Savaşı sonrası bu yöntemden vazgeçilmiştir. Fakat köleliğin sona ermesi siyahilerin, beyazlar ile aynı haklara sahip olduğu anlamına gelmez. 'Segregation'(Siyah ve beyazların kültürel, siyasi, hukuki ayrımı) Amerika'da Martin Luther King Jr. Ve Malcolm X gibi figürler önderliğinde ortaya çıkan siyah hareketine kadar ciddi bir şekilde devam etmiştir. Bu dönemde müzik belki de siyah nüfusunun köklerini ve kültürlerini koruması ve bunun yanında pasif bir direniş sergileyebilmesi adına en önemli fırsattı. Caz bir yandan ideoloji olarak Afrika'dan gelen kültürün bir yansıması olarak var olsa da bir yandan da stildeki sürekli değişim sayesinde içindeki devrimci ruhu da korumuştur. Caz müziğinin en önemli özelliklerinde biri stillerindeki sürekli dönüşümdür.²¹⁸

Siyah nüfusun sanatsal olarak ikinci patlaması seksenli yıllara denk gelir. Seksenler oldukça muhafazakar dönemlerdi. Her ne kadar resmi olarak renkler arası ayırım bitmiş olsa da kapitalizmin kendi gerçeği içinde ilk başta köşeleri tutmayan bir

---

²¹⁷ Battal Odabaş, **Üçüncü Sinema**, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2013, s.13-14

²¹⁸ Joachim E. Berendt, **Caz Kitabı Ragtime'dan Fusion ve Sonrasına**, Çev. Neşe Ozan, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2010, s.20

topluluğun daha sonra o köşeleri kapması çok kolay olmamıştır. Kişisel başarılar bir kenara bırakılırsa genel olarak Afrikalı-Amerikalılar toplumsal anlamda ciddi bir yoksulluk, yoksunluk ve firsatsızlık içinde yaşamaktadır. Bunun yanında devletin baskı araçlarının tacizleri ve de uzun yılların hukuksuzlukları eklenince sert bir tepkinin ortaya çıkmaması düşünülemezdir. Old School Hip-Hop (Eski Tarz Hip-Hop) ve Rap gibi müzik tarzları bu nefretin bir anlamda dışavurumudur.

Anti-kapitalist hareket yukarıda da belirtildiği gibi sanatı doğrudan bir iletişim aracı olarak kullanır. Bu organik yaklaşım aynı zamanda sanatın yeni formlarda ve yeni alanlarda sergilenmesini sağlar. Sokak sanatı (*Street Art*) doğrudan bir hareket içi sanat olmasa da toplumsal hareketler ile sokak sanatı ayrılmaz bir bütün halini almıştır.

1980'lerde alt kültürün yükselmesiyle ilk eserlerini vermeye başlayan sokak sanatı aynı zamanda kapitalist ve emperyalist düşüncenin yükselmesiyle de alakalıdır. Amerika Birleşik Devletleri'nde Reagan, İngiltere'de Thatcher bir yandan kapitalizmi daha da vahşileştirirken bir yandan da emperyalist güdülerle savaflara doğrudan katılmış veya Amerika Birleşik Devletleri'nin Nikaragua'daki politik atmosfere karışması örneği gibi kontrgerillalara doğrudan destek olmuştur. Dış politikada bu durum devam ederken iç politikada da azınlıkların hem sosyal hem de ekonomik hakları ciddi bir tehdit içerisine girmiştir. Bu durum özellikle şehirlerde ciddi bir yeraltı isyan dalgası yaratmıştır. Şehrin önemi insan kitlelerinin burada yaşamasından ve kültürel düzlemden kaynaklandığı gibi doğrudan mekânsal bir önemi olduğunu da eklemek gerekir. Mekân burada da oldukça önemlidir. Grafiti gibi örnekleri de içerisine katabileceğimiz sokak sanatı için mekân şehrin bizzat kendisidir. Aynı zamanda burjuva estetiğine takılan salon içi, galeri sanatına da bir karşı çıkıştır. Sokak sanatı aynı zamanda daha geniş kitlelere sergilenen ve sanattan belli bir ücret istemeyen bir sanattır.

Sokak sanatı hem sanatçıyı hem de sanatı doğrudan toplumsal hareketin içerisine çeker. Onu bir iletişim yöntemi, bir sembol olarak kullanır. Sembol olmak kişinin kendisinin ötesinde bir durumdur. Sembolizm kişinin bireysel kararlarının ötesindedir. O kişinin ideolojisini günlük hayatında yaptığı basit işlerin dışına çıkarır. İngiliz sokak sanatçısı Banksy'nin çalışmaları dünya çapında modern toplumsal hareketlere birer ilham olmuştur. Banksy sadece bir isim değil aynı zamanda bir semboldür de. Banksy insanların kendi hayatlarının tüm detaylarını dünyaya sunulmasını anlamadığını, görünmezliğin bir süper güç olduğunu iddia

eder.(Ek 14) Bu görünmezlik günümüzün toplumsal hareketleri içerisinde yer alan sanat hareketinin de önemli bir parçasıdır. Nasıl toplumsal hareketler dikey bir yapılanmadan, belirgin bir liderlikten uzak, doğrudan hareketin ideolojisine odaklanan hareketlerse aynı zamanda bu direniş sanatı da kişilerden öte sanatın kendisine odaklanan bir anlayışa sahiptir.

Sokak sanatında yer alan bu meçhullük sokak sanatının mottolarından biri olmuştur. Kamusal alanda üretilen bu eserlerin sahipleri hiçbir zaman eserin kullanım hakkı üzerinde bir sahiplik iddia etmemişlerdir. Bu durum bu kişilerin sanattan para kazanmadıkları anlamına gelmez. Fakat aynı toplumsal hareketlerde olduğu gibi mesaj, kişinin önünde yer alır. Diğer bir deyişle küresel anti-kapitalist hareketin, estetiği doğrudan politik bir alan olarak gördüğü ve bunun üzerine teorik ve pratik bir literatürün inşa olduğu söylenebilir.²¹⁹

Anti-kapitalist, küreselleşme karşıtı eylemler genellikle bir festival havasından yapılmaktadır. Bu hava otoritenin yarattığı korku atmosferinin aksine toplumlara daha pozitif bir hava içerisinde buluşturmayı hedefler.

Tüm bu incelenen özellikler ve çok daha fazlası anti-kapitalist hareket olarak bir çatı kurmuş günümüzün toplumsal hareketlerinin özellikleri özetlemektedir. Günümüz toplumsal hareketleri ne otoritenin savunduğu gibi birkaç tehlikeli kişinin yarattığı gelir geçer olaylardır ne de bazı yazarlar yazdığı üzere sistemde bir rol kapma savaşıdır. Günümüz toplumsal hareketleri kitlelerin bozuk olarak gördükleri sistemin düzeltilmesine yönelik en basit ve en net bir şekilde ürettikleri eylemlerdir.

Bu hareketler içerisinde kullanan iletişim yöntemlerinin değerlerini kabul etmekle birlikte bunlara devrimsel anlamlar yüklemekten gerçek değerlerini olduğu gibi görmek gerekmektedir. Bir sonraki bölüm bu bölümde bahsedilen özelliklerin ve birçok diğer özelliğin hareket üzerinden okunmasını sağlayacaktır. Toplumsal hareketleri teorik olarak görüp yazıya dökmek her ne kadar önemliyse de toplumsal hareket üzerine yazı yazan sosyolog, iletişimci ya da diğer bilim adamlarının doğrudan hareketin içerisine girmeden, herhangi bir hareket hakkında tam anlamıyla bir bilgi birikimine sahip olması mümkün gözükmemektedir. Bu sebeple bu çalışmada Türkiye’de gerçekleşmiş Gezi eylemleri temelinde yurtdışından benzer

---

²¹⁹ Aylin Kuryel, Begüm Özden Fırat, ‘Sunuş’, **Küresel Ayaklanma Çağında Direniş ve Estetik**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2015, s.29

dönem ve benzer ideolojiye sahip eylemler ve alınarak günümüz döneminin toplumsal hareketleri için belli bir bakış sunulacaktır.

4. Toplumsal Hareketin Değişen Yapısı Gezi Eylemleri ve Yakın Dönem Diğer Örnekler

Bir önceki bölümde de tartışıldığı gibi toplumsal hareketler Sovyetler Birliği'nin çökmesinden sonra kimlik, kabuk değiştirdiler. Anti-kapitalist hareketler belli bir politik birikim barındırsalar da asıl çatı ideolojilerde ve kültürde yer almaktaydı. Fakat 1991 ile başlayan ve günümüze kadar devam eden dönemi tek bir politik ya da ideolojik atmosfer olarak ele almak yanlış olacaktır. 90'ların politik atmosferi solun simgesel yıkılışına rağmen umutluydu. Küreselleşme karşıtı hareket bir yandan Meksika'dan umut dalgasını alırken diğer taraftan şehirlerde organize olmaya başlamıştı. Seattle eylemleri gibi eylemler bu yeraltı (hukuki anlamda değil kültürel anlamda) örgütlenmesinin yükselişi olarak gösterilmekteydi. Bir yandan emperyalist güdüler azalırken bir yandan da özellikle Latin Amerika gibi yıllarca göz ardı edilmiş bölgelerde kültürel ve ideolojik bir ayaklanma başlamaktaydı. Fakat 2000'lerin başında Amerika Birleşik Devletleri'ne düzenlenen terörist saldırı dünyadaki bu gelişim trendini de geriye doğru itti. 11 Eylül sadece ABD için değil tüm dünya için bir kırılma dönemi oldu. Siyasal olarak 11 Eylül'ün bir milat olup olmayacağı tartışıla dursun, ABD, Samuel Huntington'un 'Medeniyetler Çatışması' fikri dünyaya yayılmaya başlamıştı. Medeniyetler Çatışması aslında düşmansız kalan düzenin yeni bir düşman yaratma çalışması olarak görülebilir. En önemli siyasal iletişim kurallarından biridir karşı taraf yaratmak. Fakat sistem en azından hakim anlamda ideoloji savaşındaki rakibini kaybedince yeni bir düşman yaratmak zorunda kaldı. Bu düşman da bu sefer ideolojik temelli değil doğrudan kimlik temelliydi.

Korku iletişimin en önemli aktörlerinden biridir. 11 Eylül sonrası yaratılan korku iklimi Amerikan halkının belli başlı temel insan haklarını bile askıya almasına, bazılarının da askıya alınmasının konuşulmasına sebep olmuştur. Her ne kadar Amerika Birleşik Devletleri'nin ürettiği halkla ilişkiler kampanyaları başarısız olmuş, Irak Savaşı hiçbir zaman hakkaniyet çatısına oturtulamamış olsa da 2010'ların politik atmosferi bu kimlik çatışmaları ve korku kültüründen ciddi bir şekilde etkilenmiştir. Bu satırların yazıldığı dönemde dahi hatta artarak Batı ile Doğu arasındaki korku kültürü körüklenmektedir.

11 Eylül sonrası belli başlı kırılmalara rağmen aşırı sağ öğelerini içerisinde açıkça taşıyan popülist sağın zaferleri günümüze sıklıkla yansımaktadır. Sadece politikada değil medyada da ideoloji bir savaş alanı haline gelmiştir. Demokrasinin en temel en basit özelliklerinden biri olan seçimler dahi bir savaş alanı bir kazanan kaybedenin ötesinde ezen ezilen üretildiği alanlar haline almıştır. Tarafsız olamasa bile objektif olması gereken medya da bu savaş alanını söndüren değil körükleyen bir havaya büründüğü için demokrasinin kendisi ve pratikleri birer savaş alanına döndü. Bu savaş alanı demokrasi fikriyle taban tabana zıt kaybedenin fikir ve ideolojilerinin idareden tamamıyla silindiği bir hale geldi. Öyle ki demokrasi içerisinde yaşanan bu rejimin varoluşsal krizi tüm dünyada şiddet kültürünün yükselmesine yol açarken. Şiddeti besleyen medya organlarının da bu şiddete hem neden olup hem de bu şiddetten popülarite kazandığını görmekteyiz.

Soru şudur bir toplumun yarısından bir kişi fazlası demokrasinin kalkmasını istese demokrasi kalkacak mıdır? Demokratik rejimler 21. Yüzyılda görüldüğü üzere bu şiddet ve taraf kültüründen de beslenerek kendi kendilerini yok etmeye yönelmişlerdir. Gerek demokratik anlayışa sahip olmaya otoriter lider ve partilerin başa geçirilişi, gerek anti-demokratik ve baskı unsuru olabilecek yasaların kabulü gerekse rejimlerin otoritenin sorumluluk kabul etmediği bir yapıya bürünmesi bu yok edişin temelinde yatan en önemli semptomlardır. Tüm bu hukuki ve idari anti-demokratik yapılanmaların yanında bundan çok daha tehlikeli bir durum ortaya çıkmıştır o da gerçekliğin yok olmasıdır. Zeynep Gambetti'ye göre yalanın şekillenmesi şöyledir.

“Oysa ideolojiler çağının başından beri “totaliter” veya “post-totaliter” adı verilebilecek bir yalan türü daha türemiştir. Tekil bir olguyu değil gerçeklik algısının kendini hedef alan bu totaliter yalan, çağımız siyasalarının yapısı da göz önünde bulundurulduğunda gerçek ile yalan arasındaki ayrımın giderek muğlaklaşmasına da yol açmıştır.”²²⁰

Gambetti'nin de söylediği gibi günümüzde ortaya çıkan siyasi tablo aklın yok oluşu ve duyguların tek başına gerçekler üzerinde kontrol kazandığı bir düzeni işaret ediyor. Üçüncü bölümde toplumsal hareketlerin duygular ile bağını konuşurken duyguların negatif bir özellik olarak addedilmemesi gerektiği belirtilmişti. Fakat burada bahsedilen duygular akıl ve aydınlanmanın süzgecinden çıkarılmış, gerçekleri

---

²²⁰ Zeynep Gambetti 'Siyaset ve Yalan' (Çevrimiçi): <http://baslangicdergi.org/siyaset-ve-yalan-zeynep-gambetti/> 10.04.2017

reddeden bir noktaya ulaşmıştır. Yaşadığımız dünya '1984'un propaganda kalıpları ile 'Cesur Yeni Dünya'nın toplumsal umursamazlığı arasında bir yerde durmaktadır.

Günümüzün toplumsal hareketleri işte bu tip bir ortamda ayrıştırıcı değil bütünleştirici, ötekileştiren değil birleştiren bir düşünce yapısı içerisinde ortaya çıktı. Bu siyasal kültüre ve bu siyasal kültürün yarattığı bulaşıcı ortama karşı çıkan birçok toplumsal hareket özellikle bu sistem altında ezilen kesimler için de demokrasinin olması gereken fakat bu ortamda birçok kez yapamadığı tampon görevini üstlendi.

2013 Mayıs ayında başlayan ve 20 Ağustos'a kadar irili ufaklı olarak devam eden bu dönem içinde Haziran 2013 tarihinde en yoğun günlerini yaşayan Gezi Parkı Eylemleri tek kutuplu dünyanın yeni toplumsal hareketlerinin özelliklerine ve üçüncü bölümde sayılan özellik ile olguların tamamına sahip eylemlerdir. Çevreci hassasiyetlerle başlayan eylem modern kesimin neo-liberal politikalara, ve otoriterleşmeye karşı bir tepkiye evrilmiştir. Gezi Parkı eylemleri her eylem gibi mekânının, zamanının, toplumunun benzersiz özelliklerini taşımakta ama bunun yanı sıra Anti-Kapitalist hareket olarak genel bir tabloda değerlendirebileceğimiz hareketler zinciri içerisinde üretilen toplumsal hareketlere de ciddi benzerlikler göstermektedir. Bu bölüm Gezi Parkı Eylemlerini başrole koyarak ama yanına Arap İsyanları, Occupy Wall Street, Polonya'daki 'Siyah Eylemleri' ve Amerika Birleşik Devletlerindeki boru hattı eylemlerini gibi yakın dönemde meydana gelmiş etki sahibi diğer eylemler de inceleyecektir. Ayrıca bu dönemin eylemlerine örnekler üzerinden bir gerçeklik ortaya çıkararak üçüncü bölümde ortaya konan özelliklerin bu eylemlerde nasıl aktif bir şekilde kullanıldığı ya da var olduğu gösterilecektir. Son olarak Gezi Eylemleri ve ideolojik sonuçları açısından dünya ile benzerlikleri güncel örneklerle verilmeye çalışılacaktır.

Gezi Eylemleri üç ana başlıkta incelenebilir. Gezi Eylemlerinin çıkış sebepleri hareketi doğuran ortamın anlaşılması açısından, Gezi Eylemleri sırasındaki eylem metodolojisi hem günümüzün toplumsal hareketlerini hem de Gezi'de ortaya çıkan yeni pratikleri anlama açısından ve eylemlerin sonuçları da eylem sonrası ortamı ve dönüşen ya da dönüşmeyenleri anlama açısından önemlidir.

4.1. Gezi Eylemleri ve Öncesi

2001 yılı ekonomik krizi Türk Siyaset tarihi için bir milat olmuştur. Kriz sonrası yapılan seçimlerde Türk siyaseti içerisinde çok uzun zamandır bulunan figürler ve partiler silinmiş, yerine Refah Partisi kadroları ile İstanbul Büyükşehir Belediyesi kadroları içerisinde kurulmuş AKP 2002 seçimlerinde tek başına iktidara gelmiştir. AKP günümüzde birçok ülkede benzerlerini gördüğümüz sağ popülist iktidarlarının ilk örneklerinden biridir.

Bu tüm dünyada ortaya çıkan sağ popülist politikalar demokrasi modellerinin ciddi bir dönüşüme uğramasına ve bu dönüşümün toplumsal yapıya yansımalarına sebep vermektedir. Liberal demokrasiler azınlıkların çoğunluklar tarafından ezilmemesi ilkesi üzerine kurulmuş sistemlerdir. Fakat günümüz seçimleri azınlıkların (bu azınlıklar sadece ırk, din, mezhep bağlantılı değil kültürel, ideolojik, siyasi bağlantılı da düşünülebilir) düşünce ve isteklerinin ezilmesi, yaşam alanlarının kısıtlanması sonucunu doğurmaktadır. Seçimlerin bir savaşa dönüştüğü demokratik sistemlerin yanında holding medya sistemi de bu savaşın körüklendiği bir alana dönüşmüştür. İşte bu küresel sorunun sonucunda iktidarlar ile kültürel kodları bu iktidarların getirdikleri ile çelişen ve çatışan genç kuşak arasında tüm dünyada ciddi bir çatışma kültürü oluştu. Türkiye’de bazı alanlardaki yasaklamalar, bazı alanlardaki engellemeler, yeşil alanların tahribatı, kültürel dönüşüm, mekanın yeniden şekillendirilmesi ve diğer birçok konu özellikle 80’lerin ikinci yarısı ve 90’larda doğan genç kesim için ciddi bir endişe kaynağı olmuştur. Bu endişe küçük mikro eylemlerden, daha sonra biraz daha büyüyen Emek Sineması, İnternetime Dokunma eylemlerine kadar bir kuluçka döneminden geçti. Buradaki önemli bir özellik yukarıda bahsedilen ve eylemlerin çekirdeğini oluşturan hatta ürettiğini söyleyebileceğimiz kuşağın 1980 Askeri Darbesi sonrası doğan ve politik olarak belli yargıları olmayan kısacası apolitik olarak suçlanan kuşak olmasıdır.

Aslında Türkiye’nin toplumsal hareketlerle ilişkisine bakıldığında 90 kuşağı için söylenen apolitik söyleminin bir kuşak tanımı için yetersiz olduğu söylenmelidir. Türkiye politik bir yurttaşla dönüşmüş birçok kuşağa sahip olmuş olsa da en azından sistem bazında hiçbir zaman sivil topluma değer, önem veya sorumluluk yükleyen bir ülke olmadı. Toplumsal hareketler doğrudan şiddet ve terörizm ile

ilişkilendirildi. Harekete katılanlar halk içinde ‘anarşik’ olarak yaftalandı (buradaki anarşizm tabii ki bir siyasal ideoloji olarak değil bir şiddet üreten düşünce olarak halk tarafından görülmektedir). Böyle bir siyasal, ideolojik kültür içerisinde özellikle de 80 Darbesi sonrası daha korumacılık içerisinde büyüyen bir kuşağın apolitik olarak nitelendirilmesi haksız ve erken bir nitelendirme olduğu artık çok daha net bir şekilde ortaya çıkmıştır.

Aslında Türkiye ve Batı çeperi ülkeleri arasındaki farkları Weber ve Gramsci’nin kavramları üzerinden anlatabiliriz. Weber, otorite kavramını Almanca *Herrschaft* kelimesinden türetir. Akademik dile otorite olarak aktarılmış bu kelimenin sözlük karşılığı hâkimiyettir. Demokratik olarak gelişimini tamamlamamış ülkelerde de otorite ile hâkimiyet birbirinden ayrılmayan iki kavram halini almıştır. Tek başına bir anlam üretmeyen ama devlet ile ilişkilendirilen otorite kavramı Avrupa’da yaşanan değişimlerle bürokratik otoriteye doğru dönse de aslında geri kalan bölgeler için hala karizmatik otoriteye bağlıdır. Türkiye gibi ülkelerde otorite ve devlet onun yönetiminde olan (aslında kamu hizmeti yapan ama algıların kamu yönetimi olarak gördüğü alan) kişileri ayrıştırmamasıdır.

Batı Avrupa toplulukları ise (en azından yaşadığımız çağda) otorite ile kişileri, otoritenin mutlak bir meşrutiyete sahip olmadığı fikrine hâkimdirler. Fakat bu duruma rağmen Avrupa toplumlarında yaşanan siyasal ve kültürel krizler, Türkiye’ye benzer politik örgütlenmeler ve bunların zaferleri ortaya çıkmaktadır. Burada ‘rıza’ kavramına bakmakta fayda vardır. Sennett, Avrupa tarihinde yaşanan 18. Yüzyıl isyanlarının en büyük önemlerinden birinin otorite ile meşrutiyeti, kişi ile otoriteyi ayırmasında yattığını söyler;

“Fransız Devrimi’nin modern düşünce üzerinde bıraktığı en derin izlerden biri, iktidarını yıkmak istediğiniz yöneticilerin meşruluklarını yok etmeniz gerektiğine bizi ikna etmiş olmasıdır. Yöneticilere olan inancı ortadan kaldırırsanız, onların rejimlerini de ortadan kaldırabilirsiniz. Bu inancı kanıtlayan tek olay varsa o da 1793 XVI. Louis’in idam edilmesidir.”²²¹

Bu noktada rıza kavramı ortaya çıkar. Antonio Gramsci’nin ortaya attığı kavram toplumların isteyerek, bilerek otoriteyi hegemonyayı sağlayan gruba bıraktı düşüncesi üzerinedir. Burada kutsalların kullanılması, duyguların ve ritüellerin

---

²²¹ Richard Sennett, **Otorite**, Çev. Kamil Durand, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2005, s.23

sömürüsü gibi olgular sayesinde kontrol toplumdan otoriteye kayar. Toplumsal hareketlere bakarken de bu iki tip toplumsal otorite algısını akılda tutmak gerekmektedir.

Özellikle büyük şehirlerin içerisinde büyümüş genç kitlelerin bir ülkeden istedikleri ideolojik, kültürel beklentiler ile Türkiye'nin genel olarak daha modernleşmiş, çağdaş kuşağı verdikleri arasında ciddi bir uçurum olmuştur. Fakat değişim istediği tarihin ilk dönemlerinden itibaren muhafazakâr ve otoriteye, yapıya bağlılık üzerinden oluşan bu topraklarda çok da pozitif duygularla karşılanmaz. Demokratik gelişiminde tarihi boyunca sorun yaşayan ülkeler ve bölgeler için toplumsal hareketler çok da kabul edilir olgular değildir.

Bir yandan otoritenin halka bakışı bu durumda iken bir yandan da Türkiye halkın devlete bir kutsallık yüklediği Türkiye Devleti'nin kuruluşundan hatta tarihsel olarak Osmanlı'dan beri var olan bir yapıdır. Türk toplumu devlet için halk ilkesinden öte halk için devlet ilkesini benimseyen bir yapıya sahiptir. Devletin kutsal olduğu, kamu hizmeti yerine kamu yönetimi yapıldığı bir sistemde ideolojiye ya da siyasete ait farklı sesler devletin yanı sıra bu ideoloji tarafından yetiştirilmiş halk tarafından da çok benimsenmemektedir. Fakat tüm bu muhafazakar hatta bazı yönleriyle aşırı sağ rejimlerin özelliklerini barındıran bir düzen var olsa da Türk toplumunun hareketli bir toplumsal hareket tarihi vardır. Belli kesimler bu yapıyı reddetmektedir. Orta sınıf mensubu, genç nüfusa ait bu kesimler belli bir hareketlilik yaratmak için yeterli kalabalığa ve iletişim etkisine sahiptirler. Türk toplumsal hareketler tarihi bu kesimin harekete karar vermesi yada sokağa çıkmasıyla iç içe bağlıdır.

Yapısal anlamda iç düzende bunlardan bahsedilebilecekken bunun yanın sıra küresel dünyanın dönüşen yapısı da hareketleri ciddi bir şekilde etkilemiştir. Anti-kapitalist hareketler ulusa ya da ideolojiye bağlı durumlar değildir. Günümüzde yükselen popülist sağ bile aslında kapitalizmin geldiği boyutu sömüren bir grubun ürettiği politikaların sonucudur. Sistemin içinden gelen, sistemin gelişimine katkıda bulunan ama sistem karşıtı gibi davranan bu grup Amerika'da, İngiltere'de, Fransa'da, Türkiye'de ve diğer birçok ülkede iktidarı belli dönemler içinde ele geçirmiştir. Hem toplumsal anti-kapitalist tepki hem de ters taraftan yükselen aşırı sağ içerisindeki tepki neo-liberal politikaların işlemediğinin bir kanıtıdır.

Zenginın daha zengin olduğu dzen en çok orta sınıfın ekonomik ve kültürel alanından çalmaktadır. Fakirin zaten açlık sınırında yaşadığı bir dünyada zenginlerin ve neo-liberalizmin edinimin çoğu görece rahat bir yaşam yaşamaya imkânı olan orta sınıf üzerindedir. Hem Türkiye’de hem de dünyada orta sınıfta ciddi bir küçülme, orta sınıfın ekonomik gücünde de ciddi bir azalma görölmektedir. Bu azalma bir hareket yaratmasa bile belli bir duygusal birikim yaratmaktadır. Bu tip birikimler sistemin belli başlı sembolik alanlar, mekânlar, yapılar üzerindeki işgal çabaları sırasında özellikle patlama imkânı yükselmektedir.

Bu dzen dünya tarihi ile kıyaslandığında çok kısa bir süre içinde yer almaktadır. Ama Marx’ın da dediğı gibi kapitalizm geçerliyen üretim ve tüketim etkinliğı doğaya ve topluma zarar vermeden yol alamamaktadır.²²² Özellikle de doğaya verilen zararın geri dönüşümü kısa vadede olamayacağı için anti-kapitalist hareket içerisinde çevre hareketlerinin ciddi bir yeri olduğu görölmektedir.

Nükleer karşıtı toplumsal hareketler olarak ilk modern örneklerini görölen çevre hareketleri günümüzde etkinliğini korumaktadır. Türkiye’de Gezi eylemleri bir yeşil alan koruması olarak başlamıştır. Amerika Birleşik Devletleri’nde bu tezin yazıldığı dönemin içinde çok yakın zamanda başlayan Dakota Boru Hattı Protestoları da bir diğeri güncel örnektir. Küresel ısınma dünyanın hemen hemen her kısmında ciddi bir toplumsal hareket konusudur. Bu bölüm içerisinde bu ve benzer protestolara belli açılardan daha derinlemesine bir inceleme yapılacaktır. Fakat burada önemli olan kapitalizmin ürettiğı ve geri dönüşü en azından insan ırkının yaşam süresinde olmayacak.

Üçüncü bölümde günümüzün en önemli teori üreten hareketlerinin Avrupa dışında yaşandığından bahsedilmişti. Türkiye’de gerçekleşen eylemler için Avrupa dışı yorumu yapmak ne kadar doğrudur bilinmez ama bilimsel teori bazında Türkiye’de üretilen toplumsal hareketlerin Batı’da üretilen toplumsal hareket tezlerine bir etki etmediğı açıktır. Fakat bu durumun değışikliğe uğraması Gezi’nin Batılı eylem tipine benzemesinden değıl, Avrupa’nın ve Batının kendi kültürel paradigmaları dışında kalan bölgelere daha çok dikkat etmesi veya diğeri bir deyişle bu bölgelerin kendini fark ettirmesidir.

---

²²² Fikret Başkaya, ‘Perspektifi ve Paradigmayı Değıştirme Zamanı’, **Gezi Tartışmaları**, Ankara, Ütopya Yayınevi, 2015, s.11

Gezi'nin oluşmasını sağlayan bir diğer önemli unsur mekânın önemidir. 1993 yılında Refah Partisi'nin iktidara gelmesinden beri Taksim İslami kesim ile modern kesim arasında bir dönüşüm simgesi olarak durmaktadır. Bu dönüşüm durumu bu süreç içerisinde bazı dönemler yoğunluğu azalsa da her zaman aktif kalmıştır. Modern kesim özellikle de gençler için Taksim bir sosyalleşme ve buluşma alanıyken, İslami kesim için Cami planlarının olduğu bir mekân olmuştur. Bu sebeple aslında modern kesimin bir alan olarak çok da benimsemediği Gezi Parkı (doğrudan park alanından bahsedilmektedir) hem yeşilin hem de mekânın korunmasında ön cephe olmuştur. Kitlesele eylemlerin başlamasından birkaç gün önce daha küçük çapta kalabalıklar zaten Gezi Parkı'nın içerisinde daha mikro eylemler yapmaktaydı. Bu dönemde Gezi Parkı içerisindeki görüntülerin internette paylaşılması hem eylemlerin büyümesine hem de alanın simgeselliğinin genel nüfusa hatırlatılmasına yardımcı olmuştur.

Günümüzün birçok büyük eylemi aslında çevresel etkilerle yakından ilişkilidir. Kapitalizmin vahşi yapısı birçok şeye zarar vermektedir. Fakat çevresel etkiler hem kendini çok açık bir kitlesellikte göstermekte hem de geri dönüşü en zor konu olduğu için dikkatleri üzerinde toplamaktadır. Fakat çevre sorunun kaynağı değil sonucu olduğu için toplumsal hareketler çevre protestoları olarak başlayıp yapısal olarak anti-kapitalist bir ruha bürünmeleri çok sık rastlanan bir duruma dönüşmüştür. Temelleri 2016 yılının başına uzanan ve Amerika Birleşik Devletlerinin Dakota eyaletinde başlayan Dakota Boru Hattı eylemleri (Dakota Access Pipeline Protests) ya da kısaca #NoDAPL'da bu tip çevre eylemleri olarak başlayan eylemlere bir örnektir. Hareketin temelinde yapılmak istenen protesto boru hattının bölgenin temiz su kaynaklarına çok yakın olmasından dolayı bu kaynakları kirleteceği öngörüsüyle ortaya çıkmıştır. Fakat ilerleyen dönemde ve yine polis şiddetinin protestocular üzerinde uygulanmasıyla eylemler büyümüş çevresel itirazını bırakmamış ama farklı birçok ögenin de bir araya geldiği bir eylem tipi halini almıştır. Amerikan Yerlilerinin kutsal bölgelerinin ekonomik gelişme adına yok edilmesi ve iktidarın tüm eylemlere rağmen devam etmesi gibi kapitalizmin yıkıcı doğasını ve demokrasilerin otoriter hale gelmiş unsurlarını gösteren bir başka eylem olarak görülmelidir. Obama yönetiminin geri çektiği proje Trump'ın başa gelmesiyle tekrar hayata döndürülmüş. Protestocu Amerikan Yerlileri 1851 Fort Laramie

Anlaşmasıyla üzerinde hakları olan topraklardan polis zoruyla çıkarılmışlardır.²²³ (Ek 16) Bu noktada konu sadece çevre değil hem çevrenin hem kültürün hem de diğer korunması gereken öğelerin kapitalizmin yıkıcılığından kurtulamadığı dünya düzenine gelmektedir. Amerikan Yerlilerine yani azınlıklara yapılan bu ayrımcılık düzenin getirdiği tüketim ve yıkımın da bir sonucudur.

Gezi Parkı eylemlerini ortaya çıkan projeye bakıldığında aslında yukarıda sayılan tüm olguların tek bir projede ortaya çıktığını görebiliriz. Gezi Parkı projesi aslında iktidar tarafından çok da anlatılmamış olsa da parkın yerine 1940’larda yıkılan topçu kışlasının inşasını sunuyordu. Fakat ilginç olan nokta askeri vesayetle bu kadar sorunu olan bir partinin Taksim Meydanı’nın ortasına bir askeri anıt dikme çabasıdır. Fakat süreç içerisinde bilindiği ve görüldüğü üzere kışla aslında temel olarak bir alışveriş merkeziydi. Pedro Levi Bismarck’a göre mimarının en önemli özelliklerinden biri gücün, sistemin doğrudan söyleyemediklerinin yapıt yoluyla ortaya çıkmasıdır.²²⁴ Bu durum özelinde bakıldığında bir kesimin kültürel olarak aidiyet duyduğu bir alanın dönüşümünü ifade eder. Parkın yerine bir alışveriş merkezi dikmek hem laik, modern kesimin simge olarak gördüğü bir alanın muhafazakâr ideoloji tarafından müdahalesi hem de sol ideolojinin simgesel olarak gördüğü bölgenin neo-kapitalist politikalar tarafından kuşatılmasıdır. Walter Benjamin’e göre totaliter ya da otoriter düzenlerin en önemli özelliği onların gücü tek merkezde bulundurmaları değil titiz bir görseller sisteminin topluma adapte edilmesidir.²²⁵ Türkiye’de son yıllarda ‘betona’ verilen önem ya da Trump’ın seçim döneminde yollar köprüler yapacağını açıklaması günümüzün sağ popülist politikalarının etki aldığı söylemlerin eskiye dayandığının bir göstergesidir. İşte Gezi parkı Projesi de bu simgeselliği içinde barındıran birçok özellik taşıyordu. Fakat özellikle genç kuşağın gün boyu sürer ısrarlı direnişleri ve bu direnişin alternatif medya kaynakları tarafından sivil topluma yayılması eylemleri günümüzde bilinen haline getirmiştir.

Son olarak en önemli noktalardan birine daha değinmek gerekmektedir. Mayıs 2013 sonunda iş makineleri Gezi Parkı’na yıkım amaçlı girdiklerinde Gezi Parkı

---

²²³ NoDAPL ‘All Eyes on Standing Rock: The World is Watching’ (Çevrimiçi):

<http://www.nodapl.life/all-eyes-on-standing-rock-the-world-is-watching/> 17.04.2017

²²⁴ Pedro Levi Bismarck, ‘Architecture and the Aestheticization of Politics’ (Çevrimiçi):

https://placesjournal.org/article/architecture-and-the-aestheticization-of-politics/?utm_source=facebook&utm_medium=cpc&utm_campaign=boost 18.04.2017

²²⁵ A.e.

Projesi ile ilgili mahkeme sürmekteydi hatta bu süreçte yürütmeyi durdurma kararı dahi mahkeme tarafından çıkarılmıştı. Çok yakın dönemde Amerika'daki boru hattı eylemlerinde de görüldüğü gibi iktidar çoğu zaman kendi aleyhine çıkan mahkeme kararlarını tanımamak adına bazı bürokratik stratejiler kullanmaktadır. Mahkeme kararının idareye geç ulaştırılması, gece çalışmaları gibi Gezi Parkı Eylemleri sırasında da görebileceğimiz bu uygulamalar bir yandan harekete katılanların sayısını her geçen gün arttırmış, bir yandan da hareketin meşruluğuna önemli bir olgu olarak katkıda bulunmuştur. Fakat toplumsal anlamda giderek daha fazla görülen ve tüm dünyada da örneklerini gördüğümüz bu durum toplum ile devletin eşit olmadığı anlayışını topluma oturturken, insanları da hukuka ve adalete inanmamalarını sağlamaktadır. Demokratik sistemler örneğin anarşizm gibi sol ideolojilere karşı çıkarken temel argümanlarından biri toplumsal bir üst yapının olması gerektiği yoksa insanların ciddi bir başıboşluk ve şiddet sarmalına gireceği yönündedir. Fakat 21. yüzyılın ilk çeyreğinde daha da açık bir şekilde görülüyor ki otorite aslında kanunları kendi çıkarlarına hizmet etmek için istediği şekle sokabilmektedir.

Gezi eylemleri tüm bu küresel sistemin içerisinde ve bu yerel durum içinde başlamıştır.

4.2. Gezi Eylemleri

31 Mayıs 2013 tarihinde kitleler, hükümetin Taksim Meydanını ve özellikle de Gezi Parkı'nı yeniden düzenleyen tasarısına karşı çıkmak için sokaklara dökülmeye başlamıştır. Yukarıda da belirtildiği üzere Gezi Parkı Eylemleri 31 Mayıs günü başlamadı fakat daha önce var olan grubun küçüklüğü ve eylemlerin doğrudan yeşille alakalı olmasıyla bağlantılı olarak 31 Mayıs gününü günümüzde algılanan eylemlerin başladığı gün olarak tanımlayabiliriz. 31 Mayıs eylemlerin geniş kitlelere yayılması ve eylem ideolojisinin sadece çevresel etkilerle olmadığı bir aşamanın doğduğu tarihtir.

Blumer toplumsal hareketlerin oluşması ve büyümesi ile ilgili görüşlerini paylaşırken altını çizdiği noktalardan biri de grubun ruhudur. Bir grubun ruhu o grup içerisinde yer alan bireylerin bazı ortak kültürel değerlerden çıkardıkları anlamların

bir ortak iletişimseel düzeyde olmasdır²²⁶. Bu iletişimseel düzey grubu daha da yakın bir şekilde bir araya getirir ve grubun kolektif olarak hareket etmesini sağlar. Gezi eylemleri gibi bu dönemin eylemlerinin büyümesi ve hızlı bir şekilde yayılmasındaki en önemli etkenlerden biri bu ortak kültürel mirastır. Gezi Parkı eylemleri çevre eylemlerinden çevreyi de kapsayan ama çok daha geniş perspektifte bir eyleme dönüşmüştür.

Aristoteles'e göre ortak paydalara sahip olmayan hiçbir toplumun var olma şansı yoktur.²²⁷ Gezi eylemlerinde bu durumun iki yüzünün de görüldüğü bir alandır. Türkiye'de 2000'lerin başından itibaren toplumun çok ciddi bir bölünme yaşadığı açıktır. Bauman 'Yasa Koyucular ve Yorumcular'da bu ayrımın oluşmasına kaynak sağlayacak bir farktan bahseder. Bauman'a göre postmodern döneme kadar pozitif ya da negatif ayırım yapmaksızın devletin şekillenişinde entelektüellerin veya daha geniş bir tabirle bilgiyi elinde bulunduranların kontrolünde olduğunu iddia eder. Postmodern dönem ise bilgi sahibinin yorumculara dönüştüğü yasanın yaratımına katkıda bulunamadığı dönemdir.²²⁸ Bu durum tüm demokrasilerde belli farklılıklar içerse de yaşanmakta bu sebeple de orta genç kesim ile otorite arasındaki sürtüşme artmaktadır.

Şiddet ortamı illa doğrudan fiziksel şiddet olarak açıklanmalıdır. Toplumun içinde bir kesimin diğer kesimi anlamaması onların yaşadığı haksızlıkları sevinçle karşılaşması da bir şiddet belirtisidir. Nitekim 2016 yılında yaşanan birçok bombalı saldırının sonucunda sosyal medyada görülen 'sevinç' duygularını içeren mesajlar toplumdaki kırılmanın çok net bir göstergesidir. Fakat bu durum Türkiye'ye özgü bir durum değildir. Gerek Suriyeli mülteciler konusundaki gerekse Avrupa ve Amerika Birleşik Devletleri'ndeki farklı protestolarda ortaya çıkan duruma bakıldığında günümüzde kapitalizmin korumalığını yapan sağ popülist hareketin toplumları böldüğü ve ortaya çıkan şiddet ortamında güçlendiği açık bir şekilde görülmektedir.

Fakat Gezi Eylemleri katılımcıları için bu bölünmüşlük durumunun tam tersini söyleyebiliriz. Ülkenin içerisinde yer alan ayrılmışlık ve parçalanmışlık durumu Gezi Parkı eylemcileri içerisinde geçerli değildir. 31 Mayıs'tan eylemlerin bittiği

---

²²⁶ Martin, a.g.e. s.16

²²⁷ Başkaya, a.g.e. s.12

²²⁸ Zygmunt Bauman, **Yasa Koyucular ile Yorumcular**, Çev. Kemal Atakay, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2014, s.7-13

güne kadar alanlarda tek bir ciddi sorunun olmaması ve tek bir ses olup doğru mesajın toplumlara verilebilmiş olması bunun ciddi bir göstergesidir. Bu ruhun yok olmadığının bir diğer göstergesi de eylemlerden sonra Taksimde yapılan LGBT Onur Yürüyüşlerine cinsel oryantasyonu LGBT içinde yer almayan birçok heteroseksüel bireyin eylemlere katılmış olması da grubun ruhunun yok olmadığını göstermektedir.

Bu noktada grup ve tek ses kavramlarını biraz açmak gerekmektedir. Gezi Parkında yer alan ve bütünleşmiş grubun benzer politik, ideolojik, kültürel düşüncelere sahip olmadığı aynı sosyo-ekonomik altyapıdan gelmediği ortadadır. Bunun dışında etnisite, din, dil, cinsel oryantasyon ve benzeri unsurlarda da çok çeşitlilik Gezi Parkı'nın bu kadar kalabalık ve etkili olmasını sağlamıştır. Yeni Toplumsal Hareketlerin lidersiz yapısına ek olarak mekânın dönüşümüne ve iktidarın ideolojik yapısına karşı gelen herkes parkta diğerinin yanında yerini almıştır.

Türkiye gibi halkın devlet için var olduğu düşüncesinin benimsendiği toplumlarda toplumsal hareketler katılanlar için ciddi negatif bir ortamdan doğmak sorununu getirir. Bir karara ya da geniş olarak düşünüldüğünde hükümete karşı çıkmak aynı zamanda devlete karşı çıkmak olarak da algılanabilmektedir. Otoritenin böyle güçlü bir argüman ürettiği topraklarda sivil direnişin ve otoriteye karşı çıkışın çok iyi ve çok net bir şekilde anlatılması gerekmektedir. İletişim toplumsal hareketlerin bir aracı olarak kitlelere otoritenin empoze ettiği normların dışında bir bakış açısı sunması açısından çok önemlidir. Bu otoritenin tek kural koyucu olduğu, otoriteye kutsallık addedilen ve otoritenin iletişim kanalları üzerinde mutlağa yakın bir hâkimiyeti olduğu noktalarda alternatif bir alanda yapılmak zorunda kalınmaktadır. 'Arap Baharı' Eylemleri sırasında sosyal medyanın kitlelere ulaşma kapasitesi birçok tezin konusu olmuştur. Aynı şekilde Gezi Eylemleri de sosyal medyanın çok güçlü bir şekilde kullanıldığı ve buradan ortaya çıkan düşüncelerin sinerji yarattığı bir alan olmuştur.

İletişim sadece karşı taraf mesajı anlayabilirse başarılı olur. Gezi Eylemleri sırasında yeni medya araçlarının da katkısıyla ortaya çıkan söylem ve bu söylemin yarattığı kimlik Gezi eylemlerine katılanların ortak bir dile sahip olduğunu göstermektedir. Bu dil ortak bir mesaj çıkarmıştır. Bu da demokrasilerin bir yarış olmadığı seçimi kaybeden kesimlerin de en az seçimi kazananlar kadar hakkı olduğu ve iktidarın istediği her şeyi yapma gücüne sahip olamayacağıdır. Aslında burada

seçimler için kazanan veya kaybeden tabirlerini de kullanmaktan çekinmek gerekmektedir. Kapitalizm demokrasiyle evrileceğine demokrasiyi kendine benzettiği bir dönemde yaşıyoruz. Kapitalist düzenin ‘fırsat eşitliği’ iddiası ve oradan yaratılan yarış kültürü günümüz demokrasilerinin en büyük sorunlarından biridir. Günümüz demokrasilerinin kendi yapıları içinde gösteremediği demokratik yapısı Gezi Parkı eylemleri kendi içerisinde göstermiş ve bu durumun sonuçları da sosyal medya ile dünyaya duyurulmaya, gösterilmeye çalışılmıştır. Gezi’nin kültürel mirası aynı sosyo-politik çevreleri bir araya getirmekte faydalı olsa da asıl başarısı bu çevre içinde yer almayan kültürel toplulukları dışlamayan bir tavır içerisinde bulunmasıdır. Bu iletişim şekli sayesinde Gezi’de birçok farklı kesimden insanlar yer almıştır. Genel ve indirgemeci bir yaklaşımla laik kesimin eylemi olarak görülen Gezi Eylemleri, Gezi Parkı’nda kılınan toplu Cuma namazlarına ve Ramazan ayında oruç açılması sırasında düzenlenen yeryüzü sofralarına da tanıklık etmiştir. Bu sayede eylemler polis tarafından bastırılmış olsa da geçen zaman içerisinde gezi kültürü bir kültür olarak Türk toplumsal tarihinde yerini almıştır. Bu kültürün, kimliğin etkileri otoritenin dönem dönem konuşmalarında rahatlıkla görülebilir. Parkın yapısının değiştirilememesi otorite için bir ‘yenilgi’ olmaması gerekirken bu şekilde görülmesi de Gezi kültürünün potansiyelini açık bir şekilde gösterir.

Orwell “Geçmiş kontrol eden geleceği de kontrol eder; bugünü kontrol eden de geçmişi kontrol eder” der. Bu söylemi rahatlıkla totaliter düzenlerden çıkarıp günümüzün demokratik sistemlerine de uyarlayabiliriz. Ne geçmiş ne de şimdide yaşanan olaylar objektif birer olgu değildir. Bu olaylara aynı yerden bakan iki insan bile çok farklı şeyler görebilirler. Bu sebeple medya çok önemlidir. Medya görülmeyeni, saklanana göstermek üzerine kurulmuştur. Fakat günümüzün holding medyası için saklanana gün yüzüne çıkarmaktan ziyade var olanı saklamak ekonomik ve politik çıkarılardan dolayı daha sık yapılan bir hareket haline gelmiştir. Bu sebeple yeni medya sadece iletişimin demokratikleşmesi adına değil kültürel olarak baskılanan sınıfın geçmişini (tarihini) ve gününü korumak adına bir varlık alanı haline gelmiştir.

Ortak dili ortaya çıkarmak için bir araya gelmek ve doğrudan bir eylem pratiği belirlemek oldukça önemlidir. Fakat bireyleri bir topluluk yapabilmek için önce evlerine ya da telefonlarına ulaşabilmemiz gerekir. Gezi Parkı eylemleri sırasında özellikle de ilk periyodunda geleneksel basın kaynakları isteyerek ya da en masum

ifadeyle umursamayarak Gezi Parkı eylemlerini göstermekten çekinmiştir. Bu noktada protestocuların yapabileceği tek şey alternatif medya mecralarına kaymak olacaktı. Ne nitekim Gezi Parkı özellikle Twitter üzerinde örgütlenerek 31 Mayıs ve Haziran ayında dönüştüğü şeye ulaştı. Gezi parkı dönemin bir diğer önemli eylemleri olan ‘Arap Baharı’ Eylemlerinden farklılık gösterir. ‘Arap Baharı’ Eylemleri başlangıcı sırasında özellikle Mısır’da, eylem hakkında atılan twitlerin sadece yüzde 30’u ülke içerisinde gelmekteydi. Gezi parkı eylemlerinde ise bu oran yüzde 90’lardadır (yüzde 50’si doğrudan İstanbul içerisinde) ²²⁹. Olayların dördüncü gününde özellikle 2 Haziran sonrası Gezi Parkı ile ilgili twitlerin yüzde 30’u İngilizce atılmaya başlanmıştır. Kısacası küçük bir çevre eylemi olarak başlayan olaylar bir kültürel karşı koyaşa dönüşmüş buradan da uluslararası ‘Occupy’ hareketinin en önemli örneklerinden biri olmuştur.

Sosyal medyanın bu gelişim sürecindeki katkıları yadsınamaz. Üçüncü bölümde de söylendiği üzere devrimsel bir özellik olarak vurgulamak yanlış olsa da sosyal medyanın var olan medya düzeni içerisinde muhalif seslere bir alan yarattığı gerçeğini de göz ardı etmemek lazım. Medya her ne kadar genel algı olarak güvensiz bir alan olarak görülmeye başlansa da bu genel olarak nüfusunun haber ihtiyacını halen geleneksel medyadan almadığı anlamına gelmez. Sosyal medya ise her ne kadar aslında daha güvensiz bir kaynak olsa da bu güvensizlik kişisel kısmı tarafından arka plana atılmaktadır. Sosyal medyada yaşayan bir adaletsizlik eğer o yoğun bilgi yığını arasından kendini ön plana çıkarabilecek bir alanı bulursa işte o zaman günümüz toplumlarında belki de geleneksel medyadan çok daha etkili olmaktadır.

Her ne kadar kanıtlamak imkânsız olsa da Gezi Parkı eylemleri için eğer geleneksel medyada çok yer bulup sosyal medyada yer bulmasaydı bu oluşan yapıyı oluşturamayacağını söylemek çok da iddialı bir yorum olmayacaktır. Çünkü sosyal medya kişisel, olaylara doğrudan katılan protestocuların hikâyeleri, görselleri ve videoları üzerinden ortaya çıkmış bir kaynak olmuştur. Bunun yanı sıra olayın kişisel yanı kişilerdeki empati kurma olasılığını artırır. Son dönemlerin tüm büyük kitlesel sosyal hareketlerinin sosyal medya kaynaklı olmasının önemli sebeplerinden

---

²²⁹ Olga Khazan, ‘These Charts Show How Crucial Twitter Is for the Turkey Protestors’ (Çevrimiçi): <https://www.theatlantic.com/international/archive/2013/06/these-charts-show-how-crucial-twitter-is-for-the-turkey-protestors/276798/> 18.04.2017

bir tanesi budur. Aksine geleneksel medya aynı konuyu çok farklı formatlara sokabilirdi. Aslında burada Türkiye'deki geleneksel medyanın belli (özellikle genç) kuşaklar ile ne kadar kopuk bir bağının olduğu da görülmektedir. Bu kopukluk günümüzde geleneksel medyanın sosyal medya üzerinden haber yapmasıyla giderilmeye çalışılmaktadır. Fakat geleneksel medya asıl sorunun şekil değil içerik olduğunu anlamamaktadır ya da anlamamak istemektedir. Geleneksel medya zaten haber yazımında sosyal medya ile organik bir bileşen haline gelmiştir. Fakat bu şekilsel birleşme sosyal medyanın popüler konularının geleneksel medyaya yansımaları sağlarken, sosyal medyanın ürettiği alternatif gündemi dışlamaktadır. Fakat Gezi Parkı eylemleri sosyal medyanın en önemli hatta belli dönem için Türkiye'nin tek gündem konusu haline aldığı anda geleneksel medyanın diğer sosyal medya merkezli kaynakları yok olmuştur. Gezi parkı eylemleri tepe noktasında, 'Arap Baharı' gibi dışarıdan da başlamasına büyük destek verilen eylemlerden çok daha fazla bir sosyal medya katılımına ve reaksiyonuna sahip olmuştur. Sadece 5 Haziran gününe kadar Twitter'da #direngezipark hashtag'ıyla 1,8 milyon tweet atılmıştır. Mısır eylemleri ile karşılaştırıldığında #jan25 hashtag'i tüm eylem boyunca 1 milyondan az sayıda kullanılmıştır.²³⁰ Bu sebeple gerçek anlamda büyüyen ve ana konu haline alan Gezi Parkı gibi muhalif bir toplumsal hareket, bir olay geleneksel mecralarda da kendine her bulmaya başlamıştı.

Gezi Parkı Eylemleri sırasında internet ve modern teknoloji sadece sosyal medya üzerinden iletişim yoluyla kullanılmamıştır. Sivil İtaatsizlik, 'Redhack' ve 'Anonymous' gibi internet aktivistleri de aynı zamanda eylemlere internet başından destek vermiştir. Sivil itaatsizliğin içinden doğan siber itaatsizlik aslında tek başına çok da etkili olan bir alan değildir. Her ne kadar Wikileaks, Panama Belgeleri gibi belgeler hem gazetecilik tarihine hem de siyasi tarihe damga vurmuş olsa da toplumlar açısından bakıldığında belli bir umursamazlık dalgasından bahsedebiliriz. Fakat bir toplumsal hareketle birleştiğinde yani sokakta olana yardım olarak ele alındığında siber itaatsizlik, siber aktivizm ya da diğer bir adıyla hacktivizm oldukça etkili kavramlara dönüşmektedir. Bu tip aktivizm çeşitleri şiddet içermeyen eylemlerin belli bir tatmin duygusuna ulaşması için de çok önemlidir. Çünkü karşısında devletin ve vergilerin tüm olanaklarını kullanan bir güce karşı sivil toplum

---

²³⁰ Henry Farrell, 'Twitter and The Turkish Protests' (Çevrimiçi): <http://washingtonmonthly.com/2013/06/05/twitter-and-the-turkish-protests/> 18.04.2017

şiddet eylemlerine yönelmeden yapabilecekleri sınırlı bir alandadır. Bu alanda repertuarı geniş tutmak ve şiddete yönelmeden otoriteye ulaşabilecek bir mesaj vermek ancak bu yollarla mümkün olur.

Burada yine üçüncü bölümde tartışılan duygular noktasına tekrar değinmekte fayda var. William Gamson'a göre sosyal hareketlere geçilmesini sağlayan 3 tip kolektif hareket çerçevesi vardır. Bunlardan biri adaletsizliktir. Fakat Gamson'un çalışan sınıflar üzerinde yaptığı araştırmaya göre insanlar kendi başlarına gelmeden medyada dinledikleri, gördükleri, okudukları adaletsizlikler hakkında bir eylemde bulunmaktan çekinirler.²³¹ Gamson burada doğal olarak konvansiyonel medyadan bahsetmektedir. Burada sorulması gereken soru eğer bu çıkarımı doğru kabul edersek bunu sosyal medya ve alternatif medya için de söyleyebilir miyiz? Bunun cevabı hayırdır. Bunun sebebi ise her ne kadar araştırmalardan sonra aynı hipotezi sosyal medya için de kullanabilecek olabilir duruma gelsek de sosyal medya ile geleneksel medya arasında ciddi hem organizasyonel hem de psikolojik farklar vardır. Öncelikle geleneksel medya hemen hemen herkes tarafından izlenmektedir. Fakat bu izlenime rağmen toplumun önemli bir kısmı geleneksel medyada görülen haberlerin belli çıkar gruplarına uygun olarak düzenlendiğini bilir. Özellikle sosyal hareket gibi emek isteyen kişinin kendisini öne attığı durumlar için medya yeterli güvenilirlikte olduğu dönemleri geride bırakmıştır. Fakat sosyal medya, geleneksel medyanın aksine daha güvensiz görünse de gerek kültürel bir birikimin üretimi gerekse bireysel yanı sayesinde sosyal medya mobilizasyona en azından var olduğumuz dönemde daha uygun bir araç olarak görülebilir. Sosyal medya duyguların ve bu birikimlerin daha rahat bir şekilde sergilenebildiği yerlerdir. Buradaki duygu yaklaşımı bir sömürü alanı olarak algılanmamaktadır. Polonya'da 2016 yılının sonlarına doğru kürtaj yasası karşıtı eylemleri örnekleyerek bu durumu ortaya koyabiliriz. 'Siyah Protestolar' olarak adlandırılan protestolara katılımın sosyal medyadan #czarnyprotest (#blackprotest) hashtag'leri ile organize oldu. Özellikle kadınların ön planda olduğu bu örgütlenme kadın e kendi vücudu üzerinde haklarının devlet tarafından alınmasına karşı yapılmış bir protestodur. Bu eylemi geleneksel medyaya ait bir kuruluşun kaleminden dinlemek etkili olabilse de asla sosyal medyada kendi vücudu, kendi hakları ve karar hakkında manifesto, resim, anı

---

²³¹ Jason Bradley DeFay, **The Sociology of Social Movements**, (Çevrimiçi): www.ibrarian.net/navon/paper/The_Sociology_of_Social_Movements.pdf%3Fpaperid%3D12498850+%&cd=1&hl=tr&ct=clnk&gl=tr 05.04.2016

ya da benzeri bir paylaşım yapan kadın bir protestocunun kendisinden dinlemeye ile asla karşılaştırılmaz. Duygular ve karardan zarar görmüş birinin açıklamaları her zaman objektif bir haberden daha etkilidir.

Burada duygu sömürsünün yaşanacağını kabul etmekle birlikte bu tip duyguların sömürsünden bir fayda, kar elde etme eyleminin genellikle istisnalar dışında sistemin bir silahı olduğunu da belirtmek gerekir.

Gezi Parkı'na katılan protestocuların kimlikleri ciddi bir tartışma konusu oldu. Otorite onlara terörist ve çapulcu gibi sıfatlar yakıştırdı, hareketi destekleyenler onlara kahraman dedi. Fakat bu çalışmada bilimsellik ilkesine uygun olarak bu bireylerin hangi kimlik içerisinde olduğuna kimlik nedir sorunu bakarak başlamakta fayda vardır. Michel Foucault'un da ileri sürdüğü gibi "kimlik doğuştan verilen bir şey değildir"²³² Yeni toplumsal hareketlerin araştırdığı kültürel kimlik anlayışı aslında aynı zamanda politik ya da en azından ideolojik bir altyapıya sahiptir. Bu kimlik sadece yaşayış tarzıyla, kültürel ve yaşamsal seçimleriyle bile ideolojik bir kimliğe oturtulabilir. Demokratik dönüşümünü tam anlamıyla tamamlamış toplumlarda bu kimlikler koruma altındadır. Çünkü demokratik ülkeler ama daha da önemlisi demokratik toplumlar bu kimlikleri birer özgür seçim alanı olarak görüp ona saygı duyarlar. Bu durum bu sistemlerin onları değiştirmek istemedikleri anlamına gelmez. Fakat değiştirme yöntemleri zor ile değil ikna ile olur. Eğitim, medya gibi devletin ideolojik aygıtları bu dönüşümleri daha subliminal yollardan yaparlar. Fakat devlet ya da sistem son yıllarda en demokratik kültüre sahip olan ülkelerde bile belli bir değişim yaşamaktadır. Günümüzde sistem tarafından sivil topluma sunulan hizmetlerde bile daha önceden sosyal aktörlerinin kontrolüne bırakılan alanlar devletin belli bir gözetimine sokulmaya çalışılmaktadır.²³³

Fakat demokratik dönüşümünü tamamlamamış ülkelerde kimlik birer sorun olmaktadır. Özellikle de günümüzün savaşa dönem demokrasi atmosferinde demokratik gelişimini tamamlamış ülkeler de bile ciddi sorunlar oluşurken dünya giderek demokrasiler içerisinde demokratik anlayıştan uzaklaşan sistemlere doğru evrilmektedir. Bu tip dönüşümler ve olaylar dünyada iktidarda olmayan kesimlerin kimliklerinin ve yaşam standartlarının tehlikede olduğu hissiyatına dönüşür. Gezi

---

²³² Zygmunt Bauman, **Yaşam Sanatı**, Çev. Akın Sarı, İstanbul, Versus Kitap, 2011, s.85

²³³ Donatella Della Porta & Mario Diani, **Social Movements**, Oxford, Blackwell Publishing, 2006, s.47

Parkı direnişinin yeşil alanlardan çıkması ve hızla büyümesinin arkasındaki en büyük etken budur. Yeşil eylemler ve çevre eylemleri birer metafordur. Kapitalizmin ve tek taraflı sistem görüşünün en net, en fiziksel dönüşümleridir. Fakat her ne kadar bu çevrenin kapitalizm tarafından yutulması bir toplumsal direniş yaratması gerekse de direniş, hareket, protesto kapitalizmin en iyi yaptığı şeye yani nihilist, bencil, kar odaklı toplumların vicdanına takılmaktadır.

Günümüz dünyası modern bireyselleşmenin en üst seviyeye çıktığı bir dönemdir. Bireyselleşmenin insanın üzerindeki ağırlıkları atacağı ve gerçek sosyal ihtiyaçlarına göre bir toplum olacağı da söylenebilir, bireyselleşmenin insanı sistemin kötü etkilerine karşı yalnız bırakacağı ve insanı yozlaştıracağı da söylenebilir. Buradaki temel sorunsal yine sisteme dönüşmektedir. Bireyselleşme ırk, etnisite, toplumun genel dini yapısı içerisindeki yeri, cinsiyet ve cinsel oryantasyon gibi kimlik özelliklerinin yerini insanın seçtiği kültürel özelliklere bıraktığı bir dönüşüm olması gerekir. Bireyselleşme insanın tek başına kalması değil, insanın istediği sosyal grubu seçebilmesi demek olmalıdır. Fakat kapitalizm, bireyselleşmeyi yalnızlaştırma fırsatı olarak kullanmaktadır. Sınıfsal düzen, sisteminin ideolojisi ve kendisinin yıkılmasıyla birey sadece tek başına kalabileceği bir dünya yönelmiş fakat bu dünyada kendi seçimleri yerine bu sefer gizliden gizliye tekrar sistemin seçimlerine geri dönmüştür. Aslında dünyanın siyasal sisteminin tekrar toplumsal kutsallar üzerinden muhafazakâr bir yapıya bürünmesinin ve bu yapıyı sömüren partilerin seçimleri kazanmasının sebebi olarak görebiliriz bu durumu. Sivil toplum, sisteme karşı bir alternatif sunduğu sürece bireyselleşmiş ve sistem tarafından yalnızlığa, izolasyona sürüklenmiş birey sistemin istediği birey olmak zorunda kalmayacaktır. Bauman'ın da dediği gibi bu bireyler 'hiçbir bütünsel varlığa ait olmayan bireyler olsa da pek çok varlıkla etkileşime geçmek zorundadırlar.²³⁴ Aynı prensibi toplumsal hareketler için de kurabiliriz. Toplumsal hareketler artık bir oluşumun parçası değildir. Bunun yerine toplumsal hareketlerin çok önemli bir kısmı bir dünya görüşünün ideolojik, ekonomik, hukuki ya da yapısal bir yansımasıdır.

Gezi Parkı'na katılan kişilere dönecek olursak bu kişiler için de bu saptamayı yapabiliriz. Bu sebeple bu ciddi kalabalığı (ki burada sadece İstanbul Taksim'den

---

²³⁴ Zygmunt Bauman, **Özgürlük**, Çev. Kübra Eren, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2015, s.61

değil Türkiye'nin hemen hemen her şehrinde yapılan eylemlere katılan kişileri de işin içine katarak konuşmalıyız) değerlendirirken onları benzer kalıplara sokmaktan kaçınmak gerekmektedir. Gezi Parkı'nda katılanlara dair 'bunlar kim?' sorusuna verilmiş yanıtlardan en çok üzerinden geçilenlerinden biri Bilgi Üniversitesi'nin yaptığı '#direngeziparkı Anketi Sonuç Raporudur'. Bu anket 3 Haziran günü 17:50'de açılmış, 4 Haziran günü 12:45'te katılımcı sayısı üç bin sekiz kişi olduğunda kapatılmıştır.²³⁵ Anketin anında bir reaksiyon göstererek olayın sığağında ürettiği bilimsel yapıt ve anketlerden çıkardığı bulgular çok önemlidir. Fakat şunu belirtmek gerekir ki 24 saat bile açık kalmayan, internet üzerinden yapılan ve milyonlarca kişinin katıldığı bir harekette yaklaşık üç bin kişiye soru sorarak (soruların cevapları doğru olsa bile) Gezi Parkı eylemlerine katılanların kimlikleri üzerine derinlemesine bir analiz yapmak bazı eksik bulguların ortaya çıkmasına sebep verecektir.

Örnek verecek olursak genel olarak Batıda çıkışlarındaki tarihsel yakınlık sebebiyle 'Arap Baharı' ve Gezi Eylemleri arasında özellikle de sosyal medyanın aktif kullanımındaki benzerlikler üzerinden kimliklere de yansıyan bir benzeştirme çabası vardır. Fakat bu tavır Türkiye ile Arap Dünyasının ülkeleri (hatta burada ülkeleri tek bir sisteme tek bir tarihsel ve toplumsal ve kültürel aidiyete tabiymiş gibi göstermek de indirgemeci bir tavır olacaktır) arasında ciddi siyasal farklar olduğu gerçeğini yadsımaktadır. Ayrıca yukarıda da söylendiği gibi sosyal medya kullanımları eylemler arasında ciddi farklar barındırmaktadır. Sırası gelmişken de söylenmelidir ki bu çalışmada 'Arap Baharı' kavramının tırnak içerisinde kullanılmasına gayret edilmiştir. Bunun en önemli etkeni aslında kavramın eylemlerin ortaya çıktığı coğrafyanın içerisinde çıkmamasıyken, Suriye ve Lidya gibi birçok yerde eylemlerin iç savaşa veya ciddi şiddet eylemlerine dönüşmesi de bahar kelimesinin kullanımının saçma hale gelmesine neden olmaktadır. Gezi Eylemleri tüm kışkırtmalara rağmen ve birkaç ufak olay dışında tam anlamıyla bir barışçıl ve pasifist eylem retoriğini benimsemiştir. Fakat daha doğru bir tanımlamayla Arap İsyancıları için aynı durumu söylemek pek doğru değildir. Arap isyanlarının bu anlamda uluslararası kamuoyu ve Avrupa'daki, Batı'daki 'demokratik' güçler tarafından desteklenmesini de kuşkuyla karşılamak

---

²³⁵ Esra Ercan Bilgiç, Zehra Kafkaslı, **#direngeziparkı Anketi Sonuç Raporu**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2013, s.6

gerekmektedir. Birçok ülkede özgürlüğün sesi olarak görülen isyanların hiçbirinin demokratik bir üretim ve sonuç çıkaramaması bunun yanında Bahreyn gibi isyanın otorite tarafından şiddet ile bastırıldığı yerler hakkında Batı'da hiçbir (sistemsel anlamda) tepkinin olmaması bu isyanların benzemez ve farklı politik hedefleri de içinde barındıran eylemler olduğunu göstermektedir. Eylemlere katılan halkların özgürlük taleplerini yadsımadan ve sokağa çıkan cesaretini gösteren insanların anısına saygısızlık etmeden isyanın çıktığı Arap ülkelerinde toplumsal hareketlerin sosyolojik olarak gelişmediği bir gerçektir.

Türkiye ise Batı ile İslam Dünyası arasında kalan bir yerde durmaktadır. Toplumsal hareketler bağlamında, Türkiye'de özellikle de büyük şehirlerde ciddi bir alt kültür vardır. Fakat genele yayılmamıştır. Bu çok da azımsanmayacak grup hem toplumsal hareketlere bir fitil olabilmekte hem de ülkede var olan devletin yüceliği ve halkın ona bağlılığı ideolojisinin yıkılmasına olmasa da sarsılmasına katkıda bulunmaktadır.

Yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkışının nedenlerinden biri de teknolojik gelişmenin ve endüstriyel büyümenin yarattığı yeni sorunlardır.²³⁶ Kısacası yeni medyanın çıkışından önce de toplumsal hareketler ile teknolojik dönüşümler arasında bir bağ vardır. Alain Badiou'nun da dediği gibi tarih boyunca kitlelerin birbirleriyle haberleşerek örgütlenmek için imkânları hep mevcuttu.²³⁷ Teknoloji, iletişimde içerisinde bir devrimsel süreç başlattığı gibi endüstride ve ticarete de devrimsel süreçler yaratmıştır. Bu modern ötesi dünya artık belli kalıpların ötesinde bir örgütlenme gereğine sahiptir. Hem siyasetteki hem ekonomideki hem de iletişimdeki modern gelişimler kapitalizmin en zor kırdığı ulusal sınırlarında kalkabileceği göstergesini ortaya koymuştur. Toplumsal hareket bağlamında bakıldığında da hareketin sınıfın ötesine geçmesi değil ulusal sınırların ötesine geçmesi gerekmektedir. Yeni kuşak kendini bazı kalıpların ötesinde değerlendirmektedir. Bu yaklaşım yani dünya vatandaşlığı sorunların mekânsal bariyerlerinin yok olmasını sağlar. Bu sayede mekan sosyal medyanın kendisine taşınır.

Yeni medya ve toplumsal hareket üzerine yapılan çalışmaların çoğunda yeni medyanın bir özgürlük alanı olduğu söylenmektedir. Bu çalışma için yeni medya bir

---

²³⁶ Mustafa Kemal Çoşkun, **a.g.e.** s.108

²³⁷ Can Ertuna, **Arap isyanları Güncesi**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2014, s.12

fırsat olsa da asla kendi başına bir özgürlük alanı olamaz. Net bir slogan çıkarmak istersek özgürlük teknik gelişim ile sağlanmaz. Araç asla toplumlara özgürlük sağlamaz. Özgürlük özellikle iletişim alanında teknik gelişime ve teknik gelişimden doğmuş araçlara ulaşmaktır. Fakat bu da tek başına yetmez. Bu ulaşımın anlamlanması gerekmektedir. Sizi kimse dinlemiyorsa bağırmanızın ya da kısık sesle konuşmanızın farklı olmaz. Gerçek özgürlük ulaşılabilen araçlar sayesinde verilen mesajın toplumsal alana yayılabilmesidir. Toplumsal hareketler açısından bakıldığında Gezi olayları bu durumun tam anlamıyla yaşandığı bir olay olarak karşımıza çıkar. Mesaj verilebilmiş ve bu verilen mesaja karşılık alınabilmiştir. Dünya'nın birçok yerinde birçok mesaj uluslararası kamuoyuna verilmektedir fakat bazı alanlarda mesajı aktaran kişilerin azlığı ve etkili olamamaları bazı alanlarda da mesajın karmaşık olması, net ve berrak olamaması hareketin başladığı yerden çok uzaklaşıp farklılaşmasına sebep olmaktadır. 2014 yılında 'Ukrayna Devrimi' olarak adlandırılan olaylar Ukrayna ve Avrupa Birliği'ni yaklaştırmayı hedeflemekten, aşırı sağ güçlerin Rusya karşı gösterilerine dönüşmüş ve sonuç olarak Ukrayna barışçıl bir protesto eyleminden iç savaşa doğru yönelmiştir.

Sosyal medya için toplumsal hareketlere yeni bir boyut kattığını söylemek isabetli bir yargı olacaktır. Fakat günümüz dünyasının toplumsal hareketlerini ve kazanımlarını doğrudan sosyal medyaya bağlamak çok indirgemeci bir tavır olacaktır. Sosyal medya döneminde toplumsal hareketlerin yükselmesi sadece bir araca bağlanabilecek bir durum değildir. Bu diğer dinamiklerin ve hareketin ideolojik, kültürel, sosyal unsurlarının dışlanması da beraberinde getirmektedir. Diğer bir taraftan sosyal medya döneminde dünyanın hemen hemen önemli bir kısmı aşırı sağ ideolojilerden beslenen yeni popülist sağ partilerin de kontrolüne geçmiştir.

Paolo Gerbaudo Gezi Olayları için sosyal medyanın bir fitil olmadığını fakat insanların sokağa çıktıktan özellikle de Taksim Meydanına ulaştıktan sonra organize olmaları için önemli bir mecra olduğunu söyler.²³⁸ Sosyal medya Gezi Parkı için bir birliktelik yaratmanın ötesinde bir ortak algı oluşturmaya da katkıda bulunmuştur. Sosyal medya üzerinden paylaşılan bazı görseller ve sloganlar daha sonra hareketin geneline yayılarak harekete sembolik kimlik desteği sağlamıştır.

---

²³⁸ Gerbaudo, a.g.e. s.xv

Özellikle demokratik olarak gelişimini tamamlamamış ülkelerde toplumsal hareketin kamusal alan 'işgali' üzerinden hukuksuzluk yargısı çok fazla üretilir. Gezi Parkı olayları sırasından da farklı birçok kesim Gezi Parkı'nın işgalini yasadışı, hukuksuz olarak tanımlamıştır. Fakat burada şu sorunsal ortaya konmalıdır. Demokratik düzenlerde belli aralıklarla yapılan seçimleri kazanan kesim yasam, yürütme ve idari alanda istediklerinin yapabilir mi? Diğer bir soru çoğunluk her şeyin kontrolüne sahip midir? Liberal demokrasiler azınlığın haklarının çoğunluğun haklarına yedirilmemesi üzerine kuruludur. Gezi Parkı eylemlerinin çıkış noktası olan Taksim'in yeniden düzenlenmesi ve eylemler sonrası parkın işgal edilmesi yasa ile adalet kavramları arasındaki farkı net bir şekilde ortaya koyar. Tarih boyunca birçok yasa çıkarıldı. Irkları, renkleri birbirlerinden ayıran yasalardan, devletlerin ürettiği toplama kamplarına kadar hepsi 'yasaldılar' çünkü var olan otoritenin kabulüyle ortaya çıkmışlardı. Fakat bu kararların yasal olması onların adaletli olduğu anlamına gelmez. Gezi Parkı eylemcileri Taksim Meydanı'nı düzenleyen yasanın yasal olmadığı ve kendi yaşam alanlarına ve özellikle de kendi yaşam pratiklerine bir müdahale olarak gördükleri için alanı işgal ettiler. Bu yasadışılık olarak değerlendirilse bile adaletsizlik olarak değerlendirilemez. Sivil itaatsizlik zaten bu durum üzerine kuruludur. Henry David Thoreau, sivil itaatsizlik kavramını ortaya koyarken zaten yasalara aykırı bir eylemde bulunduğunu kabul etmiştir. Fakat yasalar toplumların, kişilerin iyiliği, huzuru ve mutluluğu için var olmalıdır. Başka insanların özgürlük alanlarına girilmemesi için üretilmelidir. Buradaki sorun devletin yani yasa koyucunun bizzat belli toplulukların özgürlük alanlarına doğrudan müdahale etmesidir. Buradaki yasallık dahi meşru olup olmadığı tartışılan bir kavrama dönüşmezse devletin yasallık çerçevesinde yaptığı tüm fiiller meşru hale gelir.

Chomsky Vietnam Savaşı sırasında sivil itaatsizliğe geçmemenin sivil itaatsizliğe geçmekten daha vahim durumlar yaratacağını söyleyerek bunu bir yurttaş bilinci haline getirmeye çalışır. Chomsky'e göre tüm belirsizliklere ve tehlikelere rağmen eylem yolu seçilmesinin demokrasi adına bir zorunluluk olduğunu söyler.²³⁹ Aslında Bauman'ın entelektüellerin, 'yorumculara' dönüşmesi görüşü ile Chomsky'nin sivil itaatsizliği ürettiği düşünsel alan birbirleriyle uyumaktadır.

---

²³⁹ Michel Foucault & Noam Chomsky, **İnsan Doğası İktidara Karşı Adalet**, Çev. Tuncay Birkan, İstanbul, BGST Yayınları, 2005, s.48

Karar verme gruplarının giderek küçüldüğü ama buna rağmen popülist politikalar ile kararların aslında ilk kez geniş halk kitlelerinin isteğine uygun üretildiği söyleminin ortaya çıktığı bir dünyada sivil itaatsizlik aslında otoriteyi elinde bulunduran küçük zümreye karşı üretilebilecek ve mesajı en net bir şekilde verebilecek repertuarların başında gelir.

Gezi Eylemleri gibi milyonlarca insanın katıldığı bir toplumsal harekette özellikle de günümüzün yeni toplumsal hareketler konjonktüründe belli bir grubun hareketi demek yanlış olacaktır. Birçok kesim özellikle de işçi ve emekçi kesim sendikal organizasyonlar içerisinde veya bireysel olarak eyleme katılmıştır. İstanbul ya da daha doğrusu büyük şehirler dışındaki şehirlerde de farklı katılımlar olmuş olabilir. Ne yazık ki bu konuyla ilgili ciddi bir çalışma olmadığı için bu kişilerin sınıfsal yapıları üzerine konuşmak bilimsellikten öte tahmine dönüşeceği için buradan bunu yapmaktan kaçınmak gerekmektedir. Fakat özellikle hareketin merkezi olan İstanbul adına konuşacak olursak genç orta sınıfı hareketin tetikleyici sınıfı olarak değerlendirebiliriz. Roger Price orta sınıf için burjuvanın politik fikirlerine ama yoksulların güvensizliğine sahip bir sınıf olarak tanımlar.²⁴⁰ Neo-kapitalist dönemin dünyası özelinde bakacak olursak orta sınıfın hem ekonomik, hem ideolojik hem de kültürel birçok tehdit altında yaşadığı açıktır. Her ne kadar teknolojik gelişmeler ve hizmet ekonomisinin büyümesi ile yönetici profesyonelleri ve hizmet sektörünün alt kademelerinde çalışan mesleklerin artmasıyla orta sınıfın sayı olarak artmış olduğu görülse de orta sınıfın kontrol ettiği kaynaklar aynı kalmış hatta azalmaya başlamıştır.²⁴¹ Özellikle 1980 sonrası orta sınıf içine doğan modern laik kuşak gençleri önceki kuşaklardan farklı bir dünyaya ve farklı bir aile yapısına doğmuştur. Aile içi otoritenin militarist bir düzenden uzaklaşması, çocukluktan itibaren bir birey olarak yetiştirilmeleri ve şiddet veya baskı yerine sorgu ve disiplin ile büyüyen bir kuşağın bu tip bir otorite yapısına bir noktada patlaması beklenen bir şeydir. Otoritenin katı bir askeri disiplin içinde ve arkaik aile örgütlenmelerinde babanın mutlak yetkisi ve şiddet ile aşağılama kullanma hakkı devlet katında çocuğun yerini halkın almasına yol açmıştır. Kimilerine göre iktidarın kendini bir baba figürü olarak görmesi ve iletişim yöntemlerini buna oturtması, özellikle bu tanımlanan orta sınıf gençliği arasında ciddi bir hoşnutsuzluk da yaratmıştır.

---

²⁴⁰ Roger Price, **1848 Devrimleri**, Çev. Nail Kandemir, Babil Yayınevi, 2000, s.29

²⁴¹ Meltem Karadağ, 'Gezi Parkı Direnişi ve Orta Sınıf', **Gezi ve Sosyoloji Nesneye Yüzleşmek, Nesneyi Kurmak**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2014, s.187

Gezi Parkı'nın sebep, kimlik ve ideolojisinden sonra yapısına da bakmakta fayda vardır. Sosyal medyanın büyük ağırlığı dışında doğrudan eylem alanlarında olan kitleler bazıları orijinal bazıları eski hareketlerden üretilen birçok sembolik eylem, olgu ve söylem içerisinde olmuşlardır.

Gezi Parkı Eylemleri birçok sembolik ritüele ve harekete sahiptir. Gezi Parkı Eylemleri iletişim alanlarının kapatıldığı bir ortamda yeni repertuarlar geliştirerek kendilerini hem ülke içine hem de uluslararası kamuoyuna duyurmak zorunda kalmışlardır. Fakat Gezi'nin bu yaratıcı yöntemleri uzun süre otoritenin harekete bir çözüm üretememesine yol açmıştır. Çevre hareketin başlangıç noktası olsa da ilerleyen dönemlerde sembolü halini almıştır. Bu açıdan bakıldığında Gezi Hareketi, hayat hakkı ve özgürlük için itaat kültürüne ve Panaptikon'a direnişin başlangıcının görsel simgesi olmuştur.²⁴² Yeşil, çevre, hatta polis gazları sırasında arada kalan hayvanlara yardım eden harekete katılanlar Gezi'nin ne simge ettiğinin bir temsilcisi oldular. Gezi Eylemleri kendi için bir yanda kendi dışında kalan birçok kesimi de koruyan bir varlık bir yanda da kapitalist hırslarla hareket eden bir otorite anlayışını ortaya koymuşlardır.

Gezi Parkı, Haziran 2013 ayının başında eylemciler tarafından işgal edildikten sonra parkın güzelleştirilmesi ve yeşilin ön plana çıkarılması dışında da birçok semgesel eylem gerçekleştirildi. Öncelikle Gezi'de daha sonraları her gün düzenli olarak yapılacak olan bir temizlik yapıldı. (Ek 17) Bu temizlik 1871'de Paris, Komününün eline geçtikten sonra Paris etrafında yapılan temizliğe oldukça benzemektedir. Bu temizlik bir anlamda bundan önce parkı kontrol eden idareye de karşı yapılmış bir temizliktir. Mekânın politikliği burada ortaya çıkar. Mekân içinde bulunduğu ideoloji ve kültürün bir yansımasına dönüşür. Aynı şekilde, Gezi Parkı'ndan göstericiler tekrar uzaklaştırıldığında belediye de bir 'temizleme' ve düzenleme çalışmasına girmiştir.

Gezinin etkisi gibi eylemlerin etkisi aslında sonuçlarında öte iktidarların sıklıkla bir haklılık/meşrutiyet krizi çıkarmaya çalıştığı söylemlerinden de anlaşılabilir. Bir toplumsal hareket doğal olarak iktidarın karşı propagandası ile karşı karşıya kalmaktadır. Toplumsal hareketlere karşı otoritenin en önemli yöntemi

---

²⁴² Yusuf Eradam, "Ağaç, Cop, Penis: İnsan, Şiddet ve Devlete İtaat Kültürüne Dair Gezi İsyanı Tezlerim", **Gezi, İsyân, Özgürlük Sokağın Şenlikli Muhalefeti**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2013, s.173

yoğun ve kurumsallaşmış iletişim ağı sayesinde hareketi sokağa taşıyan nedeni yok saymak, dönüştürmek bunun yanında katılanları itibarsızlaştırmak yoluyla harekete katılımı azaltmaya çalışmaktır. Bu noktada en çok kullanılan yöntemlerden biri grubun aşağılanması ve toplumun hepsinin karşı olduğu kavramlar ve algılar üzerinden kavramlaştırılmasıdır. ‘Çapulcular’ terimi Gezi Eylemleri sırasında protestoya katılanlar için kullanılan en simgesel söylem olmuştur. Her ne kadar kavram başarıya ulaşmasa da (başarısızlığın sebebi harekete katılanların sıfatı reddetmek yerine onu benimsemesidir) bu tip itibarsızlaştırma çabalarına bir örnek olarak gösterilebilir.

Buna ek olarak Vandalizm gösterileri ya da parçalanmış kamu malları ya da özel malların gösterimi de göstericilerin barışçıl bir anlayışa sahip olmadıklarını kanıtlamak için üretilen bir bahanedir. Sadece Gezi’de değil Amerika Birleşik Devletleri’nde Occupy ve Black Lives Matters protestolarında bazı protestocuların özel işletmelere ve bankalara yönelen vandallik içeren eylemleri gösteren muhafazakâr gruplar hareketin meşrutiyetini kamuoyu önünde azaltmayı amaçlamışlardır.

Son olarak pozitif propagandan da bahsetmeliyiz. Gezi Eylemleri gibi kökenini çevre hareketinden alan bir hareket bir sonrası seçimde birçok çevre ile ilgili parti reklamlarının ve söylemlerinin ortaya çıkmasına sebep vermiştir. Seçimler sırasında dikilen ağaç tohumu sayılarının verilmesinden, Gezi Parkı’nı tekrar ağaçlandırmaya kadar birçok aşama bu propagandanın ve Gezi Eylemlerinin çıkış sebeplerini kamuoyu önünde meşrutiyetini kaybettirmek çabası üzerinedir.

Tüm imkânları elinde bulunduran yasa yapan, yasa değiştiren, yasa kaldıran, kararname yapan, tüm kolluk ve idari kuvvetleri kontrol eden bir kuvvetin hala belli kararları alırken özellikle de toplumsal bir hareketi alanlardan atarken neden gerekçe sunar sorusunun da cevabıdır meşrutiyet. Aynı sebeple toplumsal harekete katılanlar kendi anlayışlarını gösterecek ritüellerde bulunur bunun için sembolle üretir. İlk isyanlardan bundan sonra gelecek özellikle tüm işgal hareketlerine kadar toplumsal hareketler bir meşrutiyet yaratmaya, otoritede toplumsal harekete katılan sivil toplumun meşrutiyetini yok etmeye çalışacaktır.

Gezi Parkı merkezde kalan son yeşil alanlardan bir tanesi olması dışında bölgeden ayrı olarak düşünülecek bir alan değildir. Mekânın ne kadar önemli ne

kadar sembolik olduğu fikrini akıllardan çıkarmadan, Taksim'in mücadele alanı olduğu gerçeğini tekrar hatırlayarak bu hareketin mekân alan ilişkisini ortaya koyabiliriz. AKP iktidarı ilk başa gelip 1 Mayıs'ı bayram yaptığında kitlelerin aklında sadece Taksim Meydanında kutlanacak bir 1 Mayıs imgesi oldu. 1 Mayıs 1977'de Taksim Meydanının kana bulanmasından önce de alanın sol ideoloji için önemi büyüktü. Fakat özellikle bölge bir olaydan sonra tekrar meydanlara özellikle de Taksim Meydanına çıkmak bu hareket için özellikle önemli bir politik duruş olmuştur. 1980 Darbesi ile yasaklanan meydan sol ideoloji için bir sembol mekân halini korumuştur. Her ne kadar Gezi Eylemleri siyasi spektrumun her çizgisinden insanı çekse de temel olarak popülist neo-liberal sağ politikalara olan karşıtlılığıyla sol hareketin daha hâkim olduğu bir eylem alanı olmuştur. nc bölümde de bahsedildiği gibi üretim yapıları kendine uygun alanlar ve mekânlar inşa ederler. Kapitalist sermayenin üretim yapısını benimseyen otorite de Gezi Parkı'nı buna uygun bir dönüşüme uygun hale getirmek için çabalamıştır. Fakat hareketin büyüklüğü bu dönüşümü engellese de genel olarak Emek Sinemasının yok edilmesi, Demirören Alışveriş Merkezi ve 2017'nin ilk çeyreği itibariyle alanda yapılmak istenen düzenlemeler Taksim'in genel olarak var olan düzeninin yıkılıp yerine yeni bir düzen gelme çabasıdır. Fakat ironik olarak genç orta sınıf Taksim Meydanından ve İstiklal Caddesinden kapitalist yeniden düzenlemeler sebebiyle uzaklaştırıldıka, alanda bulunan işletmelerin bir bir kapandığı grlmektedir. ıkarılmak istenen grubun yerine konmak istenen grupların tüketim alışkanlıkları genç orta sınıfın alışkanlıklarına dönüşmedikçe (ve dönüşümü sağlayabilecek bir ekonomik yapının ortada olmadığı ortadadır) Taksim dönüşen değil ölen bir mekân halini alacaktır.

Türkiye gibi siyasal gerilimin yüksek olduğu ve siyasetin yaşıanan dönüşümün bu kadar gündelik hayatın içine girdiği toplumlarda belli bir toplumsal tedirginlik yaşılanması son derece normaldir. Gezi Eylemlerinin bu kadar etkili ve umut veren eylemler olmasının en temel sebeplerinden biri güler yzly, esprili ve zekâya paye veren bir hareket olmasından kaynaklanır. Gezi Eylemleri, Türkiye'de son dönemlerde yapılan ilk kitlesel eylemler değildir. Fakat Gezi Eylemlerinin farklı önceki eylemlerin ürettikleri endişeli ve korku içeren iletişim yöntemlerinden sıyrılıp aslında aynı söylem içinde barındırmasına rağmen bunu çok da esprili ve güler yzly bir dille yapmış olmasıdır. Genel olarak toplumsal hareketlerin en büyük sorunlarından biri budur. Toplumlar kendilerinin uyarılmasını istemezler aynı

zamanda toplumlar kötümser senaryoları görmek, duymak istemezler. Fakat gelişim isteyen ya da gerilemeyi engellemeye çalışan toplumsal hareketler genelde bu tip gerçeklerle yüzleşmek durumundadır. Günümüzün toplumsal yapısı bunun didaktik ve felaket senaryoları üretimi olmadan yapılmasını gerektirmektedir. Gezi Eylemlerinin toplumun hemen hemen her kesiminden belli pozitif tepkiler göstermesinin en önemli sebepleri budur. Gezi Eylemleri hiçbir zaman bir şeyi başka gruplardan daha iyi bildiğini söylemedi sadece inandıkları değerleri savundular. Buna yaparken de ayrıştırıcı değil kapsayıcı, korku yayıcı değil umut ve sevgi yayıcı bir kimliğe büründüler.

Türkiye’de sınıfsal düzenlerin Avrupa’daki gibi evrilmediği açıktır. Toplumsal sınıfların oluşmaması hem toplumsal hareketlerde hem de daha geniş spektrumda Türkiye’de belli başlı gelişimlerin yaşanmamasına sebep olmuştur. Kutsallıkların hala çok aşırı bir seviyede değer görmesinin de en önemli sebeplerinden biridir. Avrupa’daki siyasi değişim her ne kadar Türkiye ve Amerika Birleşik Devletleri gibi ülkelerdekine benzemeye başlasa da toplumsal sınıfların var oluşu yeni toplumsal hareketler çağında bile otoritenin belli başlı uygulamalarda bulunmasını engeller. Bu sadece toplu hareket etmek anlamında değerlendirilmemelidir. Aksine bu anlamda değil fakat sınıf bilincine sahip olan bireyler olarak değerlendirilmelidir. Her insan sosyalleşme ve bir gruba ait olma ihtiyacı duyar. Bu ihtiyaç eğer sivil toplum ve kültürel öğeler tarafından gerçekleştirilmezse o zaman otorite o insanı sistemin ihtiyacına uygun bir kutsallıkla sarmalamaya başlar. Türkiye’de toplumsal hareket ve devlete itiraz etme mekanizmalarındaki sıkıntının temel sebeplerinden biri de budur. Bu istenilen yere kayma durumu ‘devlet için halk’ ideolojisinin de ortaya çıkmasına sebep olan en önemli faktördür.

Bu toplumsal sınıflar eksikliğinde Türkiye’de aslında sadece burada gözükmeyen fakat etkileri anlamında daha etkilisini de göremeyeceğimiz başka bir yapı gelişti. O da futbol kulüpleridir. Özellikle ‘Üç Büyükler’ olarak adlandırılan ve İstanbul merkezli, şampiyonluk yaşamış üç kulübü anlatan bu ifade ülkedeki futbol geleneğinin de dominant gerçekliğini oluşturur. Bu üç kulüp yani Galatasaray, Fenerbahçe ve Beşiktaş o kadar dominant bir futbol kültürüne sahip ki Türkiye’de taraftarlık sayısı araştırmasında Trabzon ve Eskişehir dışındaki tüm illerde üç

büyükler yerel takımlardan daha çok tutulmaktadır.²⁴³ Bu güçlüye yönelme anlayışı aslında Gezi Parkı'nda ciddi bir kırılma yaşamıştır. Gezi Parkı Eylemlerinde futbol takımlarının taraftar grupları Türkiye'de eksikliği özellikle hareketler sırasında hissedilen sınıf bilincinin yerini almıştır. Üç büyük kulübün taraftar grupları başta Beşiktaş'ın taraftar grubu 'Çarşı' olmak üzere alandaki yerlerini güçlü bir şekilde aldılar. Sınıfsal bir düzenin dışında kalan bu tip hareketler için aslında gönüllülük ilkesine dayalı bir grubun bu kadar dominant olması bir anlamda hareketin yapısına ve ruhuna da uygun bir durumdur. (Ek 18)

'Çarşı' grubuna farklı bir parantez açmak gerekiyor. Her köklü takım tarihsel ve sınıfsal geleneğini taraftar gruplarına da yansıtan bir hava içerisinde olur. Özellikle Avrupa'da sosyalist gelenekten genel ya da muhafazakâr gelenekten gelen takımlar net bir şekilde ortadadır. Fransa'da Marsilya liman işçilerinin takımıyken, İtalya'da Lazio faşist ideolojinin takımıdır. Fakat İstanbul kulüpleri için bu durum yapay bir gerçekliğe dönüşmüştür. Öncelikle yönetici kitlesindeki kaba belli başlı ayrımlar sayılmazsa üç büyük takım ne tarihsel olarak ne de sosyolojik olarak birbirinden farklı değildir. Galatasaray'ın aristokrasiyi, Fenerbahçe'nin burjuvaziyi, Beşiktaş'ın ise halkı temsil ettiği gibi çok kaba bir öneride bulunabilse de kitleler, iletişim, yapı ve üretim üzerinden bakıldığında bunların pek de gerçekçi olmadığı oldukça indirgemeci olduğu görülecektir. İstanbul'daki ya da Türkiye'deki (Adana Demir Spor politik anlamda, Diyarbakırspor'da etnisite anlamında bunun dışında tutulabilir.) hiçbir takım ve taraftar grubu belli bir tarihsel ya da sosyolojik altyapı ile kurulmuş gruplar değildir. Çarşı grubu ise bu maksatla kurulmasa da zaman içerisinde evrilen ve ciddi bir muhalefet merkezi haline alan bir noktaya gelmiştir. Beşiktaş gibi sol hareketin alan bulabildiği bir semtin kitlesi olması ve özellikle gençlerin çok yoğun katılım sağladığı bir grup olması bu iki olgunun bütünleşmesine ve bir muhalefet alanı yaratmasına yardımcı olmuştur. Nitekim bu muhalif tavrını toplumsal alanın birçok alanına yaymış, muhalif olabilme yetisini edinmiş ve en önemlisi bunu Gezi Parkı Eylemlerinden önce yapabilmiş bir kitle olarak Gezi Parkı Eylemlerinin bir simgesi haline aldılar. Çarşı gibi taraftar gruplarının bir başka etkisi çoğu ilk kez bir toplumsal harekete katılmış gençliği gerektiği yerde ayağa kaldıran bir güç olmasıdır. Haziran ayının ilerleyen günlerinde polisin grup üzerindeki

---

²⁴³ Sporx, 'Taraftar Haritası' (Çevrimiçi): <http://www.sporx.com/futbol/ekstra/taraftar-haritasiSXGLQ15713SXQ?app=buzz&sira=> 24.04.2017

baskısı kademeli olarak artmıştır. Bu duruma karşı ilk eylemlerinde olan kişilerdense doğrudan taraftarlık gibi hem otoriteyle hem de diğer taraftar gruplarıyla düzenli olarak atışan, dönemseller olarak da çatışan bir grubun orada olması belli noktalarda gruba cesaret vermiştir.

Gezi Eylemleri kucaklayıcı bir karnaval atmosferini yaratırken mizah her zaman en önde olan kavram olarak karşımıza çıktı. Türk toplumu her ne kadar birçok coğrafi bölgeden ve birçok kültürel kimliğin bir araya gelmesinden oluşsa da mizah her zaman toplumda önemli bir yer tutmuştur. Özellikle karikatürle özdeşleştirilecek bu mizah kültürü darbe öncesi dönemde Gırgır dergisinin sirkülasyonundan da rahatlıkla anlaşılabilir. Türkiye muhalefet sahnesinin en önemli parçalarından biri her zaman muhalif karikatür dergileri olmuştur. Doğrudan muhalefetin ciddi sonuçlar doğurduğu bu tip siyasi atmosferlerde dolaylı eleştiri ve farklı iletişim yöntemleri her zaman ciddi bir araç olmuştur. Sovyet yönetimi altındaki Doğu ve Orta Avrupa ülkelerinde özellikle de sinemada hiciv ağır sansür dönemlerinin en önemli silahlarından biri olmuştur. Milos Forman'ın, Çek Cumhuriyeti'nde çektiği 1967 yılında çektiği 'Koşun İtfaiyeciler' (*Horí, má panenka*) adlı yapıtı Sovyet bürokrasisini doğrudan eleştirmek yerine bir itfaiye istasyonundaki sorunlara komik bir bakış atarak yapmaktadır.

Komedinin bu eleştiriyi yeniden yapılandırması özelliği dışında zekâyla ve duygularla da yakından ilişkisi vardır. Duygular açısından bakıldığında genç kuşak için eğer yaşadıkları dünya onların beklentilerini, kültürel isteklerini ve ideolojilerini tatmin etmeyen bir dünya ise komedi bir anlamda gündemden kopmadan onlar için bir kaçış sağlar. Melankolik bir hava yerine direnme ya da değiştirme güçlerinin kalmasına yardım eder. Mizah, pozitif bir propaganda yöntemi gibidir, toplulukları Leviathan'a karşı yere düştüklerinde tekrar kalkmalarını mümkün kılar.

Diğer yandan mizah içerisinde önemli miktarda zekâ barındıran bir olgudur. Günümüzün politik atmosferi küresel olarak giderek daha çok aklın geri plana atılması ve duyguların bir sömürü aracı olarak kullanılmasına dönüşmüştür. Fakat bu atmosferde ne eğitimlerini ne de kendini geliştirmelerinin toplum açısından bir faydasını göremeyen genç kuşak için mizah, zekâlarını kullanabildikleri bir alan haline almıştır. Mizah ve zekâ bileşimi Gezi Parkı Eylemlerinde sanatı da belirleyen

bir faktör olmuş ve eylemler sırasında üretilen sokak sanatı yazıya dayalı bir sanata dönüşmüştür.

Üçüncü bölümde de bahsedildiği üzere sanat artık toplumsal hareketlerin vazgeçilmez bir parçasıdır. Sokak sanatının (Street Art) burjuvayı dışarıda bırakan ya da daha doğru bir ifadeyle burjuvaya doğrudan bağımlı olmayan sanat anlayışı ile toplumsal hareketlerin anti-kapitalist ve otorite karşıtı anlayışı çok yakinen benzetmektedir. Böyle bir ideolojik birlikteliğe sahip iki olgunun birbirleriyle kesişmemesi beklenemezdi. Nitekim 90'lardan itibaren sokak sanatı başta olmak üzere birçok sanat türü toplumsal hareketlerin ruhuyla benzer söylemlere sahip olmuştur. Gezi Parkı Eylemleri sanatı yazıyla ve mizahla harmanlayarak sunmuştur. Bunun yanı sıra Gezi Parkı eylemcilerin kontrolünderken birçok farklı sanat dalları aynı sokak sanatının bu olgularla birleşmesi gibi bir füzyon içerisinde olmuştur. Modern sanat gösterileri ile halk dansları karıştırılmış bunun yanında sanat gösterimini sunanlar sembolik kıyafetler ile performanslarını gerçekleştirmişlerdir (Ek 19).

Tüm bu unsurlar içinde olacak şekilde haziran başı itibariyle Gezi Eylemleri bir park eyleminden bir Occupy eylemine dönüşmüştür. Gerek %99 Eylemleri içerisinde yer alan Wall-Street'teki Occupy Wall Street Eylemleri, gerekse İspanya'daki 'Öfkeliler' ile Yunanistan'daki öğrenci hareketleri ve Arap Dünyasındaki benzer eylemlerdeki yapısal özelliklere oldukça yakın bir yapı olmuş olsa da her eylemin kendine has birçok özelliği de olduğu fark edilmelidir. Gezi Parkı içerisinde kurulan çadırlar eylemin iki yönüyle de bir bağ kurmaktaydı. Hem doğayı ve parkı koruyan bir eylem olarak kamplar parkın hem bekçiliğini yapmakta hem de konformist toplumsal pratiklerin dışında belli açılardan doğayla daha yakinen birlikte olma fikrini yaratmaktaydı. Tabii ki diğer yandan kamplar Occupy hareketi gibi hareketlerin gereklilikleri için birer araçlardır.

İşgal eylemlerini hukuksuz ya da meşruiyete sahip olmayan olarak görmek kolaydır. Fakat kamusal alan devlete değil topluma ait bir alandır. Kamusal alanın kullanım hakları her ne kadar belli sürelerle otoriteye teslim edilse de, otorite bu hakkı istediği gibi kullanamaz. Nitekim genelde otoritenin işgal eylemleri sonrası ürettiği pratikler birbirleriyle ciddi çelişki taşıyan hareketlerdir. İşgal eylemleri püskürtüldükten sonra kolluk kuvvetlerinin bir kamusal alanı kontrol etmesi ve bu

alanın kolluk kuvvetleri ve onlar ait araçlar tarafından çevrilmesi yani halkın dışarıya çıkarılması kamusal alan bazında bakıldığında işgal hareketleri hakkında söyledikleri ama gerçek olmayan tüm verilerin otorite tarafından yapılmış olmasıdır. Özetle otorite eylemler sırasında eylemcileri suçladığı (ve haksız yere suçladığı) her yöntemi bizzat kendisi kullanır. İşgal eylemleri hiçbir zaman belli bir kesimi kamusal alandan uzaklaştırmaz. Aksine alan belli bir sınıfa devredilmesine karşı bir harekettir genel olarak işgal hareketleri.

Diğer bir diğer yandan bir başka önemli nokta demokratik toplumlarda halkın protesto hakkı saklıdır. Bu hak otoriteyi elinde bulunduranlardan bağımsız, değiştirilemez bir haktır. Belli dönemler parkın ve alanın güvenlik sebepleriyle kapatılması aslında güvenlikle alakalı olmayan ve yukarıda bahsedildiği gibi işgal hareketlerinin haksız yere suçlandığı fiillerin tamamını uygulamaktadır. Hata burada literatüre uzanarak 'işgal' kelimesinin de değerlendirilmesi gerekmektedir. Sivil toplum, kamusal alanı işgal edemez. Belli bir grubun dışarıda bırakılması gibi ayrımcı ya da faşist bir hareket değilse bu yeniden ele geçirmek olarak da adlandırılabilir hareket bu noktada sadece devletin tasarruf gücünü dışarıda tutmaktadır. Tüm buna rağmen bu tip 'işgal eylemlerinde' sonuç otoritenin kendi varlığını tehdit altında hissetmesidir. Toplumsal hareketler doğrudan devlete ya da onun varlığına yöneltilebilir bir tehdit değildir. Her ne kadar otorite ve onun iletişim kanalları bu şekilde bir propaganda modeli üretmiş olsa da gerçek toplumsal hareketlerin demokrasinin en önemli kontrol mekanizmalarından biridir. Alanların özgürce kullanımını da sivil toplumun kendisine aittir.

Haziranın ortalarına doğru Gezi Eylemleri iki seçenek arasında bırakılmıştır. Ya bu barışçıl olarak ilerleyen hareket polisle çatışmaya başlayıp şiddet içeren bir eyleme dönüşecekti ya da polis güç kullanarak Gezi Parkını tekrar ele geçirecekti. Bu noktada eylemciler barışçıl yöntemlerden vazgeçmediler ve bir süre sonra polis gezi parkını geri aldı. Fakat eylemlerin sonu bu olmadı. Tekrar repertuar terimine geri dönecek olursak Gezi Parkı eylemcileri yeni yöntemler bularak alanda belli bir süre daha kalmak istediler. Fakat kolluk kuvvetlerinin ciddi bir baskısı varken bunu yapmanın yolu o ana kadar Gezi'de uygulanan tüm pratiklerin tersine bir pratik bulmaktan geçiyordu. Bu ortamda 'Duran Adam' eylemleri başladı. Son derece aktif bir eylem pratiğinde pasifizme geçiş hiç de kolay bir geçiş değildir. Gerek eylem dinamiklerini gerekse psikolojileri düzenli olarak aktif eylem pratiklerine

uygun hale getiren bir grup için gerçekten zor bir dönüşümdür. Fakat protestonun fiili olarak gözaltına sebep olduğu, baret ve gaz maskelerinin suç unsuru sayıldığı bir ortamda eylem repertuarını değiştirmekten başka bir yöntem de pek yoktu.

Alanlarda pasif bu tip eylemler gerçekleştirilirken, hareket mekân olarak bir merkezden daha yaşam alanlarına özellikle de mahallere kaydı. Gezi Parkı'nın en hareketli olduğu dönemde de aslında belli bir kuşak genelde evlerinden harekete destek vermişti. Susurluk Eylemlerinden beri konutlardan ve mahallerden ışıkların yakılıp söndürülmesi ve tencere, tava gibi mutfak aletleriyle ses çıkarılması gibi daha mikro ölçekli eylemlere doğru evrilmiştir. Ev aletleri ile ses yapılması, ışık eylemleri birkaç temsil alanını kapsamaktadır. Öncelikle sokağa çıkamayan özellikle de polis baskısının arttığı dönemlerde eyleme fiziksel olarak katılamayan orta-üst yaş kitlesinin, gazdan ekstra etkilenenlerin veya diğer sebeplerden 'orada' olamayanların 'sizlerle birlikteyiz' mesajıdır bu. Bir anlamda evin, hareketin içine sokulmasıdır, merkezin dağılmasıdır. Tencere, tavanın da ses çıkaran bir alet olmalarının ötesinde bir anlamı olduğunu söyleyebiliriz. Her ne kadar buradaki sembolizmin çok açık ve farkındalığı yüksek bir şekilde yapılmadığı açık olsa da ritüelin içindeki sembolizmin varlığı da inkâr edilemez. Kadının, özellikle de ev kadınının siyasi hayata katılımı hatta daha temelde bir ideolojik yaklaşım üretmesi Türkiye'de yaşanan ciddi sorunlardan biridir. Ataerkil toplum anlayışının genel geçer belli argümanların aksine toplumun her bölgesine ve her kesimine yayıldığı bu coğrafyada hareketin mahallelere ve yerele özellikle de kadını da içine alacak şekilde ailelere uzamak istemesi oldukça önemlidir. Bunun bir başarı sağlayıp sağlamadığı (evin içinin ideolojik bir bilince kavuşup kavuşmadığı) tartışılabilir, fakat tartışılmayacak olgu kadın çoğunluğun desteği olmayan bir hareketin başarıya kavuşma şansının çok düşük olmasıdır.

Bu en aktif eylemden en pasif eyleme kadar ritüellerle ve sembollerle sarılı bu toplumsal hareket haziranın sonuna doğru aktif yapısını kaybetmiştir. Fakat Gezi Eylemleri hem Türk siyasi tarihine hem de uluslararası anlamda toplumsal hareketler tarihine ciddi bir damga vurmuştur. Biraz da bu anlamda Gezi Parkı'nın sonuçlarına bakmak gerekmektedir.

4.3. Gezi Eylemleri ve Sonrası

Gezi Parkı Eylem son döneminde repertuarlarına karşı çözüm üretebilir duruma gelmesine rağmen temelde ve en başta istediği şeye yani Gezi Parkı'nın var olduğu şekilde kalması ve projenin iptal edilmesini sağladı.

Gezi Eylemleri sonuçlar açısından ilk başladığı talebi başarmış olsa da iktidarın yapısal anlayışını değiştirmede. Arap İsyancıları özellikle de Mısır ile kıyaslayacak olursak eylemler sonrası Mübarek'in devrilmesiyle yapılan seçimleri AKP ile organik benzerlikleri çok fazla olan Mursi önderliğindeki Özgürlük ve Adalet Partisi kazanmıştır. Otoriter özellikleri çok ağır basan İlimli İslam politikası güden bir partinin Arap İsyancıları sonrası başa gelmesi bize Fransa'daki 1848 eylemlerini hatırlatabilir. Aynı durum Tunus'ta da Abidin Bin Ali'nin yıkılması ve yerine yine otoriter bir partinin gelmesinde de ortaya çıkmıştır. Kısacası Gezi Eylemleri otoriter düzene karşı bir eylem olarak gelişirken Mısır'daki Arap İsyancıları, otoriter bir düzenin bazı ülkelerde de iç savaşın çıkışını tetiklemiştir. Fakat bu fiili durumun tarihsel bir perspektifte kısa bir döneme denk geldiğini de söylemek gerekir. Gezi Parkı Eylemleri hem Türkiye'deki gençliğin muhafazakârlaşan ve otoriterleşen sisteme bir tepki göstermesi açısından hem de uluslararası alanda iktidarların, muhalif grupların kültürel alanlarına müdahale etmesine bir karşı çıkış olarak önemli bir tarihsel olgudur.

Gezi'nin kanıtladığı bir diğer önemli olguda bastırılmış grupların aslında hiç de az sayıda olmadığı ve benzer seslerin içerisinde ne kadar farklı tonlar olsa da nasıl bir araya gelebileceğiydi. Bu heterojen yapı tek bir ses olmasına gerek kalmadan tek bir hedefe doğru önemli bir söylem üretmiştir. Tek sesliliğin aksine çok sesliliğin, çok kültürlülüğün ve farklı ideolojilerinde bir organizasyon içerisinde nasıl çatışmadan yer alabileceğini göstermiştir. Yıllarca toplumsal hareket çalışmalarına rasyonellik ve çıkar ilişkileri ile sınıf çatısı üzerinden araştırılmaya çalışılmıştır. Fakat toplumsal harekete bir bütün olarak bakmak doğal olarak eksik bir yaklaşımdır. Ekim Devrimi'de bir harekete doğar, Molla Devrimi'de IRA'da bir halk hareketinden doğmuştur. Gandhi önderliğindeki pasifist hareket de. Bu sebeple toplumsal hareketlere ve onların içinden çıkan farklı olgulara net, tek bir yaklaşımda

bulunmaz hemen hemen imkansıza yakındır. Burada yapılabilecek olan o dönemin demokratik sistemler içerisindeki hakim hareket şekillerini incelemek olacaktır.

Toplumsal hareketler doğru bir iletişim ve barışçıl bir yöntem ile üretilmezse kontrol bir anda farklı düşüncelerin eline geçebilir. Arap İsyanlarının kontrolden çıkması gibi Ukrayna örneği ve Latin Amerika ülkelerinde ortaya çıkan bazı tablolar bu durumun ne gibi sonuçlar üretebileceğinin bir kanıtıdır. Türkiye’de ise Gezi Parkı’nın ürettiği hareket konjonktürü sayesinde hareketler ne yıkıcı ne de şiddet içeren noktalara sarkmıştır. Bundan sonra gerçekleşen Hrant Dink Eylemleri, Berkin Elvan’ın cenaze töreni ve diğer birçok hareket bu prensip altında gerçekleşmiştir.

Gezi Eylemlerinin daha kitleleştiiremediği şey ise işçi sınıfının kitlesel bir grev eylemleri olmuştur. Her ne kadar Gezi Eylemleri ne böyle bir istekte bulunmuştur ne de böyle bir organizasyon üretmiştir. Fakat iktidardan memnun olmayan kesim için genel grev, toplumsal hareketlerde bir sonraki aşama olarak görülüyordu. Her ne kadar vahşi kapitalizmin tüm sektörlere yayılması, taşeronlaşma, düşük iş güvenliği (hem çalışma ortamı hem de işin kendisi anlamında) ve diğer birçok konudan dolayı işçi sınıfının kazanımları ve hakları birer birer yok edilse de belki de yeni toplumsal hareketler bağlamındaki ciddi bir eksiklik organizasyondaki bir varlık sorunundan kaynaklı olarak bu kitleler ‘müttefik’ bulmaya çalışmamaktadır.

Sadece Türkiye ekonomisi değil ama dünya ekonomisi ve ekonomik yapı aslında bir yandan çok ciddi kuralsızlaşmaya ilerlerken bir yandan da otoriter tarafı güçlü hükümetlerin iktidarı ele geçirmesine olanak vermektedir. Anarşizmin toplumu yükselten devleti yok eden anlayışı bozularak ekonomik bir model yapılmıştır. ‘Özelci’ uyum sağlama olgusu, anarşizmin iyice dal budak salan bir kolunda, ‘kapitalizmin pazar ekonomisinin’ sahte anarşist savunucuları ve temsilcilerinde, iyice belirginleşen bir eğilimdir.²⁴⁴

Bu ekonomik kontrolsüzlük tabii ki anarşist ya da herhangi bir sol düşünce için kabul edilebilecek bir olgu değildir. Gezi Parkı Eylemlerinin gösterdiği önemli olgulardan biri de her ne kadar hareket sol, sosyal demokrat tandanslı bir hareket olsa da liberal merkez sağın da ciddi bir çöküş içerisinde olduğudur. Dünya çapındaki

---

²⁴⁴ Rolf Cantzen, **Daha Az Devlet Daha Çok Toplum: Özgürlük/Ekoloji/Anarşizm**, Çev. Veysel Atayman, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2015, s.12

birçok eylem de bu düşüncenin desteklenmesi için birer kanıt olabilir. Kapitalizmin hem çevreyi hem de insanı değerleri yok eden yapısı aynı zamanda merkez sağı da yok etmiştir. Kendi kapitalist değerlerini empoze etmeye ve kapitalist demokrasileri tek somut gerçeklik haline getirmeye çalışan merkez sağ bu süreçte yerini daha aşırı sağa bırakan politikalara bırakmıştır. Gezi Parkı Eylemleri bu dönüşümün yarattığı rahatsızlığa ve bu durumun idare ve yasama gibi kurumlar içerisindeki umarsızlığa karşı yapılan toplumsal hareketlere çok önemli bir örnektir. Genel olarak hem Gezi'den önce ortaya çıkan hem de Gezi'den sonra ortaya çıkan hareketlere bakıldığında temel sorunun kapitalizmin ürettiği politik sahnenin eleştiri kabul etmezken kural da tanımaması olduğu söylenebilir.

Gezi Eylemleri sonuçları bakımında Türk siyasi tarihinde ve toplumsal hareketler tarihinde ciddi bir etki bıraktığını tekrar söylemek gerekir. Günümüzün değişen hareketleri iletişimin de imkanlarını kullanarak daha hümanist daha demokratik ve daha dünyanın varlıklarına daha saygılı bir sistem talebi içerisindedir. Kapitalizm bu değerlere saldırmaya devam ettikçe de daha nice hareketler dünyanın birçok yerinde var olacaktır.

SONUÇ

Var olan siyasal düzende demokrasi bir seçim savaşına indirgenmiş olsa da demokrasinin tam anlamıyla var olabilmesi için sivil toplumun güçlü olması, sivil toplumun iktidara karşı tepkisini dile getirebilecek bir ortamın var olması gerekmektedir. Toplumsal hareketler bu sebeple önemlidir. Artık çok gelişmiş ve doğrudan demokrasinin yerini yoğun bir bürokrasiye bırakmış devlet düzeni gerek çarpıklıkları gerekse yozlaşmışlığı sonucu kamuoyunun isteklerini, çıkarlarının aksine hareketlerde bulunabilir. En masum şekilde ifade ettiğimizde bile devletler bazen halkın istek ve gerçeklerinin aksine kararlar verebilirler. Toplumsal hareketler toplumun bu düzene, düzenlemelere karşı duruşunun en önemli hatta seçim gibi demokratik düzen sistematiklerinden bile daha önemli olgusudur. Belli dönem aralığında yapılan seçimlerin aksine kitleler istekleri zaman ve istedikleri şekilde sokağa çıkma özgürlüğüne sahiptirler, en azından demokratik gelişimini tamamlamış ülkelerde.

1920'lerde Sacco ve Vanzetti isimli iki anarşist İtalyan, Amerika Birleşik Devletlerinde işlemedikleri bir suçtan dolayı idam cezasına çarptıklarında bu kararın politik sebeplerden ve Amerika'da üreyen yabancı düşmanlığı ve anti-komünist, anti-sosyalist, anti-anarşist politiklardan kaynaklandığı bilinmekteydi. Bu sebeple idam cezası verildikten sonra barışçıl eylemler bölgede hızla ortaya çıktı. Fakat devletin idam cezasını onamasından ve cezanın uygulanmasından sonra (cezanın verilmesinden yedi yıl sonra 23 Ağustos 1927'de) yalan şahitlik yapanlar ve kamu görevlilerine karşı ciddi bir şiddet dalgası yayıldı. Bu örnek aslında toplumsal hareketlerin belli kitlesel çıkmazlarını göstermektedir. Toplumsal hareketler her zaman hedefledikleri sonuçlara ulaşamazlar. Fakat bu o hareketin tarihsel bir farkındalık, ideolojik, kültürel, politik bir duruş sergilemediği anlamına gelmez. Kapitalizm Seattle'daki protestolarla veya Zapatistalarla bitmedi fakat bir yandan insanlık tarihi bu haksızlıklara karşı bir duruş sergilediğini göstermiş oldu bir yandan da belli başlı sivil toplum pratikleri ve örgütlenmeleri öğrenilmiş oldu. Fransa'da 1848 Devrimi'ni gerçekleştirenler seçime gittiklerinde seçimi başka partilere kaybettiler. Fakat iktidarın ideolojik eksenini devrimin istediği noktaya taşınmasa da devrim insanlık tarihi için otoriteye karşı duruşun bir sembolü oldu.

Günümüzün toplumsal hareketleri ise tezde de belirtildiği gibi oldukça farklı unsurları içerisinde barındıran bir yapı. Bu heterojenlik içerisinde zorlukları barındırsa da doğru iletişim ile bugüne kadar gelmiş en büyük sivil güç olma potansiyelini barındırmaktadır. Alain Touraine ve Alberto Melucci gibi düşünürlerin Yeni Toplumsal Hareketler olarak adlandırdıkları ve kültürel değerleri, kültürel kimliği politik kimliğin üstüne koyan düşünce 68’li yıllardan beri güncelliğini korumaktadır. Fakat günümüz dünyasına bu düşünce özelinde belli eklemeler yapmak gerekmektedir. Öncelikle kültürel kimlik homojen bir kimlik değildir. Gezi Eylemleri sırasında toplumun ekonomik, siyasi, ideolojik, etnik birçok kesiminden birçok kişinin katılması, farklı düşüncelerin farklı kültürel kimliklerin aynı hareket içerisinde yer alabileceğinin en önemli kanıtlarından biridir.

Bu tip yapısal eylem özellikle Sovyetlerin çökmesi ve siyasal olarak tek kutuplu dünyanın ortaya çıkmasından sonra belki de zorunlu olarak yönelmek zorunda kalınan bir yapı da olduğu söylenebilir. Sivil toplum artık parti ve grup pratiklerinin ötesinde bir düşünce, bir idea pratiği üzerinden düşüncelerini belirtmek, sokağa çıkmak istemektedir. Gerek sistemin gerekse sisteme karşı olduğu iddiasıyla organize olmuş örgütlerin yıllar boyunca ürettikleri yalan düzeni belki de bireylerin bu tip örgütlenmelerindeki en önemli sebep olmuştur.

Bu bireysel karar verme mekanizmaları ve heterojen yapı negatif olarak algılanacak özellikler değildir. Çünkü bireysellik, kolektif bir kültürel ve ideolojik yapı içerisinde, doğru örgütlenme ve doğru iletişim yöntemleri ile belli bir grubun, partinin, örgütün başarabileceklerinden çok da fazla fazlasını başarabilir. Günümüzün en azından sistem içinde pratikte çok fazla kazanım elde etmemiş gibi görülen Occupy Wall Street, %99 Eylemleri gibi eylemler kültürel olarak yarattıkları etkiler ile kuşakları yeni, alternatif düşüncelerle tanıştırmaya adına oldukça önemli adımlardır. Nasıl 1848 eylemleri monarşilere kurulan tarihsel süreçteki en önemli darbelerden biriye, günümüzün toplumsal hareketleri de kapitalist, demokratik görünümlü neo-liberal sistemlerin tek alternatif olmadığını göstermesi açısından oldukça önemlidir.

Bu bireysel yapının belli bir kolektif enerji yaratabilmesi kolay bir durum değildir. Fakat içinde yaşadığımız 21. yüzyılın ilk çeyreği enformasyonda yaşanan dönüşümler, iletişimin kitlelere çok daha kolay bir şekilde yayılması sebebiyle bu durumun üretilebileceği ilk dönemdir. Sosyal medya, yeni medya kavramları içinde

değerlendirilen yeni iletişim ritüelleri toplumsal hareketlerin sistem tarafından düzenli bir propaganda altında bırakılan kesimlerine ulaşmak ve onlara farklı fikirler sunmak için oldukça önemli bir fırsattır. Nitekim bu fırsat hem akademisyenlerin hem de toplumsal harekete katılanların dikkatinden kaçmamış, Arap Baharı gibi eylemler sosyal medyanın etkileri ve yeni yarattıkları olanaklar üzerinden konuşlmaya başlanmıştır. Hatta daha da ileri gidilerek bu eylemlere Facebook, Twitter eylemleri denmeye bile başlanmıştır. Bu tezin içerisinde birçok kez tekrar edildiği üzere aracın iletişimsel dönüşümleri ya da enformasyonun dönüşümü gibi kavramlar devrimlerin itici gücü asla olamazlar. Araçlar kitlelerin kültürel, ideolojik, politik, ekonomik kimlikleri ve bu kimliklerden doğan vicdani kararlar çerçevesinde şekillenir. Aracın araç olmaktan ötesinde değerlendirilmesi sivil toplumun kendi özgürlükleri için yarattıkları hareketlerin göz ardı edilmesine ve değeri kişiden alıp teknolojiye vermeye sebep verecektir.

Sosyal medyanın gücü insanların onu kullanma yetisinde anlamlı hale gelir. Devrimsel hareketler insanların ortaya çıkardığı durumlardır. Ne bir iletişim aracı ne de farklı bir unsur bu durumun gerçekliğini kendi üzerine alamaz. Bir yandan da hatırlanmalıdır ki iletişim teknolojileri otoritenin kontrol ve onayından geçmeden kamuoyuna sunulmaz. Amerika Birleşik Devletleri'nde telgraf otoritenin güneye yayılmasını sağlamıştır. Radyo, dünya savaşlarında en önemli propaganda aracı haline gelmiştir. İnternet ve sosyal medya da otoritenin belli bir kontrolü olmadan bu kıvamda bir fenomene dönüşemezdi. Fakat bilinmelidir ki çalışmanın içinde de belirtildiği gibi kapitalizmi güçlü yapan serbest piyasa mantalitesi aynı zamanda onun zayıf noktasıdır da. Kapitalizm bir sistem olarak kendine zarar verse bile kar ettiği bir mekanizmayı ortadan kaldırma refleksine sahip değildir. Finansal krizlerin hemen hepsinin ortaya koyduğu üzere kapitalist mantalite kendini de yiyen bir açgözlülük içerisinde. Bu sebeple internet ve sosyal medya her ne kadar otoritenin bir silahı olarak ortaya çıksa da toplumsal hareketlerin de rahatlıkla kullanabileceği bir araç halini almıştır.

Bu kadar kapsayan ve kontrol altına alan bir sisteme karşı sivil ve barışçıl bir duruşun etkili olabilmesi gerçekten çok zor bir gerçektir. Bu sebeple toplumsal hareketler için hem yapısal hem de iletişimsel diğer birçok değişim yapı içerisinde ortaya çıkmıştır.

Öncelikle herkes tarafından rahatlıkla görüleceği üzere toplumsal hareketler eskinin katı parti disiplini ve lider disiplininden tamamen kopmuş, lidersiz ve yatay örgütlenmeler tarafından ortaya çıkmış oluşumlara dönüşmüşlerdir. Bu yapının etkinliği belli noktalarda lidersiz yapılanmadan dolayı zarar görse de hem psikolojik olarak yeni kuşakların, eski kuşaklar gibi sert bir emir komuta zincirine uymak istememesi hem de sosyolojik olarak toplumların örgütlenmelere duydukları şüphe bu tip bir yapıyı neredeyse zorunlu kılmıştır. Fakat sadece bu durum toplumsal hareketlerin genel yapısı için geçerli değildir. Toplumsal hareketlere iletişim yüzü olarak en önemli simgesel katkılardan birini sağlayan direniş sanatı da isimsizleşmeye, 'yüzsüzleşmeye' doğru ilerlemiştir. Genel olarak 'Sokak Sanatı' olarak adlandırabileceğimiz akım mekânı, unvanı ve birçok diğer klasik sanat ve sanatçı özelliklerini dışlayan bir yapı içerisinde ürün vermişlerdir. Kısacası direniş kültürü hem toplumsal hareketler içerisinde hem de diğer olgularda benzer özelliklerle içerisindedir.

Bu önceki dönemlerden farklı bir yapı içerisinde yer alan ama eskinin başarılı ve kabul edilmiş yöntemlerini ve ideolojilerini de dışlamayan toplumsal hareketler artık sadece Batı'nın çerperinde yer alan ya da onun özeline ait olgular değildir. Dünyanın hemen hemen her yerinde özellikle de neo-liberal politikaların daha sert etkisini gösterdiği yerlerde sivil toplum politik ayrılıklarının ötesine geçerek otoriteye tepki göstermektedir. Hem toplumsal hareketler ama özellikle de toplumsal hareket çalışmaları için bu durum çok önemli faktörleri beraberinde getirmektedir. Hareket teorisyenleri Avrupa'da ve Avrupa toplumsal hareket repertuarları içerisinde sıkıştığı sürece otorite karşından gelebilecek hem yapısal hem de iletişimsel tüm hamleleri tahmin etme ve buna göre bir propaganda modeli oluşturma gücüne sahiptir. Fakat Avrupa/Batı dışı hareketler hem var olan düzenin tüm dünyada beğenilmediği göstermek açısından hem yeni repertuarlar üretmek açısından hem de toplumsal hareket literatürüne farklı bir bakış açısı getirmesi açısından oldukça önemlidirler.

Buradaki coğrafi ve kültürel bütünleşme kendini günümüz hareketlerinin mekân ile kurduğu anlamlarda da şekillendirir. Mekânın önemi artık fiziksel bir kısıtlamaya bağlı değildir. Mekân hem kültürel hem de ideolojik olarak belli gruplar için aidiyet kazanabilir. Meksika'nın Chiapas kenti Zapatistalar sayesinde Brezilya'nın Porto Alegre kenti Dünya Sosyal Forumu sayesinde önem kazanmış ve

bir sembole dönüşmüş yerlerdir. Bu gibi uluslararası büyük sembollerin yanında mekân yerel bazlı sembollere de dönüşebilir fakat bu dönüşüm eskinin çalışılan yer ya da yaşanan yerinin ötesinde vakit geçirilen yer, kimliğin rahatlıkla ortaya çıkabildiği yere olmuştur.

Tüm bu modern dönüşümler toplumsal hareketlerin özünde yer alan hak iddia etme veya haklarını koruma güdüsünü değiştirmemiştir. Demokratik düzenin en önemli demokratik aracı olan toplumsal hareketler kuşakların, kültürlerin, kimliklerin isteklerini, arzularını, kızınlıklarını göstermekte en önemli araçtır. Bu sebeple toplumsal hareketleri araştırmada kullanılan rasyonalite bir çıkar ilişkisi mantığı kurduğu için (toplumsal harekete katılan kişiler irrasyonel olduğu için değil) aslında hareketlerin özünü kavramada doğru bir bakış açısı sunmazlar. Günümüzün giderek arası açılan haksal arayışında toplumsal hareketlerin her zaman var olan yaşamsal önemi bir kat daha artmıştır. Bu sebeple uluslararası ve yerel dönüşümlerde hareketlere ya da hareketsizliklere bakmak var olan düzenin konjonktürünü anlamak için, toplumların iletişimsel ihtiyaçlarını ve ritüellerini görebilmek için en anlamlı kaynaktır.

KAYNAKÇA

- Ağaoğulları, Mehmet Ali: **Kent Devletinden İmparatorluğa**, Ankara, İmge Kitapevi, 2004.
- Adorno, Theodor W: **Kültür Endüstrisi, Kültür Yönetimi**, Çev. Nihat Ülker vd. İstanbul, İletişim Yayınları, 2013.
- Ateş, Toktamış: **Siyasal Tarih**, İstanbul, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2004.
- Ayyıldız, Esengül; Taşbaşı, Kaan: “Kentsel Kamusal Mekanlarda Toplumsal Hareketler ve Eylem Pratikleri: İletişim Bilimleri Açısından Otorite Mekanlarına Müdahale Olarak Hrant Dink Eylemleri”, **İletişim**, Sayı:21, Aralık 2014.
- Badiou, Alain: **Model Kavramı**, Çev. Alp Tümertekin, İstanbul, İthaki Yayınları, 2015.
- Baldini, Massimo: **İletişim Tarihi**, Çev: Gül Batuş, İstanbul, Avcıol Basım Yayın, 2000.
- Barbier, Frederic;
- Bertho Lavenir, Catherine: **Diderot’dan İnternete Medya Tarihi**, Çev. Kerem Eksen İstanbul, Okuyanus Yayın, 2001.
- Barker, Colin, vd. **Marxism and Social Movements**, Leiden, Brill, 2013.
- Başkaya, Fikret: ‘Perspektifi ve Paradigmayı Değiştirme Zamanı’, **Gezi Tartışmaları**, Ankara, Ütopya Yayınevi, 2015.

- Bauman, Zygmunt: **Küreselleşme Toplumsal Sonuçları**, Çev. Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2010.
- Bauman, Zygmunt: **Özgürlük**, Çev. Kübra Eren, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2015.
- Bauman, Zygmunt: **Yasa Koyucular ile Yorumcular**, Çev. Kemal Atakay, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2014.
- Bauman, Zygmunt: **Yaşam Sanatı**, Çev. Akın Sarı, İstanbul, Versus Kitap, 2011.
- Berendt, Joachim E: **Caz Kitabı Ragtime'dan Fusion ve Sonrasına**, Çev. Neşe Ozan, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2010.
- Berce, Yves-Marie: **Modern Avrupa'da Ayaklanmalar ve Devrimler**, Çev. Muna Cedden, Ankara, İmge Kitapevi, 2003.
- Berger, John: **Sanatla Direniş**, Çev. Aslı Biçen, İstanbul, Metis Kitap, 2017.
- Bleiker, Roland: **Popular Dissent, Human Agency and Global Politics**, Cambridge, Cambridge University Press, 2000.
- Bookchin, Murray: **Köylü İsyanlarından Fransız Devrimine**, Çev. Sezgin Ata, Ankara, Dipnot Yayınları, 2011.
- Bourdieu, Pierre: **Distinction: A Social Critique of the Judgement of Taste**, Çev. Richard Nice, Londra, Routledge, 1984.

- Cantzen, Rolf: **Daha Az Devlet Daha Çok Toplum: Özgürlük/Ekoloji/Anarşizm**, Çev. Veysel Atayman, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2015.
- Castells, Manuel: **İsyan ve Umut Ağları İnternet Çağında Toplumsal Hareketler**, Çev. Ebru Kılıç, İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları, 2013.
- Cevizci, Ahmet: **Felsefe Tarihi**, İstanbul, Say Yayınları, 2012.
- Çoban, Barış: ‘Toplumsal Hareketler ve Radikal Medya’, **Yeni Toplumsal Hareketler Küreselleşme Çağında Toplumsal Muhalefet**, İstanbul, Kalkedon, 2009.
- Coşkun, Esin: **Dünya Sinemasında Akımlar**, İstanbul, İzdüşüm, 2003.
- Çetinkaya, Doğan: **Toplumsal Hareketler Tarih, Teori ve Deneyim**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2015.
- Coşkun, Esin: **Dünya Sinemasında Akımlar**, İstanbul, İzdüşüm Yayınları, 2003.
- Coşkun, Mustafa Kemal: **Demokrasi Teorileri ve Toplumsal Hareketler**, Ankara, Dipnot Yayınları, 2007.
- Cox, Savannah: **The Most Inspiring One-Person Protests** (Çevrimiçi): <http://all-that-is-interesting.com/one-person-protests>
- Descartes, Rene: **Yöntem Üzerine Konuşma**, Çev. Afşar Timuçin, Yüksel Timuçin, İstanbul, Cumhuriyet Yayınları, 1998.

- DeFay, Jason Bradley: **The Sociology of Social Movements**, (Çevrimiçi): [www.ibrarian.net/navon/paper/The Sociology of Social Movements.pdf%3Fpaperid%3D12498850+&cd=1&hl=tr&ct=clnk&gl=tr](http://www.ibrarian.net/navon/paper/The_Sociology_of_Social_Movements.pdf%3Fpaperid%3D12498850+&cd=1&hl=tr&ct=clnk&gl=tr)
- Diakov, V. – Koralev, S. **İlk Çağ Tarihi Cilt:2 Roma**, Çev: Özdemir İnce, İstanbul, Yordam Kitap, 2011.
- Eisenstadt, S.N. **Modernization, Protest and Change**, New Jersey, Prentice Hall Inc, 1966.
- Eradam, Yusuf: “Ağaç, Cop, Penis: İnsan, Şiddet ve Devlete İtaat Kültürüne Dair Gezi İsyanı Tezlerim”, **Gezi, İsyân, Özgürlük Sokağın Şenlikli Muhalefeti**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2013.
- Ertuna, Can: **Arap İsyânları Güncesi**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2014.
- Forlan, John: “Devrim ve Küreselleşme: Chiapas’tan Seattle ve Ötesine”, **Toplumsal Hareketler Tarih, Teori ve Deneyim**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2015.
- Foucault, Michel & Chomsky, Noam: **İnsan Doğası İktidara Karşı Adalet**, Çev. Tuncay Birkan, İstanbul, BGST Yayınları, 2005.
- Freidrich, Carl J: **Totalitarianism in Perspective: Three Views**, New York, Praeger, 1969.
- Fromm, Erich: **İtaatsizlik Üzerine**, Çev. Ayşe Sayın, İstanbul, Kariyer Yayıncılık, 2001.

- Fuchs, Christian: **Social Media A Critical Introduction**, London, Sage, 2014.
- Gambetti, Zeynep: **‘Siyaset ve Yalan’** (Çevrimiçi): <http://baslangicdergi.org/siyaset-ve-yalan-zeynep-gambetti/> 10.04.2017.
- Gerboudo, Paolo: **Twitler ve Sokaklar: Sosyal Medya ve Günümüzün Eylemciliği**, Çev. Osman Akinhay, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2014.
- Giddens, Anthony: **The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration**, Berkeley, University of California Press, 1984.
- Gluckstein, Donny: **The Paris Commune: A Revolution in Democracy**, Chicago, Haymarket Books, 2011.
- Gramsci, Antonio: **The Gramsci Reader: Selected Writings**, New York, New York University Press, 2000.
- Habermas, Jürgen: **İletişimsel Eylem Kuramı Cilt 2**, Çev. Mustafa Tüzel, İstanbul, Kabalcı Yayınevi, 2001.
- Habermas, Jürgen: **Kamusallığın Yapısal Dönüşümü**, Çev. Tanıl Bora, Mithat Sancar, İstanbul, İletişim Yayınları, 2003.
- Harvey, David: **A Brief History of Neoliberalism**, New York, Oxford University Press, 2005.
- Harvey, David: **Asi Şehirler**, Çev. Ayşe Deniz Temiz, İstanbul, Metis Yayınları, 2015.

- Harvey, David: **‘Kent Hakkı’** (Çevrimiçi)
[https://newleftreview.org/article/download
pdf?language=tr&id=2740](https://newleftreview.org/article/download/pdf?language=tr&id=2740) 28.02.2017.
- Harvey, David: **Umut Mekânları**, Çev. Zeynep Gambetti,
İstanbul, Metis Kitap, 2015.
- Haupt, Georges: **Tarihçi ve Toplumsal Hareket**, Çev. Barış
Sennan, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2012.
- Hearnshaw, F.J.C. “Rousseau”, **The Social & Political Ideas
of Some Great French Thinkers of the
Age of Reason**, New York, Barnes And
Noble, 1967.
- Heath, Joseph & Potter, Andrew: **İsyân Pazarlanıyor: Kültür Niçin
Parazitlenemez**, Çev. Tamer Tosun,
İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2012.
- Hill, Christopher: **İngiliz Devrimler Çağı Demokratik
Devrimden Sanayi Devrimine 1530-1780**,
Çev. Lale Akalın, İstanbul, Kaynak
Yayınları, 2015.
- Hirsh, Lee: **Amandla! A Revolution In Four Part
Harmony**, ATO Pictures (Yap.), Güney
Afrika, 2002.
- Hobsbawn, Eric: **Devrim Çağı 1789-1848**, Çev. Bahadır
Sina Şener, Ankara, Dost Kitapevi, 2013.
- Hobsbawn, Eric: **İlkel Asiler 19. Ve 20. Yüzyıllarda
Toplumsal Hareketin Arkaik Biçimleri
Üzerine İncelemeler**, Çev. Uygur
Kocabaşoğlu, İstanbul, İletişim Yayınları,
2012.

- Ilgaz Büyükbaykal, Ceyda: **Türkiye’de Televizyon Alanında Küresel Yerel Birlikteliği: CNN Türk ve CNBC-e Örneği**, İstanbul, İstanbul Üniversitesi İletişim Fakültesi Yayınları, 2004.
- Işık, Gülcan: **Sanaldan Sokağa Toplumsal Hareketler**, Ankara, Nobel Kitap, 2015.
- Işık, Gülcan: “Toplumsal Hareketler: Tarih-Kuram ve Kapsam”, **Toplumsal Hareketler**, Ankara, Nobel Kitap, 2011.
- Jasper, James M: **Ahlaki Protesto Sanatı**, Çev: Senem Öner, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2002.
- Jeanneney, Jean-Noel: **Başlangıçtan Günümüze Medya Tarihi**, Çev. Esra Atuk, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları, 2009.
- Jorge Duarte Silva Ramos, Pedro: **Woodstock: Community and Legacy**, Coimbra University, Master Tezi, Lizbon, 2014.
- Karadağ, Meltem: ‘Gezi Parkı Direnişi ve Orta Sınıf’, **Gezi ve Sosyoloji Nesneyle Yüzleşmek, Nesneyi Kurmak**, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2014.
- Kassovitz, Mathieu: **La Haine**, Canal + (Yap.), Fransa, 1995.
- Katsiaficas, George: ‘İlksöz’ **Kent Bizim 1970’lerden Günümüze Avrupa’da İşgalevcilik ve Otonom Hareketler**, Çev. Ahmet A. Sabancı, İstanbul, Kafka, 2016.
- Keane, John: **Medya ve Demokrasi**, Çev: Haluk Şahin, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2010.

- Kershaw, Baz: **Radikal Performans Brecht ve Baudrillard Arasında**, Çev. Bahadır Sina Şeker, Ankara, Dost Kitapevi, 2015.
- Khasnabish, Alex: **Zapatistalar**, Çev. Nilgün Güngör, Ankara, Abis Yayınları, 2010.
- Khazan, Olga: **These Charts Show How Crucial Twitter Is for the Turkey Protestors'** (Çevrimiçi): <https://www.theatlantic.com/international/archive/2013/06/these-charts-show-how-crucial-twitter-is-for-the-turkey-protesters/276798/> 18.04.2017.
- Kitschelt, Herbert P: **"Political Opportunity Structures and Political Protest: Anti-Nuclear Movements in Four Democracies"** (Çevrimiçi): <http://www.marcuse.org/harold/hmimages/eabrook/861KitscheltAntiNuclear4Democracies.pdf> 24.02.2017.
- Kuryel, Aylin & Özden Fırat, Begüm: **'Sunuş', Küresel Ayaklanma Çağında Direniş ve Estetik**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2015.
- Lacewing, Michael: **"Nietzsche on Herd Morality and the Critique of Modern Ideas"** (Çevrimiçi): <http://documents.routledge-interactive.s3.amazonaws.com/9781138793934/A2/Nietzsche/NietzscheHerdMorality.pdf> 29.07.2015.
- Le Bon, Gustave: **Kitleler Psikolojisi**, Çev: Hasan Can, Ankara, Tutku Yayınevi, 2015.

- Lee, Rosa: **Why Feminists are Wrong**, Philadelphia, Xlibris Corporation, 2006.
- Lefebvre, Henri: **Mekannın Üretimi**, Çev. Işık Ergüden, İstanbul, Sel Yayınları, 2014.
- Lefebvre, Henri: **Şehir Hakkı**, Çev. Işık Ergüden, İstanbul, Sel Yayınları, 2015.
- Lessing, Doris: “Önsöz”, **Kroyçer Sonat**, Çev. Kaya Genç, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012.
- Levi Bismarck, Pedro: **‘Architecture and the Aestheticization of Politics’** (Çevrimiçi): https://placesjournal.org/article/architecture-and-the-aestheticization-of-politics/?utm_source=facebook&utm_medium=cpc&utm_campaign=boost 18.04.2017.
- Locke, John: **Hükümet Üstüne İkinci Tez**, Çev: Aysel Doğan, İzmir, İlya Yayınları, 2000.
- Louis, Paul: **Fransız Sosyalizm Tarihi**, Çev. Şerif Hulusi, İstanbul, Dördüncü Yayınevi, 1966.
- Martin, Greg: **Understanding Social Movements**, New York, Routledge, 2015.
- Marx, Karl & Engels, Friedrich: **Komünist Manifesto**, Çev. Levent Kavas, İstanbul, İthaki Yayınları, 2003.
- McNally, David: **Başka Bir Dünya Mümkün Küreselleşme ve Antikapitalizm**, Çev. Oya Köymen, İstanbul, Yordam Kitap, 2013.
- Moore Jr, Barrington: **Diktatörlüğün ve Demokrasinin Toplumsal Kökenleri**, Çev. Şirin Tekeli - Alaeddin Şenel, Ankara, İmge Kitapevi, 2003.

- Morris, Aldon D.&
McClurg Mueller, Carol: **Frontiers in Social Movement Theory**, New Haven, Yale University Press, 1992.
- Morva, Oya: **Chicago Okulu**, İstanbul, Doruk Yayıncılık, 2013.
- Nenni, Pietro: **İspanya'da İç Savaş ve Faşizm**, Çev. Orhan Suda, İstanbul, Suda Yayınları, 1973.
- Nevitt, Lisa: **Toy-toy?** (Çevrimiçi): Cape Town Magazine, http://www.capetownmagazine.com/whats-the-deal-with/Whats-the-Deal-With-Toyitoyi/125_22_17384 01.02.2016.
- Nietzsche, Friedrich: **Ahlakın Soykütüğü Üzerine**, Çev: Ahmet İnam, İstanbul, Say Yayınları, 2008.
- Nietzsche, Friedrich: **İyinin ve Kötünün Ötesinde**, Çev: Ahmet İnam, İstanbul, Say Yayınları, 2007.
- Nuttall, Jon: **Ahlak Üzerine Tartışmalar**, Çev: Abdullah Yılmaz, İstanbul, Ayrıntı yayınları, 2011.
- Odabaş, Battal: **Üçüncü Sinema**, İstanbul, Agora Kitaplığı, 2013.
- Oliver, Pamela & Myers, Daniel: **Diffusion Models of Cycles of Protest as a Theory of Social Movements**, (Çevrimiçi): https://www.researchgate.net/publication/265934162_Diffusion_Models_of_Cycles_of_Protest_as_a_Theory_of_Social_Movements

- Ozan, Ebru Deniz: **“Sivil Toplum”, Siyaset Bilimi Kavramlar, İdeolojiler, Disiplinler Arası ilişkiler**, İstanbul, Yordam Kitap, 2014.
- Önkal, Güncel-Gündüzlü, Ender: **Teknoloji Düşün(e)mez: Sosyal Medyada İhtiyaçlar-Değerler Çatışmasının Felsefi Analizi, İletişimde Sosyal Medya Sosyal Medyada Etkileşim**, İstanbul, Kalkedon Yayınları, 2015.
- Pirenne, Henri: **Ortaçağ Kentleri**, Çev. Şadan Karadeniz, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005.
- Politzer, Georges: **Sosyalist Felsefenin Temel Prensipleri**, Çev. Cem Gün, İstanbul, Sosyal Yayınları, 1974.
- Postman, Neil: **Televizyon Öldüren Eğlence**, Çev. Osman Akinhay, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2016.
- Poulantzas, Nicos: **Faşizm ve Diktatörlük**, Çev. Ahmet İnsel, İstanbul, İletişim Yayınları, 2012.
- Price, Roger: **1848 Devrimleri**, Çev. Nail Kandemir, Babil Yayınevi, 2000.
- Reich, Wilhelm: **Faşizmin Kitle Ruhunu Anlayışı**, Çev. Bertan Onaran, İstanbul, Payel Yayınevi, 2002.
- Rohr Lopes, Amandha: **The Impact of Social Media on Social Movements: The New Opportunity and Mobilizing Structure** (Çevrimiçi): https://www.creighton.edu/fileadmin/user/CAS/departments/PoliticalScience/Journal_of_Political_Research_JPR_/2014_JSP_papers/Lopes_JPR.pdf 22.06.2015.

- Rousseau, Jean-Jacques: **Toplum Sözleşmesi**, Çev: Turhan Ilgaz, Ankara, Paragraf Yayınevi, 2005.
- Rudbeck, Jens: **Social Contract Theory and the Historical Origin of the Social Movement**, (Çevrimiçi): <http://politicsandprotest.ws.gc.cuny.edu/files/2012/07/Rudbeck-Historical-Origin-of-the-Social-Movement.pdf> 22.06.2015.
- Rude, George: **İdeoloji ve Popüler Protesto**, Çev. Billur C. Yılmazyigit, İstanbul, Sarmal Yayınevi, 2010.
- Russell, Bertrand: **İktidar**, Çev. Mete Ergin, İstanbul, Cem Yayınevi, 1990.
- Sancar, Mithat: **Geçmişle Hesaplaşma Unutma Kültüründen Hatırlama Kültürüne**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2014.
- Sennett, Richard: **Otorite**, Çev. Kamil Durand, İstanbul, Ayrıntı Yayınları, 2005.
- Sharp, Gene: **From Dictatorship to Democracy**, London, Serpent's Tail, 2012.
- Skocpol, Theda: **Devletler ve Toplumsal Devrimler Fransa, Rusya ve Çin'in Karşılaştırmalı bir Çözümlemesi**, Çev. S. Erdem Türközü, Ankara, İmge Kitapevi, 2004.
- Stekelenburg, Jacquelin van & Klandermans, Bert: **The Social Psychology of Protest**, Madrid, sociopedia.isa, 2010.
- Saavedra, Ortega H: **Ayaklanma Üstüne**, Çev: C. Aşkın, İstanbul, Belge Yayınları, 1991.

- Sunshine, Spencer: **Nietzsche and Anarchists** (Çevrimiçi): <http://radicalarchives.org/2010/05/18/nietzsche-and-the-anarchists/> 20.07.2015.
- Tanilli, Server: **Uygarlık Tarihi: Çağdaş Dünyaya Giriş**, İstanbul, Say Kitap Pazarlama, 1981.
- Tilly, Charles: **Avrupa'da Devrimler 1492 – 1992**, Çev. Özden Arıkan, İstanbul, Literatür Yayınları, 2005.
- Tolstoy, Lev: **Savaş ve Barış Cilt II**, Çev: Leyla Soykut, İstanbul, İletişim Yayınları, 2011.
- Touraine, Alain: 'Toplumsal Toplumsal Harekete' **Yeni Sosyal Hareketler**, İstanbul, Kaknüs, 2016.
- Trimback, April: **Alexandr Pushkin: Ties to the Decemberist Movement through Poetry and Letters**, (Çevrimiçi): http://www.lagrange.edu/resources/pdf/citations/2012/10_trimback_history.pdf
- Van Der Vat, Dan: **The Good Nazi: The Life and Lies of Albert Speer**, Boston, Houghton Mifflin Company, 1997.
- Vergin, Nur: **Siyasetin Sosyolojisi Kavramlar, Tanımlar, Yaklaşımlar**, İstanbul, Doğan Kitap, 2011.
- Wood, Ellen Meiksins: **Yurttaşlardan Lordlara: Eskiçağdan Ortaçağa Batı Siyasi Düşüncesinin Toplumsal Tarihi**, Çev: Oya Köymen, İstanbul, Yordam Kitap, 2013.

Yararlanılan Diğer Kaynaklar

- Arkitera: ‘15. Venedik Bienali Ön Gösterime Açıldı’
(Çevrimiçi):
<http://www.arkitera.com/haber/27002/15-venedik-mimarlik-bienali5> 16.03.2016.
- BBC: “Millions Rock to Live 8 Massage”
(Çevrimiçi):
<http://news.bbc.co.uk/2/hi/entertainment/4641999.stm> 21.01.2016.
- Cornell University: “Constitution, First Amendment”
(Çevrimiçi):
https://www.law.cornell.edu/constitution/fir st_amendment 26.02.2015.
- Daily Mail: “The Defiance of Jordan: Queen Raina leads thousands of protesters on the Street of Amman to honor ‘Martyr Moaz’ who was burned alive by ISIS” (Çevrimiçi):
<http://www.dailymail.co.uk/news/article-2942820/The-defiance-Jordan-Queen-Rania-leads-thousands-protesters-streets-Amman-honour-Martyr-Moaz-burned-alive-ISIS.html> 27.02.2015.
- Devlin Pix: Power Trip (Çevrimiçi):
<http://www.devlinpix.com/film/power-trip>
14.01.2016.
- Dipnot: “Demir Leydi’nin Cenazesinde Dipnot Göstericiler Arasındaydı!” (Çevrimiçi):
<http://www.dipnot.tv/demir-ladynin->

- [cenazesinde-dipnot-protestocular-
arasindaydi/](#) 12.03.2015.
- Freedom House: ‘Freedom in the World 2016’ (Çevrimiçi):
<https://freedomhouse.org/report/freedom-world/freedom-world-2016> 01.03.2017.
- Gazetta: A History of Gazette (Çevrimiçi):
<https://www.thegazette.co.uk/history>
15.06.2016.
- Inequaility.org: Inequality.org (Çevrimiçi):
<http://inequality.org/global-inequality/>
23.12.2016.
- Journal of American Revolution: Top 10 Revolutionary War Newspapers
(Çevrimiçi):
<https://allthingsliberty.com/2015/02/top-10-revolutionary-war-newspapers/> 21.09.2016.
- Milliyet: “Hollanda’yı Karıştıran Türk” (Çevrimiçi)
<http://www.milliyet.com.tr/hollanda-yi-karistiran-turk-gundem-1939148/>
14.03.2015.
- NoDAPL: ‘All Eyes on Standing Rock: The World is
Watching’ (Çevrimiçi):
<http://www.nodapl.life/all-eyes-on-standing-rock-the-world-is-watching/>
17.04.2017.
- Occupy LSE: “Why We Are Occupying” (Çevrimiçi)
<http://occupylse.tumblr.com/> 18.02.2016.
- Politifact: “Donald Trump’s File” (Çevrimiçi)
<http://www.politifact.com/personalities/donald-trump/> 03.01.2017.

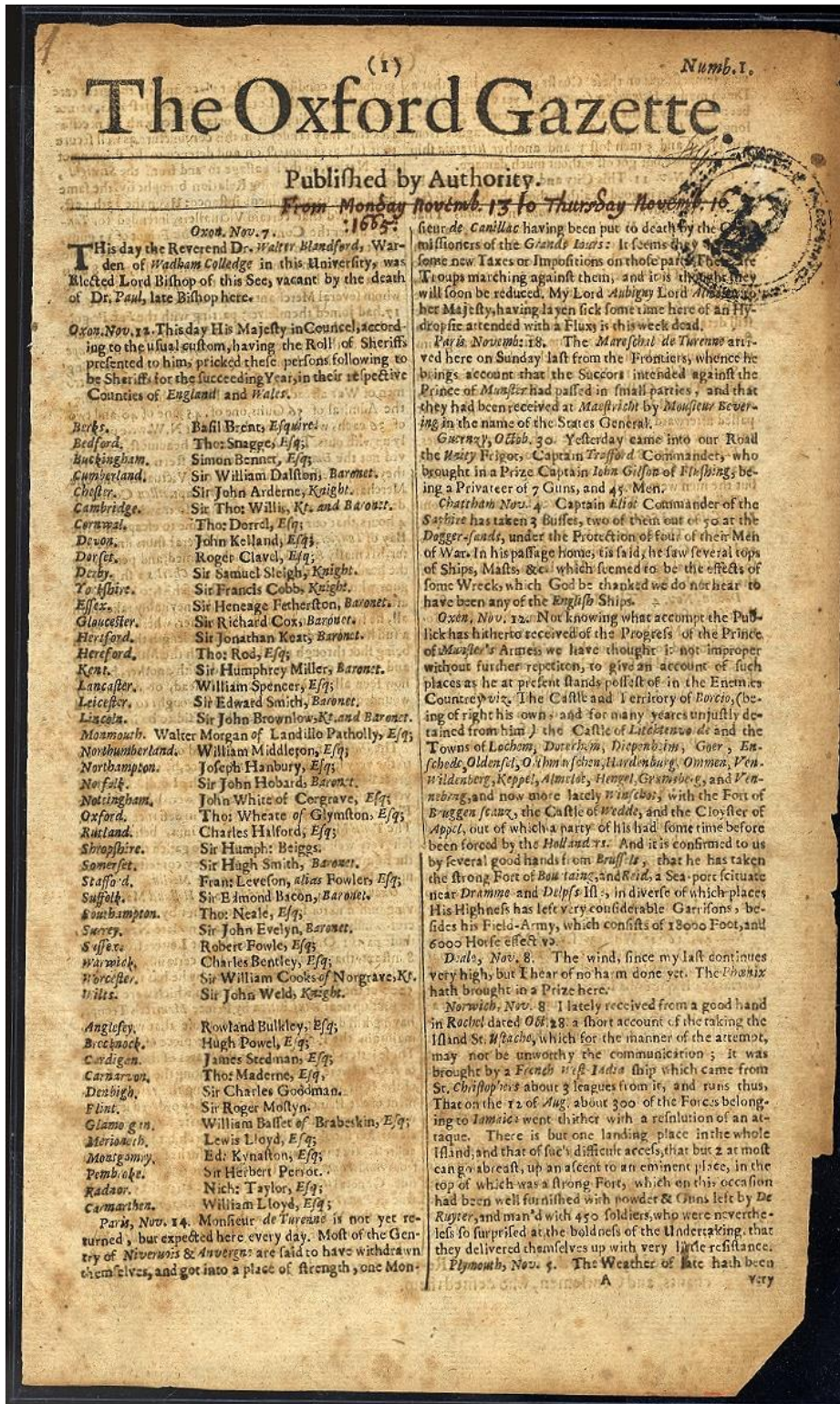
- Sporx: “Taraftar Haritası” (Çevrimiçi):
<http://www.sporx.com/futbol/ekstra/taraftar-haritasiSXGLQ15713SXQ?app=buzz&sira=24.04.2017>
- TBMM: “Anayasa 34. Madde” (Çevrimiçi):
<http://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/anayasa.uc?p1=34> 26.02.2015.
- Time: “5 Things You Should Know About the Tiananmen Square Massacre” (Çevrimiçi):
<http://time.com/2822290/tiananmen-square-massacre-anniversary/> 26.01.2015.
- Time: “The LA Riots: 15 Years After Rodney King”
http://content.time.com/time/specials/2007/1a_riot/article/0,28804,1614117_1614084,00.html 11.03.2016.
- Türk Dil Kurumu: “Protesto” (Çevrimiçi):
http://www.tdk.gov.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.54c623251798c4.20288490 26.01.2015.
- Web Archive: “More Than 10 Million Watch Live Earth on MSN” (Çevrimiçi):
<http://web.archive.org/web/20070718031426/http://liveearth.org/> 21.01.2016.
- Wired: ‘Governments Shut Down Internet more than 50 Times in 2016’ (Çevrimiçi):
<http://www.wired.co.uk/article/over-50-internet-shutdowns-2016> 03.02.2017.

ÖZGEÇMİŞ

3 Haziran 1985 tarihinde Elazığ Merkez’de doğan Ozan Günel, ilköğretimini 1992-1997 yılları arasında Kurtköy İlköğretim okulunda tamamlamıştır. Ortaöğretimini 1997-2001 yılları arasında, lise öğretimimi 2001-2004 yılları arasında Beşiktaş Atatürk Anadolu Lisesi’nde tamamladı.

Lisan eğitimine 2004 yılında İstanbul Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Uluslararası İlişkiler Bölümüne başladı. 2008 yılında lisans eğitimini tamamladıktan bir yıl sonra, 2009 yılında İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Gazetecilik Ana Bilim Dalı’nda yüksek lisansına başladı. Danışmanlığını Doç. Dr. Ceyda ILGAZ BÜYÜKBAYKAL’ın yaptığı “Otoriter İletişim ve Küreselleşme” adlı çalışmasıyla yüksek lisansını 2013 yılında tamamlamıştır. Aynı yıl içerisinde İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Fakültesi Gazetecilik Ana Bilim Dalı’nda doktorasına başladı.

Doktora ders dönemi sırasında Eylül 2014 tarihinde Beykent Üniversitesi İletişim Fakültesi Yeni Medya (İngilizce) bölümünde araştırma görevlisi olarak işe başladı. 2017 yılında danışmanlığını yine Doç. Dr. Ceyda ILGAZ BÜYÜKBAYKAL’ın yaptığı “Toplumsal Hareketler ve İletişim: Toplumsal Yapı ve İletişimin Kültürel Dönüşümü” adlı doktora tezini tamamladı.

Ek 1: Oxford Gazetta'nın ilk sayısı 7 Kasım 1665

A few minutes after nine o'clock, four youths, named Edward Archbald, William Merchant, Francis Archbald, and John Leech, jun. came down Cornhill together, and separating at Doctor Loring's corner, the two former were passing the narrow alley leading to Murray's barrack, in which was a soldier brandishing a broad sword of an uncommon size against the walls, out of which he struck fire plentifully. A person of a mean countenance armed with a large cudgel bore him company. Edward Archbald admonished Mr. Merchant to take care of the sword, on which the soldier turned round and struck Archbald on the arm, then pushed at Merchant and pierced thro' his cloaths inside the arm close to the arm-pit and grazed the skin. Merchant then struck the soldier with a short stick he had, & the other Person ran to the barrack & bro't with him two soldiers, one armed with a pair of tongs the other with a shovel: he with the tongs pursued Archbald back thro' the alley, collar'd and laid him over the head with the tongs. The noise bro't people together, and John Hicks, a young lad, coming up, knock'd the soldier down, but let him get up again; and more lads gathering, drove them back to the barrack, where the boys stood some time as it were to keep them in. In less than a minute 10 or 12 of them came out with drawn cutlasses, clubs and bayonets, and set upon the unarmed boys and young folks, who stood them a little while, but finding the inequality of their equipment dispersed. — On hearing the noise, one Samuel Atwood, came up to see what was the matter, and entering the alley from dock-square, heard the latter part of the combat, and when the boys had dispersed he met the 10 or 12 soldiers aforesaid rushing down the alley towards the square, and asked them if they intended to murder people? They answered Yes, by G—d, root and branch! With that one of them struck Mr. Atwood with a club, which was repeated by another, and being unarmed he turned to go off and received a wound on the left shoulder which reached the bone and gave him much pain. Retreating a few steps, Mr. Atwood met two officers and said, Gentlemen, what is the matter? They answered, you'll see by and by. Immediately after, those heroes appeared in the square, asking where were the boogers? where were the cowards? But notwithstanding their fierceness to naked men, one of them advanced towards a youth who had a split of a raw slave in his hand, and said damn them here is one of them;

Ek 2: Boston Katliamı olarak anılan olay 5 Mart 1770 yılında Boston'da İngiliz askerlerinin sivil Amerikalılar üzerine ateş açması ve 5 kişinin ölümüyle sonuçlanmıştır. Olay Amerikan gazetelerinde sıklıkça bahsedilmiş ve savaşın önemli propaganda araçlarından biri olmuştur.

Ek 3: Fransız Devrimi'nin en önemli sanatsal simgelerinden olan "Marat'ın Ölümü" 1793 yılında Jacques-Louis David tarafından yapılmış. Tablo aynı zamanda gazeteci de olan Fransız Devrimi'nin liderlerinden, Devrim Komitesi üyesi Jean-Paul Marat'ın ölümünü resmeder. Marat resimde ölüm anında bile yazmaya devam eden bir figür olarak yani devrim ile iletişim arasındaki bağı gösterir.

Ek 4: İngiliz Annie Kenney ve Christabel Pankhurst, İngiltere’de militan taktikleri kadın hareketine getiren ilk protestocularıdır.

Ek 5: Franco ve Hitler Fransa toprakları içerisinde yer alan İspanya-Fransa sınırındaki Hendaye’de (1940)

Ek 6: Yaklaşık 30 sene önce zenginlerle fakirleri ayırmak için inşa edilse de günümüzde hala varlığını sürdüren Peru'daki 'Utanç Duvarı'

Ek 7: Seattle'da 1999 yılında yapılan eylemlerden bir kare. Seattle eylemleri çevrenin de en baskın eylem konularından biri olduğu eylemlerin başında gelir.

Ek 8: ‘Komutan Yardımcısı’ Marcos bir yüz değil maske ve piposuyla bir simge olarak Zapatistaların başında yer almaktadır.

Ek 9: Nükleer karşıtı gösterilerden bir kare ‘Yarın radyoaktif olacağımıza bugün aktif olalım’

Ek 10: Panoptikon yani sistemin koruyucunun geri kalan kesimin tüm hareketlerini kontrol altına alma düşüncesi, mekanın sisteme uygun hale getirilme arzusunun biraz abartılı olsa da en belirgin fikirlerinden biridir.

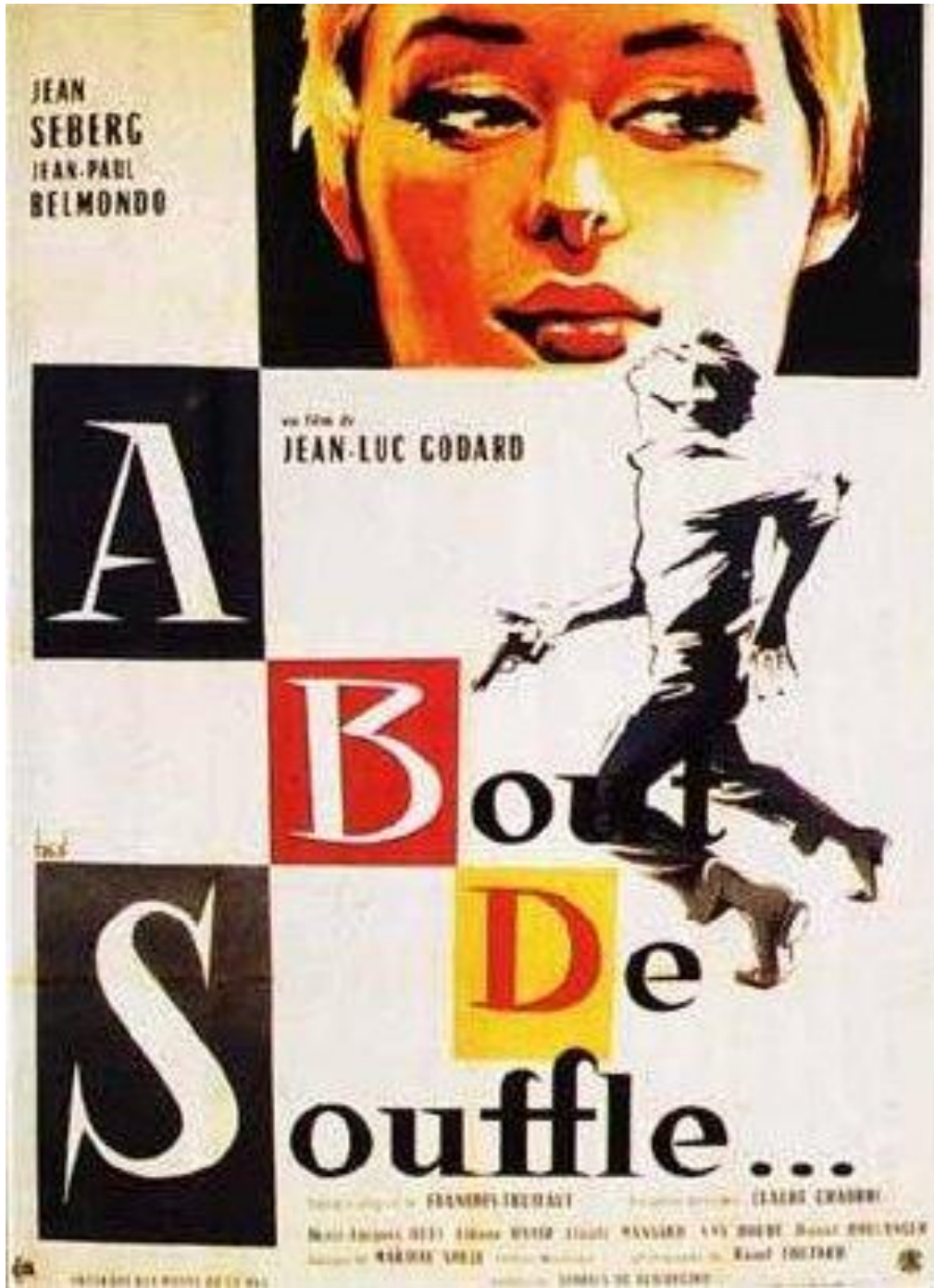

Ek 11: Hollanda'da Otonom Hareketin işgal evlerinden biri

Ek 12: “Devrim, Tweet Edilmeyecek”

Ek 13: 1960 tarihli 'Serseri Aşıklar' hem Godard'ın ilk filmi hem de Fransız Yeni Dalgası'nın ilk filmlerindendir.

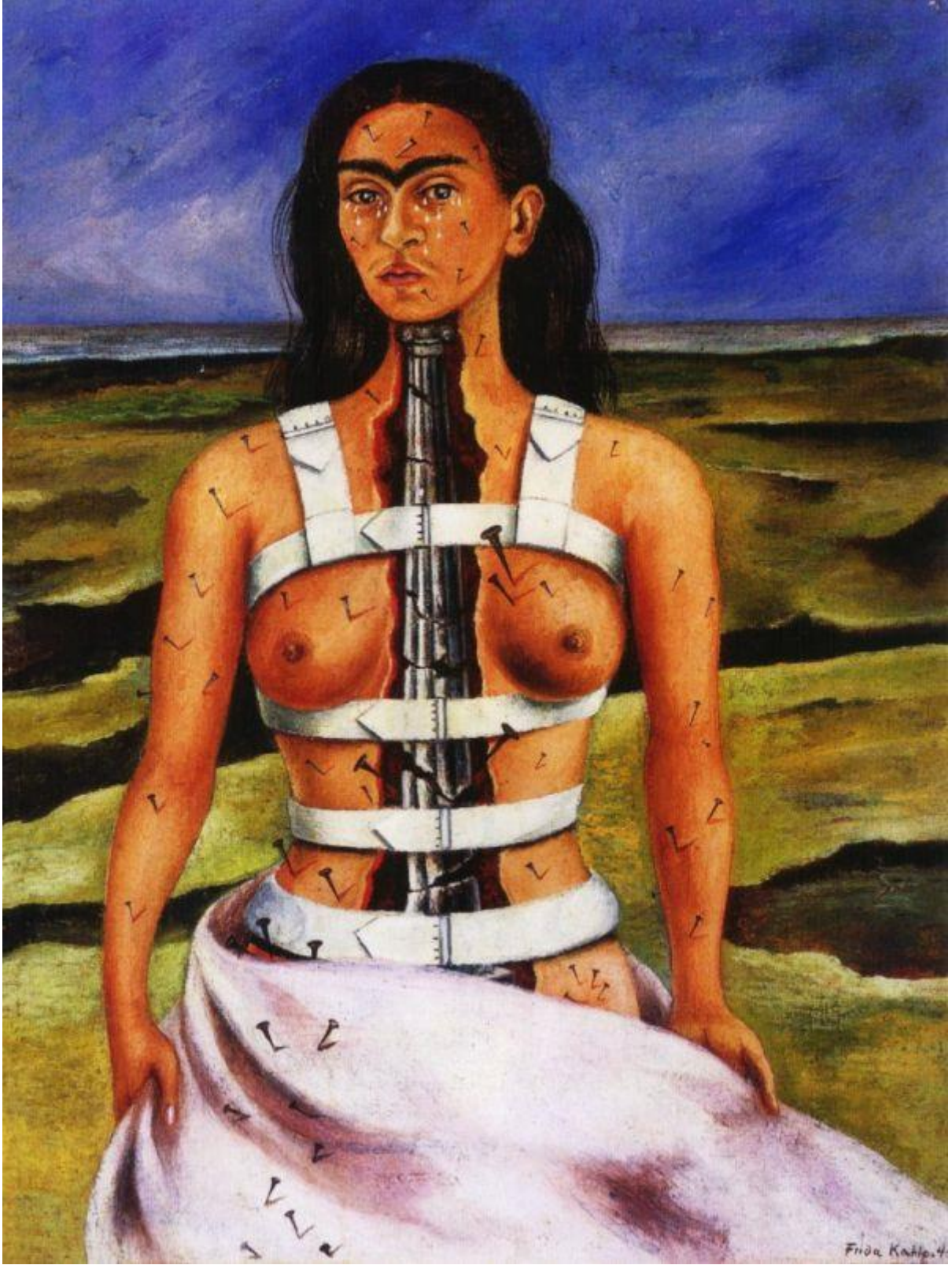
**I DON'T KNOW WHY
PEOPLE ARE SO KEEN TO
PUT THE DETAILS OF
THEIR PRIVATE LIFE IN
PUBLIC; THEY FORGET
THAT INVISIBILITY IS A
SUPERPOWER. ~
BANKSY**

Made with by recitethis.com

Ek 14: Banksy, Amsterdam'daki Moco Müzesi'nde de sergilenen mottosu.

Ek 15: Frida'nın Kırık Sütun (1944) adlı tablosu sembolizminden, kişisel sancularına, ideolojik yaklaşımına kadar bir çok izin içerisinde yer aldığı bir tablodur.

Ek 16: 2016 yılında çevre eylemleri olarak başlayan #NoDAPL eylemleri kapitalist otoriter rejimlerin azınlıkları ve kültürel değerleri 'ekonomik gelişim' adına nasıl hiçe saydığını gösteren önemli bir sembol haline dönüşmüştür. Amerikan Yerlileri üzerinden üretilen ırkçılık söylemleri de bu durumun ve toplumsal ayrışmanın önemli bir göstergesidir.

Ek 17: Gezi Parkı'nda temizlik yapan eylemciler.

Ek 18: Her ne kadar futbolda şiddet kültürünün çok yüksek olduğu bir toplumsal yapı içerisinde yer alsalar da Gezi Eylemleri üç büyük kulübün taraftarlarını bir araya getirdi.

Ek 19: Maskeli dervişler gelenek ile modernliği birleştirirken bunun içerisine sembolik bir performans da eklemektedirler.